

О.М. Федорчук, Г.П. Щаслива

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ
У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Монографія

Херсон 2013

УДК 338.24:330.123.7:631.1

ББК 65.35-5

М 22

Рецензенти: Л.О. Мармуль, д.е.н., професор Херсонського державного аграрного університету
А.С. Мохненко д.е.н., професор Херсонського державного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (протокол № 2 від 26.10.2012р.)

Федорчук О.М., Щаслива Г.П.

Організація та управління використанням матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві: Монографія.

ISBN 966-669-192-2

Висвітлено наукові засади розробки організаційних та управлінських заходів щодо використання матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві. Наведено структуру матеріально-технічних ресурсів, висвітлено стан та структуру їх використання, а також показано Фінансове забезпечення оновлення матеріально-технічних ресурсів

Для науковців та викладачів, спеціалістів в галузі економіки та сільського господарства, державних службовців, викладачів, студентів, аспірантів, докторантів.

УДК 338.24:330.123.7:631.1

ББК 65.35-5

ISBN 966-669-192-2

© Федорчук О.М., Щаслива Г.П., 2013

ПЕРЕДМОВА

Формування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства країни на основі ринкових принципів є підґрунтям його інноваційного та ефективного функціонування. Через недосконалість організаційно-економічного механізму забезпечення аграрного виробництва уповільнилося оновлення техніки у сільському господарстві, знизилась забезпеченість тракторами, комбайнами та іншими сільськогосподарськими машинами. Зменшення платоспроможності аграрних споживачів на ринку засобів виробництва посилило ціновий диспаритет на продукцію промисловості і сільського господарства. Як наслідок, погіршуються якісні та кількісні характеристики ресурсного потенціалу сільського господарства, можливості розширеного відтворення матеріально-технічних ресурсів на основі досягнень НТП за рахунок інновацій ресурсів і формування ефективної матеріально-технічної бази сільського господарства. Для вирішення цих проблем необхідно радикально покращити систему матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Технологічні та соціально-економічні особливості ведення сільського господарства в регіонах України визначають конкретні організаційно-економічні форми його матеріально-технічного забезпечення. Проте проблеми логістики та маркетингових стратегій у системі матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва відійшли на другий план через фінансову кризу, що вразила з об'єктивних причин сільське господарство. У зв'язку з цим набувають особливої значимості дослідження організаційно-економічних аспектів формування системи матеріально-технічного забезпечення, що враховують регіональну специфіку аграрного виробництва і тенденції розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, а також цільове регулювання поставок засобів виробництва для АПК. Вельми актуальними стають практичні рекомендації щодо підвищення ефективності

ресурсозбереження у галузі. Вдосконалення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства слід розглядати також як найважливіший фактор підвищення ефективності аграрного виробництва.

Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільського господарства завжди були в полі зору науковців, спеціалістів і практиків та знайшли належне відображення у наукових працях В.Г. Андрійчука [3], Я.К. Білоуська [8], В.Г. Більського [9], П.І. Гайдучького [17], С.М. Кваші [59], В.В. Лагодієнка [72], М.Г. Лобаса [74], Ю.О. Лупенка [75], П.М. Макаренка [81], Л.О. Мармуль [84], Г.М. Підлісецького [100], В.Я. Плаксієнка [103], П.Т. Саблука [115], І.Н. Топіхи [130], О.М. Федорчука [139], О.М. Шпичака [151] та інших.

Однак недостатньо досліджена і не одержала належної наукової оцінки система діючих механізмів формування та використання сучасної матеріально-технічної бази аграрного виробництва, функціонування системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами. Крім того, потрібна розробка якісно нових управлінських рішень, адаптованих до умов сучасного стану матеріально-технічного забезпечення. Опрацювання його орієнтирів і практичних пріоритетів в умовах перманентно виникаючих проблем розвитку викликає необхідність постійного осмислення та пошуку ефективних заходів щодо їх вирішення. Ця необхідність і недосконалість науково обґрунтованої концепції формування механізму матеріально-технічного забезпечення сільського господарства зумовили актуальність, теоретичну та практичну значимість виконаної роботи.

Основні положення та пропозиції дослідження можуть бути використані для подальшого дослідження процесів організації та управління використанням матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ РЕСУРСАМИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Формування матеріально-технічних ресурсів сільського господарства

Матеріально-технічна база сільського господарства створюється за рахунок державних і недержавних капіталовкладень, власних оборотних коштів підприємств, лізингового і банківського кредитування. По натурально-майнових ознаках до її складу відносяться силові і робочі машини, обладнання, прилади, транспортні засоби, виробничі і культурно-побутові будівлі і споруди, робочі та продуктивні тварини, багаторічні насадження, виробничі засоби гідромеліорації, а також насіння, корми, хімічні засоби підвищення родючості ґрунтів і продуктивності тварин, сировина, паливо, мастильні матеріали, витрати на капіталовкладення та по формуванню основного стада тварин і птиці. Матеріально-технічні засоби сільського господарства – це сукупність предметів і засобів праці, а також земельних і водних ресурсів, при допомозі яких працюючі в галузях рослинництва і тваринництва виробляють необхідні види продукції для споживання та сировину для промислових переробних підприємств.

Розвиток і зміцнення матеріально-технічної бази (МТБ) сільськогосподарських підприємств характеризує підвищення родючості землі, впровадження нових технологій, технічних засобів, електрифікації і автоматизації виробничих процесів, застосування комп'ютерної техніки, прогресивних форм організації виробництва і управління, підвищення енергоозброєності працюючих і рівня їх кваліфікації. МТБ аграрних підприємств, порівняно з іншими галузями народного господарства, має ряд відмінностей, які характерні лише для неї і обумовлені природними факторами, сезонністю виробництва та використанням живих організмів – рослин і тварин.

Наявність цих особливостей обумовлює підвищені вимоги до рівня надійності і довговічності засобів праці як елементів МТБ [43].

Залежність сільського господарства від природних факторів визначає необхідність зонального розміщення виробництва окремих видів продукції. Крім того, ця особливість вимагає створення таких систем машин і механізмів, які б відповідали умовам, виходячи з того, що в галузях рослинництва різні розміри посівних площ, тому структура матеріально-технічних засобів, які можуть бути задіяні у виробничому процесі, та суми виробничих витрат будуть не адекватними на одиницю площі [35].

Однією із умов розвитку продуктивних сил і зміцнення МТБ сільського господарства є розширене відтворення виробництва шляхом підвищення родючості сільськогосподарських угідь за рахунок хімічної і водної меліорації; впровадження раціональної сівозміни і прогресивної технології обробітку землі, збільшення доз внесення органічних добрив на одиницю посівної площі, проведення інших заходів по боротьбі із бур'янами, шкідниками та хворобами рослин.

На розвиток та ефективне використання елементів МТБ сільського господарства суттєво впливає сезонність виробництва в галузі рослинництва. Комплекс машин посівної та збиральної техніки використовується протягом 10–30 днів, окремі типи тракторів, які в основному експлуатуються на глибокій оранці, а іноді на транспортних роботах, – працюють не більше 50–60 днів на рік. Це стосується також окремих видів спецтранспорту (наприклад, бензовозів) і машин та механізмів спеціального призначення (оприскувачів, машин для внесення рідких добрив, інших). Мати таку техніку у повному комплекті буває недоцільно, оскільки її зберігання вимагає значних витрат та, крім того, накопичення необхідних запасів оборотних засобів для приведення цих машин в дію.

Особливістю МТБ сільського господарства є те, що в галузях рослинництва і тваринництва створюється продукція, яка безпосередньо є засобами виробництва для самих підприємств (продуктивна худоба, органічні

добрива, корми, насіння). Крім того, характерною особливістю МТБ є наявність в її складі такого специфічного елемента як іригаційно-меліоративний комплекс, головним складовим якого є меліоративні системи.

МТБ є мобільною системою, але рівень її застосування, надійності і здатності забезпечити виконання всього комплексу технологічних процесів в рослинництві, тваринництві, допоміжних та обслуговуючих виробництвах залежить від стану та розвитку науково-технічного прогресу в машинобудуванні, приладобудуванні, хімічній, медичній, переробній промисловості (суб'єктів першої сфери АПК), оскільки село одержує значну частину матеріально-технічних засобів саме цих галузей промисловості.

До складу МТБ аграрних галузей, крім технічних засобів, входять різні споруди та виробничі приміщення, які мають свої особливості і вимоги до них не менші, ніж, скажімо, до продуктивності зернозбиральної або іншого виду техніки. Тваринницькі приміщення, наприклад, повинні відповідати всім санітарним вимогам, мати відповідний рівень механізації і забезпечувати мікрокліматичні умови утримання тварин, їх продуктивність та одержувати якісну продукцію у передбачуваних кількісних визначеннях. Це тим більш важливо, враховуючи, що продукція тваринницької галузі має високу матеріаломісткість [41].

Однією із складових матеріально-технічної бази сільського господарства є технічні засоби, які визначаються наявністю тракторів і комбайнів різних типів, причіпних та навісних агрегатів, різних марок машин і самохідних установок. Застосування комплексу машин дозволяє механізувати технологічні процеси в галузях виробництва, а також здійснити первинну переробку і транспортування продукції. За рахунок механізації виробничих процесів продуктивність праці можна підвищити на 50 і більше відсотків.

Механізація сільського господарства – це заміна ручної праці машинною, менш вдосконалених машин – більш сучасними і високоефективними, окремих машин і механізмів – їх системою, яка б відповідала вимогам сучасних індустріальних і енергозберігаючих технологій. Враховуючи ці особливості

механізації, в її розвитку можна визначити три стадії: часткова механізація, комплексна механізація, повна автоматизація виробництва. Перші дві стадії можна класифікувати як підготовчі до повної автоматизації.

Часткова механізація охоплює лише окремі технологічні процеси виробництва, але значна частина в їх складі виконується вручну. Прикладом часткової механізації може бути підготовка площі для посадки малого саду. При комплексній механізації всі технологічні процеси, які безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції, виконуються при допомозі системи машин і механізмів як на основних, так і допоміжних роботах. Наприклад, виробництво зернових, зернобобових, кормових культур однорічних і багаторічних трав, при індустріальній технології вирощування цукрових буряків та інших культур [86, 115].

Вищою формою комплексної механізації виробництва є його автоматизація – процес такого рівня, коли всі технологічні операції при виробництві продукції виконуються машинами - автоматами. В задачу людини входять лише обов'язки контролю за роботою технологічних ліній. В сільському господарстві повна автоматизація відсутня, але окремі операції можуть здійснюватися в автоматичному режимі, наприклад, подача води в тваринницькі приміщення великої рогатої худоби, де застосовуються автопоїлки. Процес доїння корів також можна вважати автоматичною операцією при використанні молокопроводів і переносних доїльних апаратів.

Рівень механізації окремих виробничих процесів у галузях рослинництва визначається відношенням обсягу робіт, які виконуються механізованим способом, до загального обсягу по підприємству. В тваринництві цей показник визначається відношенням поголів'я тварин, які утримуються в механізованих комплексах чи фермах, до загального поголів'я тварин в умовному обчисленні по господарству.

Враховуючи, що в галузі рослинництва виконуються різні види робіт (оранка, культивація, боронування, посів зернових і технічних культур, інші), з метою їх приведення до загального показника, який би був співставним, –

визначають умовні еталонні гектари, як добуток кількості виконаних нормозмін трактором відповідної марки на його змінний виробіток.

Останній розраховується по кожній марці тракторів множенням коефіцієнта для переведення цієї марки трактора в умовно-еталонний на тривалість зміни в годинах. Так, тривалість зміни становить 7 годин, а робота виконується трактором Т-150, то його змінний еталонний виробіток становитиме 11,5 (7 x 1,65) умовних еталонних гектарів. Трактор Т-150 по відношенню до еталонних тракторів (ДТ-74, Т-75) має еталонний коефіцієнт 1,65. За умови, що протягом року трактором Т-150 виконано 200 нормозмін, тоді його річний виробіток становитиме 2310 (11,55 x 200) умовних еталонних гектарів. При цьому кількість нормозмін визначається діленням фактично виконаного обсягу робіт на змінну норму виробітку.

Основні польові роботи в рослинництві вже повністю механізовані, проте по окремих з них рівень механізації ще недостатній. Наприклад, при вирощуванні цукрових буряків основні операції по підготовці ґрунту, посів, підживлення, збирання виконуються системою машин і механізмів. Але окремі з них, такі як формування густоти насаджень (в межах 105 – 107 тис. рослин на гектар) здійснюється вручну. Крім того, при збиранні коренів очистка від гички механізована, але доочистка здійснюється вручну. Доочистка качанів кукурудзи після збирання їх кукурудзозбиральним комбайном також здійснюється вручну. При збиранні картоплі ряд операцій (підбирання бульб, їх сортування, дозбирання, навантаження на автомашини) також виконується вручну [22, 24, 149].

Ці та інші операції в галузі рослинництва в загальному обсягу виконуваних робіт займають незначний відсоток. У тваринництві, навіть при безприв'язному утриманні, також ряд операцій не механізовано. Це пов'язано з тим, що після реформування колгоспів створилось багато малих підприємств, які раніше були в складі таких, в яких працювали великі відгодівельні, молочнотоварні комплекси (на 400, 800 та 1200 корів) з високим рівнем механізації. В сучасних умовах нерідко ці комплекси розкомплектовані, або

використовуються не за призначенням. Тому працюють невеликі ферми, де використання сучасної комплексної системи машин надто дорого для підприємств. Як правило, в таких фермах (на 100 – 200 тварин, де здійснюється їх прив'язне утримання) механізованими є такі операції як подача води, видалення гною, роздача кормів, проте концкорми і різні добавки подекуди роздаються вручну.

Для підвищення рівня комплексної механізації сільськогосподарських робіт необхідно створювати таку систему машин, яка б відповідала сучасним вимогам: комбінованість і універсальність, що дозволить машинам і агрегатам виконувати більше видів робіт, у тому числі одночасно за один прохід техніки; стандартизація і уніфікація вузлів і деталей, що скоротить кількість запасних частин у разі їх потреби; підвищення потужності двигунів і робочих швидкостей агрегатів, що підвищить їх продуктивність; скорочення марок однотипових машин, підвищення їх надійності та зменшення металоємкості; створення комфортності для механізаторів при їх експлуатації; широке використання контрольно-вимірювальних приладів та інші [20, 55].

Покращення параметрів сільськогосподарської техніки і механізмів дозволить підвищити господарське значення і економічну ефективність, що обумовить збільшення виробництва валової продукції з одиниці земельної площі і буде сприяти зниженню її собівартості. Продуктивність праці і зниження затрат праці на одиницю продукції або виконаних робіт є основними показниками рівня механізації, оскільки дозволяє знизити кількість працюючих і забезпечити економію ресурсів. Підвищення продуктивності праці, крім того, означає більш ефективне використання капіталовкладень і можливість прискорення їх окупності за рахунок економії трудових, матеріальних ресурсів і одержання прибутку.

Слід зазначити, що МТБ сільського господарства тісно пов'язана з матеріально-технічним забезпеченням підприємств третьої сфери АПК, які здійснюють заготовку, транспортування, зберігання, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції. Це галузі комбікормової, легкої та харчової

промисловості, також підприємства сервісу, що здійснюють виробниче обслуговування аграрних формувань, і їх кількість перевищує 100 галузей.

Створення розвиненої системи забезпечення матеріально-технічними засобами стримується низькою платоспроможністю сільських товаровиробників. Такий стан обумовлений рядом об'єктивних і суб'єктивних причин, які можна усунути лише при допомозі держави. До них слід віднести такі: відсутність чіткої перспективної програми розвитку галузі машинобудування, у тому числі сучасних видів техніки для сільського господарства з урахуванням досягнень НТП; наявність диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію при відсутності дотацій держави на основні її види, які діють в країнах з ринковою економікою; недосконалість регіональних оптових ринків засобів виробництва і цін на них; нерозвиненість сфери виробничих послуг з боку обслуговуючих промислових підприємств і незацікавленість останніх в наданні таких послуг по причині низької платоспроможності аграріїв; по суті не функціонує ринок землі, тому відсутня реальна застава для одержання необхідних кредитних ресурсів, так необхідних як для формування фонду власних оборотних коштів і зростання платоспроможності, так і фонду для оновлення матеріально-технічної бази.

Удосконалення матеріально-технічної бази сільського господарства в перспективі може здійснюватися по таких напрямках розвитку промисловості по випуску: нового покоління комбінованих агрегатів з комплексом відповідних причіпних і навісних механізмів для впровадження у виробництво енергозберігаючих та ґрунтозахисних технологій; різних видів малогабаритної техніки для фермерських господарств і селянських присадибних ділянок; нових і удосконалених енергонасичених тракторів і комбайнів вітчизняних заводів (Харківського, Дніпропетровського, Луцького, Херсонського та інших); необхідного технологічного обладнання і комплексів для виробництва, зберігання, приготування і роздачі кормів, інших механізмів, обладнання і приборів для тваринницьких галузей, особливо молочного скотарства і

свинарства, які б дозволили механізувати і автоматизувати виробничі процеси та вивести їх з кризового стану.

Для вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва необхідно перейти до формування ринку конкурентоспроможних вітчизняних матеріально-технічних ресурсів, системи кредитування, вдосконалення цінової, податкової політики та митно-тарифного регулювання. Доцільно створити широку мережу МТС, пунктів прокату сільськогосподарської техніки з метою наближення їх до товаровиробників; на державному рівні забезпечити управління, підтримку та функціонування підприємств, що займаються відповідним обслуговуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Дослідження показало, що сутність управління матеріально-технічними засобами полягає в управлінні (плануванні, організації і контролі) матеріальними, інформаційними та іншими потоками, які орієнтовані на ефективне використання потенційних можливостей, засобів і зусиль для вирішення комплексу задач пов'язаних з багатьма аспектами роботи сільськогосподарського підприємства. Щоб здійснювати ефективне управління матеріально-технічними ресурсами необхідно розв'язувати питання покращення планування, обліку і використання матеріально-технічних ресурсів, ритмічності постачання контролю та реалізації, нормуванню запасів, покращення складського господарства та інших важливих питань [30]. Іншими словами здійснення ефективного управління матеріально-технічними ресурсами необхідно розробити визначений інструментарій, що дозволяє досягти поставлених цілей.

Першою складовою цього інструментарію є планування. Планування – процес прийняття рішень на підставі очікувань, що дозволяє досягти очікуваних результатів шляхом впливу на складну сукупність взаємно незалежних механізмів. У процесі стратегічного планування повинні прийматися рішення загальною метою яких повинне бути досягнення такого способу організації діяльності підприємства, що дозволить об'єднати зусилля

різних одиниць, котрі виробляють і реалізують товари і послуги, з метою оптимізації фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, які використовуються фірмою для реалізації своїх економічних цілей. Для оптимального розподілення і використання матеріально-технічних ресурсів з мінімальними витратами засобів проводиться планування матеріально-технічного постачання [32, 69]. При розробці планів постачання підприємств необхідно вибрати постачальників, спланувати шляхи зменшення витрат на транспортування продукції матеріально-технічного призначення, вибір оптимального співвідношення транзитних і складських поставок, формування необхідних матеріальних запасів та ін.

Показники плану матеріально-технічного забезпечення необхідні і використовуються для розробки планів фінансування, кредитування і використання оборотних засобів виробника. Таким чином, без плану матеріально-технічного забезпечення не може розроблятися жоден розділ плану генерального розвитку галузі. Плани матеріально-технічного забезпечення можна охарактеризувати в залежності від терміну дії, рівню планування, номенклатури продукції, що вноситься в плани. На служби постачання покладаються функції планування матеріально-технічного постачання. При цьому виконуються необхідні розрахунки та обґрунтування потреб в матеріально-технічних ресурсів.

Планування здійснюється по всій номенклатурі матеріальних засобів, які споживаються сільським господарством. При необхідності комплектування продукції, відділ постачання проводить розрахунок потреби в výroбах і обладнанні. При визначенні потреб в матеріальних ресурсах необхідно враховувати організаційно-технічні заходи по використанню економічних видів матеріалів, вторинних матеріалів, паливних ресурсів та відходів виробництва. Для розробки плану матеріально-технічного забезпечення необхідно враховувати дані аналізу використання матеріально-технічних ресурсів, обсяги виробництва продукції, науково обґрунтовані норми витрат матеріальних ресурсів, обсяги польових робіт тощо.

Чітке визначення потреб в матеріально-технічних ресурсах з урахування змін запасів, з розробкою завдань по всіх підрозділах аграрного товаровиробника з економії ресурсів, збору і використанню залишків виробництва, є необхідною умовою удосконалення плану матеріально-технічного розвитку. У процесі управління матеріально-технічними ресурсами найбільш часто здійснюється оперативне планування. Оперативне планування являє собою засіб регулювання і контролю дій працівників які так чи інакше займаються процесом управління матеріально-технічними ресурсами. Задача оперативного планування полягає в забезпеченні максимально ефективного використання ресурсів і засобів, що направляються на задоволення поточних потреб. Головною складовою в процесі планування є збір і обробка інформації.

Розрахунок потреб в матеріально-технічних ресурсах є основним етапом планування матеріально-технічного забезпечення. Розрахунок потреби в матеріальних ресурсах в сільському господарстві повинен базуватись на детальних планах виробництва та індивідуальних нормах витрат матеріально-технічних ресурсів на виріб чи роботу. Для переходу до більш достовірного потреб в матеріально-технічних ресурсах та удосконалення за рахунок цього матеріально-технічного постачання необхідна робота по організації нормування. В комплексі заходів по удосконаленню матеріально-технічного забезпечення розробка прогресивних норм, орієнтованих на скорочення необхідних витрат і зниження собівартості кожного виробу, має особливе значення.

Розробка норм повинна передбачати: запровадження передових прийомів і методів роботи по ефективності використання матеріально-технічних ресурсів в сільськогосподарському виробництві; стимулювання освоєння новітньої техніки, покращення якості роботи, перегляд норм по мірі розвитку техніки і прогресивних технологій. Всі норми повинні бути прогресивними та розроблятися з урахуванням передових засобів нормування. Основним джерелом формування нормативної бази прямих матеріальних витрат є технічна документація, розроблювальна у виробничому, технічному і

кошторисному відділах. Обґрунтування основних груп норм і нормативів, до котрих відносяться норми і нормативи витрат запасів сировини, матеріалів, палива, необхідна для розробки планів матеріально-технічного забезпечення, планів розвитку, планів підвищення ефективності аграрного виробництва.

При визначенні потреб у різних матеріальних ресурсах повинні враховуватись певні особливості, які характеризують їх властивості і особливості споживання. Так, при визначенні потреби в обладнанні необхідно враховувати шляхи його використання. Потребу в технічних ресурсах слід визначати з урахуванням нормативних термінів роботи, планів їх заміни, техніко-економічних розрахунків і аналізу використання обладнання з точки зору більш повного його завантаження. До основних напрямів раціонального використання обладнання відноситься: повне укомплектування продукції що випускається, заміна того обладнання, що прийшло в непридатність через моральне або фізичне старіння.

Для покращення матеріально-технічного забезпечення і підвищення ефективності використання техніки необхідно при аналізі фактичного використання наявної техніки звертати увагу на підвищення змінності його роботи, зниженню позапланових простоїв, технічний стан і проведення модернізації. Крім розробки норм велика увага повинна приділятися пошуку відхилень від норм. Аналіз відхилень від норм дозволяє приймати оперативні заходи по усуненню зайвих витрат та закріпленню досвіду економії [15].

Для чіткої організації забезпечення матеріально-технічними засобами сільського господарства необхідно проводити аналіз можливих джерел задоволення потреб і розрахунок забезпечення по кожному з них. До таких основних джерел відносяться: очікувані залишки матеріальних ресурсів на початок планового періоду, грошові засоби які виділяються під придбання матеріалів, внутрішні джерела постачання, а також власне виробництво. Маючи розрахункові дані потреб в матеріальних ресурсах і кількісні характеристики по джерелам їх задоволення, можна отримати баланс матеріально-технічного забезпечення. Ресурси, які можна отримати в результаті мобілізації внутрішніх

джерел, включають в себе відходи власного виробництва, відходи інших виробництв, повторне використання матеріалів і виробів за рахунок ремонту або відновлення, замітники, матеріали, що вдалося зекономити покращивши технологію або організацію виробництва.

Дуже важливою ланкою інструментарію по підвищенню якості управління є покращення сезонності (ритмічності) постачання і реалізації. Матеріально-технічне забезпечення можна розглядати як єдиний процес і як сукупність окремих процесів. У другому випадку, можна говорити про сезонність надходжень сировини і матеріалів на склади товаровиробників. Однією з основних цілей матеріально-технічного забезпечення є забезпечення матеріально-технічними ресурсами сільськогосподарського господарства в необхідній кількості, асортименті і в заплановані строки. Тому під ритмічністю поставок слід розуміти своєчасне та повне забезпечення галузі сировиною, матеріалами і комплектуючому виробів в відповідності з оперативними потребами і планом матеріально-технічного забезпечення.

Як показують дослідження, неритмічне постачання є однією з важливих причин які негативно впливають на роботу галузі в цілому. Обсяг виробничих запасів здобуває важливе значення при плануванні і залежить від різних умов котрі включають в себе обсяги споживання, швидкість, регулярність та надійність постачання, а також складові витрат пов'язані з постачанням [68, 157]. Неритмічні поставки сировини, матеріалів комплектуючих виробів призводять в основному до двох основних видів втрат: втрати від іммобілізації засобів в виробничих запасах, витрати від дефіциту матеріальних ресурсів.

При відсутності необхідних для виробництва матеріалів, працівники в першу чергу шукають заміну матеріалів. У цьому випадку галузь несе втрати внаслідок їх придбання та додаткової обробки. Надалі при збереженні дефіциту втрати будуть зростати, оскільки вона буде вимушена перейти до більш дорогих методів компенсації наслідків дефіциту (переналадка обладнання, оплата простоїв роботи працівників. Якщо дефіцит буде зберігатися, то втрати

ще більше зростуть. Отже, тривалість дефіцитної ситуації суттєво впливає на рівень втрат рис. 1.1.

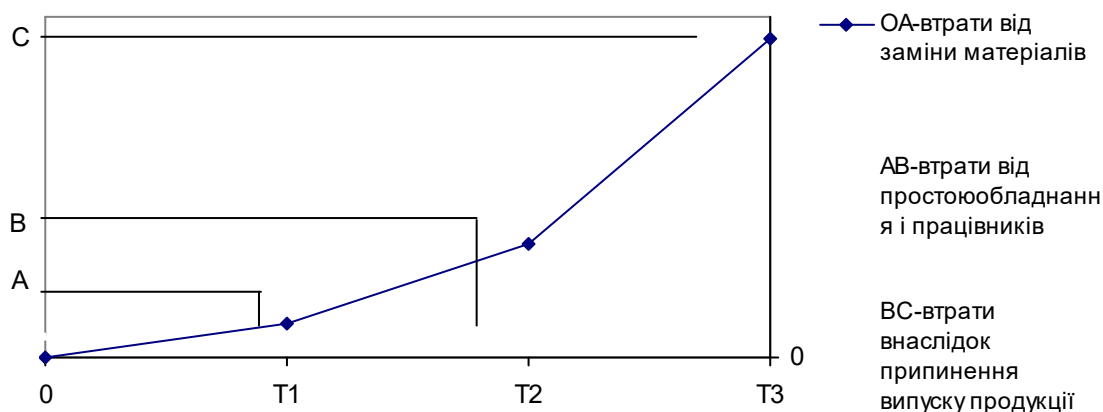

Рис. 1.1 Графік зміни втрат від дефіциту матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві [18]

Для підвищення ефективності матеріально-технічного постачання необхідно проводити облік і аналіз всіх факторів, які впливають на процеси забезпечення матеріально-технічними ресурсами. Ігнорування або недооблік тих або інших факторів веде до диспропорцій, порушення ритмічності постачання сировини, матеріалів, комплектуючих виробів. В практиці роботи відділу матеріально-технічного забезпечення використовуються і інші засоби підвищення ритмічності поставок. З цією метою удосконалюються методи планування матеріально-технічного забезпечення, нормування запасів сировини, обліку складських запасів, контролю за реалізацією виділених матеріальних цінностей, застосовують методи прогнозування. Крім того, запроваджуються економічні важелі впливу на ритмічність і забезпечення сировиною, матеріалами і комплектуючими виробів, удосконалюється договірно-правовий механізм, механізм матеріального стимулювання. Проводиться також робота з автоматизації управління постачанням, з впровадження прогресивних переміщення вантажів, розвитку складського господарства [18].

Ще одним з можливих шляхів підвищення ефективності роботи з управління матеріально-технічними ресурсами є робота з постачальниками матеріально-технічних засобів. Складовою роботи постачальників є удосконалення обліку і, головне, контролю за поставками. Задача обліку і контролю за надходженням матеріальних ресурсів важлива тоді, коли існує багато партнерських зв'язків і на підприємстві використовується багато різних матеріалів і комплектуючих виробів. Необхідно зазначити, що задачі обліку та контролю за надходженням матеріалів залежать від специфіки виробництва.

Щоденний контроль за виконанням договірних умов по поставкам дозволяє відхилення в ході виконання договірних зобов'язань по поставкам продукції. У випадку недопоставки матеріалів відділ постачання готує матеріали по пред'явленню претензій постачальникам які порушили договірні зобов'язання. Для своєчасного та повного отримання сировини, матеріалів, і комплектуючих виробів встановленої якості важливо забезпечити чітку взаємодію відділів матеріально-технічного забезпечення з юридичними службами. Для запобігання зайвих витрат в відділах постачання необхідно проводити оцінку постачальників продукції по якості, сортності, обсягу, номенклатурі, асортименту, своєчасності та ритмічності поставок. Якщо продукція не відповідає договірним умовам відділ постачання також готує матеріали по пред'явленню претензій сторонам які порушили договірні зобов'язання [36].

Якісне управління матеріально-технічними ресурсами не можливе без проведення аналізу за використанням матеріально-технічних ресурсів. Для всіх виробничих об'єднань необхідні оборотні засоби, котрі функціонують у виді виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції. Для служб постачання першочергову роль займає аналіз виробничих запасів, оскільки вони забезпечують безперервність виробничого процесу. Наприклад, занадто високий рівень запасів матеріальних ресурсів збільшує рівень витрат на утримання запасів, зменшує оборотність і ефективність використання оборотних запасів.

Однак виробничі запаси слід формувати таким чином, щоб фактори, які будуть перераховані далі, не відобразились на ритмічності постачання. Тому для покращення процесу управління матеріально-технічними ресурсами необхідно застосовувати методи нормування і управління виробничих запасів. Нормування матеріальних запасів необхідно проводити для визначення його мінімального рівня. При формуванні мінімального нормативного рівня виробничих запасів необхідно враховувати організаційно-технічні та економічні умови матеріально-технічного забезпечення виробництва [18, 76]. Мінімальний нормативний рівень виробничих запасів повинен змінюватись, оскільки можуть змінюватись фактори, що впливають на його формування, крім цього ця норма повинна забезпечувати безперервність та ритмічність виробничого процесу та стимулювати до пошуку резервів економії матеріально-технічних ресурсів рис 1.2.

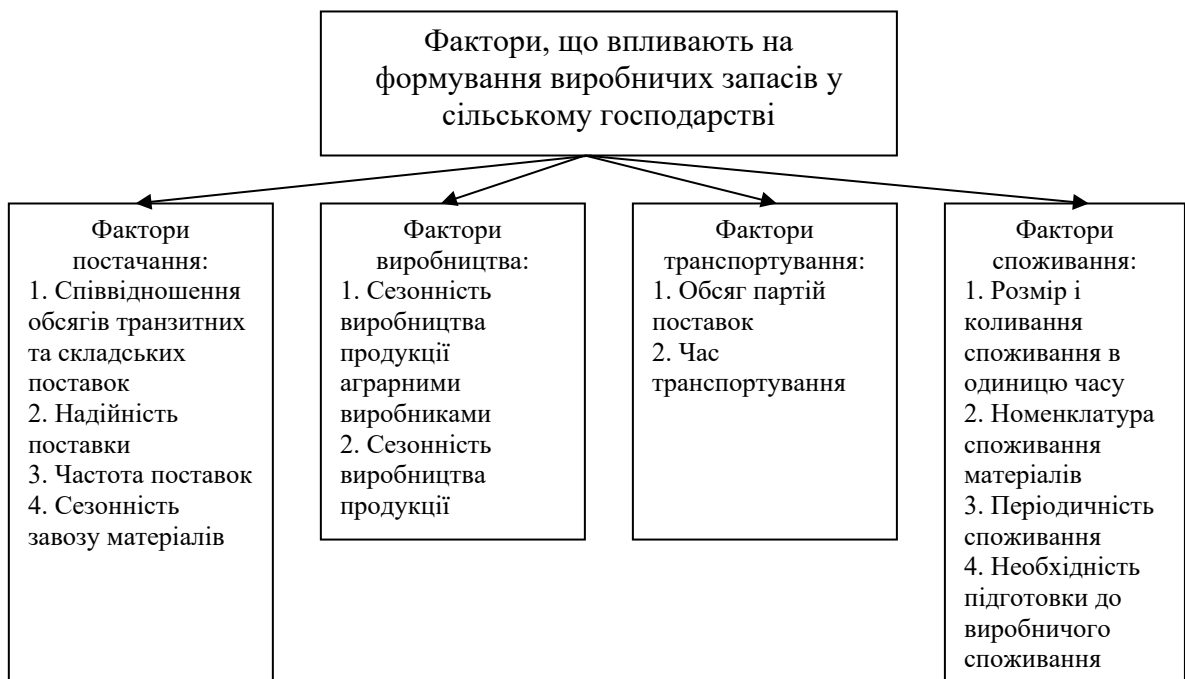

Рис.1.2 Класифікація факторів, що впливають на формування виробничих запасів у сільському господарстві [18, 95]

Одним з основних організаційно-економічних факторів економії матеріально-технічних ресурсів є удосконалення обліку і аналізу використання сировини і матеріалів у виробництві. Отримана в основі достовірного обліку

об'єктивна інформація по використанню матеріальних ресурсів дозволяє службам постачання в ході аналізу виявити найбільш важливі напрямки економії. Щоб максимально ефективно здійснювати управління матеріально-технічними засобами, необхідно першочергово організувати облік і аналіз виділених матеріально-технічних ресурсів за наступними напрямками: обґрунтування розрахунків потреб у матеріально-технічних засобах; забезпеченість потреб матеріально-технічних ресурсах; відповідність фактичного отримання матеріалів і сировини оперативним потребам в них та плану матеріально-технічного забезпечення по обсягах, термінах, асортименту, комплексності; структура матеріально технічних ресурсів по видах постачання; виконання завдань по середньому зниженні норм витрат матеріалів по виробам; відповідність фактичних витрат матеріальних ресурсів встановленим нормам витрат; кількість і якість встановлених норм витрат матеріальних ресурсів; відхилення фактичного рівня витрат від планового; ступінь використання матеріально-технічних ресурсів; зміна середнього рівня виробничих запасів; оборотність запасів матеріальних ресурсів.

Важливим інструментарієм в управлінні матеріально-технічними ресурсами є ефективна організація складського господарства. Склад – це спеціальне стаціонарне або рухоме приміщення, вмістилище або інше місце зосередження матеріальних цінностей. Сучасний великий склад – це складна технічна споруда, яка складається з взаємозалежних елементів, має певну структуру і виконує функції транзитного пункту, місця сортування, розподілу та накопичення вантажів. Процес складування полягає в розміщенні та укладанні вантажу на збереження. Основний принцип раціонального складування – ефективне використання обсягу зони збереження [95].

Здійснювані на матеріальних складах роботи можна звести до наступних основних операцій: приймання матеріалів, їх розміщення, зберігання, підготовка до виробничого споживання, відпустка виробничим і іншим ділянкам підприємства й облік матеріальних цінностей. Правильна організація зберігання повинна забезпечити кількісне і якісне збереження запасів,

раціональне їх розміщення, простоту обліку запасів, постійне поновлення запасів і безпечні методи роботи. Зберігання може проводитись в штабелях, стелажах тощо; на відкритих площадках, під навісом, в закритих складах (які опалюються і не опалюються) тощо.

Умови зберігання конкретних видів продукції (температура, відносна вологість повітря, необхідність захисту від впливу прямих сонячних променів, пилюки, вологи тощо) визначаються в нормативно-технічній документації, технічних умовах, державних стандартах тощо та вказуються в маркуванні [152]. Для забезпечення нормальної роботи товаровиробників дуже важливо організувати оперативне регулювання запасів. З цією метою встановлюється контроль за станом гарантійних запасів на складах.

Якщо частина гарантійних запасів починає видаватися в виробництво, то це служить сигналом того, що нормальний хід виробництва може бути порушений. У такому разі ставлять до відома органи матеріально-технічного постачання. Таку ж реакцію повинні викликати факти перевищення розмірів запасів, встановлених по категоріях матеріальних ресурсів. Таким чином, склади не тільки виконують функції збереження і підготовки матеріалів до їх видачі у виробництво, але і допомагають оперативно регулювати споживання [18, 97].

Постійна перебудова роботи сільськогосподарських галузей під впливом НТП і конкуренції нерозривно пов'язана з переміщенням значних обсягів товарно-матеріальних цінностей, порушенням існуючої і формуванням нової системи взаємозв'язків між різними функціональними ланками, переорієнтацією виробничих, збутових і постачальницьких підрозділів, що вимагає оперативного вирішення великої кількості складних, конфліктних проблем, які виникають на всіх рівнях управління.

Необхідність прийняття рішень у найкоротші строки, із залученням великої кількості спеціалістів значно збільшує навантаження як на функціональних керівників середньої ланки, так і на вищий рівень управління сільськогосподарського виробника.

Можна виділити два основних напрямки удосконалення координації в підсистемі управління ресурсами, що забезпечують чітку роботу. Перший – це посилення взаємодії між різними функціональними ланками, а другий – досягнення необхідного рівня координації за допомогою організаційних перетворень в структурі виробника. Ці напрямки, як правило, на практиці не протиставляються один одному, а розвиваються паралельно, доповнюючи один одного, причому їх оптимальне співвідношення розглядається як необхідна умова успіху при формуванні підсистеми управління матеріальним потоком. Важливою задачею при формуванні підсистеми є також забезпечення такого балансу між процедурними і організаційними механізмами, який у найбільшій мірі відповідав би певним умовам [114, 161].

Функції управління реалізуються в певній організаційній структурі системи управління, під якою потрібно розуміти якісно визначений, відносно стійкий порядок функціональних зв'язків між її ланками. Дослідження генезису організаційних структур систем управління показує, що для синтезу ефективної організаційної структури більшості систем необхідні такі умови: виділення необхідних і достатніх ключових управлінських функцій; виокремлення ланок системи за функціями управління, які необхідні для реалізації основної мети даної системи; наявність стійких відносин (координації, інтеграції, узгодження) між відокремленими ланками управлінської системи.

Особливістю такої системи є те, що майже кожна її ланка – це синтез об'єкту і суб'єкту управління, причому окремі ланки можуть являти собою функціонально відокремлені підсистеми, які мають свої цілі і критерії ефективності роботи. Однак, при цьому досягнення стратегічної цілі системи повинно бути забезпеченим за рахунок необхідного рівня інтеграції, координації і директивного управління на вищому рівні, який може бути реалізованим у вигляді відділу логістики, системного адміністратора, інтегрального менеджера тощо [167].

Удосконалення планових і контрольних процедур у процесі управління матеріальними потоками часто проводиться одночасно з організаційною

перебудовою служб, які залучені до управління, з метою консолідації управлінських зусиль на пошук найкращого рішення проблем, які виникають в цій сфері. Це призводить до утворення нових організаційних механізмів координації і контролю, що інтегрують зусилля функціональних ланок, які раніше виконували свої функції у значній ізольованості одна від одної.

Найбільш широкого розповсюдження набули три різновиди організаційних механізмів: коли формуються спеціальні функціональні ланки, в яких контролюються всі або більша частина планових, адміністративних і контрольних функцій, які регламентують рух матеріального потоку і потребують координації. Цей шлях отримав найбільш широке визнання на практиці; коли призначається спеціальний керуючий або група координації, основною задачею яких є координація процесу прийняття рішень по управлінню матеріальним потоком в основних функціональних блоках; коли створюються матричні механізми, які базуються на подвійному підпорядкуванні ланок, від яких залежить ефективне управління матеріальним потоком. Використання програмно – цільових механізмів має за мету не лише забезпечити високий рівень внутрішньої функціональної координації, що має місце при формуванні спеціалізованого органу в межах лінійно-функціональної структури, але і вирішити проблему між функціональної взаємодії [57].

Відповідно до специфіки питань, які виникають у сільськогосподарських галузях при формуванні управління матеріальним потоком, існує велика кількість модифікацій внутрішньої структури таких підрозділів. У той же час всі ці варіанти базуються на загальній моделі і орієнтовані на вирішення схожих питань. Характерними є три найбільш загальних варіанти структури апарату управління товарно-матеріальним потоком за функціональною ознакою.

Перший варіант найчастіше використовується на підприємствах, які виготовляють продукцію промислового призначення, і орієнтований на підвищення ефективності використання сировини і матеріалів на стадії постачання та в процесі обробки. До основних проблем тут слід віднести:

необхідність постійного узгодження роботи постачальницьких і виробничих підрозділів, забезпечення оперативного регулювання руху матеріального потоку через виробничі ланки, організації зберігання і контролю за використанням матеріальних ресурсів на всіх етапах їх руху. Структура, яка орієнтована на вирішення цих проблем, формується, як правило, із трьох функціональних ланок: планування і контроль використання ресурсів, постачання, зберігання і контроль запасів [18].

У першій концентруються планові і координуючі функції, в другій вирішуються задачі постачання виробництва, в третій здійснюється контроль і регулювання руху товарно-матеріального потоку в цілому. Другий варіант структури управління матеріальним потоком найчастіше застосовується на великих широко спеціалізованих агроструктурах (агрохолдингах), які виготовляють широкий асортимент сільськогосподарської продукції і обслуговують велику кількість споживачів. Такі структури стикаються в першу чергу з проблемами зберігання врожаю в системі збуту, виконання великої кількості замовлень на обслуговування і доставку продукції.

Перші два підходи до побудови апарату управління товарно-матеріальним потоком базуються на організаційному поділі функцій певних структур галузі. При цьому головна увага приділяється впорядкуванню всього процесу управління матеріальними цінностями на відповідних етапах їх руху. Однак, враховуючи велику різноманітність проблем, які виникають у цій сфері, вони вимагають для свого вирішення постійної координації і узгодження дій всіх підрозділів, крізь які проходить матеріальний потік. При цьому численні виробники змушені йти на створення повністю інтегрованих організаційних механізмів.

Такі механізми доцільно використовувати сільськогосподарським структурам, які, незалежно від профілю своєї роботи, стикаються з безліччю взаємопов'язаних і, водночас, різних проблем, що потребують координації дій усіх підрозділів, через які проходить матеріальний потік. У процесі руху матеріального потоку розробляються графіки та маршрути переміщення в ході

обробки матеріалів, здійснюється доставка готової продукції. Таким чином, відділ управління матеріально-технічними ресурсами – це організаційний механізм зниження витрат, що виникають в основному на етапах матеріально-технічного забезпечення і виробництва [64]. Кожна ланка такої структури достатньо самостійна, однак усі вони діють як єдиний комплекс. Усі координуючі та контрольні функції сконцентровані в підрозділах, підпорядкованих управляючому матеріальним потоком. Структура управління матеріально-технічними ресурсами подана на рис. 1.3.

Рис. 1.3 Структура управління матеріально-технічними засобами у галузі сільського господарства [19, 35]

Важлива особливість даного підходу полягає в тому, що у єдиному органі концентруються всі функції управління матеріальним потоком, тобто об'єднуються планові, управлінські і контрольні функції, які регламентують рух даного потоку. Таким чином, забезпечується координація роботи всіх

управлінських ланок, і на цій основі досягаються найкращі показники використання ресурсів, які забезпечують функціонування сільськогосподарської галузі [18, 102].

У зарубіжній практиці формування організаційних управлінських структур відбувається в напрямку від вертикальної до горизонтальної організації. При цьому формуються, як правило, матричні, програмно і процесно-орієнтовані організаційні структури та групи персоналу виробника (самостійно керовані робочі групи – СКРГ), які реалізують задані цільові настанови на певних горизонтальних рівнях (рис. 1.4).

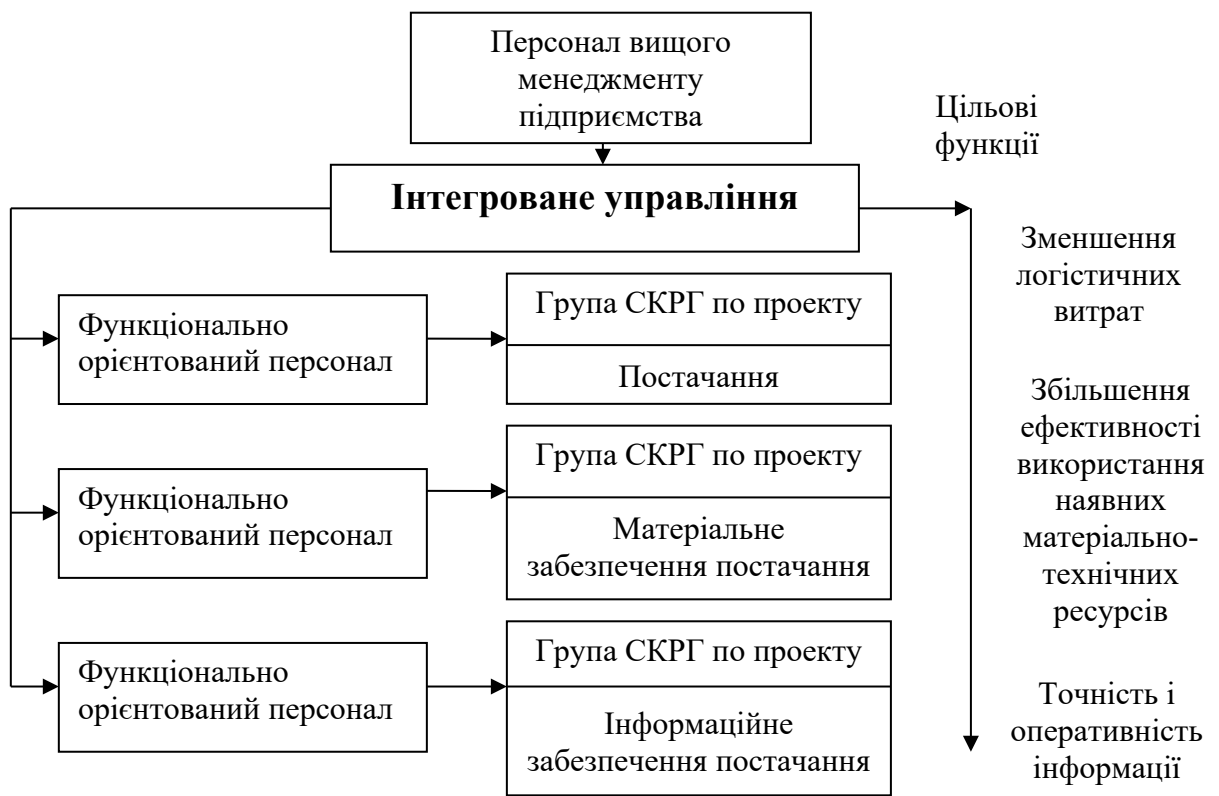

Рис. 1.4 Децентралізована програмно-орієнтована організаційна структура системи управління у процесі матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарської галузі [19, 40]

Горизонтально орієнтовані організаційні структури відрізняються від звичайних вертикальних ієрархічних структур такими основними ознаками: організаційною побудовою навколо проекту (процесу); збалансованою по рівнях (задачах) ієрархічністю; використанням персоналу кожного

горизонтального рівня для вирішення управлінських задач; максимізацією зв'язків між ланками системи у одному каналі; високим рівнем інформованості управлінського персоналу і безперервним підвищенням його кваліфікації; заохоченням ініціативи персоналу в удосконаленні управлінських процесів.

На етапі процесової і функціональної інтеграції за кордоном широке розповсюдження отримали матричні організаційні структури. Подібна побудова структури управління ніби „покриває” вертикальними функціональними потоками повноважень певні проекти і програми. В матричних структурах інтегральний менеджер (адміністратор) відповідає за організацію системи, координацію її взаємодії з функціональними сферами діяльності, а також формування горизонтального потоку управління і прийняття рішень [162].

Організаційні структури можуть бути створені в залежності від видів діяльності, наприклад, матеріально – технічного забезпечення, транспортно – експедиційних операцій, процесу забезпечення вирощування і переробки та ін. У кожний з цих підрозділів входять групи або окремі юридичні особи, зайняті виконанням операцій, пов'язаних із закупівлями, постачанням матеріалів, регулюванням процесів перевезень, визначенням потреби в матеріалах та ін.

Слід зазначити, що розвиток лінійно-функціонального апарату управління матеріальними ресурсами є в даний час основним напрямком удосконалення організаційної структури у цій сфері. Цей процес включає не лише об'єднання в спеціалізованих відділах всіх функцій по управлінню матеріальним потоком, але і, що є найважливішим, їх орієнтацію на виконання широкого кола функцій, які виходять за межі постачання. Тим самим вони залучають керівника відповідного відділу до роботи з підвищення загальної ефективності управління.

Перспективним напрямком розвитку організаційних форм управління матеріально-технічними ресурсами, особливо в сільськогосподарській галузі, що діє в умовах підвищеної невизначеності, є використання програмно-цільових механізмів. Формування програмно-цільових структур для управління

матеріальним потоком можна будувати на основі загальних методичних рекомендацій і принципів організаційного проектування.

Слід підкреслити наявність значних можливостей удосконалення лінійно-функціональних структур за рахунок створення координаційних механізмів. У сфері управління матеріально-технічними ресурсами це, в першу чергу, удосконалення системи планування, розподілу і контролю коштів, вкладених в ресурси, використання різного роду економічних механізмів [77]. Важливе місце займають створення спеціальних штабних органів, а також призначення спеціальних керуючих-координаторів. Спеціалісти з питань логістики вважають, що створення таких координуючих механізмів дозволяє в багатьох випадках забезпечити збалансоване функціонування апарату управління. Однак недоліки, які притаманні структурам функціонального типу, не дозволяють їх використовувати в сфері управління матеріально-технічними ресурсами у всіх випадках.

1.2. Організаційно-економічний механізм формування системи матеріально-технічного забезпечення

Ключовим фактором забезпечення достатнього рівня економічного розвитку сільського господарства є формування дієвого організаційно-економічного механізму управління забезпеченням матеріально-технічними ресурсами, що дозволяє забезпечувати стале економічне зростання в умовах ресурсних обмежень. У загальному розумінні, дефініційне визначення поняття «механізм» розглядається як певна кінцева множина елементів та взаємозв'язків між ними, що регулюються за допомогою певних важелів, це доведено у праці [116].

Механізм – це широке поняття, яке охоплює комплекс різноманітних інструментів, важелі, засоби, стимули державного управління. Водночас,

механізм, доцільно, на наше переконання, розуміти як сукупність важелів впливу на процеси досягнення поставлених цілей, що мають поєднуватися в єдину систему і становити ієрархічну структуру, і, до того ж, відповідати стратегічній меті в контексті забезпечення екологічної рівноваги в державі.

У свою чергу, «механізм управління» – це складна управлінська категорія і її розглядають як складову частину загальної системи управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління. Так, наприклад, механізм управління, визначений у роботі, це механізм, що має властивості системи, що призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [137].

Звідси, ми розглядаємо організаційний механізм як систему адміністративних методів, способів та прийомів формування і регулювання діяльності об'єктів, що функціонують у межах національного господарства, які мають внутрішнє та зовнішнє середовище (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування). Слід визнати, що особливості організаційних механізмів визначаються характером дій щодо організації системи управління певним об'єктом. Ці дії спрямовані на створення цілого, формування підсистем цілого, підпорядкування, відповідність та адаптацію.

Поряд із зазначеним вище, відмітимо, що економічний механізм можна визначити як систему заходів, форм, методів, спрямованих на вдосконалення системи управління національного господарства, виробничо-організаційних відносин, забезпечення фінансової стійкості та прибутковості, збалансованості інтересів суб'єктів господарювання, суспільства і держави (механізми державного управління інвестиційною, інноваційною, банківською, грошово-валютною, кредитною, податковою діяльністю тощо).

Отже, організаційно-економічний механізм можна визначити, як: організаційну систему, що являє собою сукупність принципів, методів, прийомів, правил, які використовуються для виконання організаційно – економічних завдань. Цей механізм має забезпечувати оптимальний рівень функціонування організаційно-економічної системи управління [23]. Організаційно-економічний механізм, характерний тим, що природний хід економічних процесів заміняється або доповнюється їхнім управлінням або регулюванням [19].

Зазначимо, що оптимальна взаємодія економічних відносин досягається використанням методів, важелів, правовим, нормативним і інформаційним забезпеченням. До методів управління відносяться наступні: прогнозування, планування, інвестування, кредитування, оподатковування, самофінансування, матеріальне стимулювання, страхування, оренду, лізинг, факторинг тощо. Важелями впливу є: дохід, прибуток, амортизаційні відрахування, ціна, податки, орендна плата, фінансові санкції, відсотки, цільові грошові фонди, інвестиції, дисконт, види кредитів, дотації, субвенції, штрафи тощо.

Розглядаючи особливості організаційно-економічного механізму формування матеріально-технічних ресурсів, потрібно виходити з того, що в його основі лежить сукупність економічних відносин, які складаються в сфері обміну з приводу реалізації товарів промислового походження, робіт чи послуг. В умовах ринкової економіки обмін здійснюється безпосередньо між виробниками і покупцями. В розвинутих країнах участь держави в цьому процесі залишається досить відчутною. Економічна свобода аграрних виробників в умовах ринку є досить широкою: вони самі обирають структуру виробництва сільськогосподарської продукції, постачальників матеріально-технічних ресурсів і ціну реалізації, а покупець сам обирає посередника .

У цьому відношенні є слушною точка зору, згідно якої необхідними передумовами формування ринку засобів виробництва, як і взагалі ринкової системи є максимальна свобода господарської діяльності та вільний вибір партнерів, повна відповідальність за результати цієї діяльності, насамперед за

одержання максимального прибутку, конкуренція товаровиробників (а не споживачів), вільне ціноутворення, демократизація виробництва через роздержавлення промислових підприємств, створення ринкового середовища [140].

Поділяючи таку точку зору, вважаємо за доцільне зауважити, що ці організаційні заходи можуть дати реальний ефект в уже добре функціонуючому ринковому середовищі, в той час як у перехідній економіці ще потрібна певна державна підтримка. Система матеріально-технічного забезпечення засобами забезпечує аграрну галузь необхідною технікою і матеріально-виробничими ресурсами через функціонування таких сегментів: сільськогосподарські машини та механізми; матеріально-виробничі ресурси (паливо, енергія, промислова сировина і матеріали); мінеральні добрива та засоби захисту рослин і тварин; корми для тваринництва.

Перші три сегменти є зовнішніми: продукція, яка реалізується на цих ринках, виробляється за межами сільськогосподарської галузі. Ринок кормів, у своїй більшості, виникає всередині однієї галузі. Покупцем виступає тваринництво, а продавцем – рослинництво. В умовах здійснення промислового виробництва сільськогосподарської продукції на великих спеціалізованих підприємствах цей ринок може взагалі трансформуватись у зовнішній. У процесі свого функціонування система забезпечення матеріально-технічними ресурсами для сільського господарства покликана забезпечити:

1. Комплектування і підтримання в працездатному стані наявний машинно-тракторний парк аграрної галузі та його часткове оновлення.
2. Переоснащення аграрних товаровиробників високопродуктивною технікою вітчизняного виробництва.
3. Структурну перебудову та перепрофілювання підприємств І сфери з метою поступового нарощування виробництва тракторів високої потужності, спеціалізованих комбайнів, кормозбиральної техніки, комбінованих машин, сівалок точного висіву, машин високого технічного рівня для захисту рослин і тварин.

4. Вирішення питань щодо запровадження в аграрному виробництві комплексної механізації та ресурсоощадливих технологій.

5. Переорієнтацію підприємств I сфери на запровадження ринкової схеми зв'язків із партнерами по АПК, складовими елементами якої мають стати: маркетинг – розробка – виробництво – сертифікація – реалізація – фірмове обслуговування і забезпечення.

Узагальнюючи сказане вище, систему забезпечення матеріально-технічними засобами слід розцінювати, як взаємовигідного посередника між підприємствами I сфери, з одного боку, та II і III сфер, – з другого боку. В основі таких взаємозв'язків має лежати принцип економічного та технологічного партнерства, під чим слід розуміти координацію дій, спрямованих на всебічне врахування в матеріально-технічних ресурсах досягнень науково-технічного прогресу, потреби формування інноваційного потенціалу АПК, ресурсоощадливості та високої економічної окупності затрат ресурсів.

Виходячи з фактичного стану матеріально-технічної бази сільського господарства та реальної платоспроможності галузі, доцільно погодитись із твердженням, що в організації системи матеріально-технічного забезпечення засобами промислового походження потрібно дотримуватись певної послідовності, в основі якої має бути зміцнення фінансового потенціалу в сільському господарстві [144]. Організаційно-економічний механізм формування матеріально-технічних засобів у зв'язку з цим, вважаємо, має розглядатись як важливий економічний фактор розвитку не лише аграрного, а й промислового виробництва, самовідтворення всієї системи міжгалузевих відносин.

У цьому плані залишається актуальною позиція вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» щодо періодизації розвитку нових форм реалізації матеріально-технічних ресурсів [83]. Згідно з цією позицією, система забезпечення матеріально-технічними ресурсами для сільського господарства України має пройти три етапи розвитку, а саме:

– на першому етапі за допомогою державних економічних важелів стимулюється подальший розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, постачальницьких і сервісних служб та збутової сфери виробників.

– на другому етапі промислові підприємства та їх об'єднання створюють й розміщують власну збутову, постачальницьку та сервісну мережі на основі договірних відносин із споживачами.

– на третьому етапі пануватиме вільна конкуренція, досягнуть оптимального співвідношення економічні і соціальні фактори та основні елементи ринку – пропозиція і попит, ціна, товарно-грошовий обіг, споживча і торгівельна інфраструктури.

Осмислюючи ці пропозиції та оцінюючи реальний стан системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами, можна дійти єдиного висновку: в Україні досі ще не сформовано ефективно діючого і прозорого механізму формування матеріально-технічних ресурсів. На наше переконання, в умовах фінансової нестабільності та низької платоспроможності аграріїв в ринок матеріально-технічних ресурсів треба входити через регулювання цін на техніку, добрива, отрутохімікати шляхом їх фіксації на доступному платоспроможному рівні, поступово переходити на механізм договірних цін, вдосконалювати систему інженерно-технічного обслуговування, лізингового забезпечення та ін.

Зазначимо, що в умовах ринкової економіки обертання товарів є такою ж об'єктивною необхідністю, як і обертання грошової маси. Інтенсивність обертання, його масштаби, форми й організація найтіснішим чином пов'язані з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин. Товарно-грошові відносини найчіткіше проявляють себе саме у сфері обертання, бо продукт праці лише в обертанні набуває форми товару. В заміщенні товарів на гроші проявляється сутність товарно-грошових відносин. В умовах ринкової економіки товарно-грошові відносини набувають абсолютної форми, адже в них практично реалізуються ринкові виробничі відносини.

Виходячи з названих теоретичних положень, система матеріально-технічного забезпечення будь-якого виробництва є ніщо інше, як товарний обмін різними споживними вартостями, викликаний суспільним поділом праці та існуючими виробничими відносинами. Економічна сутність матеріально-технічного забезпечення передбачає наявність таких трьох умов - суспільного поділу праці; виробництва споживних вартостей не тільки для себе, а й для інших; забезпечення еквівалентності вартостей товарів у процесі обміну.

Стосовно аграрного виробництва, його матеріально-технічне забезпечення являє собою зумовлений поділом праці обмін аграрною і промисловою продукцією з метою задоволення технологічного попиту на товари, одержання прибутку та вирішення соціальних проблем.

Теоретична сутність матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва потребує додержання ряду вимог. Перша з них – забезпечення взаємного інтересу до виробництва й обміну товарними масами, які мають споживну вартість, друга – економічна взаємовигідність комерційних операцій, третя – еквівалентність обміну за законом вартості. За таких умов має місце мотивація до ефективної праці, підкріплена особистим інтересом, наближення споживної вартості до її мінової вартості, запобігання фетишизації і монополізму в окремих сферах.

У ринкових умовах для сфери обігу і товарно-грошових відносин характерна наявність широкої мережі посередництва, яке має в своїй основі комісійний характер, та найрізноманітніші організаційні форми (оптова торгівля, торгові дома, брокерські фірми контори постачальницько-збутові компанії, підприємства й організації по заготівлі і збуту продукції тощо). Їх діяльність здійснюється на принципах повного госпрозрахунку відповідно до вимог товарно-грошових відносин і чинного законодавства.

В аграрній сфері в силу її специфіки матеріально-технічне забезпечення виробництва має значні особливості. Вони зумовлюються розтягнутим періодом обертання товарної і грошової мас, що зумовлено незбіганням періоду виробництва і робочого періоду, його сезонністю, залежністю від природних

факторів відтворювального процесу, підвищеними показниками ризиковості. Тому в економічному, вузькоринковому відношенні воно менш ефективне, ніж в інших галузях народного господарства. Проте із загальнонародних позицій матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва високоефективне, адже механізми товарно-грошових відносин спрямовані на виробництво товарів, які мають загальнонародне значення і є суспільно необхідними.

Проте зазначене стосується загальнолюдських цінностей. В окремо взятій країні, лише розпочалися ринкові перетворення, де прийнята монетаристсько-посередницька економічна модель, метою якої є первинне нагромадження капіталу, ці загальнолюдські цінності не беруться до уваги. Схеми «гроші – швидкі гроші» зруйнувала вітчизняне виробництво. Значно знизились темпи матеріально-технічного забезпечення і аграрного виробництва. Становище, яке склалось, помітно знизило продовольчу безпеку України як незалежної держави. Назріла необхідність подальшого удосконалення системи економічних взаємовідносин між аграрною виробничою і обслуговуючою сферами.

Зазначимо, що у сучасних умовах постачанням виробничих ресурсів аграріям, крім спеціалізованих агросервісних структур, які можуть забезпечити повний комплекс послуг з постачання ресурсів, їх супроводження та після продажного обслуговування, займається багато посередницьких комерційних структур, основна мета яких продати якнайдорожче. Багато з них, особливо у віддалених районах, є монополістами, що не робить ресурси доступнішими для аграріїв [21, 100].

Більшість вхідних ресурсів галузь придбає за монополю високими цінами, тоді як їхня продукція продається за ринковими. Не сприяють зростанню платоспроможності сільськогосподарських підприємств і малі їх розміри. Наприклад, у 2011 р. в Україні налічувалося близько 45 тис. фермерських господарств із середнім розміром землі 79,3 га, у тому числі 75 га ріллі. Такі малі розміри не можуть забезпечити ефективне використання техніки, великі обсяги виробництва продукції, а відповідно і доходи, які б дали

зможу фермерам купувати необхідні ресурси. Щоб купити трактор із необхідними сільськогосподарськими машинами та знаряддями, фермерському господарству не вистачить усіх його доходів за рік.

Низька платоспроможність галузі зумовлює скорочення виробництва і в галузях сільськогосподарського машинобудування. Так, за роки незалежності України (1990-2011 рр.) виробництво тракторів у країні скоротилося у 24,5 рази, бурякозбиральних машин – у 43, жаток-у 73,5, і сівалок – у 7,7 рази. І, незважаючи на це, в останні роки на ринку спостерігається позитивна динаміка зростання власного виробництва і продажу сільськогосподарської техніки. Так, за роки дослідження виробництво тракторів збільшилося на 27,4% і становило 5803 шт. В цілому ж ринок матеріально-технічних ресурсів в Україні відчуває значні сезонні коливання. Це стосується насамперед ринку пально-мастильних матеріалів, де ціни на ресурси зростають у періоди найбільшого технологічного навантаження (весняно-польові та збиральні роботи) і знижуються в міжсезоння [121, 124, 125].

Основними причинами, які стримують розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, є: зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що призвело до звуження внутрішнього ринку збуту техніки; застаріла елементна база виробників технічних засобів; низька якість їх продукції; не досконала організаційно-правова форма виробництва; недостатня державна підтримка виробників техніки та сільськогосподарських товаровиробників.

Такий стан речей потребує радикальних змін. Насамперед необхідно позбутись різнопідпорядкованості підприємств, що виробляють матеріально-технічні ресурси, і натомість на рівні галузі створити орган, який би координував діяльність цих підприємств як у сфері виробництва ресурсів, так і особливо у сфері ціноутворення на них. Можливо, доцільно було б для галузі на матеріально-технічні ресурси промислового походження встановлювати ціни нижчими, ніж для інших споживачів. Заслуговує на увагу такий захід, як створення на національному рівні корпорації з виробництва різних видів

матеріально-технічних ресурсів, які б вивчали реальні потреби та фінансові можливості сільського господарства, а також організували виробництво ресурсів під реальні замовлення аграрних товаровиробників.

Не менш важливими в сучасних умовах є комплектування раціональної структури машинно-тракторного парку аграрних галузей та підвищення ефективності використання техніки. Комплектування парку техніки доцільно здійснювати з урахуванням фінансування галузей, вимог сучасних технологій, структури та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції [72, 160]. З цим неможливо не погодитись, водночас економічно міцним господарствам з великими обсягами робіт доцільно комплектувати власний парк, а економічно слабким та з невеликими обсягами робіт – на основі двох або багатосторонніх договорів організувати спільне придбання та використання техніки, що забезпечить її ефективніше використання та виконання повного обсягу робіт меншою кількістю техніки. Можна також орендувати техніку в машинно-технологічних станціях та інших структурах. Всі ці питання міжгосподарського кооперування в сфері комплектування та використання техніки потребують нормативного врегулювання, формування економічного механізму стимулювання такої форми використання техніки [62].

Великий обсяг ресурсів для сільського господарства останніми роками надходить за контрактними схемами. Контракти укладаються у двох формах: форвардні і вертикальної інтеграції. У першому випадку мова йде про контракти між сільськогосподарськими виробниками і покупцями їх продукції – останні постачають виробникам ресурси під майбутнє постачання продукції. У другому випадку йдеться про постачання ресурсів сільськогосподарським структурам, що входять у структуру вертикально інтегрованих компаній – агрохолдингів. Дослідження показують, що в загальному сільськогосподарські товаровиробники, які працюють за форвардними контрактами або контрактами вертикальної інтеграції, купують суттєву частку ресурсів порівняно з іншими господарствами.

Варто зазначити, що в останні роки відбулися помітні зміни в структурі постачання окремих ресурсів (рис. 1.5).

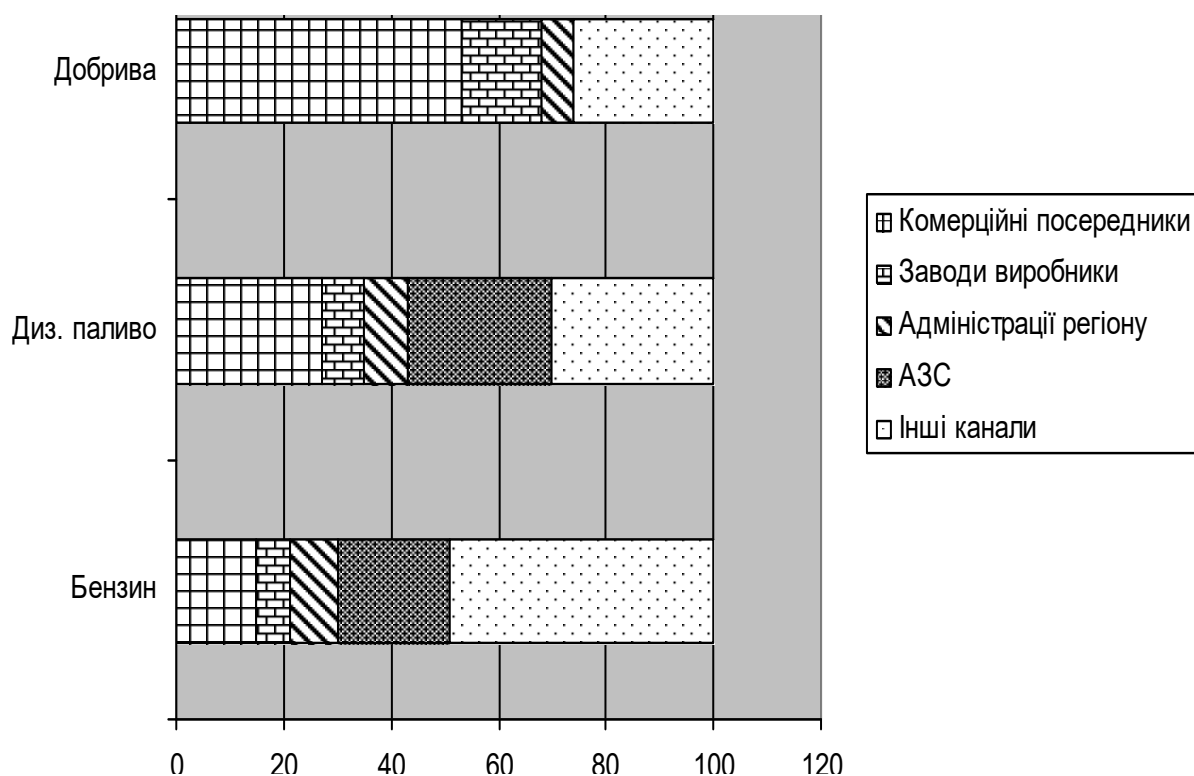

Рис. 1.5. Джерела постачання матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві України, у % до загального обсягу закупівель, 2011 р.*

* Розраховано автором за даними Головної служби статистики в Україні, 2011р.

Отже, у структурі постачання дизельного палива і мінеральних добрив переважають комерційні посередники. Винятком є придбання сільгосптехніки, оскільки вона надходить за програмою державного лізингу. Що стосується фермерів, то вони придбають переважно вживану техніку за власні або запозичені фінансові ресурси.

Вертикальна координація на ринку матеріально-технічних ресурсів стала наслідком недосконалої не тільки і не стільки ринків ресурсів, скільки ринків сільськогосподарської продукції. Термінові контракти з постачання ресурсів, як і вертикальна інтеграція, пов'язані з високими витратами на ринку сільськогосподарської продукції. Покупці, зіштовхуючись з проблемами

придбання сільськогосподарської сировини необхідної якості і в необхідні терміни, прагнуть прив'язати до себе аграрну галузь постачанням матеріально-технічних ресурсів [117], що є цілком логічним.

Постачання ресурсів у рамках вертикальної інтеграції, на наш погляд, обмежує вільний ринок і це може стати умовою подальшого дослідження структури ринку і пропозиції покупних ресурсів у сільському господарстві взагалі, а також впливати на формування цін придбання ресурсів, бо в середині вертикально інтегрованих структур можливі трансфертні ціни, які помітно відрізняються від ринкових.

Наприклад, ринок засобів хімізації сільського господарства складається з двох сегментів – ринку мінеральних добрив і ринку засобів захисту рослин та тварин. Якщо перший більш як на 85% належить вітчизняним виробникам, то другий на 85% залежить від імпорту. Переважну частину мінеральних добрив, незважаючи на значне скорочення їх споживання, сільське господарство одержує від вітчизняних товаровиробників. Виробництво ж засобів захисту рослин майже повністю належить закордонним виробникам [91].

Однак не всі вироблені мінеральні добрива споживаються в країні. Невеликий попит на мінеральні добрива через низьку платоспроможність вітчизняних аграрних товаровиробників зумовлює їх експорт, що є менш прибутковим порівняно з експортом сільськогосподарської продукції. Наприклад, якщо продати 1 т сечовини, то можна купити 1 т зерна пшениці. Водночас, використавши тонну сечовини в сільському господарстві, можна одержати приріст врожаю, що перевершить цю суму. А якщо ціни на ресурси не виправдано високі, то сільгоспвиробник вимушений відмовитись від їх використання.

Та сама ситуація спостерігається на ринку паливно-мастильних матеріалів. Можливості забезпечення потреб сільського господарства паливно-мастильними матеріалами стали більш обмеженішими. Причиною такого стану аж ніяк не можна вважати труднощі країни в імпорті цих енергетичних ресурсів. Головна причина полягає в недосконалості внутрішнього ринку

паливно-мастильних матеріалів. До того ж, впродовж уже кількох років спостерігається чітко виражена тенденція значного підвищення цін в період напружених сільськогосподарських робіт, що, на нашу думку, зумовлюється змовою комерційних структур.

Так, ще до 2000 р. ціни на нафтопродукти встановлювались Держкомрезервом на умовах здійснення розрахунків шляхом постачання сільськогосподарської продукції в Державний резерв. Так, у 1999 р. ціна дизпалива була встановлена на рівні 500 грн/т, бензину – 730 грн/т. Ціни цих нафтопродуктів, які продавали комерційні структури, перевищували встановлені в середньому на 20-50%. Це дало можливість у ті роки купувати нафтопродукти за цінами, які були середніми між цінами Держкомстат України та комерційними структурами. Як тільки держава перестала регулювати ціни, то вони вже у 2003 р., порівняно з 1999 р. зросли на дизпаливо у 2,8 раза, а на бензин – у 2,3 раза. В наступні 2004–2009 роки відбулося підвищення ще на 60-90% [126].

У 2010–2011 рр. попри те, що держава знизила, а подекуди відмінила акциз на паливо, знову ж таки відмічалось підвищення цін подекуди на 50 % від вартості ПММ минулих років. На наше переконання, відсутність хоча б елементарних спроб регулювання цін на матеріально-технічні ресурси промислового походження призвела до неконтрольованої ситуації, яка негативно позначається на фінансовому стані галузі. Як наслідок скорочуються посівні площі, порушуються технології, збільшуються втрати врожаю, зменшуються обсяги виробництва продукції.

Така ситуація потребує радикальних змін принаймні з однієї надзвичайно важливої причини: втрата державної регуляторної ролі на ринку нафтопродуктів призвела до того, що надто велика чисельність комерційних структур і операторів, що забезпечують постачання цих ресурсів сільському господарству, стала головною причиною зростання цін та нееквівалентного обміну і збагачення на цій основі цих структур за рахунок саме аграрного сектору. Якщо аграрії у своїй діяльності є низькорентабельними та збитковими,

то нафтооператори працюють з рентабельністю 50–150%. І як наслідок, на кожну одиницю виробленої продукції витрачається з кожним роком все більше коштів на паливно-мастильні матеріали, запчастини, мінеральні добрива та отрутохімікати.

Отже, потрібні докорінні зміни в державній бюджетній політиці, яка має носити системний характер, тобто здійснюватись не за залишковим принципом, від чого втрачає не тільки аграрне виробництво, а й промисловість, яка недофінансовується, що викликає згортання виробництва ресурсів, втрату ринків й конкурентоспроможності [99, 142].

Щоб уникнути такої ситуації в майбутньому, досить важливо на рівні держави внести відповідні зміни в технічну і постачальницьку політику. Йдеться передусім про державну підтримку системи постачання сільському господарству зазначених ресурсів. З цією метою доцільно: мати потужний державний та регіональний фонди ресурсів, особливо для задоволення потреб аграрних споживачів у напружений період роботи; під контролем держави опрацьовувати схеми та механізми постачання ресурсів за стабільними цінами. Значним резервом поліпшення постачання ресурсів та регулювання рівнів цін на них може стати запровадження схеми прямих зв'язків між виробниками ресурсів та їх споживачами.

Істотних змін зазнали форми оплати ресурсів, які купуються аграріями. Різко скоротилася питома вага бартеру, значення якого в першій половині 90-х років було істотним, а також товарного кредиту, який був домінуючою формою оплати за ресурси, особливо в роботі регіональних адміністрацій. Наші дослідження показали, що індивідуальні виробники платять за ресурси менше, ніж великі господарства. Виняток складають лише ціни на мінеральні добрива. Проте в цьому випадку фермери купують якісніший ресурс: відсоток діючої речовини в 1 т придбаних добрив у середньому по великих господарствах складає 38%, а по малих – 44%. Значною мірою це пов'язано з державними програмами підтримки, в котрих беруть участь переважно великі підприємства.

Індивідуальні підприємства, як правило, купують ресурси на вільному ринку, що виходить помітно дешевше.

Основними формами оплати, що склалися на ринку ресурсів в даний час, є реальні і безготівкові операції. Продовжує зберігатися також взаємозалік (рис. 1.6).

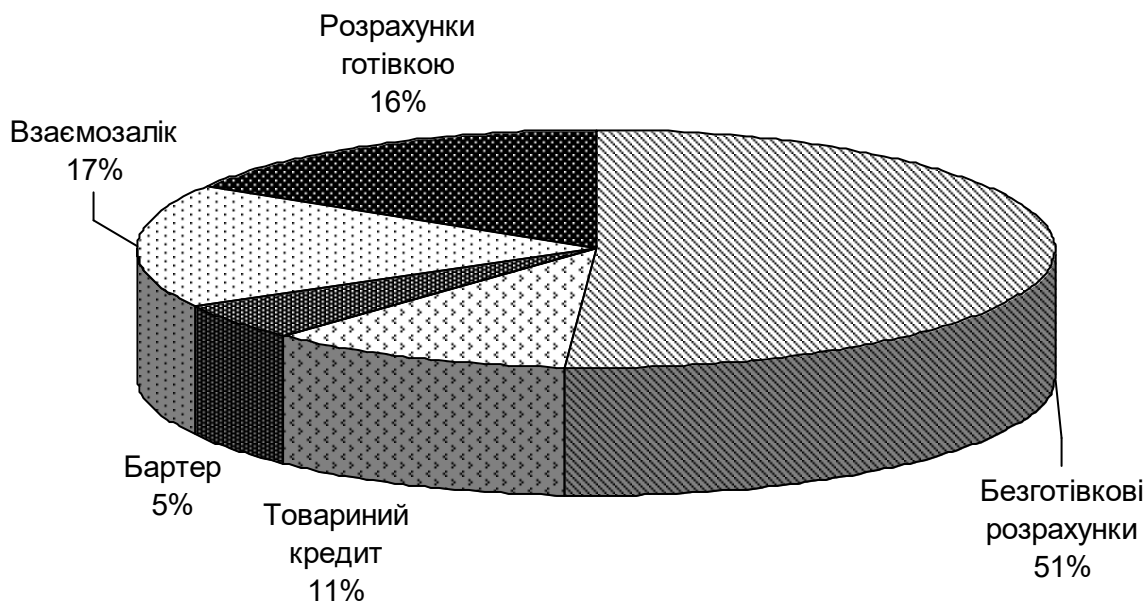

Рис. 1.6 Форми оплати за ресурси (на прикладі мінеральних добрив) у сільському господарстві у % до загального обсягу закупівель, 2011 р. *

* Розраховано автором за даними Головної служби статистики в Україні, 2011р.

Особливе місце посідає ринок імпортої техніки в Україні, який не можна вважати ринком з досконалою конкуренцією, оскільки основну частину пропозиції, наприклад, тракторів займають чотири фірми: «John Deere» (США), «Case» (США), «Fendt» (Німеччина), «Fiat» (Італія) (рис. 1.7).

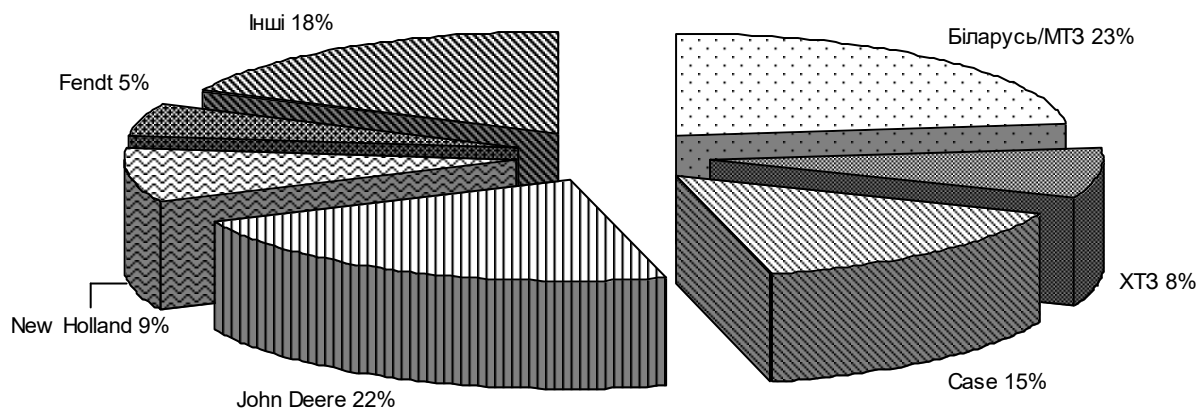

Рис. 1.7. Частка іноземних виробників тракторів на українському ринку у 2011 р., %*

* Розраховано автором за даними Головної служби статистики в Україні, 2011р.

Аналогічне положення склалось і на ринку зернозбиральних комбайнів, де в лідерах є фірма «Claas» (Німеччина), частка техніки якої становить 22% (рис. 1.8).

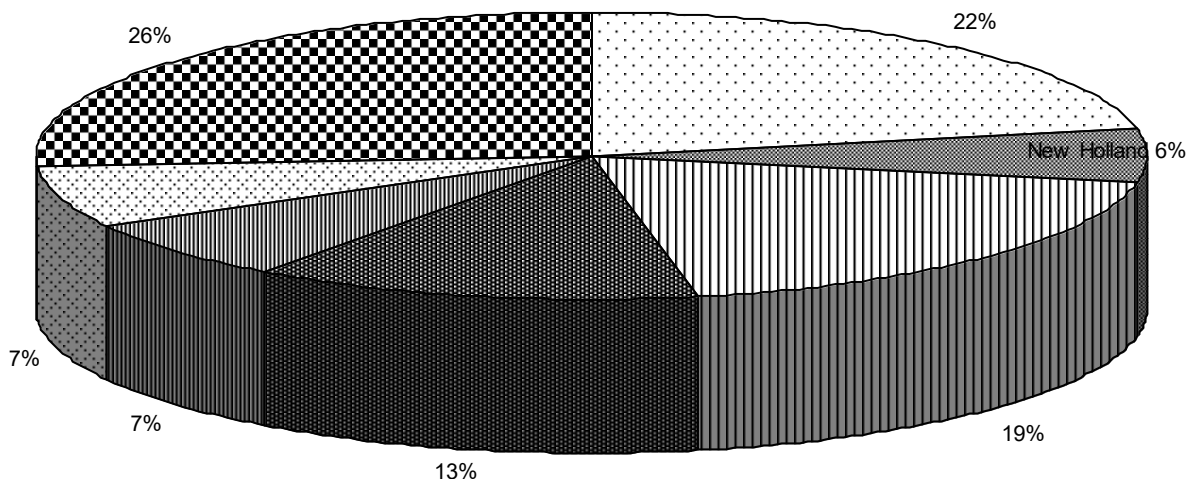

Рис. 1.8. Частка іноземних виробників зернозбиральних комбайнів на українському ринку у 2011 р., %*

* Розраховано автором за даними Головної служби статистики в Україні, 2011р.

Порівняння структури ринку сільськогосподарської техніки в Україні і країнах Західної Європи по основних компаніях-виробниках показує, що ті ж компанії у них займають меншу частину ринку. Наприклад, «John Deere» (США), «Case» (США), «Fendt» (Німеччина) покривають тільки близько 30% пропозиції в Європі. Головною причиною низького попиту на техніку, вироблену в далекому зарубіжжі, є її цінова неконкурентоспроможність порівняно з російською чи придбаною в колишніх республіках СРСР.

Так, середня ціна трактора (комбайна), імпортованого з країн далекого зарубіжжя, перевищує ціну трактора, зібраного в СНД, приблизно на 50%. Цілком очевидно, що імпортні машини і устаткування якісніші за вітчизняні, проте співвідношення «ціна–якість», залишається вигіднішим у вітчизняної техніки. Крім того, вітчизняна техніка дотується на державному рівні.

Її постачання здійснюються за жорсткими лізинговими схемами, що обмежує свободу вибору покупцем продавця і не завжди вигідна аграріям [1, 48, 109], з чим не можна не погодитись.

У процесі дослідження встановлено, що використовувана аграріями техніка не відрізняється достатньою різноманітністю щодо країн-виробників. Серед тракторів виробництва країн близького зарубіжжя поширення набули тільки білоруські і російські: їх частка становить відповідно 19,7% і 33,8%, а 46,5% займають трактори українського виробництва. У фермерських господарствах 44,2% тракторного парку складають вітчизняні трактори, 37,9% – білоруські і 17,9% – російські відповідно. Парк зернозбиральних комбайнів галузі переважно представлений такими традиційними марками машин, як «Колос», «Славутич КЗС-911», «Лан», СК-5 «Нива», «Дон-1500» і «Єнісей-1200».

Про структуру використовуваної техніки у сільському господарстві свідчать наступні дані (рис. 1.9).

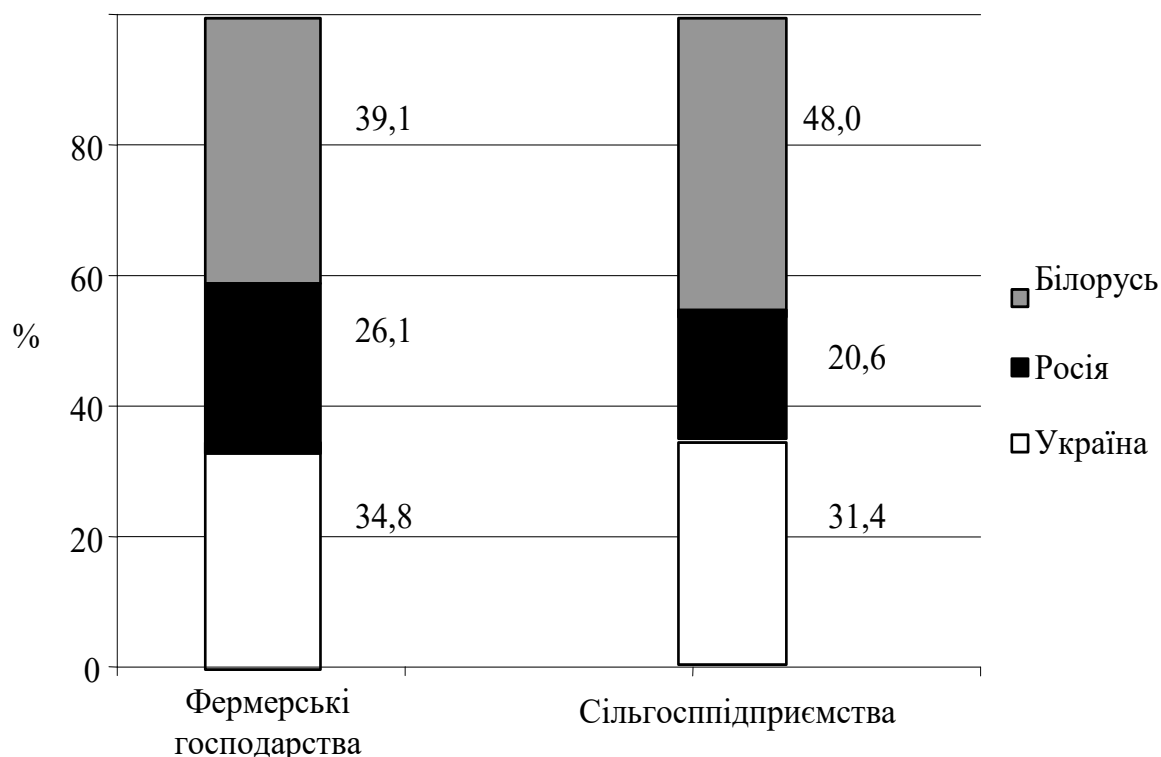

Рис. 1.9 Розподіл тракторів, що використовуються в аграрному секторі України, за країнами-виробниками у 2011 р.,% *

* Розраховано автором за даними Головної служби статистики в Україні, 2011р.

Використовувані в даний час машини (близько 50%) були куплені ще в дореформений період. У фермерських господарствах парк сільськогосподарської техніки був сформований пізніше, коли фермери могли використовувати певні переваги при виборі того чи іншого виду технічних ресурсів. Тому в них частка техніки з терміном служби понад 10 років є істотно нижчою на 14–35%. За нашими дослідженнями, терміни використання техніки в Україні порівняно з Білоруссю та Росією, відрізняється істотно (табл. 1.1).

Дана інформація свідчить про те, що в Україні питома вага тракторів з строком служби 10 і 15 років значно менша, ніж у Росії. Що ж до комбайнів, то порівняно з Білоруссю строк їх довший в Україні.

Структура сільськогосподарської техніки за строком роботи у 2011р., %*

Строк служби, років	Трактори		Зернозбиральні комбайни	
	Україна	Росія	Білорусь	Україна
Сільгосп підприємства				
більше 10	54,2	57,3	43,7	60,1
в т.ч. понад 15	11,3	15,4	12,1	10,3
Фермерські господарства				
більше 10	17,1	33,4	29,7	33,4
в т.ч. понад 15	5,3	12,7	6,2	9,2

* Розраховано автором згідно даних Головної служби статистики в Україні, 2011р.

В той час як Республіка Білорусь та Росія значно збільшили інвестиції в розвиток сільськогосподарського машинобудування, в Україні фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт зі створення сільськогосподарської техніки нового покоління практично припинилось. У результаті цього втрачено висококваліфікованих конструкторів і робітників, не розвивається технічна база і технології конструювання, зростає розрив між технічним рівнем вітчизняної техніки та її закордонними аналогами. Кризова ситуація, що сформувалась в аграрному секторі і сільськогосподарському машинобудуванні, потребує ефективних дій і нормативно-правового врегулювання.

У сучасних умовах доцільно розвивати також ринок вторинної техніки. Він, на нашу думку, виникає там, де аграрії не в змозі купувати нову, високопродуктивну та надійну техніку. Це викликано не тільки фінансовою скрутою галузі, а й гострою нестачею технічних засобів. Заперечувати та ігнорувати цей ринок немає підстав.

По-перше, внутрішній вторинний ринок набув досить широкого розвитку в інших країнах, особливо там, де організаційні форми введення сільського господарства за своїми розмірами невеликі. По-друге, у техніки, яка списується, залишаються деталі та вузли, які не вичерпали свій ресурс. Наприклад, у списаних тракторах МТЗ та ЮМЗ в середньому 30–35% деталей можна використовувати в подальшій експлуатації без технологічного втручання, 40–45% потребують відновлення і тільки решта непридатна. Практично доведено, що з 2–3-х списаних тракторів чи комбайнів можна одержати один відремонтований з моторесурсом не менше 70%. Вже ці наведені факти свідчать про доцільність функціонування вторинного ринку техніки.

На наше переконання, вторинний ринок потребує певного контролю і регулювання, передусім фактичного стану списаної техніки (що залежить від терміну експлуатації) та ціни, яка повинна встановлюватись за залишковим моторесурсом. У Країнах ЄС вторинний ринок тракторів формується за рахунок машин, які відпрацювали 4–5 років. Виконавши певні ремонтні роботи, дилерські структури продають таку техніку за цінами, що становлять 20–30% нової техніки.

Щоб вторинний ринок техніки запрацював, потрібна державна підтримка. Це стосується, насамперед, законодавчого забезпечення, оскільки до ринку нової вітчизняної та іноземної техніки як доповнення слід долучати продаж іноземної техніки, що була у використанні. Відтак, законодавчо слід відрегулювати не тільки сам вторинний ринок, а і його наповнення з урахуванням можливої реставрації частково зношених деталей, вузлів, агрегатів та й самих машин [163, 168]. Така позиція цілком справедлива.

Відтворювальна здатність ресурсів і, зокрема, техніки, значною мірою залежить від того, яке співвідношення між ресурсами вітчизняного та іноземного виробництва. І справа не лише у тому, що зарубіжна техніка продуктивна, надійна та комфортна. Оцінювати її треба не тільки за цими характеристиками, тобто за ціною придбання, а й за витратами на її підтримання в роботоздатному стані. Наприклад, український трактор

ХТЗ-1631 дешевший за «Джон Діра» у 3,6 рази (за своїми характеристиками не поступається американському, а за витратами пального на одиницю роботи його переважає). До того ж експлуатаційні витрати по «Джон Діру» в 1,5–2 рази вищі, ніж у ХТЗ-1631. Тому невиправданим є масове придбання Україною сільськогосподарської техніки закордонних фірм. У процесі експлуатації виявляється її економічна неефективність. Ми поділяємо позицію, за якою Україні вигідніше витратити кошти на виробництво техніки вітчизняними заводами і придбання сільським господарством машин з продуктивністю у 2 – 3 рази нижчою, але дешевшою у 3 – 8 разів від аналогічної закордонної [34, 45].

Щоб сільське господарство змогло в короткі строки реанімувати та зміцнити матеріально-технічну базу, необхідно в державній технічній політиці забезпечити пріоритет вітчизняного машино- і тракторобудування. Важливо через агропромислову політику формувати таке економічне середовище, яке б, з одного боку, створювало оптимальні умови для покупців техніки (фірмовий лізинг, пільгове кредитування, часткове відшкодування вартості техніки), а з другого, забезпечувало економічний інтерес виробників техніки через послаблення податкового тиску, реструктуризацію боргів, надання кредитів під інновації, обмеження імпорту аналогічних зарубіжних зразків. Вагомим економічним стимулом розвитку вітчизняного машинобудування є висока платоспроможність галузі, чому має сприяти забезпечення гарантованих оптимальних цін на сільськогосподарську продукцію у т.ч. через ефективне функціонування біржової торгівлі, зокрема, ф'ючерсної.

Оцінюючи в цілому систему забезпечення сільськогосподарською технікою, можна зробити такі висновки:

1. Перспективною орієнтацією має бути ставка на придбання нової техніки. Однак без державного регулювання та підтримки тут не обійтись.
2. На даному етапі тим господарствам, фінансові ресурси яких обмежені, слід орієнтуватись на вторинний ринок. Однак, тут потрібно регулювання як строків списання, так і фактичного стану списаної техніки. З ринку списаної

техніки доцільно вилучити зайвих посередників, від чого прямо залежатиме ціна її продажу.

3. В організації вторинного ринку сільськогосподарських машин провідну роль повинні відігравати машинобудівні заводи, що виробляють цю техніку і потужності яких нині недовантажені.

4. Списана техніка має пройти певні відновлювані роботи, що без сумніву підвищить її ціну. Тому вартість відновлювальної техніки не повинна перевищувати 40 – 70% її початкової вартості (залежно від строку служби, гарантованого ресурсу, обсягів робіт та якості відновлення машин).

Проведений нами аналіз та оцінка стану виробництва сільськогосподарських машин дозволили сформулювати деякі пропозиції щодо вирішення існуючих проблем у найближчій перспективі. До них слід віднести такі: поступовий перехід підприємств на випуск техніки нового покоління шляхом реалізації інвестиційних проектів як українських виробників, так і зарубіжних компаній. При цьому першим етапом таких проектів має стати налагодження крупновузлового збирання тих типів техніки, які вже виготовляються за кордоном; з метою підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного сільськогосподарського машинобудування і його захисту від іноземних конкурентів передбачити систему квот на імпортовану техніку, насамперед ту, що може бути виготовлена в країні; поновити практику застосування держзамовлення на окремі види сільгосптехніки як важливого джерела для розвитку потужностей галузі; використовуючи неповну завантаженість підприємств військово-промислового комплексу, ширше практикувати організацію на них виробництва окремих машин і складних вузлів та агрегатів для потреб АПК; враховуючи, що численні ремонтні заводи Міністерства оборони України зосереджені на виконанні випадкових замовлень, вирішити на державному рівні питання про їх передачу АПК для проведення капітальних і поточних ремонтів сільгосптехніки; через брак коштів не займатися відновленням роботи всіх підприємств галузі, а створити належні умови для збереження передусім тих виробництв, які довели свою

конкурентоспроможність; створити умови для прискореного інноваційного розвитку галузі та формування механізмів ринкового стимулювання виробництва сільськогосподарської техніки.

Зважаючи на важливість проведення єдиної технічної політики як у аграрному виробництві, так і в сільськогосподарському машинобудуванні, координації їх наукової та іншої діяльності, доречно на державному рівні розглянути і вирішити питання про інтеграцію управлінських дій в аграрному виробництві та його технічному забезпеченні. Таке інтегрування, на нашу думку, буде сприяти: відродженню не тільки сільськогосподарського машинобудування і всього АПК, але й посиленню їх впливу на зростання добробуту населення країни; проведенню єдиної технічної політики та підвищенню керованості підприємств; зростанню якості планування і контролю за діяльністю підприємств; можливості маневру існуючими фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами; економії коштів завдяки зменшенню управлінського апарату та впливу посередницьких структур; прискоренню організації виготовлення техніки, адаптованої до альтернативних видів пального; забезпеченню проведення єдиної з європейськими країнами технічної політики у сфері сертифікації відповідної технічної продукції; реалізації інноваційної моделі розвитку сільгоспмашинобудування та його адаптації до вимог Світової організації торгівлі.

Така постановка питання цілком відповідає сучасним потребам агропромислового виробництва. І цьому відношенні можна погодитись з точкою зору, згідно з якою «стратегічна мета матеріально-технічного забезпечення товаровиробників в ринкових умовах спрямовується на відтворення і розвиток матеріально-технічної бази, комплексної механізації і автоматизації технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунтів на основі вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та виробництва матеріальних ресурсів. Вона реалізується в процесі формування і ефективного функціонування ресурсних ринків технічних засобів, складовою частиною яких є ринок відновленої техніки; паливно-мастильних матеріалів;

техніко-технологічних послуг, продуктів хімізації тощо» [82].

Узагальнюючи висловлені міркування, доходимо до висновку, що в організації системи забезпечення матеріально-технічними засобами досить важливо організаційно здійснити такі невідкладні заходи:

1. Забезпечити пріоритетність розвитку сільськогосподарського і продовольчого машинобудування, зосередити зусилля на вдосконаленні механізмів лізингових операцій відповідно до світових тенденцій. Лізинг має стати економічною основою підтримки двох партнерів – промисловості і сільського господарства, а не посередників. Він має орієнтуватись на використання не бюджетних, а госпрозрахункових коштів. Це має забезпечити розумну конкуренцію на лізинговому ринку.

У цьому відношенні належить багато ще зробити по втіленню в життя Закону України «Про лізинг» [48, 108]. Слід виходити з того, що головним призначенням агролізингу є забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки та розвиток конкурентного середовища на ринку послуг і технічного обслуговування сільськогосподарської техніки.

2. Потребують своєї повної реалізації Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [49], а також Постанов Кабінету Міністрів України «Про порядок зарахування коштів до державного бюджету в рахунок погашення заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії і наданими для закупівлі сільськогосподарської техніки іноземного виробництва» [106] і «Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва» [107].

Вважаємо, що сьогодні не треба вдосконалювати систему розрахунків чи методи їх здійснення, а потрібно головні положення, зазначені в Законах України і Постановах Кабінету Міністрів України, спрямувати на втілення в повному обсязі визначеного механізму у взаємовідносини між аграрним

сектором та виробниками (постачальниками) техніки для сільського господарства.

Досі в країні недостатньо відчутна діяльність Державного департаменту тракторного і сільськогосподарського машинобудування, створеного ще у 1995р. [133] і покликаною проводити єдину державну політику розвитку тракторного і сільськогосподарського машинобудування, забезпечувати потреби АПК в машинах та обладнанні для виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції, удосконалення управління цією галуззю в умовах реформування економіки. В Україні досі не сформовано завершену систему машин вітчизняного виробництва хоча би для пріоритетних галузей аграрної економіки. Потреби цих галузей задовольняються за рахунок імпорту дорогої закордонної техніки.

Цілком очевидно, що діяльність цієї державної структури слід оцінювати виходячи з того, наскільки за період майже у 20 років, вдалось забезпечити розвиток машинобудування для АПК разом з його складовими (створенням і виробництвом машин та обладнання, їх технічним обслуговуванням і ремонтом), а також сформувати інфраструктуру ринку вітчизняної техніки. Варто також підкреслити, що в організації системи забезпечення матеріально-технічними засобами та послуг для АПК важливе значення мало б виконання комплексу заходів зі створення системи інженерно-технічного забезпечення АПК України.

У відповідному Законі України «Про систему матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» прямо зазначається, що «система інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу – це сукупність суб'єктів, що знаходяться у відповідних взаємовідносинах, а також принципів, форм, методів, організаційних та економічних важелів, спрямованих на створення, випробування, виробництво, реалізацію, використання й обслуговування технічних засобів для агропромислового комплексу» [50].

Якби всі ці заходи, що передбачені зазначеними законами та законодавчими актами, хоча б частково були втілені в економіку сільського

господарства, то ця життєво важлива міжгалузева структура давно б вже вийшла із кризи, оскільки без модернізації матеріально-технічної бази годі сподіватись на позитивні економічні зрушення.

Поки аграрне виробництво не стане на шлях інноваційного розвитку, доки система забезпечення матеріально-технічними засобами не буде підпорядковуватись цій меті, Україна не зможе повернути сільське господарство на той рівень розвитку, який був напередодні аграрної реформи.

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності використання матеріально технічних ресурсів

Становище, що склалося в аграрній галузі, потребує науково-методичного забезпечення формування та використання матеріально-технічних ресурсів на близьку та віддалену перспективу. Науково-методичне забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва характеризується складними прямими і оберненими зв'язками, оцінкою впливу науково-технічного прогресу, передбачає раціональне використання наявних та потенційних можливостей, створення і розробку методів науково обґрунтованого управління функціонування системи матеріально-технічного забезпечення в ринкових умовах. Реалізація складної системи забезпечення розвитку і раціонального використання матеріально-технічних засобів передбачає їх комплексну оцінку, виявлення основних тенденцій їх взаємозв'язків з екологією та економікою країни.

Основу економіки Херсонської області складають галузі сільського господарства, що потребують значних енергозатрат при виробництві, збиранні, переробці продукції. Враховуючи, що, на відміну від виробничого, ресурсний потенціал характеризує лише наявні ресурси без оцінки кількості та якості продукції, яку аграрна галузь може виробити при їх використанні, слід

зазначити, що один і той же обсяг продукції можна виробити при меншому ресурсному потенціалі, але при кращому його використанні, і навпаки, при більшому потенціалі, але нераціональному використанні.

Звідси обсяг продукції (можливість виробничого потенціалу) залежить не тільки від розміру матеріально-технічного потенціалу, але й від умов його функціонування, в яких реалізується можливість його основних складових забезпечити це виробництво. У свою чергу, умови функціонування наявного потенціалу можуть бути і є різними. Тільки точне кількісне обґрунтування (технологія, організація, спеціалізація, швидкість обігу тощо) дає змогу визначити обсяги виробництва продукції при визначеному (наявному) розмірі ресурсів [150].

Зазначимо, що система матеріально-технічного забезпечення є складовою матеріально-технічного потенціалу і виступає основоположним чинником, що забезпечує можливості розвитку аграрної економіки. Стратегія і тактика, які реалізуються в галузі, впливають на ємність матеріально-технічного потенціалу (як екстенсивний варіант розвитку), але ще більшою мірою формують інтенсивний сценарій на умовах використання конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності. Для ефективного функціонування сільського господарства країни необхідна всебічна оцінка його матеріально-технічного потенціалу та засобів раціонального використання.

На сьогодні існує багато теоретичних і методичних праць щодо оцінки ефективності використання матеріально-технічних засобів, окремих його складових та ефективності їх використання. Однак, через відсутність загальноприйнятої методики оцінки існуючого теоретично-методологічного матеріалу явно недостатньо. Тому деякі аспекти оцінки матеріально-технічного потенціалу сільського господарства та ефективності його використання вимагають подальшого теоретичного і методичного дослідження. Ресурсний потенціал галузі залежить від різних видів ресурсів, які він має в наявності, незалежно від того, використовуються вони чи ні. І ці ресурси насамперед мають бути оцінені.

Прийнятною є оцінка усіх видів ресурсів аграрного виробництва у вартісному вигляді, що дає змогу визначити сумарну величину усіх ресурсів галузі, порівняти її з іншими показниками соціально-економічного розвитку, визначити структуру й динаміку складових сукупного матеріально-технічного потенціалу. Вартісна оцінка матеріально-технічного потенціалу здійснюється за такими складовими, як: засоби виробництва, матеріальні оборотні кошти, вартість землі, лісів і т. ін., враховуючи при цьому функціонування інформаційно-технологічної сфери, соціальної інфраструктури, ринкової кон'юнктури, еколого-економічні, суспільно-географічні та суспільно-політичні фактори соціально-економічного розвитку регіону. З погляду здатності приносити дохід, для оцінки природних ресурсів може бути використаний рентний підхід, а для засобів виробництва – метод капіталізації. При оцінюванні природних ресурсів важливо враховувати, що їх ринкова оцінка коливається за часом і залежить від попиту та пропозиції на ринках [113].

Гутман Г.В. та ін. потенціал ресурсів поділяють на чотири основні складові, кожній з яких дають кількісно-вартісну оцінку: природно-екологічний потенціал, виробничо-ресурсний потенціал, трудовий потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки і бюджетно-фінансові відносини [26]. Емпіричну макроекономічну оцінку матеріально-технічного потенціалу сільського господарства не можна одержати безпосередньо з аналізу тих або інших параметрів його економіки. Це пов'язано з тим, що ВРП є інтегральним результатом функціонування великої кількості різнорідних і несумісних між собою природних та економічних ресурсів. Тому для отримання такої оцінки застосовується багатofакторна економетрична модель (формула 1.1):

$$Pr = \frac{\sum e_i R_i}{1-d} \quad \text{де} \quad (1.1)$$

P_r – матеріально-технічний потенціал галузі r ;

e_i – власна ефективність ресурсу i ;

R_i – наявність ресурсу i в галузі r ;

d - частка інших факторів [64].

При дослідженні проблеми кількісного виміру матеріально-технічного потенціалу аграрного виробництва, базуючись на наявних розробках [148], варто виходити із таких концептуальних положень аналізу потенціалу: потенціал складається із суми ресурсів, які залучені або можуть бути залучені у виробництво, відображаючи сукупні економічні можливості галузі; потенціал є системою функціональних відносин між його складовими як реального, так і ймовірного рівня можливостей, ураховуючи існуючі і перспективні взаємозв'язки; потенціал є динамічною системою у просторі й часі, має властивість до мобілізації ефективного використання для досягнення поставленої мети; матеріально-технічний потенціал повинен досліджуватись та розглядатись і в ресурсному і в результативному напрямі визначенням у його складі активної і пасивної (резервної) частин.

Залежно від ступеня залучення у виробничо-господарську діяльність різні елементи матеріально-технічного потенціалу виконують неоднакову роль, тому при дослідженні структури матеріально-технічного потенціалу слід виокремлювати в його складі активну і пасивну частини. До активної частини належать ресурси, які залучені в економічну діяльність і прямо впливають на її результативність: засоби виробництва, нормативні запаси матеріальних цінностей у сфері виробництва й обігу; зайнята частина економічно активного населення, реалізована в технологіях, засобах, предметах і продуктах праці науково-технічна інформація.

Ресурси, що є в наявності, але не залучені в господарський обіг, належать до пасивної частини матеріально-технічного потенціалу: наднормативні запаси і резерви матеріальних цінностей у сфері виробництва й обігу; незайнята частина населення; реалізована в проектах науково-технічна інформація; результати наукових і дослідно-конструкторських розробок. Виокремлення у складі матеріально-технічного потенціалу активної і пасивної частин дуже важливе як з теоретичної, так і практичної точки зору, оскільки воно дає змогу, по-перше, об'єктивно оцінювати ступінь використання матеріально-технічного

потенціалу, а по-друге, виявляти інтенсивні й екстенсивні резерви підвищення ефективності виробництва.

Дуже складним об'єктом є відтворювальна структура матеріально-технічного потенціалу. Відтворювальний підхід до аналізу матеріально-технічного потенціалу дає можливість виокремити його структурні елементи по фазах відтворення: потенціал виробництва, потенціал розподілу, потенціал обміну і потенціал споживання. Фаза виробництва суспільного продукту збігається з фазою споживання (реалізації) потенціалу, а в процесі споживання суспільного продукту відбувається відтворення матеріально-технічного потенціалу. Відтворення матеріально-технічного потенціалу здійснюється за допомогою відтворення окремих його елементів: трудових ресурсів, капіталу, природних ресурсів, інформації.

При оцінці матеріально-технічного потенціалу доцільно виділяти використаний і невикористаний ресурсний потенціал. Перший можна ототожнювати з ресурсами галузі й оцінювати через їх обсяг, відображений у балансі та фінансовому звіті. Невикористана частина матеріально-технічного потенціалу пов'язана з оцінкою тієї частини ресурсів, що може бути залучена в обіг протягом певного проміжку часу, тобто це не використовується, не реалізована частина матеріально-технічного потенціалу.

За ступенем використання можливостей господарюючої ланки матеріально-технічний потенціал підрозділяється на фактичний (досягнутий зараз) і перспективний. Така диференціація дає можливість оцінювати ступінь використання матеріально-технічного потенціалу через порівняння перспективного рівня матеріально-технічного потенціалу з його фактичним значенням. Основним етапом є визначення потенційних можливостей господарюючої системи.

Необхідно також відзначити, що матеріально-технічний потенціал, на наш погляд, більше розкриватиметься як фактично досягнутий потенціал за допомогою використання реальних результатів функціонування й констатації реальних фактів за минулий період. Але потрібно виділяти і другий підхід, за

якого потенціал розкривається як величина, яку можна досягти, але яка поки не досягнута, так званий «потенційний» потенціал. При першому підході ми вважаємо, що необхідно розглядати сукупний матеріально-технічний потенціал із двох позицій: як категорія єдиного цілого і з можливим розподілом на окремі компоненти. З цієї позиції відтворювальний потенціал розглядається як щось загальне, неподільне на частини й характеризує в цілому здатності економіки, а точніше потенціал розкривається більшою мірою як потужність, чинність економічних процесів або систем. Ця категорія повинна вимірятися за допомогою одного або двох узагальнюючих, інтегральних показників. Найпоширенішими з них на рівні галузі є абсолютні розміри сукупного внутрішнього валового продукту, національного доходу, а також їх величини в розрахунку на душу населення, одиницю площі.

Для загальної характеристики системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можна скористатися міжнародною методикою визначення економічного потенціалу сільського господарства, застосувавши її до умов галузі. У результаті на систему матеріально-технічного забезпечення будуть впливати такі групи показників: активи – ресурси, які є результатом минулих подій і джерелом майбутньої економічної вигоди; зобов'язання – існуючі в даний момент зобов'язання, що є результатом минулих подій і джерелом майбутніх вилучень ресурсів й зменшення економічної вигоди; доходи – збільшення економічних прибутків за звітний період, що виражається у збільшенні активів або зменшенні зобов'язань; витрати – зменшення економічної вигоди за звітний період, що виражається у зменшенні або втраті вартості активів чи збільшенні зобов'язань.

При оцінці системи матеріально-технічного забезпечення важливим є питання про вибір методів порівняння природних, виробничих, трудових, інформаційних та інноваційних ресурсів. У теорії і практиці економічної науки склалися різнопланові методичні підходи до оцінки матеріально-технічного потенціалу й ефективності його використання. З аналізу літературних джерел виходить, що оцінку матеріально-технічного потенціалу доцільно проводити у

два етапи: перший – аналіз ресурсної бази потенціалу, другий – аналіз ресурсного потенціалу на основі інтегральної оцінки. Використання ресурсної бази дає змогу певною мірою впливати на матеріально-технічний потенціал, у результаті чого відкривається можливість цілеспрямованого впливу на віддачу виробничих ресурсів. З іншого боку, з метою ефективного використання всього матеріально-технічного потенціалу необхідно раціонально використати кожен вид ресурсів.

Другий етап аналізу матеріально-технічного потенціалу заснований на його інтегральній оцінці. Аналіз економічної літератури і практичних рекомендацій дає підстави виокремити п'ять основних методичних підходів до інтегральної оцінки потенціалу – це вартісна оцінка ресурсів, індексний аналіз, оптимізаційні моделі, кореляційно-регресивні методи, базові виробничі функції; кожний з цих методів має свої переваги й недоліки. Цим пояснюється наявність великої кількості суперечок і дискусій про метод, що є найпридатнішим для оцінки матеріально-технічного потенціалу сільського господарства. Однак проблема вибору найкращого методу, застосування якого було б єдино правильним, залишається.

Проте оцінка матеріально-технічного потенціалу аграрної економіки не повинна обмежуватися узагальненою кількісною оцінкою. Без співвідношення кількісних показників якісними характеристиками особливостей і перспектив розвитку неможливо розробити його ефективну стратегію. Таким чином, оцінка має ґрунтуватися на комплексному якісно-кількісному обстеженні всіх складових сукупного матеріально-технічного потенціалу, тобто носити системний характер з метою об'єктивного визначення напрямів його подальшого розвитку.

Одним з найскладніших питань при оцінці матеріально-технічного потенціалу стає вибір первинного набору показників. Це серйозна проблема, оскільки, з одного боку, надмірне число показників може призвести до втрати простоти і однозначності трактування отриманого результату, а з другого боку, скорочення числа показників може призвести до втрати комплексності підходу

і недообліку окремих чинників, що впливають на остаточну картину оцінки об'єкта.

Оцінка матеріально-технічного потенціалу сільського господарства на основі аналізу існуючого інструментарію дає можливість сформулювати структуру показників, що характеризують ефективність його використання матеріально-технічного потенціалу регіону. Узагальнюючи та систематизуючи наукові розробки, у наведеній табл. 1.2 сформовано систему показників, пропонувану для оцінки матеріально-технічного потенціалу аграрного виробництва та ефективності його використання.

Таблиця 1.2

Показники оцінки матеріально-технічного потенціалу регіону*

Ресурсний потенціал регіону	Вид потенціалу	Показники	Одиниця виміру
	Природно-ресурсний потенціал		Площа сільськогосподарських угідь
		Площа ріллі	тис. га
		Бал бонітету земель	
		Грошова оцінка 1 га сільськогосподарських земель	тис. грн./ га
		Обсяг видобутку мінерально-сировинних ресурсів	тис. т
		Розвідані запаси мінеральних ресурсів	тис. т
		Структура мінерально-сировинних ресурсів	
		Площа лісів	тис. га
		Породний склад лісів	
		Вікова структура лісів	
		Площа водного фонду	тис. га
		Обсяг використання водних ресурсів	тис. куб м
		Запаси прісної води	тис. куб м
		Наявність бальнеологічних властивостей	
	Кількість лікувально-оздоровчих закладів	шт.	
Виробничий потенціал		Валовий регіональний продукт	тис. грн.
		Залишкова вартість основних засобів виробництва	тис. грн.
		Вартість засобів виробництва	тис. грн.
		Обсяг введених потужностей	т/добу
		Ступінь зносу	%
		Коефіцієнт оновлення	%
		Коефіцієнт ліквідації	%
		Фондовіддача в промисловості	
		Фондовіддача в сільському господарстві	
		Обсяг промислового виробництва	тис. грн.
		Обсяг сільськогосподарського виробництва	тис. грн.
		Обсяг реалізованої продукції	тис. грн.
		Обсяг експорту продукції	тис. грн.
		Обсяг імпорту продукції	тис. грн.
	Продуктивність праці в сільському господарстві	тис. грн./осіб.	
Інфраструктура		Обсяг вантажних перевезень	тис. т
		Обсяг пасажирських перевезень	
		Вантажообіг автотранспорту	т/км
		Обсяг виконаних будівельних робіт	тис. грн.

		Протяжність ліній електропередач	тис. км
		Протяжність трубопроводів	тис. км
		Протяжність залізничних колій	тис. км
		Протяжність автомобільних доріг	тис. км
		Число аеропортів, залізничних станцій, портів	шт.
		Покриття зон віщання загальноукраїнськими і місцевими компаніями на всій території	
		Число стільникових телефонів	тис. шт.
		Потужності складських господарств	тис. кв. м
		Масштаби ремонтно-технічного забезпечення	
		Кількість населення в регіоні	
		Чисельність працездатного населення	тис. осіб
	Фінансовий потенціал	Обсяг виданих кредитів сільськогосподарським підприємствам	тис. грн.
		Довгострокові кредити банківської системи	тис. грн.
		Платоспроможність підприємств	тис. грн.
		Фінансова стійкість підприємств (коефіцієнт поточної ліквідності)	тис. грн.
		Забезпеченість оборотними коштами підприємств	
		Коефіцієнт автономії підприємств	тис. грн.
		Величина заощаджень (депозитів) населення (у тому числі в національній валюті)	тис. грн.
	Інвестиційно-інноваційний потенціал	Обсяг виданих кредитів населенню	тис. грн.
		Обсяг прямих інвестицій в економіку	тис. грн.
		Обсяг іноземних інвестицій в економіку	тис. грн.
		Обсяг державних інвестицій	тис. грн.
		Обсяг внутрішніх інвестицій	тис. грн.
		Кількість працівників із вищою освітою	тис. грн.
		Кількість працівників з науковим ступенем	тис. осіб
		Кількість працівників, зайнятих у науково-дослідних роботах	тис. осіб
		Впровадження прогресивних технологій та освоєння виробництва нових видів продукції	тис. осіб
		Кількість патентів, свідоцтв, грантів, проектів та інноваційних програм	
		Кількість коштів, виділених на розвиток науки та освіти	шт.
		Наявність технопарків та інноваційно-технологічних центрів	тис. грн.
Виробництво нових видів продукції	шт.		
Затрати на впровадження нововведень	тис. грн.		
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	тис. грн.		

*Розроблено автором на основі даних [64, 113, 181]

За своєю структурою сукупний ресурсний потенціал є багатокomпонентним, й ефективність його використання у аграрному виробництві залежить не лише від наявності відповідних ресурсів, а й оптимального їх залучення в господарський обіг. Оцінка виробничого потенціалу проводиться по кожному його елементу. Засоби виробництва сфери

матеріального виробництва оцінюються за залишковою вартістю (відновлення вартості з вирахуванням зносу у формі амортизаційних відрахувань за весь термін служби), засоби виробництва нематеріальної сфери – за відновлюваною вартістю. Запаси матеріальних ресурсів оцінюються за вартістю їх придбання з урахуванням умов переоцінки.

Фінансові ресурси – це особливий специфічний вид ресурсів, що одержують регіони в процесі розподілу й перерозподілу ВРП, отриманого від використаних регіональних ресурсів. Основу фінансового потенціалу становить податковий потенціал, оскільки основна частина доходів бюджетів регіонів формується за рахунок податкових платежів.

Точність оцінок фінансового потенціалу багато в чому залежить від показників, покладених у його основу. Існує кілька показників оцінки фінансового потенціалу, зокрема: обсяг податкових надходжень у бюджети місцевих рад; кошти фінансово-кредитної системи регіону; фінанси організацій, що знаходяться на території регіону; обсяг субсидування місцевого бюджету; фінансові ресурси населення регіону.

Інноваційний потенціал знаходить своє відбиття в масштабах так званої інтелектуальної власності, що являє собою особливий тип економічних відносин у науково-технічній та виробничо-господарській сферах – відносини із приводу володіння, розпорядження, використання результатів інтелектуальної праці. Її економічне значення виражається в тому, що об'єкти інтелектуальної власності у формі винаходів, промислових зразків і корисних моделей виступають основою створення новітньої конкурентоспроможної техніки. На основі патентів розвивається міжнародний ліцензійний обмін – ринок інтелектуальної власності.

Величина інноваційного потенціалу є параметром, що дає змогу оцінити можливості інноваційної діяльності та визначити стратегію інноваційного розвитку. Від стану інноваційного потенціалу залежать управлінські рішення на вибір і реалізацію інноваційної стратегії, тому необхідна його комплексна

оцінка. Усі ці складові формують сукупний матеріально-технічний потенціал, який можна визначити за формулою 1.2:

$$SRP = \sum_{i=1}^n Rpi \quad (1.2)$$

де RP – величина i -го компонента матеріально-технічного потенціалу;
 n – кількість компонентів матеріально-технічного потенціалу.

Основними складовими сукупного матеріально-технічного потенціалу є: RP_n – природно-ресурсний потенціал, RP_e – виробничий, RP_i – інфраструктурний, RP_f – фінансовий, RP – інвестиційно-інноваційний, RP – інституційний, RP_c – соціальний, RP_p – ринковий потенціал.

Оцінка сукупного ресурсного потенціалу як чинника аграрного розвитку враховує його динамічний та емерджентний характер. Емерджентність як властивість складної системи, за якої сукупна продуктивність елементів системи в цілому є вищою за їх просту суму, залежить від рівня комплексності використання складових сукупного ресурсного потенціалу і є ознакою оптимальності співвідношення участі у відтворенні всіх компонентів ресурсної бази. Із застосуванням емерджентного підходу сукупний ресурсний потенціал, який подано у вигляді суми його компонентів, характеризується величиною, більшою за його просту суму компонентів (формула 1.3):

$$SRP = ke \sum_{i=1}^n Rpi \quad (1.3)$$

де: k_e – коефіцієнт емерджентності.

Сукупний ресурсний потенціал є величиною, яка має часову складову, що дає змогу оцінити річну його потужність, включаючи не тільки реальну продуктивність використаних потужностей усього ресурсного комплексу, а і його потенційно можливу продуктивність за рахунок завантаження невикористаних потужностей та освоєння додаткових за певний проміжок часу із застосуванням у суспільному виробництві формула 1.4:

$$SRPt = \sum (RPbt + RPht + RPt) \quad (1.4)$$

де SRP_t – сукупний ресурсний потенціал, розрахований за час t ;

RP_{et} – ресурсний потенціал, використаних потужностей регіону за час t ;

RP_{het} – ресурсний потенціал, не використаний у поточному часовому періоді t для потреб суспільного виробництва;

RP_t – додаткові нові потужності ресурсного потенціалу, освоєні за період t і використані в суспільному виробництві.

При оцінці потенціалу території сільськогосподарського виробництва варто враховувати і ґрунтуватися на системі принципів (рис. 1.10), основними з яких є: науковість, комплексність, достовірність даних, об'єктивність, зіставність показників, кількісна вимірність [35, 164].

Рис. 1.10 Принципи оцінки системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства [26, 30]

Дотримання цих принципів забезпечує об'єктивну оцінку сукупного матеріально-технічного потенціалу сільського господарства, який як економічна категорія є узагальненою, збірною характеристикою ресурсів, прив'язаною до певного місця й часу. Зазначимо, що необхідність розробки такої складної і багатоаспектної проблеми, як визначення методики системи

матеріально-технічного забезпечення, визначається її місцем у системі довгострокового планування розвитку країни.

Для аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів існує певна система техніко-економічних показників. Ці показники є диференційованими залежно від особливостей сільськогосподарського виробництва та окремих видів предметів праці.

У загальному випадку всі ці показники відображають рівень та суму матеріальних витрат, а не суму матеріальних ресурсів. Вони показують вартість матеріальних ресурсів, що використані на виробництво продукції, а рівень їх витрачання – питому вагу матеріальних витрат у вартості виробленої продукції.

Нормативні витрати матеріальних ресурсів на одиницю продукції, на певну послугу та на певний обсяг випуску продукції є ключовим елементом у системі управління й аналізу використання матеріальних запасів, бо тільки порівняно з ними виробник може визначити ефективність і доцільність фактичних витрат.

Аналіз ефективного використання матеріально-технічних засобів якнайтісніше пов'язаний з дослідженням рівня витрачання матеріальних ресурсів. Отже, завданням аналізу є пошук джерел економії цих ресурсів і зниження матеріаломісткості продукції.

Цілі аналізу ефективного використання матеріальних ресурсів полягають в одержанні найбільш інформативних ключових параметрів, які дають об'єктивну й точну оцінку наявності різних видів матеріальних ресурсів з погляду забезпечення його конкурентоспроможності, уможливають оцінку ефективності управлінських рішень щодо формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси, виявлення резервів підвищення ефективності використання ресурсів, розробку заходів для їх мобілізації.

Важливу роль у забезпеченні дійовості аналізу ефективності використання матеріальних засобів мають зміст та якість інформаційної бази аналітичних досліджень. Для розв'язання поставлених завдань використовується планова, облікова та нормативно-довідкова інформація.

Як структурний елемент методики аналізу ефективного використання матеріальних ресурсів виступають також способи аналітичного дослідження – логічні, математичні та евристичні.

Логічні способи використовуються для аналізу стану складських запасів, оцінки руху та структури споживання матеріальних цінностей за певний період і в динаміці, відхилень фактичних показників використання матеріальних ресурсів від прогнозованих у звітному та в попередніх періодах на базі арифметичних розрахунків (порівняння, групування, спосіб абсолютних, відносних та середніх величин, балансової погодженості); встановлення взаємозв'язків між обсягом випуску продукції, матеріаломісткістю, матеріаловіддачею, іншими факторними показниками (моделювання); кількісне вимірювання впливу факторів на виявлені відхилення показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі (деталізація факторів, елімінування).

Математичні способи лінійного програмування застосовуються для дослідження стохастичних залежностей, які вирізняються приблизністю й невизначеністю та мають імовірнісний характер. Їх використовують для аналізу обґрунтованості та ефективності формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси, коли необхідно враховувати вплив ринкових факторів, які не можна поєднати в єдиній детермінованій моделі (побудова лінійного рівняння або системи рівнянь).

Евристичні способи пов'язано з експертними оцінками виробничих ситуацій на основі творчого підходу та набутого досвіду. Вони придатні для оцінки можливих варіантів мобілізації виявлених резервів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів та розроблення політики управління виробничими запасами (методи колективного блокнота, «мозкового штурму», контрольних питань, аналогії тощо).

Організація аналітичної роботи визначається складом та технічним рівнем апарату управління. Ефективність управління матеріальними ресурсами залежить від координації зусиль трьох основних функціональних служб виробника: маркетингу, менеджменту та бухгалтерії.

Служба маркетингу повинна давати об'єктивну оцінку потреби в матеріальних ресурсах, контролювати своєчасність і якість забезпечення виробництва матеріальними запасами, проводити аналіз термінів, обсягів та умов поставок виробничих ресурсів за укладеними договорами, аналізувати стан складських запасів та приймати управлінські рішення щодо обґрунтованості та ефективності формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси.

Служба виробничого менеджменту відповідає за витрачання матеріальних ресурсів, за збереження норм відпускання матеріалів у виробництво, аналізує якість сировини та приймає управлінські рішення щодо зниження матеріаломісткості продукції [166].

Бухгалтерія забезпечує аналітичний процес необхідною первинною інформацією та аналізує матеріальні запаси з позицій вартості, вкладеної у виробничі запаси, величина яких може вплинути на ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість структури. Отже, саме бухгалтерія проводить фінансовий аналіз, на основі якого приймаються управлінські рішення щодо оптимізації вкладень капіталу у виробничі запаси.

Дія економічних законів у ринковій системі господарювання потребує докорінної зміни чинної за умов централізовано керованої економіки системи постачання сировини, матеріалів, комплектуючих виробів тощо та змушує виробників розширювати зону вибору контрагентів сировинного ринку. Брак державних дотацій потребує від галузі самостійної організації матеріально-технічного постачання, самостійного розрахунку потреби в матеріальних ресурсах та оцінювання стану складських запасів, а відтак – і формування відповідного портфеля замовлень на матеріальні ресурси [35, 177].

Світовий досвід довів, що процедури контролю матеріальних запасів є оперативними й мають базуватися на таких принципах управління: замовляти тільки те, що потрібно не спокушаючись на заманливі пропозиції; мати мінімальний рівень запасів, який відповідає обсягу продажу і термінам можливого поповнення запасів; зберігати запаси за допомогою конкретної

системи складування та використовувати їх у міру надходження; чітко і правильно маркувати запаси; дотримуватись встановлених правил розвантаження та складування матеріалів, перевіряти їх кількість та стан перед підписанням відповідних документів.

Загальна потреба в матеріальних ресурсах розраховується в натуральних показниках у розрізі їх n-видів, необхідних для виготовлення i-видів продукції та у розрізі k-видів діяльності. Для розрахунку загальної потреби виробника в n-виді матеріалу використовують формулу 1.5:

$$P^n = \sum_{k=1}^k \sum_{i=1}^i H^n + H_3^n \quad (1.5)$$

де P^n – загальна потреба виробника в n-виді матеріалу;

H^n – норма витрат n-матеріалу за всіма i-видами продукції k-видів діяльності;

H_3 – норма запасу n-матеріалу на складі, який необхідно мати для забезпечення ритмічної роботи;

i – певний вид продукції, на виготовлення якої витрачається n-матеріал;

k – вид діяльності, а саме: виробництво продукції, приріст незавершеного виробництва, експериментально-дослідні роботи, ремонтно-експлуатаційні потреби, утворення нормативних залишків на кінець періоду.

Матеріаломісткість ресурсу є вартісним показником, який відображає рівень матеріальних витрат (без амортизації) на кожну гривню товарної продукції та розраховується як відношення суми всіх матеріальних витрат до вартості товарної продукції (формула 1.6):

$$M_m = \frac{\sum (K \times H^n \times C^n)}{\sum (K \times C_T)} \quad (1.6)$$

де M_m – матеріаломісткість ресурсу, грн;

K – обсяг випуску продукції (в одиницях);

H^n – норма витрачання n-матеріалу на одиницю продукції (у натуральних вимірниках);

C_T – ціна одиниці n-виду матеріалу за період, що його аналізують, грн;

C_T – відпускна ціна одиниці продукції, грн.

Матеріаловіддача продукції (зворотний показник до показника матеріаломісткості) характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів та розраховується як відношення вартості товарної продукції до суми матеріальних витрат (формула 1.7):

$$M_v = \frac{1}{M_m} = \frac{\sum (K \times C_T)}{\sum (K \times H^n \times C^n)} \quad (1.7)$$

де M_v — матеріаловіддача продукції, грн.

Одним із джерел економії матеріальних ресурсів є зниження питомої матеріаломісткості продукції, що відображає рівень використання матеріальних ресурсів на окремий і-вид продукції і розраховується як відношення кількості або вартості витрачених матеріальних ресурсів на окремий і-вид продукції до кількості або вартості виробленої продукції цього виду.

У ході аналізу також необхідно приділити увагу питомій вазі матеріальних витрат у собівартості продукції, яка характеризує рівень використання матеріальних ресурсів за структурою випуску продукції та розраховується як відношення суми матеріальних витрат до повної собівартості продукції.

У процесі господарської діяльності завжди виникають відхилення фактичних показників від планових. Коефіцієнт споживання матеріалів відображає рівень ефективності фактичного витрачання матеріальних ресурсів та показує економію або перевитрату матеріалів проти встановлених норм. Розрахунок цього коефіцієнта потребує перерахунку планової суми матеріальних витрат на фактичний обсяг виробництва. Цей коефіцієнт обчислюється як відношення фактичних матеріальних витрат до планових, перерахованих на фактичний обсяг випуску та асортимент продукції. Оптимальне значення цього коефіцієнта має бути не більшим за 1.

Наступним етапом аналізу ефективного використання матеріальних засобів є моделювання причинно-наслідкових зв'язків між показниками матеріальних витрат та вартістю виготовленої продукції з метою виявлення відхилень фактичних витрат від нормативних та факторів, що впливають на величину цих відхилень, а також на зміну обсягу виробництва.

У процесі моделювання факторних систем до моделі включають такі фактори, які відображають причинно-наслідковий зв'язок між показниками та є необхідними елементами математичної формули.

Розрахунок нормативної матеріаломісткості передбачає використання планових показників (формула 1.11):

$$i_{ii} = \frac{\sum (\hat{E}_i \times D_i^n \times \hat{O}_i^n)}{\sum \hat{E}_i \times \hat{O}_i^o} \quad (1.11)$$

Способом дедукції можна встановити, що матеріаломісткість продукції залежить від суми матеріальних витрат та обсягу товарної продукції. При цьому визначаємо, що зміна суми матеріальних витрат є наслідком дії таких причин, як зміна обсягу виробленої продукції та її структури (К), зміна норм витрачання матеріалів на одиницю продукції (Pn), а також зміна ціни одиниці матеріалу (Цп). У свою чергу, зміна обсягу товарної продукції залежить від кількості одиниць виробленої продукції, її структури (К) та рівня відпускних цін на продукцію (Цт).

Цей розрахунок показує, яким був би рівень матеріаломісткості за фактичного обсягу виробництва та фактичного витрачання матеріалів, але за планових цін на матеріали та продукцію.

Темп зростання норм витрачання сировини та матеріалів значно перевищує темп зростання цін на матеріальні ресурси. У цьому разі з погляду виробничого аналітика головну увагу треба приділити нормам витрачання матеріальних ресурсів та причинам, що впливають на зростання матеріальних витрат. До таких причин слід віднести якість отриманих від постачальників

матеріальних ресурсів, наявність відходів та браку, прогресивність технологічного процесу.

Кінцевим етапом аналізу ефективного використання матеріально-технічних засобів ресурсів є підрахунок резервів зростання обсягів виробництва продукції. З цією метою моделюють взаємозв'язки між обсягом виробництва продукції та показниками матеріальних витрат і ефективності їх використання, розраховують вплив зміни цих факторів на зміну обсягу виробництва [35, 130].

Отже, вважаємо, що основними напрямками аналізу можливостей мобілізації виявлених резервів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів є: аналіз динаміки коефіцієнта використання засобів за калькуляційними групами або виробами та прийняття управлінських рішень щодо зниження матеріальних витрат; аналіз неминучих витрат матеріалів у процесі виробництва, виявлення причин та винуватців, визначення впливу відхилень на собівартість продукції, пошук резервів підвищення рівня раціонального використання матеріальних ресурсів; аналіз норм витрачання матеріалів через порівнювання їх (для оцінювання якості і та конкурентоспроможності технологічного процесу) з показниками інших виробників, що випускають аналогічну продукцію.

Але на практиці більшість систем управління матеріально-технічними ресурсами у сільському господарстві мають певний елемент невизначеності як стосовно часу поставки, так і стосовно попиту. Проблеми, які пов'язані з невизначеністю часу поставки замовлення та зміною попиту протягом часу, є особливо складними.

Для вирішення цих проблем неможливо використовувати математичні моделі, які допомагали у розв'язанні більш простих задач. Такі складні задачі можуть розв'язуватися методами імітаційного моделювання.

Для розв'язання управлінського завдання аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів розробляють відповідні алгоритми. Основними алгоритмами аналізу матеріальних ресурсів є: алгоритм аналізу стану виробничих запасів; алгоритм контролю ефективності формування

портфеля договорів на поставки матеріальних ресурсів; алгоритм контролю за витрачанням матеріальних ресурсів.

Алгоритми аналізу матеріальних ресурсів за наявності відповідних умов, а саме: структури вхідної і вихідної інформації, системи класифікаторів номенклатури виробничих запасів, постачальників та споживачів матеріалів, а також прикладних програм, дають змогу за допомогою комп'ютера розв'язувати весь комплекс завдань управління матеріальними запасами.

Вважаємо, що необхідною передумовою ефективності оперативного аналізу стану матеріальних запасів є використання інноваційних технологій збирання, обробки та зберігання економічної інформації. Брак на більшості електронних засобів обліку стримує впровадження в практику господарювання сучасних методів оперативного аналізу та управління матеріальними засобами.

Варто зазначити, що в теорії і практиці світової економіки поки не тільки не розроблені єдині міжнародні стандарти для оцінки сукупного матеріально-технічного потенціалу галузі, відсутня єдність у думках про методологічні принципи і методичні підходи до оцінки цього потенціалу (принципи формування єдиної інтеграційної оцінки, склад показників, що включаються в оцінку, і способи їх експертної оцінки) [43, 94]. Однак наявні в наукових виданнях способи визначення якісно-кількісних характеристик матеріально-технічного потенціалу можна об'єднати у два загальні принципові підходи.

Перший підхід полягає в оцінці ресурсів, які має у своєму розпорядженні аграрна економіка; другий – у визначенні можливого економічного результату від використання всієї маси ресурсів (природних, виробничих, трудових, фінансових і т. ін.), що залучаються до господарського обігу в тому або іншому періоді, в умовах, що визначають доступність і ефективність використання ресурсів.

Тому в наукових дослідженнях і в практичному плані ефективність використання матеріально-технічних засобів потрібно розглядати з позицій їх натурально-речовинного складу, з точки зору справжнього стану і перспектив розвитку та використання, з боку організаційних форм управління цим

потенціалом, з позицій окремих складових, розміщених і функціонуючих як на власній (регіональній) території, так і на територіях інших регіонів і країн.

Таким чином підводячи підсумок по викладеному матеріалу, можна відмітити, що, систему формування матеріально-технічного забезпечення сільського господарства слід розглядати з позиції формування економічної бази для розвитку сільськогосподарського та тракторного машинобудування. У зв'язку з цим, організація ефективної системи забезпечення засобами для сільського господарства не може і не повинна залежати тільки від роботи промислових підприємств та пропозицій техніки на ринку. Визначальним має бути платоспроможний попит сільськогосподарської галузі, її фінансова стабільність.

Вважаємо, що економічна сутність матеріально-технічного забезпечення передбачає наявність таких трьох умов – суспільного поділу праці; виробництва споживних вартостей не тільки для себе, а й для інших; забезпечення еквівалентності вартостей товарів у процесі обміну. Стосовно аграрного виробництва, його матеріально-технічне забезпечення являє собою зумовлений поділ праці обмін аграрною і промисловою продукцією з метою задоволення технологічного попиту на товари, одержання прибутку та вирішення соціальних проблем.

Ми розцінюємо систему організації забезпечення матеріально-технічними засобами, як взаємовигідного посередника між підприємствами I сфери, з одного боку, та II і III сфер, – з другого боку. В основі таких взаємозв'язків має лежати принцип економічного та технологічного партнерства, під чим слід розуміти координацію дій, спрямованих на всебічне врахування в матеріально-технічних ресурсах досягнень науково-технічного прогресу, потреби формування інноваційного потенціалу АПК, ресурсоощадливості та високої економічної окупності затрат ресурсів.

В Україні досі ще не сформовано ефективно діючого і прозорого механізму формування матеріально-технічних ресурсів. В умовах фінансової нестабільності та низької платоспроможності аграріїв в ринок матеріально-

технічних ресурсів треба входити через регулювання цін на техніку, добрива, отрутохімікати шляхом їх фіксації на доступному платоспроможному рівні, поступово переходити на механізм договірних цін, вдосконалювати систему інженерно-технічного обслуговування, лізингового забезпечення тощо.

У формуванні розвинутої системи забезпечення матеріально-технічними засобами аграрної галузі не слід йти шляхом революцій, варто послідовно відповідно до галузевих особливостей та платоспроможності агроструктур переходити до принципів вільної комерції, коли набудуть реального співвідношення такі основні елементи ринку ресурсів, як пропозиція, попит, ціна ринкова інфраструктура.

Для підвищення ефективності використання матеріально-технічних засобів у сільському господарстві необхідно добиватись зниження показника часткової ресурсомісткості виробництва, який характеризує величину витрат кожного окремого виду ресурсів на одиницю продукції, що виробляється, та стабілізації договірних відносин з постачальниками.

Методика оцінки використання матеріально-технічних засобів аграрної економіки не повинна обмежуватися узагальненою кількісною оцінкою. Без співвідношення кількісних показників якісними характеристиками особливостей і перспектив розвитку неможливо розробити його ефективну стратегію. Оцінка має ґрунтуватися на комплексному якісно-кількісному обстеженні всіх складових сукупного матеріально-технічного потенціалу, тобто носити системний характер.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Аналіз структури й тенденцій розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів

Розвиток сільського господарства України, рівень і темпи зростання виробництва, підвищення продуктивності праці значною мірою залежать від стану його матеріально-технічної бази, її якісного складу і раціонального співвідношення, тобто від ресурсозабезпеченості, під якою слід розуміти запаси і реальні потоки всіх видів технологічних факторів, що використовуються в аграрному виробництві.

Якщо матеріально-технічні засоби відсутні або товаровиробник не повністю забезпечений відповідними ресурсами (паливом, мастилами, обладнанням та технологічними матеріалами – насінням, добривами, засобами захисту рослин тощо), за наявності яких здійснюється виробничий процес, то про ефективність будь-якої виробничої діяльності не може бути і мови.

Реформування національної економіки та зміна форм господарювання сприяли появі великої кількості операторів-постачальників ресурсів. Значна кількість таких постачальницьких структур для цього зовсім не пристосована і розпорошена по багатьох відомствах. Вони не забезпечені відповідною матеріально-технічною базою. Відсутній також єдиний центр координації діяльності державних і комерційних структур, які постачають ресурси селу. Така ситуація певною мірою щороку створює в особливо відповідальні періоди робіт напруження у забезпеченні сільських товаровиробників, наприклад, пально-мастильними матеріалами в обсягах технологічної потреби, зумовлює значне підвищення цін на нафтопродукти та їх коливання, залежно від періодів виконання механізованих робіт і загальних обсягів поставок.

Аналіз тенденцій розвитку системи забезпечення матеріально-технічними засобами доцільно буде почати з детального вивчення купівлі і використання таких ресурсів. Дане дослідження, в свою чергу, необхідно розпочинати з вивчення структури придбання промислової продукції вітчизняними сільгоспвиробниками (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Структура придбаної промислової продукції сільгоспвиробниками
України у 2005-2010 рр., %***

Стаття витрат	Сільське господарство		У тому числі			
	тис.грн.	у % до підсумку	рослинництво		тваринництво	
			2005 р.	2010 р.	2005 р.	2010 р.
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
насіння і посадковий матеріал	10,9	11,6	18,5	18,4	×	×
корми	28,4	26,2	×	×	69,2	71,0
з них покупні	14,7	13,2	×	×	34,1	35,8
інша продукція сільського господарства	3,2	2,8	1,8	0,9	5,3	5,9
мінеральні добрива та засоби захисту рослин	11,4	15,4	19,4	24,4	×	×
нафтопродукти та паливо-мастильні матеріали	19,0	14,2	27,8	20,2	6,5	3,9
електроенергія	2,9	2,3	1,9	1,6	4,2	3,6
паливо	1,6	1,5	1,9	1,3	1,0	2,0
запасні частини, ремонт і будівельні матеріали для ремонту	8,8	6,9	11,7	8,9	4,6	3,5
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	13,8	19,1	17,0	24,3	9,2	10,1
Амортизація основних засобів	4,9	5,3	5,4	5,9	4,1	3,9

* Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р.

Так, частка витрат, що формуються матеріально-технічними ресурсами у сільськогосподарському виробництві, у 2010 р. склала 70,0% (65,9% у рослинництві та 78,4% у тваринництві). Для порівняння: у 2005 р. ці самі показники становили 67,7%, 63,3% та 75,0% відповідно. Наведені цифри дають

зможу зробити висновок про стабільне поступове збільшення частки матеріально-технічних витрат у собівартості продукції як рослинництва, так і тваринництва, що свідчить про збільшення залежності аграрного сектору від певних супутніх видів промислових виробництв (машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості). У структурі витрат на землеробство найбільшу питому вагу займають витрати на запасні частини, мінеральні добрива, засоби захисту рослин та нафтопродукти, в тваринництві – комбікорми.

На основі даних, розрахованих у табл. 2.1 можна виділити ряд зрушень у структурі купівлі та використання матеріально-технічних ресурсів порівняно з 2005 р. По-перше, у 2010 р. дещо вищою була частка витрат на придбання комбікормів, в основному за рахунок підвищення цін на цей вид ресурсу. Знизилась питома вага витрат на паливо-мастильні матеріали (на 3 відсоткових пункти у тваринництві та на 7,5 відсоткових пунктів у рослинництві), що відбулося переважним чином за рахунок зменшення обсягів придбання. Крім того, за останні 5 років дещо збільшилась частка витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин (на 5%), в основному за рахунок збільшення обсягів придбання, а не через підвищення цін на них.

У тому ж 2010 р. дещо знизилась частка витрат на будівельні матеріали, через високий рівень цін на які знизилися їх обсяги закупівель. Так, для порівняння у 2005 р. сільгоспвиробниками було куплено цементу в 1,5 рази більше (при цьому витрати на цемент займають 52% від усіх витрат на будівельні матеріали). У 2,3 рази більше було придбано щебеню та гравію, у 1,3 рази – шиферу. Це означає, що на протязі аналізованого періоду здійснювалося будівництво необхідних виробничих або побутових об'єктів на своїй території. Однак, у зв'язку з економічною кризою, яка останніми роками охопила всі ланки національного господарства, ці позитивні тенденції призупинилися.

Ще одним позитивним моментом можна вважати деяке зростання питомої ваги витрат на придбання сільськогосподарської техніки та автомобілів. Це означає, що виробники сільськогосподарської продукції почали

витрачати гроші не лише на придбання необхідних паливо-мастильних ресурсів та ремонтування наявної техніки, а й на технічне переозброєння галузі.

Щодо дослідження попиту і пропозиції на ринку засобів захисту рослин, то тут слід відзначити, що приблизно 70 – 80 % пестицидів, які зараз реалізуються в Україні, є імпортними. Оскільки у вітчизняних виробників пестицидів немає сировини, високий рівень попиту на хімічні засоби захисту рослин створює реальні стимули для імпортерів. Більшість компаній, котрі займаються збутом пестицидів в Україні, є європейськими дочірніми компаніями іноземних транснаціональних компаній.

Таблиця 2.2

Виробництво пестицидів та інших агрохімічних продуктів в Україні*

Агрохімічні продукти	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2007 р.
Інсектициди та акарициди, т	505	289	210	414	82,0
Регулятори росту рослин, т	280	110	122	217	77,5
Фунгіциди, родентициди та аналогічні продукти, т	1275	1282	1557	1795	140,8

*Джерело: статистичний збірник «Промисловість України у 2007-2010 р.»

Вітчизняне виробництво пестицидів та агрохімічної продукції задовольняє річні потреби України лише на 20% (табл. 2.2). За оцінками експертів вітчизняне виробництво пестицидів з використанням місцевих інгредієнтів у 2010 р. було спроможне задовольнити лише третину попиту на них, і це при тому, що у 2010 р. їх виробництво збільшилось по окремим позиціям майже у 2 рази по відношенню до 2009 р. Тому як наслідок, Україна вимушена використовувати імпортні складові хімічних препаратів для покриття дефіциту пестицидів [126].

Аналізуючи особливості використання і придбання мінеральних добрив, відразу слід зазначити, що практично протягом всього періоду переходу України до ринкових відносин даний вид ресурсу в аграрному виробництві країни (зокрема в рослинницькій галузі) постійно недовикористовується, хоча більшість передумов для цього наявні. Так, в Україні протягом останніх десяти

років спостерігається певна стабілізація на ринку мінеральних добрив та засобів захисту рослин (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Виробництво добрив в Україні у 2007-2010 рр.*

Види добрив	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Добрива азотні мінеральні чи хімічні (в перерахунку на вміст поживних речовин), тис. т	2840	2689	2166	2285
Добрива калійні мінеральні чи хімічні (в перерахунку на вміст поживних речовин), тис. т	7,4	14,3	4,4	... ¹
Добрива тваринного чи рослинного походження, тис. т	50,4	55,9	53,9	50,5
Інші добрива, тис. т	645	513	105	278

¹ - інформація конфіденційна згідно із Законом України «Про державну статистику»

*Джерело: статистичний збірник «Промисловість України у 2007-2010 р.»

Найбільша частка у загальному валовому виробництві мінеральних добрив належить азотним, дефіцитними залишаються фосфорні та калійні добрива. Обсяги виробництва мінеральних добрив в Україні поступово зростають і у 2010 р. вони впритул наблизилися до рівня 1990 р. Однак, з огляду на нестачу обігових та готівкових коштів у аграрних товаровиробників, лише 25-30% від загальної кількості вироблених добрив реалізується на внутрішньому ринку.

Порівняно з 1990 р., в якому у сільському господарстві України було використано 4242 тис. т мінеральних добрив, рівень споживання їх у 2011 р. знизився практично у 5 разів. Основні обсяги вітчизняного виробництва мінеральних добрив експортуються. Так, у 2011 р. було експортовано майже 65% азотних, близько 80% фосфорних і практично 85% калійних добрив. Все це дає підстави стверджувати, що пропозиція добрив на українському аграрному ринку нееластична за внутрішнім попитом. Основні зміни в експорті визначаються в основному кон'юнктурою світового ринку. Україна є нетто-експортером мінеральних добрив. Експорт добрив перевищує обсяг поставок

по імпорту приблизно на 80%. Імпортні мінеральні добрива займають несуттєву частку на українському ринку (рис.2.1). Однак, у 2011 р. обсяги імпорту мінеральних добрив значно збільшилися – приблизно у 7,5 разів. Однією з головних причин такого зростання було збільшення обсягів використання мінеральних добрив аграріями.

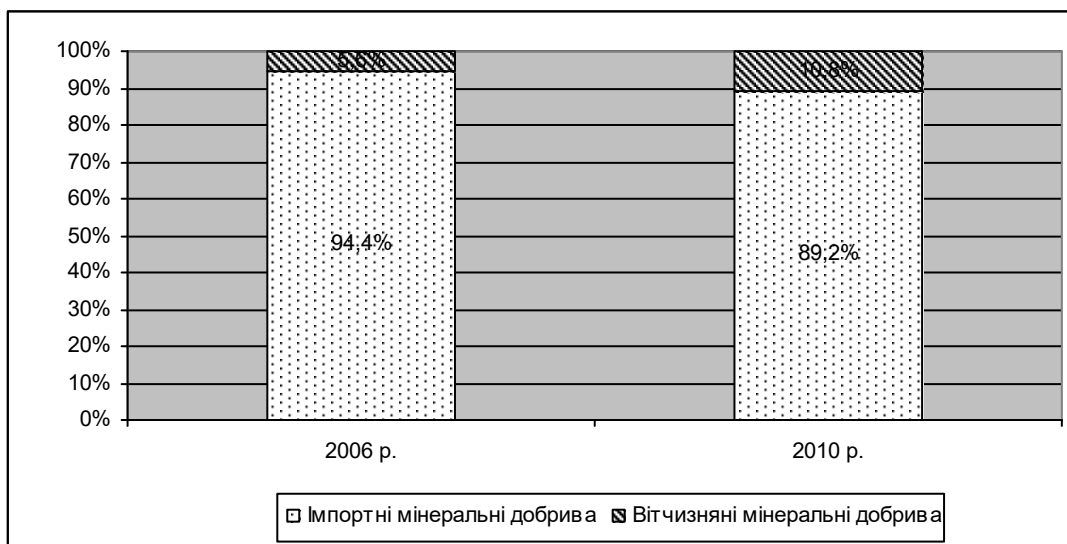

Рис. 2.1 Структура та динаміка придбання мінеральних добрив в аграрному секторі України у 2006-2010 рр.*

*Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2011 р.

У структурі імпортних мінеральних добрив переважають комбіновані добрива. Велика частина добрив закупається через комерційних посередників за безготівковою формою розрахунку. У цьому відношенні схема придбання імпортних добрив нічим не відрізняється від закупівель добрив вітчизняного виробництва, оскільки для останніх найрозповсюдженішим є цей самий канал придбання і форма оплати.

Основним видом добрив, що вносилися під сільськогосподарські культури у 2011 р., були азотні. Споживання добрив цілком відповідає структурі їх виробництва. Навіть з урахуванням імпорту не вдається забезпечити їх рекомендовану структуру, переважає частка азотних практично по всіх культурах. Повноцінне живлення всіх сільськогосподарських культур не забезпечується. Особливо низька питома вага фосфатних і калійних добрив.

Так, у цілому по Україні їх частка у загальному розподілі мінеральних добрив складає лише 15% та 13% відповідно (рис. 2.2).

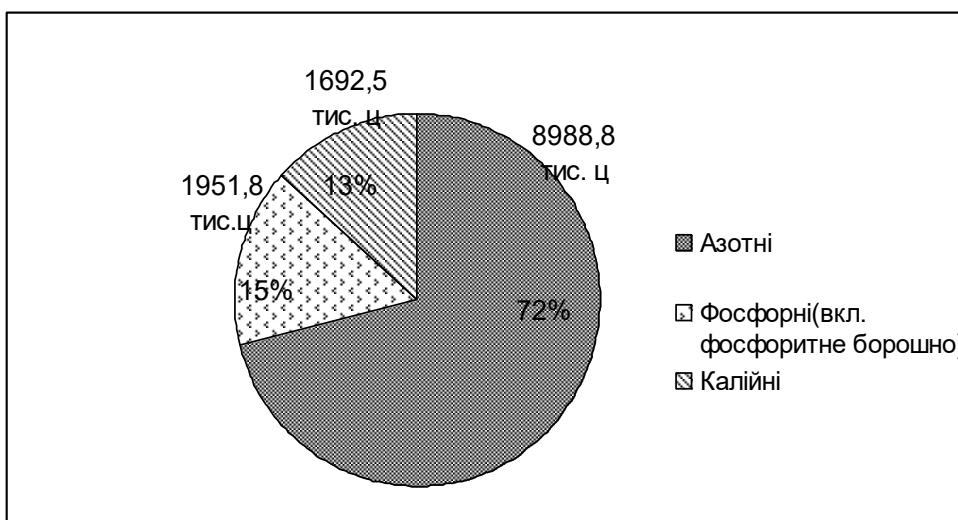

Рис. 2.2 Внесення мінеральних добрив під урожай 2011 р. в Україні*

* Розраховано автором згідно даних статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Ще гірша ситуація склалася із забезпеченням даними видами добрив аграрної галузі Херсонського регіону, де розглянуті вище показники становлять лише 16% та 9% відповідно (рис. 2.3). Загалом же, придбані у 2011 р. мінеральні добрива практично повністю були внесені під урожай поточного року.

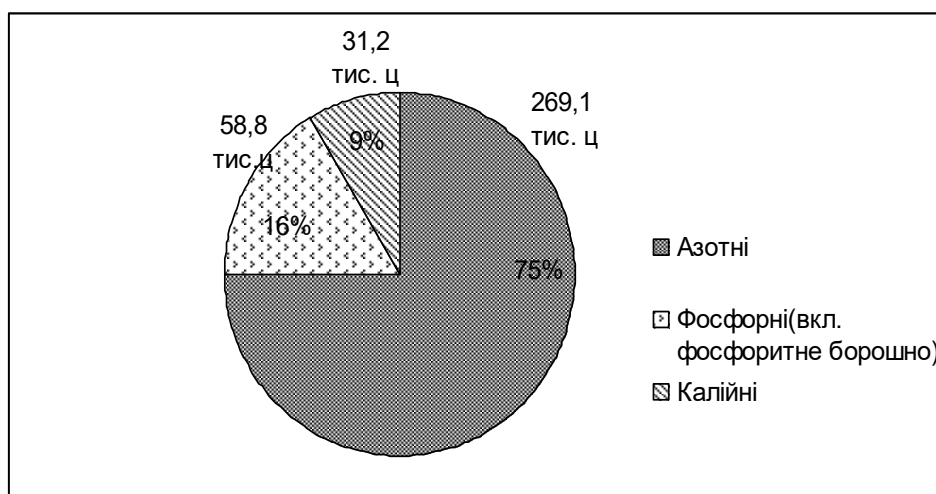

Рис. 2.3 Внесення мінеральних добрив під урожай 2011 р. в Херсонській області*

* Розраховано автором згідно даних статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Внесення мінеральних добрив на 1 га посівної площі у сільгоспвиробників України на початку 2000-х років перебувало в середньому на рівні 20 кг. Такої кількості поживних речовин, звичайно, недостатньо для досягнення високого рівня врожайності сільськогосподарських культур. Лише починаючи з 2006 р. аграрії країни в переважній більшості почали вносити понад 40 кг поживних речовин на 1 га, що засвідчило поступову інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва. Однак, аграрна галузь ще не досягла такого рівня ефективності виробництва, за яким би сума, витрачена на придбання добрив, відшкодовувалась сумою, отриманою від реалізації додаткової продукції за рахунок внесення відповідної кількості добрив.

Між тим, чітко простежується прямий зв'язок між обсягами внесення мінеральних та органічних добрив та основним результативним показником аграрного виробництва – урожайністю сільськогосподарських культур. Особливо це стосується зернових культур, під які, як вже зазначалося, вноситься найбільший обсяг мінеральних (азотних) добрив. При цьому, як свідчать дослідження більшості науковців, вартісне вираження граничного продукту по добривах набагато перевищує внутрішню ціну добрив, тобто, додаткове застосування тонни добрив у зерновому виробництві збільшить дохід виробника до рівня, що у 3–4 рази перевищує витрати на ці добрива. Однак, у сучасних умовах господарювання у зерновиробництві застосовуються хімічні добрива на рівні, значно нижчому порівняно з необхідним для максимізації прибутку.

Навіть беручи до уваги той факт, що у витрати по застосуванню добрив входять такі перемінні, як техніка і праця (принцип компліментарності використання праці або техніки з добривами), зазначимо, що витрати по застосуванню добрив складають 20 % від ціни на цей ресурс. Проте існуюча нерівновага настільки значна, що навіть при збільшенні граничних факторних витрат по добривах на 20 %, цей показник не зможе змінити факту недовикористання добрив у сільському господарстві України. Причини недовикористання добрив такі: неправильний розподіл наявних ресурсів

мінеральних добрив на рівні виробника; нестача власних фінансових ресурсів у виробника або кредиту на купівлю добрив за ринковими цінами.

Сільгоспвиробники згодні були б купувати мінеральні добрива за високими цінами, однак виробники добрив установлюють кількісні обмеження на продаж їх на внутрішньому ринку [93]. Небажання виробників добрив постачати більшу частку своєї продукції вітчизняним споживачам очевидно і є причиною недовикористання мінеральних добрив у сільському господарстві. В умовах внутрішньої фінансової нестабільності експортні постачання мають додаткові переваги порівняно з простою і нестабільною максимізацією виторгу: це і форма вивозу капіталу, і більш стабільні контракти, і гарантовані платежі, і валютні надходження. Іншими словами, експортні поставки характеризуються нижчими ризиками, ніж внутрішні. У цих умовах внутрішні поставки можуть бути лімітовані незалежно від рівня внутрішньої ціни.

Дещо по-іншому складається ситуація з купівлею і використанням насіння і кормів, які нині практично не є ринковим ресурсом: більшість аграрних виробників орієнтована на використання цих ресурсів переважно власного виробництва. При цьому не спостерігається залежність виходу продукції від, наприклад, купованого насіння порівняно з власним насіннєвим матеріалом по різних видах культур. Ціна купованого насіння ненабагато перевершує якість і собівартість насіння власного виробництва, що, природно, знижує зацікавленість у його придбанні.

Інша ситуація склалася з ринком комбікормів, які переважно купують на стороні. Найчастіше якість купованих комбікормів набагато вища за відповідний показник кормів власного виробництва. Концентрація кормових одиниць у придбаних комбікормах майже на третину перевищує відповідний показник по кормах власного виробництва. Основну частину комбікормів, що купуються, сільгоспвиробники використовують для відгодівлі свиней і великої рогатої худоби. При цьому ВРХ отримує якісніший комбікорм за виходом кормових одиниць, а свинарство забезпечується найбільшими фізичними обсягами кормів і комбікормів з у 2 рази меншим виходом кормових одиниць.

Проблемним для вітчизняного сільського господарства залишається забезпечення таким ресурсом, як паливо-мастильні матеріали. Аналізуючи особливості використання і придбання нафтопродуктів, слід зазначити, що вони також не відповідають повним потребам аграрного сектора виробництва. Протягом 2010 р. у галузі було закуплено нафтопродуктів на 5% менше проти рівня 2009 р. Зменшення обсягів закупівлі нафтопродуктів було викликано також скороченням чисельності сільськогосподарської техніки. В результаті для забезпечення виконання запланованого комплексу робіт довелося залучати сторонні організації, що, в свою чергу, зумовило підвищення собівартості виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема рослинництва.

Стан ринку ПММ загалом характеризується явним монополізмом і пріоритетністю приватних постачальників дизпалива і бензину у зв'язку з дистанціюванням держави від регулювання цін на паливні ресурси. Організації і фірми, що постачають ПММ аграрним виробникам, застосовують механізми ціноутворення одностороннього характеру, які ще більш посилюють диспаритет цін на сільгосппродукцію і паливні ресурси.

Споживання дизельного палива у сільському господарстві прямо залежить від технологій, що застосовуються. В Україні показник витрат дизельного палива на гектар ріллі наближається до нормативного, що швидше за все свідчить про досить високий ступінь гомогенності технологій у рослинництві: у середньому витрачається близько 50 – 60 л дизельного палива на гектар, що приблизно однаково по всіх регіонах країни.

Аналізуючи ефективність придбання та використання паливо-мастильних матеріалів, слід відмітити, що протягом останніх 15 років спостерігається їх постійна нестача в рослинницькій галузі. Починаючи з 1990 р., обсяг споживання дизельного палива у сільському господарстві знизився практично на 40%, а бензину у 3 рази (табл. 2.4).

**Обсяги та динаміка споживання основних нафтопродуктів
сільським господарством України, тис. т***

Вид ресурсів	1990р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Дизельне паливо	2031,6	1775,9	1704,0	1473,3	1392,8	1314,4	1234,5	1163,8	1104,3	1089,1	1053,2	1224,1
Бензин	683,5	494,2	504,7	453,7	405,8	389,2	453,7	327,1	292,6	271,3	249,2	231,6

*Джерело: згідно з даними статистичного щорічника Україна в цифрах за 2010 р.

Така невтішна динаміка свідчить, що навіть наявна техніка використовується не інтенсивно та ірраціонально, переважає екстенсивний тип обробітку культур, коли здійснюються тільки найнеобхідніші агротехнічні операції. Ще однією особливістю функціонування ринку нафтопродуктів є певна сезонність цін. Перед початком весняних та осінніх польових робіт ціни на бензин та дизельне паливо, як правило, підвищуються.

Обсяг придбаного дизельного палива досить відчутно пов'язаний з розмірами земель, що знаходяться в обробітку у сільському господарстві. Те ж саме стосується і придбання бензину. Однак для фермерських господарств дана закономірність спостерігається більшою мірою порівняно з великими сільськогосподарськими структурами. Очевидно, дане явище пояснюється тим, що фермери менше займаються тваринництвом, а також і тим, що у великих господарствах істотна частина бензину витрачається на невиробничі потреби (табл. 2.5).

Зв'язок споживання ППМ із розміром оброблюваної землі, 2010 р.*

Показники	Всі господарства	Сільгосп-підприємства	Фермери
Бензин			
Середній обсяг закупівлі в розрахунку на 1 га, т	0,13	0,14	0,08
Коефіцієнт кореляції з землею в обробітку	0,03	-0,07	0,87
Дизельне паливо			
Середній обсяг закупівлі в розрахунку на 1 га, т	0,04	0,04	0,08
Коефіцієнт кореляції з землею в обробітку	0,84	0,72	0,87

*Джерело: розраховано автором згідно з даними державної служби статистики України

Як вже зазначалося, зменшення обсягів використання основних видів нафтопродуктів прямо пов'язане зі скороченням чисельності сільськогосподарської техніки. А становище на ринку цього технічного ресурсу у сільському господарстві України і справді загрозливе. Вітчизняними вченими підраховано, що для відновлення машинно-тракторного парку країни на рівні технологічної потреби необхідно щорічно протягом 10 років залучати машини й устаткування на суму 15 млрд. грн. Для простого відтворення техніки щорічно повинно купуватися не менш 30 тис. тракторів і 10 тис. комбайнів. Фінансові можливості сільгоспвиробників обмежують ці цифри в 5 – 7 разів і більше.

І це при тому, що в Україні сформована галузь машинобудування для агропромислового комплексу. Варто відзначити, що за даними міністерства економічного розвитку і торгівлі України в Україні налічується більше 128 акціонерних товариств і державних підприємств, що мають відношення до виготовлення сільськогосподарської техніки або до випуску запасних частин до неї. Однак, конкурентоспроможними є лише близько 10 з них. Так, «Харківський тракторний завод» та «Південний машинобудівний завод» випускають трактори, що на 80% складаються з українських деталей. І це – гарний показник, зазвичай ця цифра не досягає і 50%.

На внутрішньому ринку країни сформувалося декілька перспективних сегментів: ринок збиральної, зрошувальної, посівної техніки, машин для внесення добрив, збереження вирощеного врожаю. Найбільша кількість пропозицій спостерігається на ринку збиральної техніки. Тут сформувалися власні ринки зернозбиральних, бурякозбиральних, картоплезбиральних, овочезбиральних та кукурудзозбиральних комбайнів.

За оцінками Центру «Агроконсалт України», основні сегменти українського ринку сільськогосподарської техніки перебувають на підйомі. В найбільшій мірі це стосується виробництва техніки для обробки соняшника та цукрових буряків. Виробництво ж техніки для тваринництва і кормовиробництва навпаки перебуває у глибокій депресії. За оцінками

Держкомстату України, темпи спаду виробництва на підприємствах цього напрямку в 90-х роках виявилися найбільшими серед інших галузей сільськогосподарського машинобудування.

Потенційним лідером на ринку є сільськогосподарська міні-техніка, зокрема, міні-трактори, міні-сівалки, орні машини та комплектуючі до них. Це пояснюється тим, що виникла велика кількість дрібних приватних господарств – потенційних споживачів міні-техніки. Ще однією причиною зростання попиту на сільськогосподарську міні-техніку став дефіцит вільних оборотних коштів у багатьох агрогосподарствах, що не мають фінансових можливостей для купівлі потужної техніки. Подальший розвиток сільськогосподарської міні-техніки буде стимулювати розвиток виробництва малопотужних двигунів і малопотужних технологічних систем для цієї техніки.

Однак, навіть не дивлячись на ці позитивні зрушення у національному машинобудуванні, нині вітчизняні заводи з виробництва основних видів сільськогосподарської техніки не в силах забезпечити потреби аграрного сектора за такими визначальними параметрами як ціна – технологічний рівень – якість. Через наявність великої суми дебіторської і кредиторської заборгованості більшість підприємств сільськогосподарського машинобудування змушені працювати в «пожежному» режимі. За відсутності замовлень працівники підприємств тривалий час знаходяться у відпустках за власний рахунок. При цьому спостерігається висока плінність кадрів, що негативно позначається на якості виробленої техніки. Загалом, підприємства сільськогосподарського машинобудування працюють на 30 – 40% потужності, деякі – навіть на 5%. Цей фактор, звичайно, впливає на відпускну ціну техніки, а покупець неохоче платить ту частину ціни, що покриває невикористані потужності заводів.

Узагальнюючи, ситуацію що склалася у вітчизняному сільському господарстві й машинобудуванні можна окреслити так: потреба сільського господарства у придбанні технічних засобів механізації праці – 15-20 млрд. грн., а купівельна спроможність – 2,5 млрд. грн. Виробничі потужності

сільськогосподарського машинобудування – 9-10 млрд. грн., а фактичне завантаження виробничих потужностей, обумовлене купівельною спроможністю селян, – 2,5 млрд. грн. Тобто, у селян немає можливостей збільшити купівельну спроможність, а у машинобудівників – завантажити свої потужності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Обсяги та динаміка виробництва машин та устаткування для сільського господарства в Україні, од.*

Вид техніки	1995р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Трактори	10386	4034	5543	3703	5282	6339	1445	5189
Плуги тракторні	1712	3095	3058	2542	3025	7064	5336	4684
Плуги іншого типу	597	653	984	786	845	2686	381	1247
Тракторні сівалки	1505	2008	11315	9019	7122	9938	2542	3805
Борони дискові	3265	4236	4520	4896	5751	5517	1084	4825
Борони зубові	23562	11253	17566	16563	18632	26386	5020	5525
Машини для садіння					446	1559	298	1331
Косарки	1045	1356	3802	3206	3106	3404	1616	1842
Машини для внесення добрив	148	... ¹	1135	1159	2296	1423	272	885
Бурякозбиральні машини (з 2003 р. комбайни бурякозбиральні та машини для обрізання гички)	362	74	88	201	18	... ¹	-	... ¹
Культиватори тракторні (з 2003 р. розпушувачі та культиватори)	1927	4399	7938	11513	9239	10424	4617	6362
Комбайни зернозбиральні	-	102	602	270	137	309	56	97
Картоплезбиральні комбайни та картоплекопачі	78	53	68	56	64	83	93	56
Оприскувачі тракторні	1025	268	677	598	465	901	309	409
Оприскувачі переносні	658	203	428	603	431	749	961	1028
Причепи та напівпричепи сільськогосподарські	458	745	784	1098	1115	1512	994	1269
Машини та механізми для приготування кормів, тис. од.	21,3	45,7	51,3	68,5	72,8	87,4	166	187
Устаткування для птахівництва, інкубатори і брудери	12357	4561	9876	10546	12759	13187	26005	37106
Машини для очищення, сортування або калібрування насіння, зерна чи сухих бобових культур	287	596	871	1354	1897	3475	2821	1883

¹ - Згідно з Законом України «Про державну статистику» інформація конфіденційна, оскільки виробником було одне підприємство

*Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

Як видно з наведених у табл. 2.6 даних, вітчизняні сільгоспмашинобудівники, що забезпечували аграріїв сівалками, тракторами, комбайнами та іншими необхідними машинами та обладнанням, на протязі 2010 р. демонстрували стабільний ріст виробництва. А саме, річний ріст виробництва у 2010 р. склав майже 68%. Так, у 2010 р. виробництво зернозбиральних комбайнів по відношенню до 2009 р. збільшилось майже у 2 рази, випуск сівалок зріс на 77%, дискових борін – в 4 рази, тракторів – у 3,0 рази. Така позитивна динаміка збереглася і у 2011 р. Так, за даними Держстата, у 2011 р. виробництво тракторів для сільського та лісного господарства в Україні збільшилось на 26,8%, в порівнянні з 2010 р., до 6058 штук, виробництво сівалок зросло на 74,5% – до 4885 штук, а дискових борон збільшилось на 55,7% – до 3136 штук. Загалом же, за даними Міністерства промислової політики України, у 2010 р. машинобудівні заводи реалізували продукцію на суму понад 4,2 млрд. грн.

Одночасно з цим, у 2011р. підприємства сільськогосподарського машинобудування планували залучити 500 млн. грн. кредитних ресурсів для технічного переоснащення власних виробничих потужностей. З більше як 200 млн. грн., передбачених Держпрограмою розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу у 2007-2010 роках, була виділена 8-а частина від запланованої суми, а це лише 25 млн. грн.

Враховуючи динаміку виробництва сільськогосподарської техніки в останні роки (табл. 2.6), можна констатувати, що вітчизняне сільськогосподарське машинобудування знаходиться в такому ж складному становищі, як і сільське господарство. Наприклад, рівень рентабельності виробництва тракторів загального призначення знизився з 19,2% у 1991 р. до мінус 5,4% у 2010 р., просапних тракторів – відповідно з 14,9 до мінус 5,7%. Збитковим у 2010 р. було виробництво плугів, борін і машин для внесення в ґрунт мінеральних добрив і вапна, жаток, бурякозбиральних комплексів, роздавачів кормів, транспортерів для прибирання гною, навантажувачів

сільськогосподарського призначення. Взагалі ж вітчизняне сільгоспмашинобудування працює в режимі 3-5% прибутковості.

Обмежений попит на вітчизняну сільгосптехніку призводить до того, що машинобудівна галузь не спроможна досягти обсягів її виготовлення і продажу в розмірах, які б забезпечували ведення беззбиткового серійного виробництва. Через це вони майже не займаються розробкою нової техніки та модернізацією виготовлених зразків. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для появи на українському ринку техніки закордонних фірм.

Західні виробники сільгосптехніки виявляють значний інтерес до українського ринку. Для мінімізації ризиків основною формою співробітництва таких компаній поки що залишається експорт техніки та створення спільних підприємств із вітчизняними виробниками. Причому, починаючи з 2003 р., обсяг експорту окремих видів сільськогосподарської техніки в Україну постійно зростає (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Експорт - імпорт окремих видів сільськогосподарської техніки в Україні*

Види техніки	2005 р.		2006 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	штук	млн. дол. США	штук	млн. дол. США	штук	млн. дол. США	штук	млн. дол. США	штук	млн. дол. США
Експорт:	-	62,1	-	37,63	-	304,9	-	132,1	-	230,1
Трактори	2688	61,1	2112	36,3	2853	229,8	621	62,2	1701	148,6
Комбайни зернозбиральні	9	0,2	22	0,4	179	41,2	122	41,5	173	48,152
Гичкорізи та машини буряко-збиральні	57	0,7	68	0,9	149	31,4	69	25,1	106	29,249
Комбайни сіло-созбиральні	9	0,1	4	0,03	10	2,5	11	3,3	18	4,1
Імпорт:	-	308,4	-	234,9	-	2453,1	-	606,8	-	728,7
Трактори	15680	196,1	12263	168,9	19896	1193,8	2896	159,3	8743	367,2
Комбайни зернозбиральні	1353	77,4	1017	46,3	3471	937,2	1423	341,5	1559	311,8
Гичкорізи та машини буряко-збиральні	203	32,4	124	17,5	208	285,6	138	97,5	79	43,5
Комбайни сіло-созбиральні	44	2,5	41	2,2	102	36,5	51	8,5	38	6,2
Сальдо зовнішньої торгівлі	-	-246,3	-	-197,27	-	-2148,2	-	-474,7	-	-498,6

* Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Профспілка автомоб. с.-г. машинобудування

З наведених у табл. 2.7 даних, можна зробити висновок, що пік росту обсягів продаж сільськогосподарської техніки (а це три, приблизно рівні частини: трактори, комбайни, навісне та причіпне обладнання) на українському ринку прийшовся на 2008 р. Відмітимо, що активний ріст імпорту сільськогосподарської техніки у 2008 р. був пов'язаний, у першу чергу, зі вступом у тому ж році України у ВТО, що зумовило скасування 20-40% митних зборів. Тоді як, вже у 2009 р. імпорт знизився у 100 раз – з 24 млрд. дол. до \$240 млн. дол., з чого можна зробити висновок, що у 2009 р. ринок сільгосптехніки в Україні пройшов нижню точку свого падіння і показники продаж почали свій ріст.

Так, у 2010 р. імпорт тракторів перевищив аналогічний показник 2009 р. більш ніж у 3 рази. Імпорт тракторів у 2010 р. склав майже 9000 шт. Білоруські трактори залишаються лідерами – їх завезено близько 8000 шт. Що ж до імпорту комбайнів, то у 2010 р. його розміри в порівнянні з 2009р. залишилися стабільними. Слід відмітити, що б/у комбайнів було ввезено у 2 рази більше ніж нової техніки, нових комбайнів імпортували лише 520 шт., (2009 р. – 510 шт.). Основними постачальниками комбайнів залишаються Німеччина (більше 45% від загальної кількості техніки) і США (близько 17%). Трохи більше чверті ринка розподіляється між Польщею, Білоруссю та Бельгією.

Згідно з даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ), у 2011 р. ринок сільськогосподарської техніки в Україні продовжив динамічно розвиватися. Так, у 2011 р. його обсяг виріс майже удвічі по відношенню до показників 2010 р.: обсяг експорту сільськогосподарського обладнання за 10 місяців 2011 р. збільшився на 31,0% в порівнянні з цілим 2010 р., об'єм імпорту за відповідний період виріс на 70%. Загалом, за 10 місяців 2011 року з України було експортовано тракторів, машин і обладнання для підготовки та обробки ґрунту, збору та обмолоту сільськогосподарських культур вартістю 139,8 млн. дол. США; імпорт продукції такої самої номенклатури за період, який аналізується склав 1163,8 млн. дол. США.

Лідерство в зовнішній торгівлі відразу за декількома показниками утримують трактори. Так, близько 50% вартості імпорту та 35% вартості експорту сільськогосподарського обладнання у січні 2011 р. припадає на трактори колісні, призначені для сільськогосподарських робіт. Також, відбулося значне зростання обсягів зовнішньої торгівлі тракторами: з початку 2011 року обсяги експорту зросли на 144% у порівнянні з 2010 р., а обсяги імпорту, за аналогічний період, збільшилися на 225%. За тракторами слідує зернозбиральні комбайни, але лише у сфері імпорту – у поточному році даного обладнання було ввезено в Україну на 52% більше у вартісному вираженні, ніж минулого року.

Обсяг експорту української техніки протягом 2010 р. залишався на рівні 41-43% від обсягу всієї виробленої продукції. У 2010р. вітчизняні підприємства реалізували іноземним компаніям продукції на суму 1 млрд. 840 грн., що на 74% більше ніж у 2009 р. Найбільшим попитом з боку інших країн користуються вітчизняні трактори. Вони займають певну нішу на ринку країн СНГ у зв'язку з їх низькою ціною. У цілому, попит на сільськогосподарську техніку значно зріс протягом останніх місяців 2011 р. у не стільки в Україні, скільки в глобальному масштабі. Що перш за все, спричинене різким підвищенням цін на продукти харчування, що значно покращило фінансову ситуацію сільськогосподарських виробників. А це в свою чергу призвело до збільшення інвестицій у високоефективну сільськогосподарську техніку.

Ще однією перешкодою на шляху розвитку вітчизняного машинобудування є «сірий» імпорт в Україну сільськогосподарської техніки – від мотоблоків до тракторів. Згідно з даними Державної митної служби, у 2000р. українські аграрії ввезли іноземної техніки на суму 142 млн. дол., а у 2008 р. даний показник складав вже 2,5 млрд. дол. Таким чином, за 8 років імпорт сільськогосподарського обладнання збільшився майже у 17 раз, а власне виробництво лише у 3,6 рази. Якщо у 2000 р. співвідношення між вітчизняною та імпортною технікою, яка реалізовувалась на внутрішньому ринку, складало

50% на 50%, то у 2008 р. – 18,4% до 81,6%, а у 2010 р. аналогічне співвідношення становило вже 24% до 76%.

За підрахунками спеціалістів Державної митної служби, оптимальне співвідношення цих показників складає 70% на 30%, що може бути забезпечено наявними потужностями та номенклатурою вітчизняного виробництва. Адже, сьогодні українські підприємства машинобудування для АПК випускають майже 4500 найменувань машин, що в цілому дозволяє технічно забезпечити всі технологічні процеси аграрної галузі.

Однак, в свою чергу українські аграрії не поспішають купувати вітчизняну сільгосптехніку, навіть якщо вона дешевша за іноземну. За даними соціопитування, присвяченого відмові споживачів від української сільгосптехніки, 40% опитаних не влаштовує її низька якість. Ще 30% респондентів виявилися незадоволеними низьким технічним рівнем елементної бази, 25% відмітили загальну неконкурентоспроможність техніки. Все це створює сприятливі умови для виходу на український ринок іноземних виробників сільськогосподарської техніки.

Іноземна техніка, хоч і коштує недешево, і тут також є проблеми з сервісним обслуговуванням, але її продуктивністю споживачі залишаються задоволеними, до того ж її асортимент набагато ширший, ніж можуть запропонувати вітчизняні підприємства. Таким чином, на сьогоднішній день платоспроможний попит на сільськогосподарську техніку в Україні перекривається за рахунок як вітчизняних, так і іноземних виробників. До 2000р. головним постачальником зернозбиральних комбайнів в Україну був російській завод «Ростсельмаш». З 1995 р. держава, фірми та сільгоспвиробники почали закуповувати нові і вживані комбайни із країн Європи та Північної Америки: «Джон Дір», «Кейс», «Нью Холланд», «Клаас», «Дойц Фар», МДВ, «Массейн Фергюсон», «Вестерн», «Бізон», «Сампо», «Лаверда» та ін. Наведемо склад ключових учасників ринку тракторів і комбайнів в Україні у 2010 р. у вигляді рис. 2.4 та рис. 2.5.

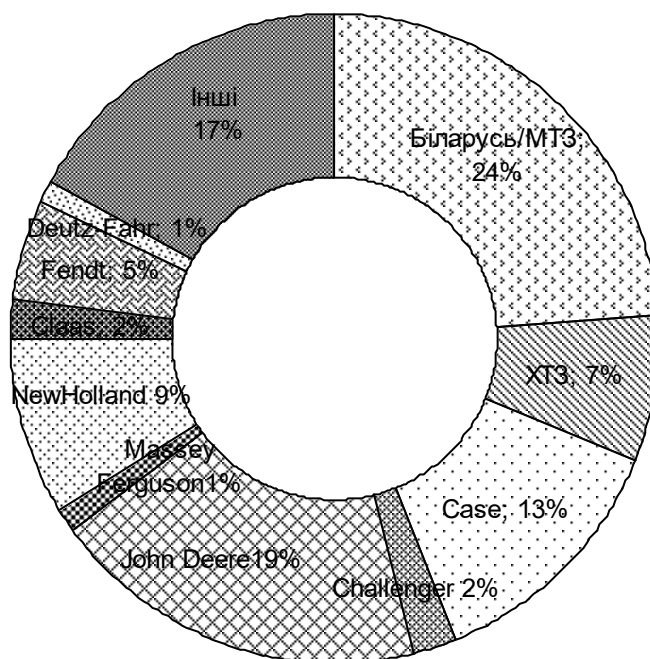

Рис. 2.4 Основні учасники ринку тракторів України у 2010 р.*

*Джерело: Український клуб аграрного бізнесу [178]

Як свідчить рис. 2.4, у 2010 р. найбільшим попитом серед вітчизняних споживачів користувалися трактори марки «Білорусь», які зайняли 24% українського ринку тракторів. Однак, тут слід відмітити, що більше половини тракторів куплених українськими аграріями у 2010 р. були виробництва іноземних фірм із країн Європи та Північної Америки. Лідерами серед яких залишаються «Джон Дір» (19% ринку), «Кейс» (13%) та «Нью Холланд» (9%). На представників вітчизняного машинобудування у 2010 р. припало менше 10% внутрішнього ринку.

Практично аналогічна ситуація спостерігалася у цьому періоді і на ринку комбайнів (рис.2.5). Основними учасниками якого у 2010 р. були «Джон Дір» (19% ринку), «Клаас» (21%) та «Кейс» (11%). Сегмент, що займають комбайни вітчизняного виробництва та виробництва фірм з пострадянських країн не перевищує 15% ринку комбайнів в Україні.

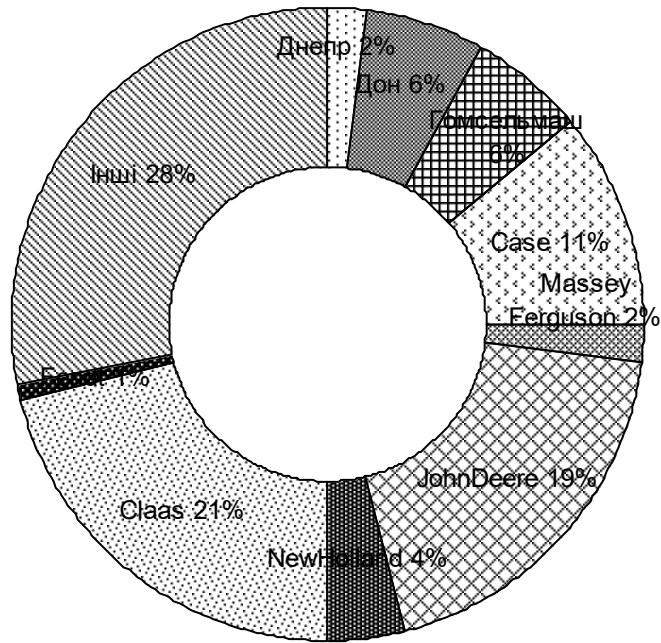

Рис. 2.5 Основні учасники ринку комбайнів України у 2010 р.*

*Джерело: Український клуб аграрного бізнесу [178]

Як видно з наведеної на рис. 2.4 та 2.5 інформації, як у першому так і в другому випадку більша частина вітчизняного ринку тракторів і комбайнів належить іноземним фірмам. При чому, вітчизняні комбайни практично неконкурентоспроможні по відношенню до іноземних, їх доля на ринку не перевищує і 10 %. Щодо цінової політики між основними конкурентами, то тут слід відмітити наступне. Російський зернозбиральний комбайн СК-5М «Нива» у 2,2 раза дешевший від українського КЗС-1060 «Лан» і в 2,6 раза – від КЗС-9-11 «Славутич». Таке співвідношення цін зумовлене не тільки різною потужністю комбайнів, а й тим, що російські комбайни майже на 50% комплектуються вітчизняними деталями. А ось комбайн КЗС-7 «Обрій» Харківського заводу ім. Малишева, що комплектується з деталей і вузлів польського «Бісона», за ціною перевищив український КЗС-1060 «Лан» в 1,3 раза, а російські – в 1,4-2,8 раза. Зернозбиральні комбайни США, Німеччини, інших країн далекого зарубіжжя

кошують в 3 – 5 разів дорожче, ніж вітчизняні. Однак вони є надійніші та продуктивніші.

Так, колісний пропасний трактор «Джон Дір-8120» виробництва США з двигуном 170 к. с. має реалізаційну ціну у 3,7 рази вище, ніж аналогічний вітчизняний трактор ХТЗ з двигуном потужністю 161 к. с. виробництва Харківського заводу. Зернозбиральний комбайн «Джон Дір-9500» (США) у агрегаті з жаткою продається за ціною у 2,9 рази вище в порівнянні з ціною вітчизняного комбайну КЗС-91 «Славутич» з таким же за потужністю двигуном. Така ж ситуація спостерігається з іншою сільськогосподарською технікою: бурякозбиральними машинами, кормозбиральними комбайнами, комбінованими ґрунтообробними агрегатами, боронами, культиваторами, сівалками, саджалками, котками та оприскувачами.

Платоспроможний попит на сільськогосподарську техніку перекривається за рахунок як вітчизняних, так і іноземних виробників. Ринок нової імпоротної сільськогосподарської техніки в останні роки розвивається двома напрямками. До першого належить готова нова техніка, до другого – обладнання, зібране на базі імпортованих комплектуючих. Значна частина техніки (переважно американського й західноєвропейського виробництва) імпортується в Україну в готовому вигляді, що зумовлює її високу вартість. Однак, гнучка цінова політика дозволяє західним виробникам витримувати конкуренцію.

Прикладом може служити схема продажу в Україні комбайнів John Deere. Споживачеві продавець відкриває банківські кредити або проводить приховане кредитування шляхом лізингу, відстрочки платежів, передачі в оренду із правом викупу. Українські ж виробники сільськогосподарської техніки відчувають гострий дефіцит вільних оборотних коштів, тому вони не мають можливості кредитування споживачів. А послуги вітчизняних лізингових компаній у переважній більшості випадків також недоступні. На наш погляд, це є головною причиною низьких показників збуту продукції вітчизняних підприємств.

Складовим елементом другого сегмента ринку імпоротної техніки є виробництво в Україні на харківському заводі ім. Малишева комбайна «Обрій» з використанням технологій польської компанії «Бізон». Реалізація таких програм дає можливість зменшувати кінцеву вартість готового продукту. Над програмами випуску в Україні сільськогосподарської техніки працюють також російські й білоруські виробники. Однак, такі тенденції мають і негативну складову. Формування й посилення в нашій країні підприємств зі збирання техніки імпортного походження може істотно послабити економічні можливості українських заводів, виробництво яких побудовано на вітчизняних комплектуючих і технологіях, оскільки й у тому, й іншому випадку зібрана техніка перебуває в близьких цінових нішах. Очевидно, що тиск західних конкурентів буде зростати при збільшенні виробництва зерна в Україні.

Однак, з огляду на більш високі ціни на нові сільгоспмашини іноземного виробництва, сьогодні українські сільгоспвиробники все частіше купують іноземну сільгосптехніку, що вже була у користуванні. Тому, окремої уваги заслуговує також розвиток ринку вживаної техніки. За оцінками, наведеними у дослідженнях центру «Агроконсалт», така техніка щонайменше на 30–60% дешевша, ніж імпортна нова. Деякі експерти вважають, що саме вживана техніка (second hand) може найбільшою мірою зашкодити розвитку вітчизняного виробництва, тому що за ціною вона близька до ціни нових українських зразків, а за якісними характеристиками, як правило, їх перевершує. Так, зокрема, для іноземних зернозбиральних комбайнів напрацювання на відмову становить 100 – 120 годин. Для порівняння: у комбайнів «ДОН-1500» цей показник не перевищує 12 годин. Високі технічні параметри комбайнів дають можливість у 2 – 3 рази зменшити втрати врожаю та на 15 – 20% знизити витрати палива. Саме тому, українські аграрії все частіше закупають техніку іноземного виробництва, яка вже була у використанні. На рішення суб'єктів аграрного ринку щодо закупівлі техніки іноземного виробництва вплинув ряд об'єктивних факторів, основним з яких є те, що самі покупці, а не держава вирішують, яка техніка для них є більш

прийнятною. Частка окремих видів вживаної техніки у структурі імпортової техніки по Херсонській області коливається в межах від 40% до 65%.

Слід підкреслити, що важливою умовою відродження ринку матеріально-технічних ресурсів аграрного сектору є використання залишкового ресурсу технічних засобів. На ринках західних країн на кожен новий реалізований трактор припадає 3 – 4, що вже були в експлуатації. Потреба в розвитку такого ринку зумовлена високими цінами на нову техніку та розшаруванням виробників сільськогосподарської продукції за обсягами робіт і економічними можливостями. Проте для розвитку ринку вживаної техніки необхідно розробити відповідні нормативно-методичні та правові документи.

Розглядаючи попит аграрного сектора на головні види ресурсів промислового походження, слід відзначити, що його потенціал можна прирівняти до рівня технологічної потреби. За розрахунками консультативного центру «Агроконсалт» [175, 178], загальний обсяг ринку реального попиту на сільськогосподарську техніку в Україні становить близько \$500 млн. Однак потенційний попит на техніку для сільського господарства можна оцінити більш ніж у \$1 млрд. Це пояснюється тим, що сьогодні в АПК України використовуються машини переважно радянського виробництва, які морально й технологічно застаріли й вимагають заміни. Причому агровиробники чітко розуміють: низький технологічний рівень машин негативно впливає на показники врожайності культур й, природно, прагнуть до їх заміни. Однак, невисока платоспроможність більшості агропідприємств не дозволяє їм закуповувати техніку в необхідному обсязі й необхідної якості.

Аналіз попиту на ресурси в Україні показує, що найбільший обсяг закупівель припадає на посівну й зернозбиральну техніку. Це пояснюється тим, що, з одного боку, посівна техніка необхідна для вирощування будь-якої аграрної культури. З іншого боку, у структурі посівних площ зернові культури займають 46,6%, а це означає, що в Україні існує потенційно високий попит на сільськогосподарську техніку для збирання зернових. Об'єм ринку комбайнів в Україні складає 1,6 тис. штук на рік, з яких до 1,2 тис. – нова техніка, а

тракторів (більше 80 к. с.) – 7 – 10 тис. штук на рік. В той же час, серед посівних площ, зайнятих зерновими культурами, частка проса, жита, гречки, зернобобових, кукурудзи незначна. Природно, це негативно позначається й на попиті на сільськогосподарську техніку для вирощування цих культур.

У 2000-х роках змінилася структура попиту на трактори у бік особливо потужних, які дають можливість використовувати комбіновані широкозахватні агрегати, що скорочує строки польових робіт. За оцінками експертів, найбільший попит на сільськогосподарську техніку спостерігається в зонах, де є найменший ризик несприятливих умов й у зонах найбільшої родючості ґрунтів. Найнижчі показники попиту на сільськогосподарську техніку спостерігаються в Південній лісостеповій зоні України, на території Західної й Східної України, де низька або відносно низька родючість ґрунту і лише невелика частина земель є придатними для ефективного землеробства (Полісся).

Існують також сезонні коливання попиту на сільськогосподарську техніку. Зокрема, найбільший попит на сільськогосподарське обладнання, за оцінкою експертів, спостерігається за 3 – 4 місяці до початку збирального сезону. Найбільший попит на посівну сільськогосподарську техніку спостерігається в жовтні-грудні; на техніку для збирання врожаю – у березні-квітні. Потрібно враховувати також і ту обставину, що вітчизняні споживачі звичайно не купують нову сільськогосподарську техніку «про запас».

Аналізуючи попит на сільськогосподарську техніку, не можна забувати і про той факт, що, потенційний попит в умовах ринкової економіки жорстко обмежується можливостями платоспроможного попиту, який є найслабкішим місцем у процесах відтворення аграрного ресурсозабезпечення, що стримує розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів.

Так, за період з 1990 р. по 2011 р. обсяги інвестицій, а це означає і платоспроможний попит в сільськогосподарському виробництві України, скоротилися майже у 25 разів. Більше, ніж на порядок, зменшилась вартість засобів механізації і в 2010 р. становила лише 10 млрд. грн. Темпи списання

техніки перевищують обсяги її надходження у господарства у 35 разів. Значно скоротилися обсяги внесення мінеральних добрив та застосування хімічних засобів захисту рослин.

Придбання нової техніки стало для аграрної галузі фінансово непосильним завданням. Ціна техніки настільки динамічна у своєму зростанні, що на її придбання потрібно витратити значні обсяги сільськогосподарської продукції. Найгострішою у цьому аспекті залишається проблема цінового диспаритету на продукцію сільського господарства і промисловості, яка виробничо споживається аграрними формуваннями [154, 176].

До цього додамо, що повільніші темпи зростання цін на сільськогосподарську продукцію порівняно з цінами на промислові ресурси значно зменшують можливості нарощування обсягів виробництва аграрними товаровиробниками та знижують економічну ефективність їх діяльності. Відсутність цінової рівноваги впродовж останніх двадцять років призвела до економічної кризи в аграрній сфері та спаду виробництва в сільськогосподарському машинобудуванні, хімічній промисловості, переробних галузях. Діючий в Україні викривлений механізм ціноутворення на продукцію сільського господарства і промисловості спричинив глибоку кризу неплатежів між суб'єктами господарювання, зумовив зменшення обсягів придбання матеріально-технічних засобів, незважаючи на те, що їх не вистачає майже в кожному господарстві.

Несприятлива для аграрних формувань динаміка росту цін на енергоносії, паливно-мастильні матеріали, хімічні засоби захисту рослин та мінеральні добрива призвела до того, що значні площі земельних угідь в господарствах не обробляються, урожайність основних сільськогосподарських культур зменшується, а ефективність виробництва знижується. Про диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та основні види матеріально-технічних ресурсів промислового походження переконливо свідчать дані табл. 2.8.

**Обсяг продажу сільгосппродукції, необхідної для придбання одиниці
ресурсів промислового походження, т***

Види ресурсів промислового походження	1990 р.		2003 р.		2005 р.		2008 р.		2010 р.	
	зерно	молоко	зерно	молоко	зерно	молоко	зерно	молоко	зерно	молоко
Трактори										
Т150-К	57	43	337,2	275,8	379	198,3	231	138,6	254,3**	109,0**
ЮМЗ-6 КЛ	24	18	95,9	78,4	99,6	52,2	79,4	47,6	91,1	39,1
МТЗ-80-82	26	20	131,8	107,8	167,4	92,7	105,1	63,1	93,5	40,1
Зернові комбайни										
ДОН-1500	170	150	845,7	691,7	973,5	581,2	625,8	375	460,0	197,1
Вантажні автомобілі										
ГАЗ-4509	19	14	72,9	59,6	121,9	70,2	83,3	50	93,3	40,0
КАМАЗ-5320	66	50	328,1	268,3	365,8	200,8	250	150	294,2	126,1
Пальне										
Бензин А-80	0,7	0,5	4	3,3	5,2	2,7	4,8	2,9	4,1	1,8
Дизпаливо	0,5	0,4	4,5	3,7	5,1	2,3	5,7	3,4	3,9	1,7
Мінеральні добрива										
Аміачна селітра	0,26	0,2	1,6	1,3	2	0,9	1,4	0,8	1,7	0,7

* Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України, 2011 р.

** Розраховано на трактори ХТЗ-150К-09-25

За період 1990 – 2010 рр. ціни на основні види сільськогосподарської продукції зросли в середньому в 3 рази, а на промислову продукцію – у 9,5 рази. Пік розведення «ножиць цін» припав на 1994 р. У наступні роки темпи зростання промислових та сільськогосподарських цін майже вирівнялися. Проте диспаритет, що досяг майже п'ятикратного розміру, зберігся і перетворився на хронічний [74]. Поряд з іншими факторами це зумовило фінансовий колапс аграрних виробників. Через значний диспаритет цін галузь не в змозі придбати необхідні технологічні засоби виробництва.

Наприклад, для придбання зернового комбайну ДОН-1500 (ціна якого на початку 2010 р. залежно від комплектації становила 690000 – 775000 грн.) аграрним товаровиробникам необхідно продати озимої пшениці – 460 т, відповідно молока – 197 т, м'яса свиней – 55 т. До 1990 р., щоб придбати

трактор МТЗ-82, треба було продати 24 т зерна та 18 т молока, а в сучасних умовах (у 2010 р. його ціна склала 140-142 тис. грн.) – вже 93,5 т та 40,1 т відповідно. Одна тонна дизпалива у першому півріччі 2010 р. обходилася товаровиробникам в 3,9 т пшениці, 1,7 т молока та 0,9 т м'яса свиней (у 1990 р. відповідно 0,5 т, 0,4 т та 0,06 т) [185].

Характерною особливістю 2008 р. було те, що темпи зростання цін на промислову продукцію, спожиту аграрним сектором, впритул наблизилися до темпів підвищення цін сільгоспвиробників, за якими вони реалізовували свою продукцію, намітилось певне паритетне співвідношення. Тоді як у 2010 р. відбувся найбільший скачок цін на продукти харчування (сільськогосподарського виробництва), особливо сильно подорожчали молочні вироби, що на порядок скоротило існуючий розрив між промисловою сільськогосподарською продукцією.

Як наслідок диспаритету цін, за даними ННЦ ІАЕ, за період з 1991-2010 рр. втрати аграрного сектору становили 150 млрд. грн. [39, 89]. Очевидним стає той факт, що за сучасної технічної та фінансово-економічної політики держави та власного фінансового стану аграрії опинились у становищі, в якому практично унеможлиблюється процес відтворення технологічного та технічного оснащення їхнього виробничого потенціалу. Відтак, основним завданням на сучасному етапі функціонування аграрних виробників було і залишається подолання дефіциту коштів на придбання матеріально-технічних ресурсів.

Щодо структури попиту на сільськогосподарську техніку, то слід відзначити, що більше половини господарств у 2010 р. купували техніку іноземного виробництва. Зокрема для рослинництва Україна купує плуги, культиватори, сіялки, посівні комплекси, картоплесаджалки, розкидувачі мінеральних добрив, оприскувачі, зернозбиральні комбайни, автотранспорту зарубіжного виробництва. Серед імпортованих машин для тваринництва, птахівництва та кормовиробництва галузь купує доїльні установки, пристрої для охолодження молока та холодильні установки, аерозольні генератори,

інкубатори, косарки, граблі, ворошилки, силосозбиральні та кормозбиральні комбайни, кормозмішувачі, завантажувачі.

Для кращого розуміння більшої схильності вітчизняного аграрного сектору до техніки іноземного виробництва необхідно проаналізувати передумови та основні критерії вибору аграріїв щодо наявного асортименту в даному сегменті ринку. Порівняльний аналіз показників вітчизняної і закордонної сільськогосподарської техніки свідчить, що за питомою продуктивністю (з урахуванням потужності встановленого двигуна) закордонні зернозбиральні комбайни мають істотні переваги (рис. 2.6 та рис. 2.7).

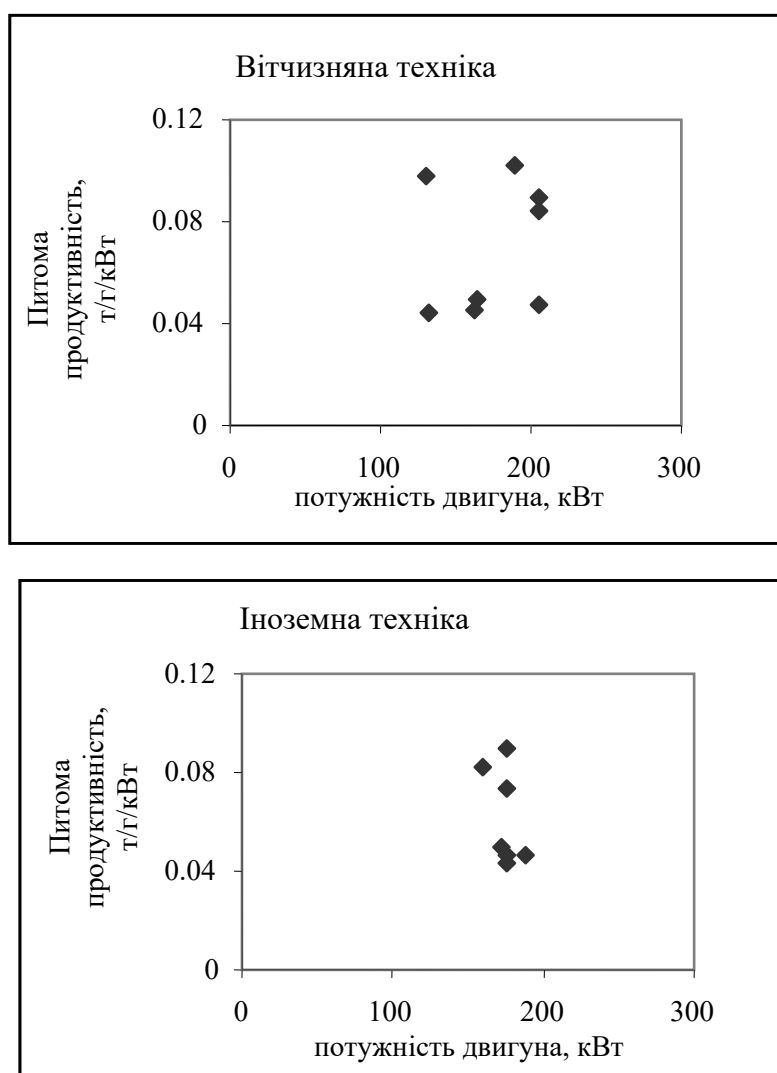

Рис. 2.6 Питома продуктивність зернозбиральних комбайнів*

*Джерело: розраховано автором згідно даних технічної документації

Середнє значення різниці за питомою продуктивністю складає приблизно 2% на користь закордонних комбайнів. Однак надійність вітчизняної техніки значно нижча, ніж закордонної: наробіток на відмову в закордонних зернозбиральних комбайнів у 5–6 разів, у тракторів – більш ніж у 2 рази вищий порівняно з вітчизняною технікою. Вищі якісні характеристики імпоротної техніки дозволяють використовувати її інтенсивно протягом сезону.

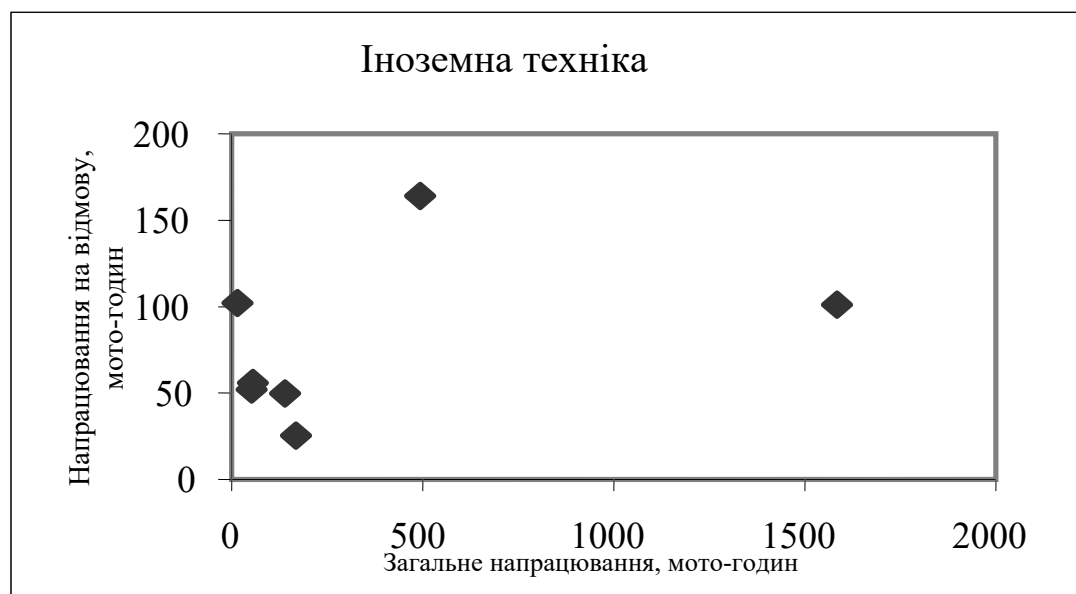

Рис. 2.7 Наробіток на відмову зернозбиральних комбайнів*

* Джерело: розраховано автором згідно даних технічної документації

Якщо закордонна техніка має ряд переваг перед машинами вітчизняного виробництва за певними технічними і експлуатаційними характеристиками, то щодо собівартості робіт з використанням цієї техніки картина діаметрально протилежна. Вартість механізованих робіт або вартість використання техніки багато в чому визначає собівартість виробництва сільськогосподарської продукції. Аналіз витрат на експлуатацію української і закордонної сільськогосподарської техніки свідчить, що вона відрізняється як за рівнем, так і за структурою.

По вітчизняній техніці питомі витрати в розрахунку на 1 га зібраної площі менші, ніж по закордонних машинах. Найбільшу питому вагу (майже 80 – 90%) у структурі витрат закордонних комбайнів і тракторів складає амортизація. Абсолютні показники по витратах на паливо-мастильні матеріали з розрахунку на 1 га по закордонній техніці нижчі, ніж по українській. Крім того, по вітчизняній техніці спостерігається досить висока вага витрат на ремонт, а по закордонній техніці вона нижча.

Зважаючи на те, що собівартість є показником, що характеризує ефективність роботи сільськогосподарської техніки в рамках системи показників «якість-ціна», доцільно предметніше визначитися з питаннями ціноутворення стосовно іноземної і української техніки. За розрахунками науковців, у системі «ціна-якість» спостерігається відсутність економічної ефективності західної техніки порівняно з вітчизняною та російською. Основна причина – високі ціни на неї. Наприклад, експлуатаційні витрати західної техніки на збирання 1 га озимої пшениці у 1,2 – 1,4 рази вищі порівняно з комбайном «ДОН-1500».

Перевищення витрат зумовлене, головним чином, великими амортизаційними відрахуваннями. Вартість збирання 1 га пшениці зернозбиральним комбайном «John Deere» 9500 за врожайності 40 ц/га дорівнює вартості 0,8 – 1 т зерна. У вартості механізованих робіт витрати на збирання становлять 35%, у собівартості – 25%. Тому застосування цієї техніки буде ефективне за врожайності понад 40 ц/га. Таким чином, можна зробити

висновок, що на збиранні високоврожайних зернових культур комбайн «John Deere» порівняно з комбайнами «Славутич», «Лан» і «ДОН-1500» з точки зору експлуатаційних витрат буде мати ряд суттєвих переваг.

Завищені ціни на іноземну техніку певною мірою пов'язані з недоліками митно-тарифної політики держави. При ввезенні імпортованих комбайнів передбачено митний тариф у розмірі 10 – 20%. Так, при ввезенні в Україну 500 зернозбиральних комбайнів «John Deere» щорічні надходження до бюджету від сплати ставки митного тарифу становлять 7,2 млн. дол. США, тобто маємо чинник, який призводить до штучного завищення балансової вартості техніки та зростання експлуатаційних витрат.

Україна має орієнтуватися на виробництво власної зернозбиральної техніки, але в умовах, що склалися, єдиний вихід – це тимчасове зниження ставок митного тарифу та інших фіксованих платежів щодо зернозбиральних комбайнів, які надходять із-за кордону. Ставки митного тарифу й інших фіксованих платежів слід частково компенсувати за рахунок коштів, які можуть бути одержані від реалізації того обсягу урожаю, який в даний час втрачається [81, 180].

По комбайнах «John Deere» і «ДОН-1500», наприклад, річні (сезонні) обсяги збирання зернових культур відповідно становлять 3000 т і 945 т і 1000 га і 235 га. Ось чому з використанням комбайнів «John Deere» є можливість скоротити період збирання зернових культур з 40 до 12 днів, а також уникнути щорічних втрат зерна в обсязі 5-7 млн. т на загальну суму 500 – 600 млн. дол.

Митна вартість зернозбиральних комбайнів «John Deere» знижується на 25%, якщо їх ввозити без жаток, підбирачів та іншого додаткового устаткування з наступною їх доукомплектацією обладнанням, яке випускається вітчизняними заводами і, зокрема, у м. Бердянську.

Розглянуті оціночні характеристики зернозбирального комбайну «John Deere» безпосередньо або опосередковано торкаються і таких комбайнів, як «Claas», «Case», «New Holland», «Fiatagri», «Massey Ferguson», а також тракторів, ґрунтообробних машин та оприскувачів зарубіжного виробництва.

Отже, на рівні державної технологічної політики слід або знижувати ставки митного збору при ввезенні техніки іноземного виробництва на митну територію України, або залишити все без змін на шкоду власним національним інтересам щодо подальшого гальмування розвитку сільськогосподарської техніки, яка випускається українськими машинобудівними заводами. Такі аспекти конкуренції як захист інтересів вітчизняного виробника, запобігання втратам врожаю і створення сприятливих умов для ввезення імпоротної сільськогосподарської техніки мають розглядатися у взаємозв'язку [61, 85].

Твердженню про те, що Україна має власне сільськогосподарське машинобудування, важко заперечити. Але недостатньо того, щоб машинобудівні заводи в майбутньому працювали на повну потужність. Є ще такий важливий чинник як платоспроможний споживач. Ось чому ввезення іноземної техніки не варто підганяти лише під патріотично-національні почуття. Аналіз попиту та пропозиції головних видів ресурсів промислового походження для потреб сільськогосподарського виробництва дав можливість зробити наступні висновки.

По-перше, спостерігається недовикористання практично всіх видів купованих сільськогосподарських матеріально-технічних ресурсів, що в свою чергу, свідчить про неврівноважений стан аграрного сектора виробництва.

По-друге, у аграрному секторі спостерігається досить висока залежності сільськогосподарського виробництва від цін та кон'юнктури на ринку ресурсів промислового походження і, як наслідок, має місце висока ресурсомісткість сільськогосподарської продукції.

По-третє, у зв'язку з тим, що основна частина вітчизняної сільськогосподарської техніки не відповідає вимогам покупців аграріїв закупають вживану техніку в основному іноземного виробництва.

По-четверте, досить погано на ринку представлена пропозиція сільськогосподарської техніки, аналоги якої не виробляються в Україні, зокрема це

трактори потужністю 200–550 к.с., зернозбиральні комбайни з двигуном потужністю 250–550 к.с., самохідні широкозахватні оприскувачі.

По-п'яте, незважаючи на всі намагання держави зміцнити на ринку позиції вітчизняного машинобудування, іноземні виробники продовжують нарощувати своє домінування.

По-шосте, обсяги попиту, хоч і обмежені фінансовими можливостями галузі, стрімко зростають.

Все це дає підстави стверджувати, що підтримка вітчизняного виробника сільгосптехніки у конкурентній боротьбі з іноземними виробниками має йти не тільки шляхом штучного здешевлення продукції машинобудування, а в основному через стимулювання інвестицій у переоснащення – модернізацію.

Підвищення ефективності і продуктивності сільськогосподарського виробництва можливе лише за умови досягнення комплексної та збалансованої забезпеченості виробничого процесу усіма основними видами ресурсів промислового походження. Саме тому, дещо односторонні намагання держави підтримати галузь сільськогосподарського машинобудування не дають очікуваного ефекту. Адже, будь-яка наявна у господарстві одиниця техніки для її ефективного використання має бути забезпечена комплексом причіпних знарядь, паливо-мастильними матеріалами, запасними частинами, кваліфікованими механізаторами і т.п. Лише комплексність та паралельність розвитку ринків усіх видів ресурсів зможе забезпечити досягнення збалансованості між попитом і пропозицією.

Для досягнення збалансованості між попитом і пропозицією на куповані матеріально-технічні ресурси для сільського господарства, мають бути відтворені передумови, випробувані світовою практикою, більшість з яких на даному етапі розвитку ринкових відносин в Україні порушується. Наприклад, не виконуються умови еквівалентності обміну товарами між сільським господарством і промисловістю. Втручаннями держави порушуються умови вільної конкуренції, що має надавати усім суб'єктам господарювання можливість вільної підприємницької діяльності: свободи вибору покупців,

постачальників, будь-яких контрагентів, примушує підприємців застосовувати найпередовішу техніку і технологію, сприяючи цим зменшенню витрат виробництва, підвищенню ефективності економіки.

Підтримку одержує вітчизняне не конкурентоздатне машинобудування, причому за завищеними цінами. Відсутнє вільне ціноутворення, як основний елемент конкуренції та головний механізм контрольно-регулюючої функції ринку. Досі не забезпечується реальна та повна інформація про ринок ресурсів та його суб'єкти, що у більшості випадків унеможлиблює побудову прямих зв'язків між покупцями та постачальниками. Лише за умови подолання всіх перерахованих вище недоліків будуть створені необхідні передумови для формування і забезпечення платоспроможного попиту на виробничі ресурси з боку аграрних товаровиробників. Реалізувати це можна за рахунок цілого ряду заходів, а саме:

1. Для удосконалення цінового механізму аграрної сфери економіки необхідно забезпечити усунення недоліків інфраструктури агробізнесу, створити сприятливе економічне середовище та однакові для всіх “правила гри”, посилити антимонопольний контроль за цінами на матеріально-технічні ресурси, що використовуються у аграрному секторі, сприяти формуванню реальних ринкових цін, які складаються під впливом попиту і пропозиції та спроможні вирівняти пропорції міжгалузевого обміну.

2. Для вирішення проблеми своєчасної закупівлі сировини і необхідних засобів виробництва за прийнятними цінами у встановлені строки необхідно налагодити прямі зв'язки між їх виробниками та споживачами за схемами: завод – товаровиробник; завод-дилер – товаровиробник; завод – агротехсервісні структури – сільськогосподарський товаровиробник. Для цього, як середовище та засіб комунікації, що містить великий обсяг інформації, представлені підприємствами-постачальниками і споживачами як сировини, засобів виробництва, так і вже готової продукції, може бути використана електронна торгівля. Для цього стимулювати під'єднання сільськогосподарських

підприємств до електронної мережі і створити централізовану регіональну службу для збору, обробки і розподілу інформації.

3. Особливе місце в матеріально-технічному забезпеченні села мають посісти сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. У Херсонській області доцільно розвивати постачальницькі обслуговуючі кооперативи. Вони можуть здійснювати закупівлю та постачання господарствам мінеральних добрив, хімікатів, палива, насіння, комбікормів, сільськогосподарської техніки. Для цього необхідно вирішити питання пільгового оподаткування, надання субсидій, кредитів за низькими процентами.

2.2. Стан та ефективність використання матеріально-технічних ресурсів

Через низький рівень технічного забезпечення щорічно не обробляється близько 2,5 млн. га орних земель, а на землях, що обробляються, вирощуються низькі врожаї. До того ж, вирощений урожай господарства нерідко не можуть зібрати. Лише подовження тривалості збирання зернових до 40 – 50 діб, що мало місце в останні роки, призводить до втрати 3 – 4 млн. т зерна, а зібране з таким запізненням зерно втрачає свою якість і з категорії продовольчого переходить у фуражне, а відтак втрачає і свою економічну вартість. Таким чином, через застарілі та малопродуктивні зернозбиральні комбайни в Україні щорічно втрачається близько 5 млн. т зерна, що еквівалентно 800 млн. дол. США. Лише створення оптимального складу машинно-тракторного парку дасть можливість уникнути непродуктивних втрат у сільськогосподарському виробництві та підвищити рівень його ефективності.

Невтішна і ситуація із забезпеченням аграрного сектора трудовими ресурсами. Якщо в цілому в Україні чисельність найманих працівників з 2000 р. по 2011 р. зменшилась на 71,1%, то в аграрному секторі Херсонської області – більше ніж на 80%. Це при тому, що наявна наймана робоча сила, як правило, є

низько кваліфікованою, а за віковим складом наближається до пенсійного віку. Рівень заробітної плати в аграрній сфері Херсонської області у 2011 р. в середньому становив 1399 грн. на місяць, тоді як аналогічний показник за всіма видами економічної діяльності по цьому ж регіону склав 1733 грн.

Проблема раціоналізації ресурсозабезпеченості аграрного сектора України є як ніколи гострою. У нас досі домінують застарілі високовитратні технології, низькопродуктивні сорти рослин та породи тварин, переважає ручна праця, відсутня чітка система мотивацій. Через це в стані практичного занепаду перебуває вся матеріально-технічна база. Якщо і надалі її використання буде здійснюватись без оновлення (реновації), то ще через якихось 3-5 років відбудеться повний занепад.

Процес ресурсного забезпечення сільського господарства здійснюється технічними, постачальницькими, ремонтними, будівельними, автотранспортними, налагоджувальними підприємствами і організаціями, що мають між собою визначені організаційно-економічні зв'язки. В систему ринку матеріально-технічних ресурсів, що забезпечує аграрну галузь Херсонської області, входять більш як 200 підприємств і організацій. Даний комплекс покликаний створювати загальні умови для ефективного розвитку аграрного виробництва. Однак, нормальне функціонування системи ресурсного забезпечення, що існувала, зруйнувала загальноекономічна криза.

Дослідження реального стану матеріально-технічного забезпечення аграрного сектора доцільно здійснювати у розрізі основних груп засобів виробництва, а саме засобів захисту рослин та мінеральних добрив, кормів і комбікормів, нафтопродуктів та паливо-мастильних матеріалів, енергетичних потужностей та технічних засобів виробництва. Досить важливо при цьому проаналізувати їх якісний склад, раціональне співвідношення та ступінь задоволення потреб галузі у тому чи іншому виді ресурсів.

На ринку, наприклад, засобів захисту рослин все ще спостерігається зростання попиту, а це створює можливості для продажу іноземними виробниками препаратів з незначним вмістом хімічних речовин та високим

ступенем ризику. Ринок пестицидів в Україні є досить містким: загальний річний попит на пестициди складає від 30 до 35 тис. т, тоді як загальна посівна площа в останні роки складає в середньому 18,5 млн. га. Обсяги застосування засобів захисту рослин та вапнування наведено у вигляді табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Вапнування і гіпсування ґрунтів, площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин у 2011 р. *

Регіон	Проведено вапнування ґрунтів, тис. га	Внесено вапняного борошна та інших вапнякових матеріалів, тис. т	Проведено гіпсування ґрунтів тис. га	Внесено гіпсу та інших гіпсовмісних порід, тис. тонн	Площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, тис. га	
					усього	у т. ч. пестициди
Україна	78,3	340,0	7,2	19,9	13320,5	11958,4
Херсонська область	-	-	3,8	7,9	442,6	325,2

*Джерело: згідно даних статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Як видно з наведених у табл. 2.9 даних, засоби захисту рослин у 2011 р. застосовувались у вітчизняному сільгоспвиробництві лише на 13,3 млн. га (71,3% посівної площі), у тому числі пестициди лише на 11,9 млн. га (64% посівів), що відповідно на 9,3% і на 10,0% більше показників 2009 р. Ще гірша ситуація склалася з використанням засобів захисту рослин у Херсонському регіоні, де наведені вищі показники становили лише 56% та 41,1% відповідно.

Протилежною є ситуація на ринку мінеральних добрив, де вітчизняне виробництво не тільки повністю задовольняє платоспроможний попит аграріїв, а й навіть експортує кожного року більше 70% виробленого обсягу продукції. Тоді як у споживанні добрив спостерігається значний розрив між номінальним (агротехнічною потребою) та платоспроможним попитом сільгоспвиробників на даний вид ресурсу.

Так, згідно заявки у Міністерства аграрної політики та продовольства [180], з січня по червень 2011 р. вітчизняні заводи відвантажили близько 1,8 млн. т мінеральних добрив. Зокрема: аміачної селітри – 1,08 млн. т, карбаміду – 240 тис. т, вапняково-аміачної селітри – 36 тис. т, а також складних добрив: нітроамофоски – 360 тис. т, амофосу – 72 тис. т. Що у перерахунку на поживні речовини складає 803,4 тис. т. У тому ж періоді було придбано 98,4 тис. т карбаміду (план – 120 тис. т), 493,1 тис. т селітри (план – 540), вапняково-аміачної селітри – 49 (план – 18), нітроамофоски – 39,7 тис. т (план – 180), а також амофосу – 21 тис. т проти 36 тис. т запланованих.

Загалом, же за період 1990 – 2011 рр. майже у двічі зменшилось внесення мінеральних добрив на 1 га посівної площі і на 95,4% скоротилося використання органічних добрив. Постійно наростає дефіцит водних ресурсів: споживання води для зрошування скоротилося у 2 рази. Все це істотно вплинуло на рівень родючості земель України (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Обсяги та динаміка внесення добрив
під сільськогосподарські культури в Україні***

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Загальна посівна площа, тис. га	30056,0	21579,3	17261,0	17373,2	17678,0	18582,9	18338,3	18139,7	18690,1
Мінеральні добрива									
Внесено добрив у поживних речовинах, всього, тис. ц	42416,3	2787,1	5579,2	6393,3	8964,5	10621,3	8976,8	10606,4	12633,1
Удобрена площа під урожай, тис. га	25090,1	4632,1	7755,6	9541,9	10926,5	12857,3	11946,7	12614,2	14151,5
Частка удобреної площі, %	83	22	45	55	62	69	63	70	76
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, кг	141	13	32	40	51	57	47	58	68
Органічні добрива									
Внесено всього, тис. т	257130,8	28410,1	13245,8	13027	11910,8	11180,3	11377,8	9874,1	9845,7
Удобрена площа, тис. га	5384,2	714,5	465,2	487,0	464,0	466,1	456,2	405,5	371,3
Частка удобреної площі, %	17,9	3,3	2,7	2,8	2,6	2,5	2,4	2,2	2,0
Внесено на 1 га посівної площі, т	8,6	1,3	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5

*Джерело: згідно з даними статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Аналіз даних табл. 2.10 показує, що якщо у 2000-2003 рр. в Україні мінеральні добрива вносилися на 22-34% загальної посівної площі, то з 2007 р. цей показник виріс до 62%, однак у зв'язку з фінансовими труднощами сільгоспвиробників у 2009 р. частка удобрених посівів склала вже 63 %. Таке скорочення внесення мінеральних добрив у 2009 р. до 0,89 млн. т в порівнянні з 2008 р. (1,06 млн. т), порушило позитивну тенденцію до збільшення використання мінеральних добрив, яка спостерігалася з 2000 року. Однак, вже у 2011 р. під час посівної кампанії було внесено найбільша кількість добрив за останні 20 років (68 кг на 1 га). І це при тому, що в найбільш врожайний 2008 р. було внесено лише 57 кг на 1 га.

Основними причинами такої динаміки стали: продовольча криза в світі, ріст цін на газ, не прогнозованість вартості добрив (лише у I кварталі 2011 р. вартість мінеральних добрив збільшилась майже на 50%) та як наслідок очікуваний ріст цін на зерно, змусили аграріїв запасатися мінеральними добривами. І хоча динаміка 2011 року набагато краще попередніх років, однак до економічно обґрунтованої норми, що складає 160 кг/га ще далеко. У структурі внесених мінеральних добрив найбільшу питому вагу займали азотні добрива (73 %), на фосфорні та калійні припадало відповідно 14,9 % та 12,1 % обсягу.

Що ж стосується органічних добрив, то тут ситуація ще критичніша: їх внесення в порівнянні з 1990 р. скоротилось більш, ніж у 25 разів. Органічні добрива внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,0 % загальної площі посівів. Найбільше органіки (45,1 %) внесено під зернові культури (4,5 млн. т, або на 19,2 % менше проти 2009р.) та 26,8 % – під технічні культури (2,7 млн. т, або на 37,5 % більше). Це пов'язано в першу чергу з тим, що поголів'я ВРХ скорочується, а значна кількість інтегрованих підприємств перейшли в основному на вирощування продукції рослинництва, що зменшує можливості по внесенню органіки.

Ще гірше становище з використанням мінеральних та органічних добрив спостерігається у Херсонській області (табл. 2.11).

**Динаміка внесення добрив під сільськогосподарські культури
у Херсонській області***

Показники	Мінеральні добрива				Органічні добрива			
	од. виміру	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до 2010 р.	од. виміру	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до 2010 р.
Загальна посівна площа	тис. га	786,8	790,5	100,5	тис. га	786,8	790,5	100,5
Внесено добрив у поживних речовинах, всього	тис. ц	309,3	359,1	116,1	тис. т	83,8	82,8	98,8
Удобрена площа під урожай	тис. га	472,2	518,5	109,8	тис. га	3,0	2,1	70,0
Частка удобреної площі	%	60,0	65,6	109,3	%	0,4	0,3	75,0
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі	кг	39	45	115,4	т	0,1	0,1	100,0

*Джерело: згідно з даними статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Як видно з наведених у табл. 2.11 даних, у 2010-2011 рр. основні показники інтенсифікації внесення мінеральних та органічних добрив, а саме частка удобреної посівної площі та кількість внесених поживних речовин на 1 га посівної площі, по сільгосппідприємствам Херсонської області на порядок нижчі ніж аналогічні по Україні (табл. 2.10). При чому, органічних добрив на посівні площі Херсонщини вноситься у 5 разів менше, ніж в середньому в Україні.

Щодо структури розподілу мінеральних добрив у 2011 р. між різними групами сільгоспкультур (рис. 2.8), то тут слід відмітити, що більшу частину їх було використано під зернові культури (43% припало на зернові та зернобобові і ще 21% на кукурудзу на зерно), а це означає, що інші культури недоотримали мінеральну поживну речовину.

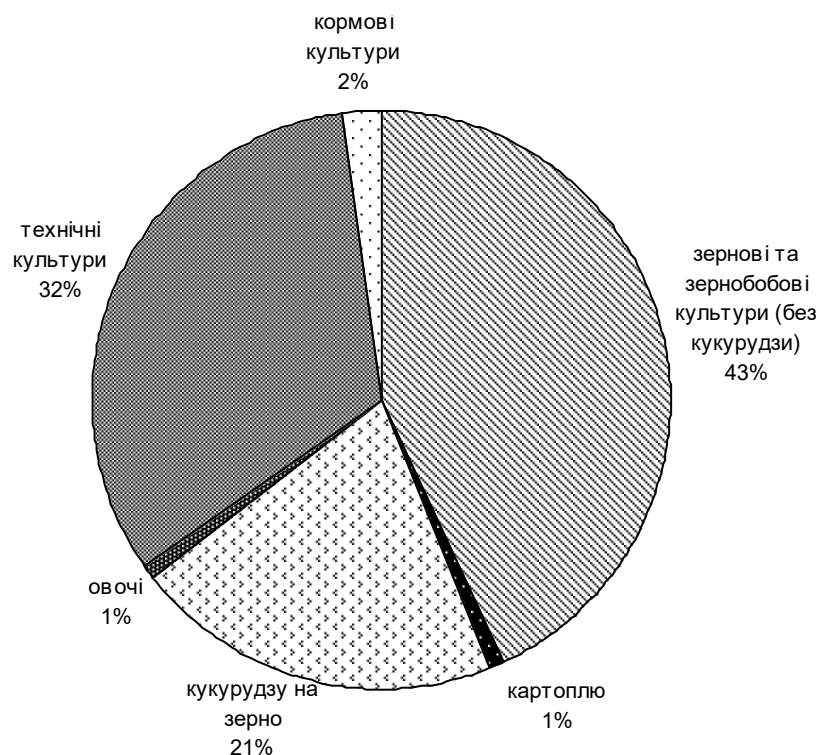

Рис. 2.8 Структура внесення мінеральних добрив під сільськогосподарські культури в Україні у 2011 р.*

*Джерело: розраховано автором згідно з даними статистичного бюлетеня «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2011 р.»

Розглянута вище ситуація, що склалася з використанням мінеральних та органічних добрив у вітчизняному сільському господарстві, спричинила зниження агрофону, що не могло не позначитись на продуктивності землі. Адже загальновідомим залишається факт значної кореляції урожайності в залежності від кількості внесення добрив, а як наслідок відновлення позитивної динаміки валових зборів неможливе без наступного прогресу у виконанні агротехнологій.

Активною частиною системи матеріально-технічних ресурсів аграрної сфери є енергетичні ресурси. Сукупний енергетичний ресурс сільського господарства складається із сумарного обсягу використаних паливо-мастильних, ядерних, сонячних і інших носіїв енергії, техніко-технологічних, енергетичних засобів виробництва, біоенергоресурсів рослин і продукції тварин, енергоресурсу праці.

Найбільш споживаним видом енергоресурсів у сільському господарстві є дизельне паливо. Його споживання за 1990 – 2010 рр. зменшилось у вітчизняному сільгоспвиробництві на 40,1% – з 2031,6 до 1224,1 тис. т. Споживання природного газу у 2010 р. скоротилося до 0,6 млрд. м³, вугілля – до 0,07 млн. т, а мазуту – взагалі до 2,5 тис. т. Значно скоротилося також споживання гасу (до 0,3 тис. т), пропану і бутану (11,3 тис. т), масла і мастил (до 27,9 тис. т), брикетів вугільних (до 0,02 тис. т), бензину (до 231,6 тис. т). У сільському господарстві Херсонщини за 2010 р. спожито 49,1 тис. т дизельного палива, 8,3 тис. т бензину, 0,8 тис. т мазуту, 0,9 тис. т масла і мастил та 53,1 тис.м³ дров для опалення. За період реформ споживання електроенергії в сільському господарстві, за офіційними даними, скоротилося в 6,5 разів. У 2010 р. сільським господарством спожито тільки 3281,0 млн. кВт-год, тобто 47,9% від обсягу електроенергії, використаної в 1985 р. (табл. 2.12).

Показники собівартості виробництва і тарифи реалізації енергетичних носіїв за останні роки мали тенденцію приросту. Фактичне ж положення значно гірше. Рівень комплексної механізації в тваринництві за останні три роки практично не піддається розрахунку, оскільки значне скорочення поголів'я в господарствах поряд з постійними перебоями в подачі електроенергії призвели до абсолютного домінування ручних робіт у тваринництві, що не могло не позначитись на зниженні продуктивності у галузі.

Таблиця 2.12

Динаміка електрифікації сільського господарства України у 2005-2010 рр.*

Показник	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2009 р. у %
Спожито електроенергії підприємствами галузі сільського господарства – всього, млн. кВт-год	2773,7	3096,7	2915,7	2927,9	3053,7	104,3
у тому числі підприємства з основним видом економічної діяльності:						
«Рослинництво»	1253,0	1379,1	1448,4	1501,1	1571,0	104,7
«Тваринництво»	466,2	579,7	602,8	738,4	791,2	107,2
«Змішане сільське господарство»	434,2	352,7	298,8	129,1	113,5	87,9
«Надання послуг у рослинництві і тваринництві; облаштування ландшафту»	620,3	785,2	565,7	559,3	578,0	103,3

*Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р.

Аналізуючи дані подані в табл. 2.12, відмітимо, що за останні п'ять років (2005-2010 рр.) у вітчизняного сільському господарстві виросли обсяги споживання електроенергії практично по всіх основним видам виробничої діяльності: у рослинництві – на 4,7%, у тваринництві – на 7,2%, надання послуг у рослинництві і тваринництві – на 3,3%. Зниження споживання електроенергії відбулося лише у підприємствах з видом економічної діяльності «Змішане сільське господарство» на 12,1%.

Значний обсяг енергетичних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві, належить технічним засобам. Сукупна енергія, уречевлена в тракторах, комбайнах і робочих машинах, визначається як добуток фактично відпрацьованого часу кожним типом машин на енергетичний еквівалент, віднесений до одиниці маси машин. Оцінка та аналіз ефективності виробництва, крім вартісних і натуральних, показників має враховувати і енергетичні. Потреба господарства в техніці передбачає застосування такого її складу, за якого енергомісткість виробництва сільськогосподарської продукції буде найменшою. Про наявність енергетичних потужностей у вітчизняному аграрному секторі свідчать дані табл. 2.13.

З наведених даних, видно, що за останні 10 років обсяг всіх енергетичних потужностей зменшився майже у 2 рази. При цьому потужність двигунів тракторів скоротилась на 39,1%, комбайнів – на 36,3%, автомобілів – на 53,8%. Однак, сама критична динаміка спостерігається по відношенню до такого показника, як «робоча худоба у перерахунку на механічну силу». Так, за останні десять років (2000-2010 рр.) рівень даного показника по Україні знизився більше ніж у 5 раз, а у Херсонській області взагалі впав до 0. Все це свідчить про значне зниження рівня механізованих робіт, затягування строків їх виконання. Недостатня забезпеченість сільського господарства енергоносіями і енергетичними засобами виробництва суттєво впливає на результати господарювання.

Динаміка наявності енергетичних потужностей в аграрному виробництві у 2000-2010 рр.*

Найменування	2000 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009р. ¹		2010 р.		2010 р. до 2000 р., у %	
	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область
Всі енергетичні потужності, тис.кВт	69777	2893	43583	1500	41120	1417	39651	1492	38251	1531	36739	1472	52,7	50,9
у т.ч.: потужність двигунів	20611	848	14031	460	13285	451	12929	455	12466	445	12557	454	60,9	53,5
потужність двигунів комбайнів і самохідних	9572	398	6653	204	6291	184	6184	203	5919	196	6101	182	63,7	45,7
потужність двигунів автомобілів	26723	1109	15710	389	14659	332	13975	389	13507	382	12339	332	46,2	29,9
інші механічні двигуни	785	34	439	17	397	16	366	16	368	16	348	15	44,3	44,1
електродвигуни і електроустановки	11976	499	6716	428	6463	433	6176	428	5973	492	5371	488	44,8	97,8
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	110	5	34	2	25	1	21	1	18	0	21	0	19,1	0,0
Енергетичні потужності в розрахунку на 1 підприємство, кВт	1660	1049	1300	533	1263	497	1255	522	1276	531	1713	513	103,2	48,9
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	312	264	239	185	221	167	204	177	199	176	193	174	61,9	65,9

¹ – Тут 2000–2009 рр., включаючи техніку підприємств лісового, водного господарства, інших галузей економіки, крім МТС.

*Джерело: статистичний бюлетень «Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві України у 2010 р.»

Позитивним моментом, на перший погляд, є ріст такого розрахункового показника, як обсяг енергетичних потужностей що припадають на 1 підприємство, рівень якого у 2010 р. перевищив навіть відповідний показник 2000 р. Однак, це пов'язано в першу чергу зі зменшенням кількості сільськогосподарських підприємств, а не зі збільшенням енергетичних ресурсів аграрного сектору, що підтверджує постійне поступове зниження обсягу енергетичних потужностей, які припадають на кожні 100 га посівної площі. Відповідний показник по Херсонській області взагалі на 10–15% нижчий за

середній в Україні. Тому, єдиним позитивним зрушення у досліджуваній динаміці є часткове нарощування енергетичних потужностей двигунів тракторів і комбайнів, яке мало місце у 2010 р. по відношенню 2009 р., на 7,3% і 3,1% відповідно.

Щодо забезпеченості енергоресурсами аграрного виробництва Херсонської області, то тут доцільно буде подати інформацію у порайонному розрізі, для проведення більш детального аналізу та виявлення сильних та проблемних районів регіону з метою ефективного управління використанням їх ресурсного потенціалу (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Забезпеченість сільськогосподарських підприємств енергоресурсами по районах Херсонської області (на кінець року)*

Показник	Кіловат		Кінських сил		2011 рік до 2010 року, у %
	2010 рік	2011 рік	2010 рік	2011 рік	
Херсонська область	1471867	1478343	2001181	2009986	104,4
Херсон	71272	73956	96903	100552	103,8
Каховка	79654	69235	108299	94133	86,9
Нова Каховка	87607	94228	119112	128114	107,6
Білозерський	100201	96468	136235	131160	96,3
Бериславський	46519	50312	63248	68405	108,2
Великоолександрівський	46321	46528	62979	63260	100,4
Великопетиський	68507	71240	93144	96859	104,0
Верхньорогачицький	26041	23071	35406	31368	88,6
Високопільський	29811	31939	40532	43425	107,1
Генічеський	81115	85186	110286	115821	105,0
Голопристанський	112248	113522	152615	154347	101,1
Горностаївський	39893	44618	54239	60664	111,8
Іванівський	89023	90008	121038	122377	101,1
Каланчацький	29407	25610	39982	34820	87,1
Каховський	79873	80278	108597	109148	100,5
Нижньосірогоський	27942	28870	37991	39252	103,3
Нововоронцовський	60886	56976	82782	77466	93,6
Новотроїцький	163141	170094	221810	231263	104,3
Скадовський	61892	62992	84150	85645	101,8
Цюрупинський	70923	68835	96428	93590	97,1
Чаплинський	99591	94377	135406	128317	94,8

*Джерело: форма №10-мех «Наявність с.-г. техніки в с.-г. підприємствах у 2011 р.»

Аналізуючи наведені в цій таблиці дані, відмітимо деяке нарощування енергетичних потужностей, що спостерігається у сільськогосподарських підприємствах більшості районів Херсонської області протягом останніх років. Найвищі темпи нарощування енергетичних потужностей мали місце у Горностаївському (11,8 % за 2011 р.), Бериславському (8,2 %), Високопільському (7,1 %) та Генічеському (5,0 %) районах, а також у м. Нова Каховка (7,6 %). Найгірша картина спостерігається у Каланчацькому та Верхньорогачицькому районах, а також у м. Каховка, де скорочення енергетичних потужностей за останній рік склало 12,9 %, 11,4 % та 13,1 % відповідно.

Інформація за окремими видами енергетичних потужностей у розрізі адміністративно-територіальних районів області подана у Додатках А, Б, В, Д, Е, Ж, З, К, Л. Дослідження наведених у Додатках (А, Б, В, Д, Е, Ж, З, К, Л) даних дає можливість зробити наступні висновки. По-перше, загальне збільшення енергетичних потужностей на 4,4 % відбулося в основному за рахунок збільшення парку тракторів (на 2,0 %), автомобілів (на 0,3 %) та іншої техніки з механічними двигунами (на 10,7 %). По-друге, найбільше нарощування енергетичних потужностей за рахунок збільшення потужностей двигунів тракторів спостерігалось у Каланчацькому (на 45,2 %), Горностаївському (на 8,7 %) та Іванівському (на 7,7 %) районах, а також у м. Херсоні (на 8,5 %); комбайнів – у Бериславському (на 18,0 %), Верхньорогачицькому (на 19,5 %), Горностаївському (на 16,5 %), Новотроїцькому (на 14,6 %) районах та м. Н. Каховка (на 77,8 %); автомобілів – у Каланчацькому (на 30,5 %), Високопільському (на 14,9 %) та Горностаївському (на 13,6 %) районах, а також у м. Н. Каховка (на 44,1 %); інших механічних двигунів – у Новотроїцькому (на 168,8 %), Нижньосірогозькому (на 60,1 %), Великопетиському (на 20,3 %) районах, а також у м. Херсон (на 17,9 %) та у м. Каховка (більше як у 3 рази); електродвигунів та електроустановок – у Великопетиському (на 24,6 %), Каланчацькому (на 16,2 %) та Генічеському (на 7,9 %) районах; робочої худоби–

у Великолепетиському (на 66,7 %), Нововоронцовському (28,6 %), Каланчацькому (на 25,0 %) та Цюрупинському (на 25,0 %) районах Херсонської області. По-третє, впровадження прогресивних технологій щодо використання альтернативних видів енергії не знайшло широкого застосування серед аграрних підприємств області. Лише у кількох сільгосп підприємствах Іванівського району застосовують устаткування для виробництва відновлювальної енергії, а саме 2 установки, які перетворюють енергію сонця і 1 установка, яка перетворює енергію вітру.

Відмітимо, що досвід та наукові розрахунки переконують у нагальній потребі підвищення рівня енергозабезпечення як вітчизняного аграрного виробництва загалом, так і Херсонської області зокрема, що є неодмінною передумовою підвищення його ефективності. Для мінімального оновлення вітчизняного парку енергетичних машин (технічні засоби) необхідні капіталовкладення в найближчі роки, за розрахунками, мають складати 8-10 млрд. грн. на рік. Головний напрям зусиль доцільно спрямувати на мобілізацію ресурсних можливостей, збереження енергетичних потужностей наявної матеріально-технічної бази, забезпечення простого відтворення основних засобів. В даний час навіть просте відновлення критичного за чисельністю парку зернозбиральних (4,5 тис. шт. на рік), кормозбиральних (2–3 тис.) та бурякозбиральних (1,5–2 тис. шт.) комбайнів за наявного обсягу амортизаційних відрахувань є практично нереальним і загрожує продовольчій безпеці України.

Тенденції, які склались у формуванні та стані матеріально-технічної бази сільського господарства України, характерні і для аграрної галузі Херсонської області. Безпосередній інтерес у межах нашого дослідження матеріально-технічної бази викликає рівень забезпеченості сільськогосподарського виробництва області основними фондами. У зв'язку зі значним скороченням тваринницьких галузей в окремих районах області штучно завищена питома вага технічних ресурсів, тобто із балансу зникли виробничі приміщення,

основне стадо. Значні зміни відбулись і у структурі основних засобів аграрного сектору (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Структура та динаміка основних засобів сільського господарства України та Херсонської області (на початок року)*

Показники	2006 р.		2007 р. ¹		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Україна										
Основні засоби в сільського сподарських підприємствах	46851,7	100,0	47132,9	100,0	53658,3	100,0	56122,4	100,0	62082,1	100,0
Будинки, споруди та передавальні пристрої	26041,6	55,6	24233,2	51,4	25456,5	47,4	24129,2	43,0	26368,3	42,5
Машини та обладнання	11027,5	23,5	13129,7	27,9	16891,7	31,5	20258,3	36,1	22967,9	37,0
Транспортні засоби	3518,5	7,5	3532,2	7,5	4240,6	7,9	4847,1	8,6	5432,7	8,8
Інші основні засоби	6264,1	13,4	6237,8	13,2	7069,5	13,2	6887,8	12,3	7313,2	11,8
Херсонська область										
Основні засоби в сільськогосподарських підприємствах	2051,3	100,0	1889,7	100,0	1834,2	100,0	2037,5	100,0	2352,3	100,0
Будинки, споруди та передавальні пристрої	897,1	43,7	842,8	44,6	829,1	45,2	925,3	45,4	1024,3	43,5
Машини та обладнання	289,5	14,1	474,3	25,1	480,6	26,2	583,9	28,7	703,8	29,9
Транспортні засоби	335,6	16,4	192,7	10,2	179,8	9,8	182,3	8,9	211,9	9,0
Інші основні засоби	529,1	25,8	379,8	20,1	344,8	18,8	346,0	17,0	412,3	17,5

¹ - з 2007 року робоча та продуктивна худоба, сади виведені зі складу «Основних засобів»

*Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р. та дані зведених річних звітів аграрних підприємств області

Як свідчать дані табл. 2.15, з 2008 р. намітилася позитивна тенденція до збільшення вартості основних засобів задіяних аграріями у сільськогосподарському виробництві. При цьому, характерною особливістю цих позитивних зрушень було те, що збільшення вартісних показників відбулося за всіма групами основних засобів. Щодо структурних відмінностей у

забезпеченні основними засобами сільгосп підприємств України та Херсонської області, то тут слід відмітити значно гірше забезпечення херсонських аграріїв машинами та обладнаннями, частка яких у загальній структурі основних засобів у Херсонському регіоні на 7% менша порівняно з показниками по країні в цілому. Крім того, за останні роки значно знизилася частка будинків і споруд з 55,6 % у 2006 р. до 42,5 % у 2010 р. (43,5% у Херсонській області), тому за кількісними показниками машини та обладнання посіли перше місце (37,0 % в Україні та 29,9 % в Херсонській області), але на жаль, не через збільшення їх кількісного та якісного складу, а в зв'язку з тим, що руйнуються об'єкти нерухомості, а засобів на їх відновлення немає.

Дослідження рівня матеріально-технічної бази показує, що з усіх видів виробничих ресурсів найгірший стан із забезпеченням сільського господарства технічними засобами. Так, основними сільськогосподарськими машинами, за оцінками ННЦ «Інститут аграрної економіки», аграрні підприємства забезпечені на 43-48 % від технологічної потреби [78, 118].

На початку 90-х років минулого століття в аграрному секторі було сформовано матеріально-технічну базу, до якої входили машинно-тракторний парк та ремонтно-обслуговуючі служби. Кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів, інших основних машин наближалась до технологічних потреб. За своїм технічним рівнем вони дещо поступались зарубіжним аналогам, але забезпечували механізоване виробництво сільськогосподарської продукції за інтенсивними технологіями в обсягах, достатніх для задоволення потреб України.

Ще в 90-х і на початку 2000-х років в аграрному секторі спостерігалась позитивна картина щодо стану основних засобів виробництва. Це забезпечення було саме тією матеріально-технічною базою, яка була створена в минулому. Через скруту фінансів, яка практично почалась із 2003 р., почався процес стрімкого наростання зносу, а звідси і загального старіння основних фондів аграрного виробництва.

Проблема забезпечення вітчизняного сільського господарства основними технічними засобами залишається досить болючою. Хоча позитивні тенденції намітилися і тут. Так, якщо у 2000 р. вартість списаної техніки перевищувала кількість придбаної на 31,8%, то у наступних роках ситуація змінилась на краще, і у 2010 р. вартість введених в дію нових основних засобів перевищила вартість ліквідованих у 8 раз (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Величина та динаміка руху основних засобів в сільському господарстві*

(у фактичних цінах, на кінець року)

Показники	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Україна											
Вартість основних засобів, млн. грн.	96624	92510	85314	76995	74362	74880	74274	77471	94089	101339	111335
Вартість введених в дію нових основних засобів, млн. грн.	3067	4037	3593	3682	4824	6389	4883	6137	10175	7282	8062
Вартість ліквідованих основних засобів, млн. грн.	4042	3511	2886	3021	3422	4443	1473	1459	1837	943	1005
Залишкова вартість основних засобів, млн. грн.	50947	46604	43270	38169	36359	35769	38498	41734	51137	61390	66069
Амортизація (знос) основних засобів	4251	4247	4003	4159	4937	6550	3729	4291	5870	5670	6264
Ступінь зносу основних засобів, %	47,3	49,6	49,3	50,4	51,1	52,2	48,2	46,2	45,7	39,6	40,8
Херсонська область											
Вартість основних засобів, млн. грн.	4423	4111	4267	4017	3943	4009	3996	3985	4732	5413	5991
Вартість введених в дію нових основних засобів, млн. грн.	123	130	132	113	154	217	149	213	368	238	324
Вартість ліквідованих основних засобів, млн. грн.	165	171	118	104	110	147	36	46	46	20	75
Залишкова вартість основних засобів, млн. грн.	1981	1978	1957	1681	1552	1517	1531	1736	2131	2456	2729
Амортизація (знос) основних засобів	196	198	199	171	205	227	151	166	272	313	357
Ступінь зносу основних засобів, %	50,6	51,9	54,1	58,1	60,6	62,1	61,6	56,4	54,9	54,6	54,5

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 р.

Вивчаючи наведені у табл. 2.16 дані, визначимо наступні тенденції. По-перше, на протязі 2000–2006 рр. відбулося поступове зниження первісної вартості основних засобів на 23,1 %, а залишкової вартості на 24,4 % (по Херсонській області аналогічні показники становили 9,7 % та 22,7 % відповідно). Однак, починаючи з 2007 року ситуація змінилась на протилежну, і за 2007–2010 рр. первісна вартість основних засобів аграрних підприємств країни збільшилась на 43,7 %, а залишкова – майже на 60,0 % (по Херсонській області – 50,3 % та 57,2 % відповідно).

Така позитивна динаміка свідчить про активізування інвестиційних процесів в оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства і є досить обнадійливою. Негативним моментом є те що більшість наявної в області техніки відпрацювали по одному і більше нормативних строків експлуатації, її працездатність підтримується за рахунок відновлювальних ремонтів, можливості яких з кожним роком зменшуються, а вартість зростає. Це призвело до зростання навантаження на основні типи машин, розтягування строків виконання технологічних операцій. Підвищене річне навантаження тракторів, комбайнів та інших машин прискорює їх зношування.

Ступінь зношеності основних засобів сільського господарства в Україні у 2000 р. становив 47,3 %, а у 2010 р. лише 40,8 %. Ступінь зношеності основних засобів сільського господарства у Херсонській області найбільша серед інших областей України. Так, у Херсонському регіоні спостерігається протилежна динаміка: якщо у 2000 р. ступінь зношеності основних засобів був 50,6 %, то вже у 2010 р. цей показник досяг рівня 54,5 %.

Сума амортизаційних відрахувань, хоч і значно збільшилась в останні 3 роки (2008-2010 рр.), однак їх обсяг не досяг оптимальної величини. Низький рівень амортизаційних відрахувань пояснюється тим, що недостатня технічна оснащеність змушує господарства подовжувати період служби машин, терміни амортизації яких давно минули. Частка інвестицій в основний капітал в землеробстві – придбання машин, устаткування, інструменту та інвентарю – складає лише 38,8 %. Вибуття тракторів у сільськогосподарських

підприємствах у 2010 р. порівняно з 2000 р. збільшилося більш, ніж у 2 рази. Кількість зернозбиральних комбайнів у 2010 р. порівняно з 2000 р. склала 81,81 %, кормозбиральних комбайнів – 31,4 %, сівалок – 54,8 %.

Більшість наявної сільськогосподарської техніки застарілих конструкцій. Село відчуває хронічний дефіцит новітньої техніки, на базі якої можна впроваджувати сучасні технології. Порушуються існуючі і не впроваджуються новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, збільшуються площі необроблюваних земель. Сучасні технології практично не використовуються. Неможливість проводити необхідні технологічні операції в оптимальні агротехнічні строки спричиняє великі втрати врожаю. Справедливим є міркування, за яким потреба в заміні існуючого парку сільськогосподарської техніки є критичною [98, 104, 158].

Поділяємо точку зору окремих авторів, що відсутність необхідних коштів на закупівлю запасних частин не дає змоги виконувати потрібний обсяг ремонту наявної техніки, тому готовність техніки до польових робіт знизилася. Так, за оперативними даними Міністерства аграрної політики і продовольства України, на 17 березня 2011 р. готовність тракторів до проведення комплексу весняно-польових робіт становить в середньому по Україні 97 %, що на 3 % більше, ніж на аналогічну дату минулого року. Для порівняння, станом на 1 січня 2009 р. у сільському господарстві України були справними 169,9 тис. тракторів (готовність 87 % проти 83 % у 2008 р.). Готовність плугів, культиваторів і посівних машин у 2011 р. становить 98%, що на 2% більше, ніж на аналогічну дату минулого року. Загалом же, для проведення комплексу весняно-польових робіт було задіяно понад 330 тис. тракторів (з них 165 тис. тракторів перебувають у власності населення) і майже 385 тис. ґрунтообробних і посівних машин у підприємств усіх форм власності.

За підрахунками спеціалістів, для проведення в оптимальні агротехнічні строки повного обсягу технологічних операцій з виробництва сільськогосподарської продукції країні не вистачає 39 % тракторів та 46 % зернозбиральних комбайнів. Станом на початок 2011 р. в Україні налічувалося

близько 53531 одиниць різних типів зернозбиральних комбайнів. З них 32750 у власності сільськогосподарських підприємств, а 20781 в господарствах населення. При цьому слід розрізняти два поняття фізична наявність комбайнів і кількість технічно справних. Зокрема на початок 2011 року ситуація виглядала наступним чином: фізичних комбайнів – 53531 одиниць, технічно справних – 48917 (91,4 %). Тобто 5614 комбайнів на початок жнив знаходилися в ремонті. Про вітчизняний парк сільськогосподарських машин свідчать дані табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Величина та динаміка парку тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів у 1990-2010 рр. (на кінець року, шт.)*

Роки	Трактори всіх марок без тракторів, на яких змонтовані машини			Зернозбиральні комбайни			Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі			Крім того, міні-трактори і мотоблоки в господарствах населення
	Всього	у тому числі		Всього	у тому числі		Всього	у тому числі		
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення	
1990	497365	105204		296321	296321
2000	382628	281650	100978	67366	65240	2126	254214	226945	27269
2005	331457	196080	135377	59937	47150	12787	202464	146879	55585	21923
2006	325505	182552	142953	59174	44252	14922	191932	133018	58914	23467
2007	320034	169953	150081	57503	41032	16471	182736	122477	60259	25608
2008	319872	161800	158072	57435	39091	18344	175686	115102	60584	30564
2009	318788	153791	164997	56580	36783	19797	167116	105148	61968	35602
2010	310248	137757	172491	53531	32750	20781	166709	104307	62402	44067
2010 р. до 1990 р., у %	62,4	-	-	50,9	-	-	56,3	35,2	-	-

*Джерело: згідно з даними статистичного бюлетеня «Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2010 р.»

Трактори займають одне з перших місць серед техніки задіяної у сільському господарстві. Як видно з даних табл. 2.17, вітчизняний тракторний парк галузі за період з 1990 р. по 2010 р. скоротився з 497 тис. до 138 тис. одиниць, тобто нині він складає лише 62,4 % від потенціалу 1990 року. Навіть,

враховуючи трактори що перебувають у власності населення, загальна чисельність тракторного парку становить 310,2 тис. машин, при потребі 510 тис. Трактори загального призначення типу Т-150 залишаються одними із основних у загальній структурі тракторного парку. Майже половина з них вже на критичній межі за технічним станом. За оцінками експертів, 28 % усього тракторного парку це машини, випущені 15–20 років тому, а 51% – відпрацювали більше 20 років. Ще гірша ситуація склалася із зернозбиральним парком (рис. 2.9).

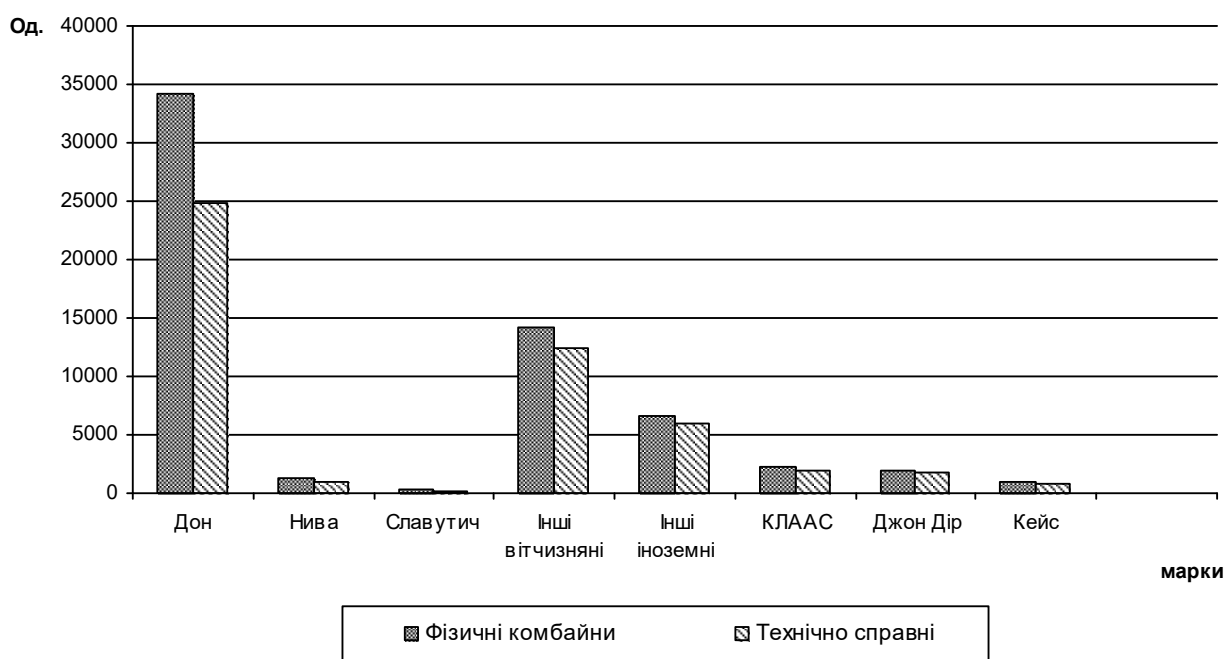

Рис. 2.9 Структура парку зернозбиральних комбайнів України за типами та моделями станом на 01.01.2011 р.*

*Джерело: ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ

Так, станом на початок 2011 р. в Україні налічувалося 53531 зернозбиральних комбайна різних типів, моделей, форм та модифікацій зі строком експлуатації від 1 до 25 років. Їх моторесурс уже використано на 62–97 %. Стосовно якісного складу 70 % парку комбайнів становлять машини виробництва країн СНД. В основному це комбайни російського виробництва Дон-1500, Дон-1200, Єнісей та Нива. Слід додати до цієї категорії комбайни вітчизняного виробництва «Славутич», «Лан» та «Обрій». Так, серед загальної

кількості зернозбиральних комбайнів 65,2 % – застарілі «ДОН», з яких 97,1 % відпрацювали амортизаційний строк, а 73 % використовуються більше 20 років. У експлуатації також знаходяться близько 7 тис. комбайнів «Нива», однак більша їх частина за технологічним станом підлягає списанню. Близько 11 % придатних до роботи зернозбиральних комбайнів і більше 22 % кормозбиральних комбайнів в Україні – іноземного виробництва.

Високоякісне іноземне обладнання може позитивно вплинути на продуктивність сільського господарства України. Щороку до України ввозиться до однієї тисячі зернозбиральних комбайнів за цінами, які коливаються в межах від 5 тис. доларів США (віком понад 15 років) до 17 тис. доларів США (9–12 років). Всього з розвинутих країн за різними комерційними проектами було завезено приблизно 6000 зернозбиральних комбайнів – від найсучасніших моделей до старих із строком експлуатації близько 18 років, які були вже давно зняті з виробництва.

Серед наявної номенклатури комбайнів найбільша частка у загальному обсязі належить СК-5 «Нива», однак відпрацьований ресурс по них складає більше 97 %. Із наявного парку комбайнів СК-5 «Нива», «ДОН-1200», «Єнісей» потребують капітального ремонту відповідно 97,1, 83,7 та 62,0 % [13, 119]. За нашими розрахунками, залежно від урожайності та погодно-кліматичних умов в період жнив комбайни виробництва Європи та США, що становлять 10-11% зернозбирального парку, збирають від 18 до 23 % врожаю.

Виходячи з цього, можна прогнозувати, що на наступні роки в разі закупівлі 2500-3000 комбайнів провідних європейських та північноамериканських фірм і списання 500–700 старих комбайнів їх загальна кількість стабілізується в межах 6000–6500 одиниць. При цьому вони збиратимуть 25–28 % загального валового врожаю. Для збирання решти 72–75% валового збору врожаю в оптимальні агростроки потрібно близько 40 тис. зернозбиральних комбайнів вітчизняного виробництва типу «Славутич».

На фоні загальнонаціональних тенденцій руйнації матеріально-технічної бази сільського господарства машинно-тракторний парк Херсонської області не

вирізняється. Спостерігається катастрофічне падіння забезпеченості галузі технікою, зокрема, з 1991 р. кількість тракторів зменшилась у 4,4 рази, зернозбиральних комбайнів – у 4,3 рази, кукурудзозбиральних комбайнів – у 7,2 рази, бурякозбиральних комбайнів – у 34,6 рази, установок та агрегатів для доїння корів – у 17,1 рази (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Величина та динаміка парку сільськогосподарської техніки аграрних товаровиробників Херсонської області, (на кінець року, шт.)*

Вид техніки	1991р.	1996р.	2000р.	2005р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011р. до 1991р. у %
Трактори	24486	19908	13224	6394	5936	5850	5569	5537	5533	22,6
Зернозбиральні комбайни	4483	3300	2253	1269	1211	1172	1168	986	1030	23,0
Кукурудзозбиральні комбайни	422	374	280	115	100	92	83	66	59	14,0
Бурякозбиральні машини	173	135	59	21	8	8	5	5	5	2,9
Вантажні автомобілі	12133	10758	7781	3204	2659 ¹	2641 ¹	2576 ¹	3178 ¹	3068 ¹	25,3
Установки та агрегати для доїння корів	2829	2108	746	173	137	131	113	136	165	5,8

¹ - Середньоспискова кількість

*Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р.

Як свідчать наведені дані, в останні роки у сільгоспвиробників Херсонщини досить відчутно знизилися темпи скорочення парку сільськогосподарської техніки, а по окремих позиціях у 2011 р. навіть відбулось збільшення, зокрема: кількість зернозбиральних комбайнів збільшилась на 4,4 %, а установок та агрегатів для доїння корів – 21,3%. Скорочення продовжується лише по парку кукурудзозбиральних комбайнів. Рух сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах Херсонщини у 2011 р. наведено у вигляді табл. 2.19. Рух сільськогосподарської техніки у розрізі сільськогосподарських підприємств різних форм наведено у Додатках М, Н, О, П, Р, С.

Наявність та рух сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах Херсонщини у 2011 р.*

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		Техніка, що на кінець року належала виключно підприємству	Крім того	
		надійшло протягом року	з неї куплено		вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
Трактори – всього, з них:	5533	318	259	5245	335	167
трактори без змонтованих на них машин	5020	304	246	X	300	149
трактори, на яких змонтовані машини	513	14	13	X	35	18
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	3068	87	71	2774	259	77
Причепи та напівпричепи	2984	122	98	2738	191	100
Плуги	1679	131	97	1536	65	35
Культиватори	3204	255	196	2978	128	76
Борони	7997	555	306	7097	338	226
Розкидачі гною і добрив	677	78	69	640	21	13
Машини для захисту с.-г. культур	663	57	52	627	26	17
Сінокосарки	252	36	34	238	12	4
Жатки валкові	428	57	50	404	28	25
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	164	26	22	156	17	3
Комбайни зернозбиральні	1030	74	68	961	63	36
Комбайни кукурудозбирал.	59	2	2	52	8	6
Комбайни кормозбиральні	164	7	7	145	23	13
Комбайни картоплезбиральні й картоплекопачі	42	6	6	41	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні	5	0	0	4	0	0
Машини для збирання овочів і баштанних культур	66	12	12	66	2	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	1	1	1	1	0	0
Техніка для післяурожайних робіт	765	95	77	745	7	3
Доїльні установки та апарати	165	27	27	149	4	0
Очишувачі-охолоджувачі молока	48	6	5	45	0	0
Молочні сепаратори	8	2	2	8	0	0
Інкубатори	38	6	6	38	3	0
Машини і механізми для приготування кормів	91	17	16	86	1	1
Роздавачі кормів: для великої рогатої худоби	113	12	12	103	3	1
для свиней	36	9	9	36	0	0
Транспортери для прибирання гною	387	27	27	358	34	25

*Джерело: довідка за формою №10-мех «Наявність с.-г. техніки в с.-г. підприємствах у 2011 р.»

Аналізуючи подану у табл. 2.19 інформацію, відмітимо, що найбільший рух у 2011 р. відбувався по техніці для рослинництва, що зумовлюється рослинницьким напрямком виробничої діяльності більшості господарств області. Позитивне сальдо (надійшло більше ніж вибуло) спостерігалось по більшій частини наявної номенклатури сільськогосподарської техніки, а саме по плугах, культиваторах, боронах, сінокосарках, жатках, розкидачах добрив, машинах для захисту культур, агрегатів для доїння корів, зернозбиральних та картоплюзбиральних комбайнах, машинах для збирання овочів, машин для приготування кормів, інкубаторах, сепараторах та роздавачах кормів.

Аналізуючи стан матеріально-технічної бази, відмітимо, що для більшості господарств області типовою є ситуація, коли у зв'язку зі старінням виробничих потужностей показники фондозабезпеченості та фондоозброєності мають постійну тенденцію до зниження. В цілому ж фондозабезпеченість сільського господарства Херсонської області знизилась за останні десять років на 23%, а фондоозброєність – на 13,1% (табл. 2.20. та табл. 2.21).

Таблиця 2.20

Фондоозброєність праці в аграрній сфері Херсонської області у розрізі районів, тис. грн., 2005-2010 рр.*

Район	Припадає на працівника ОВФ, тис. грн.				Припадає на працівника ВП, тис. грн.				Припадає на працівника ріллі, га			
	2005р.	2008р.	2009р.	2010р.	2005р.	2008р.	2009р.	2010р.	2005р.	2008р.	2009р.	2010р.
Херсон	71,2	45,5	48,8	46,3	48,9	47,2	67,5	67,8	45,3	41,2	46,1	46,6
Каховка	64,3	66,2	68,4	71,6	50,8	36,9	48,3	44,4	46,3	29,5	30,9	30,9
Нова Каховка	72,4	29,4	28,8	30,9	54,4	32,5	62,9	60,8	74,8	34,0	34,6	34,5
Білозерський	55,9	61,1	59,0	62,1	31,9	44,5	69,9	84,1	38,7	39,8	41,5	41,0
Бериславський	65,2	43,4	42,5	42,3	44,5	48,8	64,8	64,9	42,5	36,5	39,5	39,6
Великоолександрівський	71,2	45,5	48,8	46,3	48,9	47,2	67,5	67,8	45,3	41,2	46,1	46,6
Великолепетиський	101,7	117,3	122,2	124,0	38,2	47,3	63,9	61,3	36,4	40,1	42,1	41,5
Верхньорогачицький	64,8	72,4	82,3	81,5	45,2	51,7	75,7	68,4	40,9	39,5	45,0	43,0
Високопільський	49,1	46,1	53,8	54,9	65,7	49,8	65,6	71,3	50,8	29,5	32,8	33,3
Генічеський	57,5	67,5	70,8	66,4	45,7	54,0	68,2	64,3	41,6	41,2	42,1	41,1
Голопристанський	90,3	57,5	54,9	50,1	36,2	38,7	50,0	44,2	40,1	35,3	37,4	36,6
Горностаївський	120,1	78	76,1	73,6	70,6	71,7	99,3	96,7	57,8	42,6	43,1	42,7
Іванівський	67,1	44,1	46,7	44,7	49,8	50,9	69,1	64,3	60,6	53,4	58,8	55,9
Каланчацький	45,4	59,6	60,6	61,8	85,3	81,3	146,7	146,1	86,1	65,6	66,2	66,5
Каховський	38,6	56,0	57,4	59,1	37,0	35,0	53,2	53,3	46,3	42,5	43,3	43,6
Нижньосірогоський	69,1	49,8	50,3	49,3	35,5	47,2	60,0	61,1	46,8	47,9	49,5	49,0
Нововоронцовський	54,9	61,6	64,2	67,9	30,3	32,9	42,5	37,6	41,3	41,2	43,0	42,7
Новотроїцький	74,3	38,1	37,7	35,4	27,1	33,9	50,9	46,8	41,9	42,3	43,3	42,7
Скадовський	58,2	68,6	68,4	66,4	43,9	49,7	81,8	81,9	64,6	53,2	53,9	54,1
Цюрупинський	68,6	64,4	68,1	66,7	45,2	52,3	78,3	73,9	72,1	61,8	63,3	62,5
Чаплинський	67,9	44,8	45,6	49,0	75,1	46,9	58,5	50,8	145,6	65,7	67,9	69,7

*Джерело: розраховано автором за даними зведеного річного звіту с.-г.

підприємств, ф. 5 і ф.50с.-г.

Таблиця 2.21

Фондооснащеність у аграрній галузі Херсонської області у розрізі районів*

Райони	Припадає ОФ на 100 га с/г. угідь, тис. грн.				Вартість ВП на 100 га с/г угідь, тис. грн.				Рівень рентабельності, %			
	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Бериславський	126,6	209,6	207,3	216,4	100	116,9	146,2	134,0	2,3	-6,5	-3,4	11,7
Білозерський	92,9	83,7	80,6	86,7	69,7	92,6	176,2	170,8	3,3	21,8	13,6	22,3
Великолепетиський	139,4	147,4	136,5	145,5	79,5	107,5	161,7	197,2	9,6	19,3	8,8	19,2
Великоолександрівський	148,2	114,7	103,8	102,9	101,1	128,9	158,2	157,9	13,6	25,6	25	43,1
Верхньорогачицький	147,9	103,7	99,6	93,4	101,6	107,7	137,7	136,7	6,7	-0,6	0,8	73,2
Високопільський	237,1	247,8	246,3	253,1	89	100,1	128,8	125,5	10,9	17,4	23,4	35,7
Генічеський	143,5	165,3	165,1	171	100,1	118,1	151,7	143,4	7,8	20,6	27,4	23,9
Голопристанський	90,3	145,1	152,3	153,1	120,8	157	185,9	199,1	25	24,1	10,8	15,6
Горностаївський	119,8	145,5	149,1	143,2	95,2	116,3	143,5	138,7	8	20,2	24,8	29,2
Іванівський	206,4	149,9	135,2	126,3	82,7	101,1	123,3	111,5	10,7	23,5	21	36,8
Каланчацький	196,9	173,4	166,7	162,5	115,7	158,8	217,4	213,6	22,4	16,8	15	-39,3
Каховський	108,2	78,6	75,6	76,1	80,3	90,7	111,9	109,6	8,4	19,4	31,1	25,4
Нижньосірогоський	46,9	80,7	81,3	82,6	88,2	110,1	196,8	195,2	24,2	17,6	13,8	39,5
Нововоронцовський	66,4	105,6	106,4	108,6	63,6	66,1	98,6	98,1	11,1	-8,1	5,7	20,8
Новотроїцький	132,6	93,3	91,2	90,3	68,2	88,4	108,6	111,9	12,1	26,2	13,6	25,1
Скадовський	112,8	131,2	131,3	139,7	62,3	70,2	86,9	77,3	1,5	16,5	5,3	4,5
Цюрупинський	162,8	82,3	79,5	75,8	59,4	73,3	107,4	100,2	2,5	7,8	8,5	-3,3
Чаплинський	88	125,7	123,6	119,6	66,4	91	148,0	147,4	6,3	12,5	2,4	22,8
м.Нова Каховка	86,6	96,3	99,4	98,6	57	78,2	114,3	109,2	17	-5,2	2,7	16,6
м.Херсон	206,4	149,9	135,2	126,3	82,7	101,1	123,3	111,5	4,5	21	24,3	23,9
Всього	244,54	196,6	218,36	254,69	147,94	199,23	199,23	184,12	6,3	15,5	15,9	18,7

* Джерело: розраховано автором за даними зведеного річного звіту сільськогосподарських підприємств, форми 5 і ф. 5

З даних табл. 2.21 видно, що вартість основних фондів по районах області за період 2005-2010 рр. незначно коливалась на рівні 124,86-125,64 тис. грн., а от вартість валової продукції коливалась доволі таки суттєво від 82,5 до 132,2 тис. грн. Тут ми приходимо до висновку, що сучасний рівень фондооснащеності аграрного виробництва за лише кількома витратами ще не є підставою для оцінки результативності.

Ефективним використанням основних виробничих фондів сільгосппризначення у 2010 р. характеризуються аграрні виробники Верхньорогачицького, Великоолександрівського, Нижньосірогозького, Іванівського, Новотроїцького, Горностаївського, Високопільського районів та м. Херсона. Збитковим сільськогосподарське виробництво у 2010 р. було лише в Каланчацькому та Цюрупинському районах Херсонської області.

Загалом же, порівняно з 2005 р. у 2010 р. ситуація дещо покращилася, рівень економічної ефективності використання основних виробничих фондів сільгосппризначення значно виріс практично по всіх адміністративних районах області. З вищенаведених даних випливає, що сам рівень фондоозброєності праці ще не є визначальним щодо її ефективності, наприклад, у 2010 р. найвищою фондоозброєність праці була в Чаплинському районі, а найнижчою – в Новотроїцькому. Проте різниці в результативності аграрної праці практично не було – 61,3 тис. і 60,8 тис. грн. відповідно. Отже, нижче забезпечення працею та фондами виявилось результативнішими.

Як уже раніше відзначалось, рівень забезпечення основними фондами, це лише підстава для того, щоб судити про їх ефективність. Насиченість виробництва застарілою і доволі зношеною технікою аж ніяк не може забезпечити вищу віддачу. Без якісних змін в матеріально-технічній базі годі й говорити про підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Щорічне вибуття з виробничого циклу амортизованих тракторів, збиральної техніки та інших сільськогосподарських машин при практичній відсутності їх поновлення наближає сільське господарство до процесу руйнації техніко-технологічної основи виробничого відтворення. Крім того, низький

рівень якості та надійності техніки, що ще залишилась у розпорядженні сільгосп підприємств, призводить до збільшення строків виконання механізованих робіт, річного та сезонного навантаження на машинно-тракторний парк і втрат сільськогосподарської продукції. Система інженерно-технічного сервісу практично не функціонує [96, 103].

Лише створення оптимального складу машинно-тракторного парку дасть можливість уникнути непродуктивних втрат у сільськогосподарському виробництві та підвищити рівень його ефективності. Одним із найважливіших і вагомих показників виробничої експлуатації, за допомогою якого можна оцінити забезпеченість сільськогосподарського процесу технічними засобами виробництва, є сезонне навантаження на одну наявну фізичну одиницю техніки.

У 1990 р. у сільському господарстві України налічувалося близько 116 тис. комбайнів (СК-5 «Нива», СК-6 «Колос», «ДОН-1500», «Єнісей»). Середній термін жнив по Україні становив 21 день, а з урахуванням ризику дощів – 17–18 днів, або 220–260 годин. У середньому за одну робочу годину жнив збирали 200 тис. т зернових або 58600 га. Площі під зерновими в Україні склали близько 15 млн. га. Нормативне сезонне навантаження в 1990 р. на комбайн СК-5 «Нива» становило 120 га (400–500 т), «ДОН-1500» – 240 га (800–1000 т). Фактично середньостатистичне навантаження на фізичний комбайн у 1990 р. сягало 138 га (близько 520 т).

За даними Мінагрополітики, у 2010 р. в середньому по Україні сезонне навантаження на один комбайн становило 272,3 га чи 802 т (при урожайності 2,97). А якщо за базу розрахунків взяти не фізичну кількість комбайнів, а кількість працездатних та укомплектованих (а це близько 79% від їх фізичної кількості), то сезонне навантаження на один комбайн складатиме відповідно 340 га чи 1010 т/сезон. При цьому з кожним роком незмінною залишається тенденція до зниження кількості сільськогосподарської техніки, а як наслідок і до збільшення сезонного навантаження на неї. У Херсонській області ситуація із навантаженням на сільськогосподарську техніку виглядає ще гірше (табл. 2.22).

Навантаження на один технічний засіб в Україні та Херсонській області, га*

Регіон	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
	Припадає ріллі на 1 трактор, га							
	<i>в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення</i>							
Україна	67,2	82,1	93,2	96,6	96,5	97	99,7	... ¹
Херсонська область	71,6	102,5	238	139,8	139,6	147,1	145,6	143,9
<i>в сільськогосподарських підприємствах</i>								
Україна	67,2	69,9	100,2	114,2	120,6	126,3	139,6	... ¹
Херсонська область	71,6	89,8	121,8	144,3	152,6	159,1	158,8	157,5
Припадає зібраної площі зернових культур на 1 зернозбиральний комбайн, га								
<i>в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення</i>								
Україна	138,0	186,8	243,7	254,5	262,3	273,4	272,3	293,8
Херсонська область	178,2	251,1	369,6	265,1	348,2	376,8	375,3	399,3
<i>в сільськогосподарських підприємствах</i>								
Україна	134,2	167,3	235,6	249,3	303,6	320,4	329,1	361,4
Херсонська область	178,2	263	325,3	394,1	408,4	416,5	438,2	410,1

¹ - дані по кількості тракторів в Україні у 2011 році уточнюються

*Джерело: розраховано автором згідно даних державної служби статистики України та головного управління статистики у Херсонській області

Як засвідчують дані табл. 2.17, за період 1990-2010 рр. вітчизняний комбайновий парк скоротився у 49,1 %, що зумовило збільшення сезонного навантаження у більше як 2 рази. Низький рівень технічного забезпечення аграрних виробників Херсонської області призвів до того, що у 2011 р. навантаження на один зернозбиральний комбайн (при середньому по Україні 293,8 га) досягло – 399,3 га, тобто у 3,5–4 рази більше норми (при нормативі 80–100 га). До того ж, склалась тривожна тенденція стрімкого зростання цього показника. Динаміка навантаження на трактор по Херсонській області також є досить тривожною, оскільки за ці ж роки в 2,14 рази скоротився тракторний парк (з 24486 до 11431 одиниць), що обумовило зростання навантаження на один трактор на 100%.

Ще гірше ситуація складається із навантаженням на техніку, що перебуває у власності сільськогосподарських виробників. При чому, відповідні показники на порядок вищі як в Україні, так і у Херсонській області зокрема.

Заслуговує також на увагу порівняння показників навантаження на сільгосптехніку в Україні та в інших країнах світу (рис. 2.10).

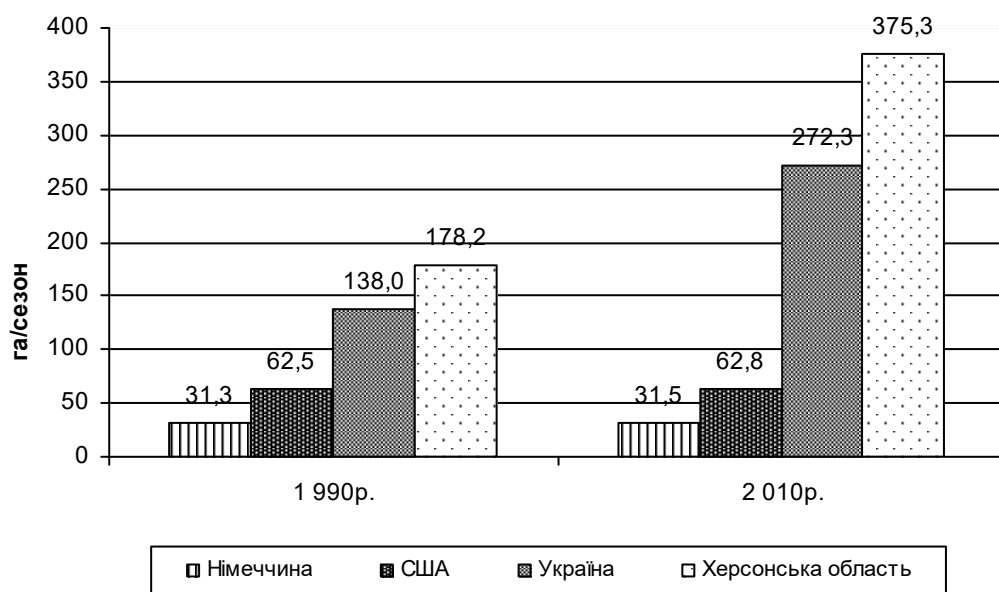

Рис. 2.10 Сезонне навантаження на зернозбиральний комбайн у різних країнах світу*

*Джерело: розраховано автором згідно даних МФК

Як свідчать дані рис. 2.10, у розвинених країнах навантаження на комбайн за останні 20 років практично не змінилося, тоді як в Україні воно зросло майже у 2,1 рази, а у Херсонській області – більше, ніж у 2,2 рази. Взагалі ж, сільське господарство розвинених країн різниться високим рівнем енергозабезпеченості праці та комплексною механізацією всіх технологічних процесів. Так, для порівняння, на 100 га земельних угідь потужність тракторних двигунів складає: США – 200 к. с.; Німеччина – 540; Великобританія – 178; Франція – 277; Данія – 293; Україна – приблизно 100 л. с. Кількість комбайнів на 1000 га посівів зернових складає: США – 15; Німеччина – 28; Великобританія – 14; Франція – 16; Данія – 21; Україна – 4.

Високий технічний рівень, якість та надійність іноземних машин доповнюються різноманіттям нових моделей з більшим рівнем уніфікації. Наприклад, у США випускають 345 моделей тракторів, 42 моделі

зернозбиральних та 49 – кормозбиральних комбайнів. Щоб зменшити навантаження на сільгосптехніку, Україні на площу зернових потрібно мати 220 тис. зернозбиральних комбайнів, а порівняно з Німеччиною – близько 400 тис. Це означає, що господарства України повинні щороку отримувати щонайменше 10 тисяч комбайнів.

Якщо в 1990 р. наявним парком зернових комбайнів в Україні за одну годину збирали в середньому близько 200 тис. т зернових, то в 2010 р. – лише 50 тис. т/годину. За таких темпів, щоб зібрати 35 млн. т, жнива у 2010 р. тривали 630 годин, або 2,5 місяця. Втрати врожаю від осипання через затягування строків жнив становили близько 8 млн. т, або 22% вирощеного врожаю. Сезонне навантаження 272,2 га на фізичний комбайн складно оцінити у відриві від технічних характеристик, стартових і поточних показників технічного стану техніки.

Сучасні зернові комбайни із п'ятиклавішним соломотрясом збирають за годину близько 2,5 га. Зміна технічного стану неминуче знизить середнє значення продуктивності за одну годину жнив. Адже із збільшенням строків експлуатації мобільної сільськогосподарської техніки її річний виробіток унаслідок фізичного та морального спрацювання, нагромадження пошкоджень і старіння знижується. У розвинених країнах світу в міру старіння техніки сезонне навантаження знижується, що є основною причиною своєчасного оновлення машинно-тракторного парку (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Сезонне навантаження на техніку залежно від її віку в США*

Вік машини, років	Зернозбиральні комбайни			Сівалки (ширина захвату – до 4 м)		
	кількість	акри/год.	акри/рік	кількість	акри/год.	акри/рік
0-4	9	7,00	590	31	7,27	480
5-9	33	5,85	547	50	5,67	398
10-14	41	4,60	461	78	5,19	350
15-19	42	3,82	213	58	5,36	257

* Джерело: офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України

В Україні, на противагу цьому, склалась чітка тенденція, коли техніка спрацьовується, старіє, а сезонне навантаження тільки збільшується. Сільськогосподарська галузь Херсонської області значно різниться за рівнем технічного забезпечення, зокрема найгірше забезпечене тракторами аграрне виробництво Верхньорогачицького, Каланчацького, Високопільського, Горностаївського та Нижньосірогозького районів. Найкраща ситуація склалася у Білозерському, Генічеському, Новотроїцькому, Голопристанському та Каховському районах.

Щодо зернових комбайнів, то найгірший стан спостерігається у Каланчацькому та Верхньорогачицькому районах, де на один комбайн припадає відповідно 501,4 та 452,6 га зібраної площі зернових та зернобобових. Найкраще забезпечення комбайнами демонструють сільгоспвиробники Новотроїцького, Великолепетиського, Генічеського, Горностаївського, Білозерського та Нововоронцовського районів. У 2010 р. ситуація дещо стабілізувалася в кількох районах області. Проведене нами групування районів Херсонської області за навантаженням площ зернових на один комбайн показало такі результати (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

**Групування районів Херсонської області за рівнем навантаження
площ зернових на зернозбиральний комбайн***

Роки	Групи районів за навантаженням площ зернових на зернозбиральний комбайн, га			Всього зібрано, га
	до 190	191-300	більше 300	
1996	16	2	0	474662
2002	0	14	4	658515
2004	4	12	2	586992
2007	0	9	9	598333
2009	0	8	10	665827
2010	0	7	11	629654

*Джерело: розраховано автором згідно даних головного управління статистики у Херсонській області

Проведене групування свідчить, що протягом останніх років відбувається поступове зміщення районів з першої групи у другу, а з другої – у третю. В результаті цього у 2010 р. до групи з навантаженням «до 190 га» не входило жодного району, тоді як ще 1996 р. їх кількість по даній групі сягала 18. До групи «від 191 до 300 га» у тому ж 2010 р. входило 7 з 18 районів Херсонської області. Останні 11 належали до групи з найбільшим навантаженням – «більше 300 га». Враховуючи дану тенденцію зростання навантаження, можна спрогнозувати на 2011 р. подальше погіршення розподілу адміністративних районів Херсонської області між другою та третьою групами за навантаженням зернозбиральних площ.

Оскільки технічні ресурси посідають провідне місце в структурі основних фондів сільськогосподарського призначення, можна припустити доцільним, вважати рівень їх використання за фактор, що в цілому характеризує фондівдачу (табл. 2.25).

Таблиця 2.25

Динаміка ефективності використання основних виробничих фондів у сільгоспвиробників Херсонської області, грн.*

Показники	Роки				
	2005	2007	2008	2009	2010
Україна					
Припадає на 100 грн. вартості основних фондів:					
а) валової продукції сільського господарства у порівняльних цінах 2005 року	73,7	75,2	89,2	81,6	72,7
б) прибутку (+), збитку (-) від реалізації сільськогосподарської продукції	2,7	8,8	10,2	12,7	20,5
Херсонська область					
Припадає на 100 грн. вартості основних фондів:					
а) валової продукції сільського господарства у порівняльних цінах 2005 року	60,5	57,5	101,4	84,3	73,2
б) прибутку (+), збитку (-) від реалізації сільськогосподарської продукції	1,8	4,9	12,0	13,6	17,0

*Джерело: розраховано автором згідно даних державної служби статистики України та головного управління статистики у Херсонській області

Як видно з табл. 2.25, економічна ефективність використання основних виробничих фондів в аграрних підприємствах України та Херсонської області,

починаючи з 2005 р., поступово зростала. Так, вартість валової продукції сільського господарства, в розрахунку на 100 грн. основних фондів у 2010 р. по аграрних виробниках України становила 72,7 грн., а по господарствах Херсонщини 73,2 грн. А це, в свою чергу, збільшило розмір прибутку від її реалізації, що припадає на 100 грн. вартості основних фондів у 2010 р. до 20,5 грн. по сільському господарству України та до 17 грн. по господарствам Херсонської області.

Узагальнюючим показником ефективності виробництва є рівень його рентабельності. У даному показнику узагальнюється рівень окупності та прибутковості всіх задіяних в процесі виробництва ресурсів та понесених витрат. У цьому показнику якнайкраще проявляється залежність між раціональним ресурсозабезпеченням та результатом виробничої діяльності (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Динаміка рівня рентабельності вирощування основних видів продукції рослинництва аграрними товаровиробниками Херсонської області, %*

Культури	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Зерно	241,4	32,2	-4,3	8,3	15,5	5,2	2,5
Насіння соняшнику	140,9	22,1	16,4	33,8	5,3	33,6	68,0
Цукрові буряки (фабричні)	-	0,9	20,3	-	-15,7	-	-
Овочі відкритого ґрунту	39,4	-5,1	2	2,2	6,9	13,6	12,6
Картопля	41,3	5,5	38,6	52,7	40	12,5	23
Плоди	73,7	11,1	33,5	12,4	22,5	44,4	40,2
Виноград	40	97,9	23,4	-19,0	-11,8	-6,0	10,6

*Джерело: Статистичний щорічник Херсонської області за 2010 р.

Перш ніж аналізувати табл. 2.26, необхідно відмітити певну нестабільність показників рівня рентабельності основних сільськогосподарських культур. Це пов'язано з високою залежністю отриманих результатів виробництва від рівня урожайності, тобто сприятливості природнокліматичних умов певного періоду дослідження. Як видно з даних табл. 2.25, 2005 р. був вкрай несприятливими для вирощування зернових культур та овочів відкритого ґрунту через надто низькі температури взимку та

весняні заморозки. Найсприятливішим з точки зору природно-кліматичних умов видався 2007 р., в якому високі показники рівня рентабельності спостерігались практично по всіх сільськогосподарських культурах. Слід також відмітити, що протягом останніх років в області спостерігалось поступове зниження рівня рентабельності вирощування зернових та збільшення рівня окупності витрат по вирощуванню соняшнику.

Єдиними культурами, виробництво яких було прибутковим за весь розглянутий період, були соняшник, картопля та плоди. Збитковим у 2007-2009рр. було вирощування винограду. Навіть враховуючи вплив природно-кліматичних умов неважко помітити що зниження рівня рентабельності, наприклад, по зерновим культурам у 100 разів по відношенню до рівня 1990 р. не могло бути обумовлено лише цим фактором. Тут безумовно, свою роль відіграло і зниження рівня матеріально-ресурсної бази, і зменшення врожайності за рахунок недоотримання поживних речовин, і втрати врожаю за рахунок затягування строків жнив.

Оскільки, фактор природно-кліматичних умов є практично не прогнозованим і не підконтрольним, однак його вплив є досить значним, що заважає встановленню прямого зв'язку між рівнем ресурсозабезпеченості та ефективністю виробництва на базі такого показника як рентабельність основних видів продукції рослинництва. Тому доцільніше було б розглянути та проаналізувати рівень витрат виробництва на базі показника, який би не залежав від урожайності отриманої продукції. Таким показником може виступати собівартість вирощування 1 га посіву сільськогосподарських культур. Дана величина характеризує ефективність використання матеріально-технічних ресурсів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції. Для узагальнення картини впливу ресурсозабезпечення на ефективність сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських виробників Херсонської області, простежимо динаміку основних загальних показників ефективності виробництва (табл. 2.27).

**Динаміка основних показників ефективності сільськогосподарського
виробництва у Херсонській області, грн.***

Показники	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	-12,9	6,3	11,2	15,5	15,9	18,7
Валова продукція на 100 га с/г угідь, тис. грн.	101	147,9	116,4	199,2	184,1	186,4
Прибуток від реалізації на 100 га с/г угідь, тис. грн.	-5,397	4,3	9,9	23,6	29,6	43,3
Вартість основних фондів на 100 га с/г угідь, тис. грн.	141,9	244,5	202,5	196,6	218,4	254,7
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	264	184	167	177	176	174
Продуктивність праці (на 1 зайнятого), грн.	15873	40085	37953	66271	61860	63813
Фондовіддача на 1 грн. валової продукції, грн.	0,7	0,6	0,6	1,0	0,8	0,7
Фондомісткість на 1 грн. валової продукції, грн.	1,4	1,7	1,7	0,9	1,2	1,4
Енергомісткість, кВт/грн.	0,002	0,0012	0,0013	0,0008	0,0009	0,0009
Енерговіддача, грн./кВт	439,3	813,5	766,41	1246	1122,1	1169,8

*Джерело: розраховано автором згідно даних головного управління статистики у Херсонській області

Загалом тенденція, що спостерігаються у аграрній виробничій діяльності Херсонської області, є досить обнадійливою. Протягом всього періоду фіксується постійне підвищення всіх основних показників ефективності виробництва. Відбулося навіть деяке зростання ефективності використання виробничих та енергетичних потужностей. Однак, навантаження на основні виробничі фонди аграрного сектору Херсонщини з кожним роком збільшується, що неминуче веде до пришвидшення їх зношеності та фізичного старіння.

Узагальнюючи викладений матеріал, відмітимо, що і по сьогодні болючими для вітчизняного агровиробництва залишаються питання як фінансування, так і повноцінного та раціонального ресурсозабезпечення, які є

невід'ємною передумовою реалізації будь-яких із зазначених напрямків інтенсифікації і модернізації аграрного сектора вітчизняної економіки.

Без додаткових ресурсів і заходів щодо інноваційного розвитку неможливо сформувати збалансовану систему матеріально-технічного забезпечення. Про це свідчить недостатньо укомплектований машинно-тракторний парк, високий фізичний і моральний знос техніки, низькі темпи її оновлення, слабкий рівень наукових розробок по створенню нових моделей, відсутність достатньої потужності власної бази сільгоспмашинобудування і висока питома вага імпорту сільськогосподарської техніки.

Підводячи підсумок, відмітимо, що використання основних виробничих фондів в аграрному секторі економіки ще має значні резерви. На нашу думку, слід відмовитись від того постулату, за яким вважалось і досі вважається, що вся проблема зводиться до насичення сільського господарства технікою, як основою запровадження механізованих технологій. Звичайно, наявність і якість технічних та інших промислових ресурсів була, є і буде одним із головних напрямів інтенсифікації сільського господарства. Проте в сучасних умовах у світовому сільському господарстві механізовані технології набувають нових, інноваційних компонентів, зокрема, ресурсозбереження, завдяки чому складається можливість реального управління процесами росту і розвитку живих організмів, оскільки оптимізуються терміни виконання передбачених технологічних операцій та агротехнічних вимог. Завдяки енергозбереженню та біологізації технології вдається одержувати продукцію із завчасно визначеними (відповідно до реального попиту) кількісними та якісними характеристиками.

Лише на цій основі можна передбачити забезпечення точного виконання технологічних операцій і досягнення високої продуктивності праці при виробництві сільськогосподарської продукції за оптимальних витрат виробництва; досягнення максимальної продуктивності праці, скорочення потреби у механізаторах; комплексного виконання агротехнічних заходів при дотриманні оптимальних термінів і вимог технології.

Вважаємо, що визначальною проблемою для України є відсутність чітких стратегічних та тактичних пріоритетів розвитку галузей АПК. Проблема формування стратегії і тактики інтенсифікації сільськогосподарського виробництва надто об'ємна та дискусійна і наводить на думку, що вона не може обмежуватись лише науковим аналізом міжнародних стандартів та поглядів, а ще гірше – копіюванням неадаптованих механізмів. Розроблена в середині 90-х рр. минулого століття Національна система сільськогосподарських машин передбачала підвищення рівня механізації виробництва вдвічі, зростання продуктивності в 2,5–3 рази, поліпшення надійності техніки та якості виконаних робіт, збільшення валового виробництва продукції майже на 50% завдяки інтенсифікації технології вирощування та збирання.

Проте в основу цієї системи був покладений розвиток механізації, коли підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і його зростання забезпечується простим збільшенням кількості машин. Трансформаційні процеси, що відбулися у вітчизняній економіці у зв'язку з ринковою переорієнтацією не забезпечили заміни характерної для радянських часів екстенсивної моделі організації нагромадження на інтенсивну, результатом чого є конче уповільнені темпи технологічного оновлення і модернізації засобів праці. Відтак сьогодні настала нагальна потреба в обґрунтуванні нової стратегії забезпечення сільськогосподарського виробництва базовими комплексами машин, завдяки яким у нинішніх умовах нарощувалося б виробництво обсягів продукції і знижувалася б її собівартість. Нова стратегія має будуватися на застосуванні нових удосконалених базових технологій і комплексів, які відзначаються значним ресурсо- та енергозберіганням.

2.3. Фінансове забезпечення оновлення матеріально-технічних ресурсів

Масштаби, продуктивність, ефективність та конкурентоспроможність аграрного виробництва визначають численні умови й фактори. Пріоритетне серед них місце належить матеріально-технічній і технологічній базам. Тому проблема формування матеріально-технічної бази сільського господарства у даних умовах господарювання набула особливої гостроти. Сучасна аграрна економіка, як показує світовий досвід, має будуватись за принципом інновацій, який в однаковій мірі має торкатися практично всіх факторів виробництва: техніки, технології, сортів рослин і порід тварин, менеджменту, інвестицій та ін. Не можна розраховувати на виробництво конкурентоздатної продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, якщо вона вироблятиметься застарілими технологіями та ручною працею [130, 145, 165].

Тому подальший розвиток аграрного сектору економіки України тісно пов'язаний, насамперед, з нарощуванням інвестицій в основний капітал. Тільки на основі суттєвого збільшення капітальних вкладень у розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, її оновлення новітніми високопродуктивними сучасними машинами і знаряддями, розширення впровадження науково-технологічних досягнень в аграрне виробництво, дасть новий поштовх у його розвитку, а інтенсифікація сільського господарства набуде реального змісту.

Брак власних фінансових ресурсів, висока вартість залучених коштів та диспаритет цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією, про який вже згадувалось у даному розділі стримують і значно обмежують інвестиційні потоки в основний капітал вітчизняного аграрного виробництва (табл. 2.28).

**Динаміка інвестицій в основний капітал аграрного виробництва України
та Херсонської області***

Показник	1990 р.	2001 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009р	2010р.
Україна								
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млн. грн.	11799	1552	4905	7190	9338	16682	9295	12106
Індекси інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	141,5	157,9	126,8	134,6	118,2	143,2	49,9	116,4
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	83,8	224,0	399,8	552,9	809,1	786,7	831,1
Херсонська область								
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млн. грн.	413,0	53,6	187,2	284,8	364,8	1185,6	529,0	614,6
Індекси інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	137,2	122,5	145,6	137,2	113,3	263,0	39,9	102,4
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	2,1	5,2	9,4	16,9	23,1	29,1	34,8

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 р. та Статистичний щорічник Херсонської області за 2010 р.

Аналізуючи подані у табл. 2.28 дані, відмітимо, що у 2009 р. кризові умови спричинили скорочення обсягів інвестицій, що дещо порушило позитивну динаміку нарощування інвестиційних потоків в аграрному секторі України, яка спостерігалася на протязі останніх 10 років. Це пов'язано в першу чергу, з тим, що в умовах економічної кризи (пік якої припав саме на 2009 р.) інвестори та кредитори також потерпали від зменшення обсягів вільних фінансових ресурсів і, як наслідок, обережно підходили до вибору об'єктів фінансування та позичальника. Станом на 1 січня 2011 р. у розвиток сільського господарства вкладено 831,1 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), що становить 1,9% загального обсягу іноземних інвестицій в Україну. Приріст обсягу іноземного капіталу в сільське господарство, з урахуванням його переоцінки, втрат і курсової різниці, за 2010 р. склав 40,7 млн. дол. США.

Загалом же, у 2010 р. суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство вкладено 12,2 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, що на 30,2% більше, ніж у 2009 р. Питома вага інвестицій у зазначені вид економічної діяльності становить 7,1% від загальнодержавного

обсягу інвестицій в основний капітал (для порівняння: у 2009 р. – 6,2 %). За рахунок коштів державного бюджету освоєно 284 млн. грн., що становить 2,3 % інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Слід зазначити, що вагому частку інвестицій у сільське господарство освоєно у рослинництві (68,2 %).

Таким чином, не дивлячись, на загалом позитивну динаміку вкладень в основний капітал сільгоспвиробництва, як з боку вітчизняних, так і зі сторони іноземних інвесторів, досягнутий рівень на сьогоднішній день є досить низьким і не задовольняє технологічні потреби галузі навіть на 50%.

Виходячи з того, що фінансування сільгоспвиробництва має забезпечувати відповідний рівень його розвитку, необхідно застосовувати ефективний фінансовий механізм забезпечення оновлення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського виробництва. Цей механізм складається з двох рівнів, а саме – максимізації власного та оптимізації залученого капіталу [92, 105], де внутрішні та зовнішні ресурси виступають при цьому з рівновеликим значенням (рис. 2.11).

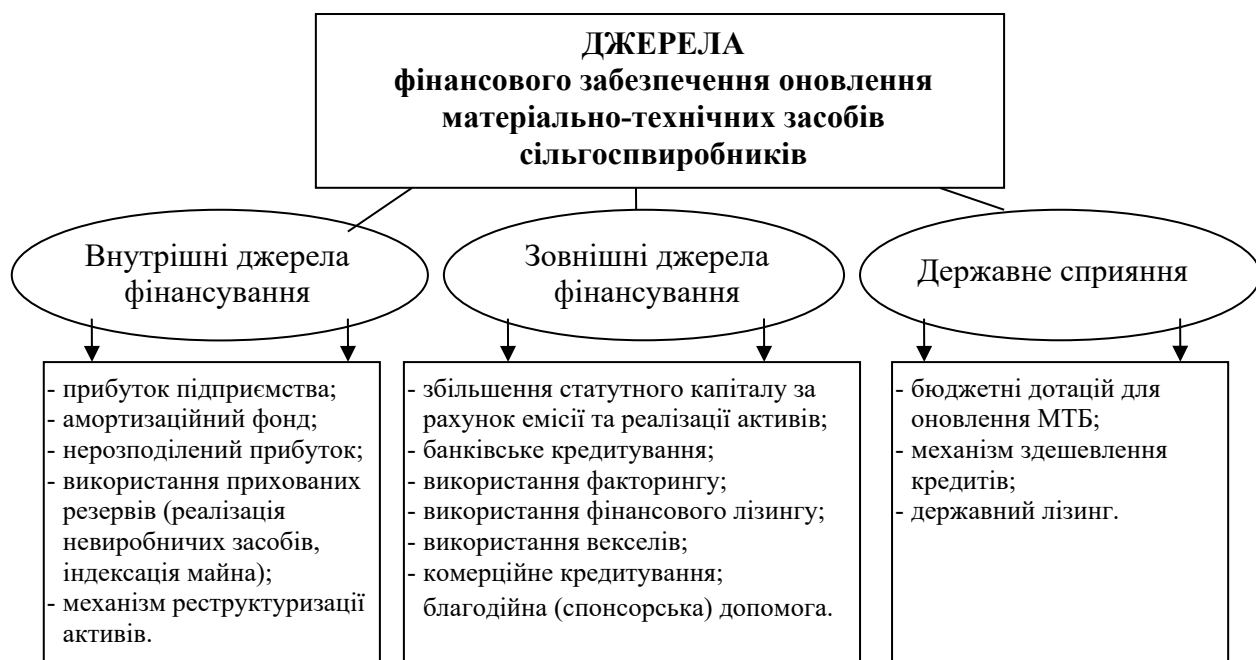

Рис. 2.11 Джерела фінансового забезпечення оновлення матеріально-технічних засобів сільськогосподарських виробників*

*Джерело: складено автором на основі [19, 28, 83]

Розглянемо окремо основні з наведених на рис. 2.11 напрямків фінансування оновлення матеріально-технічних засобів аграрного виробництва. В умовах фінансової кризи, враховуючи низьку платоспроможність аграрних виробників, зовнішні джерела фінансування для господарств стають практично недоступними. Тому на даному етапі розвитку аграрного ринку для переважної більшості господарств основним джерелом фінансування виробничої діяльності є власні ресурси, тобто амортизаційні відрахування, суми страхових відшкодувань, виручка від продажу основних засобів, нерозподілений прибуток (якщо такий є). Ними обходяться приблизно 85-90 % господарств.

Перевага цих джерел полягає у тому, що вони є досить мобільними, їх набагато простіше та швидше можна залучити до інвестицій, вони знаходяться у власності підприємства, а тому не потрібно здійснювати додаткові платежі та відсотки за обслуговування і, нарешті, за рахунок власних джерел вдається запобігти неплатоспроможності та банкрутству, оскільки управління інвестиційними ресурсами внутрішнього походження здійснює саме підприємство, а не позичальник. Ефективність використання власного капіталу залежить виключно від якості управління у кожному конкретному підприємстві.

Головними антикризовими заходами в сфері управління внутрішніми фінансовими ресурсами сільськогосподарського виробництва повинні бути: управління грошовими потоками, дебіторською заборгованістю, залишками готової продукції; ефективне залучення власного капіталу [87].

Єдиним фактором, що може певною мірою характеризувати негативний бік внутрішніх джерел, є їх обмеженість і обумовлена цим неможливість розширення інвестиційної діяльності. Цим пояснюються досить незначні обсяги та темпи оновлення сільськогосподарської техніки. У даному випадку потреби покупців значно перевищують їх фінансові можливості. Тому для повноти нашого аналізу, визначимо фінансовий стан вітчизняних сільгоспвиробників і обсяги грошових потоків, які вони мають можливість спрямовувати на оновлення своєї матеріально-технічної бази (табл. 2.29).

**Динаміка основних показників функціонування підприємств галузі
сільського господарства та їх динаміка***

Показники	1990 р. ¹	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Україна							
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	11422,8	1752,4	3702,4	7924,2	6041,8	7996,6	17988,5
Чистий прибуток, збиток (-) від усієї діяльності, млн. грн.	9595,2	1410,9	3201,5	6854,1	5744,3	7576,42	17089,6
Підприємства, які одержали чистий прибуток у відсотках до загальної кількості	81,6	65,5	66,2	72,0	71,1	69,22	69,32
фінансовий результат, млн. грн.	9321,0	3285,3	5409,7	9089,1	11745,0	13961,6	22282,9
Підприємства, які одержали чистий збиток у відсотках до загальної кількості	18,4	34,5	33,8	28,0	28,9	30,82	30,72
фінансовий результат, млн. грн.	2101,8	1532,9	1707,3	2235,0	6000,7	6385,2	5193,3
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	42,6	-1,0	6,8	15,1	7,7	8,7	16,8
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	11422,8	121,4	1253,2	4168,9	5462,1	7120,0	12750,5
у тому числі продукції рослинництва	7060,0	1834,5	900,2	5501,6	5450,7	6334,3	11375,9
продукції тваринництва	4362,8	-1955,9	353,0	-1332,7	11,4	785,7	1374,6
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	42,6	-1,0	6,8	15,6	13,4	13,8	21,1
у тому числі продукції рослинництва	98,3	30,8	7,9	32,7	19,6	16,9	26,7
продукції тваринництва	22,2	-33,8	5,0	-13,4	0,1	5,5	7,8
Херсонська область							
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	625,3	29,6	72,7	236,8	276,8	287,7	513,6
Підприємства, які одержали чистий збиток у відсотках до загальної кількості	17,6	31,1	34,0	31,2	30,9	32,2	23,8
фінансовий результат, млн. грн.	109,2	110,0	88,9	197,4	208,6	225,7	214,8
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	508,7	-67,9	35,4	92,9	220,0	276,6	400,3
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	44,7	-12,9	6,3	11,2	15,5	15,9	18,7
у тому числі продукції рослинництва	99,7	26,3	22,4	16,7	17,6	18,4	21,8
продукції тваринництва	15,6	-38,2	-20,4	-11,7	5,3	4,3	2,5

¹ - млн. крб.

*Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р.

Аналізуючи наведені у табл. 2.29 дані, відмітимо, що не дивлячись на прибутковість ведення сільськогосподарської діяльності в Україні, яка в останні 5 років (2005-2010 рр.) стабілізувалася на рівні 7-15 %, більшість сільськогосподарських товаровиробників відчувають значний дефіцит грошових коштів, а, відповідно, не мають можливості відновити або зміцнити існуючу ресурсну базу. Для порівняння, розмір прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції у середньому за останні 5 років становив близько 6 млрд. грн. на рік у порівнянні із майже 11,5 млрд. крб. у 1990 р., тобто в 2 рази менше, а якщо перевести крб. в гривні, то і в усі 12 разів.

Слід відмітити, що у галузі сільського господарства одержується чистий прибуток не тільки від реалізації сільгосппродукції, тому сума чистого прибутку від всієї діяльності в середньому на 5-10% вища порівняно з прибутком від сільськогосподарського виробництва. А у 2010р. інші види діяльності вітчизняних аграрних виробництв збільшили загальний прибуток підприємств на 34,0%, що безумовно певною мірою активізувало процеси інвестування в оновлення матеріально-технічної бази (табл. 2.28).

Однак, для кардинального вирішення проблеми із забезпеченістю аграрних виробників достатньою кількістю якісної сільськогосподарської техніки, даного рівня прибутковості недостатньо. За проведеними розрахунками слід зазначити, що в 2010 р. в середньому на одне прибуткове сільськогосподарське підприємство припадає чистого прибутку 435 тис. грн. (зазначимо що у 2005-2009 рр. це показник коливався на рівні 140-190 тис. грн.), при тому, що в середньому приблизно 30,0 % аграріїв щорічно звітують про збитки. Для порівняння, ціна на трактор ХТЗ-17021 коливається у межах 450-500 тис. грн., а на зернозбиральний комбайн «Славутич»—950-1050 тис. грн.

Така ситуація свідчить про високу залежність сільськогосподарських товаровиробників від зовнішніх джерел фінансування та низький рівень ділової активності, що, в свою чергу, має прямий вплив на зростання рівня внутрішніх та зовнішніх ризиків [15]. Недостатність фінансового забезпечення мінімізує можливості у напрямку відновлення матеріально-технічної бази, підвищення

рівня кваліфікації робітників, вирішення соціальних питань та загального розвитку окремих сільських територій.

Отже, на базі наведених вище розрахунків, можна зробити висновок, що сучасні обсяги чистого прибутку, рівень рентабельності і особливо норма прибутку не відповідають потребам не тільки розбудови постіндустріальної моделі аграрної економіки, але й забезпечення її індустріального рівня. Частка власних коштів сільськогосподарських виробників в загальній сумі інвестицій не перевищує 50 %. За таких обсягів інвестицій криза в технічному забезпеченні аграрного сектору лише поглиблюватиметься, що може призвести до втрати продовольчої безпеки держави.

Змінити ситуацію на краще зміг би розвиток ринку лізингових відносин. Однак, поки що, на жаль, ні придбання техніки в лізинг, а ні обіцяне державою часткове відшкодування ціни на неї не сприяє поліпшенню стану справ у ресурсозабезпеченні сільського господарства. В Україні лізинг є однією з форм державної підтримки сільськогосподарських виробників і використовується в більшості випадків як один із засобів непрямого субсидування аграрних виробників. Водночас, недостатній рівень фінансування діяльності НАК «Украгролізинг» та значне перевищення попиту на лізинг над пропозицією призводить до невиконання більшості заявок аграріїв на придбання сільгосптехніки та затягування процесу прийняття рішень по наданню лізингових послуг.

Це обертається для останніх зривами строків проведення агротехнічних заходів та невиконання виробничо-господарської програми. Варто відзначити і наступне – лізингові операції все ще не набули значного поширення в аграрному секторі України і не стали активним інструментом фінансування відновлення матеріально-технічної бази сільгосп підприємств, в той час як у світі шляхом застосування лізингових операцій реалізується близько 15% інвестицій і майже 35% інвестицій у країнах з розвинутою економікою [1, 48, 60].

На сучасному етапі на ринку агролізингових послуг діє ряд лізингових компаній різних форм власності. Їх кількість, зареєстрована у минулому році, перевищила за сотню. Лідируючі позиції серед займає державний лізинговий агент – Національна Акціонерна Компанія «Укragролізинг». За умовами, пропонуваними НАК «Укragролізинг», строк лізингу становить від 3 до 7 років. Черговість сплати лізингових платежів становить: місяць, квартал або шість місяців. Перший платіж настає залежно від черговості сплати лізингових платежів з дати підписання тристороннього акту приймання-передачі. За користування лізинговою технікою лізингодержувач сплачує 7 % її невідшкодованої вартості [143].

З моменту започаткування фінансового лізингу по 01.12.2010 р. на придбання сільськогосподарської техніки та обладнання для агропромислового комплексу компанією НАК «Укragролізинг» на умовах фінансового лізингу використано понад 2 млрд. 80 млн. гривень. За рахунок цих коштів аграрному сектору передано на умовах державного лізингу 21043 од. сільгосптехніки та обладнання, в том у числі 6780 тракторів, 867 зернозбиральних комбайнів, 10343 од. ґрунтообробної та посівної техніки [143] (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

Поставка сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу НАК «Укragролізинг» аграрним підприємствам України*

Вид техніки	1998 р.		1999 р.		2007 р.		2010 р.		2011 р.	
	од.	тис. грн.	од.	од.	од.	тис. грн.	од.	тис. грн.	од.	тис. грн.
Трактори	797	34607	414	293	293	20612,5	414	57156	72	37489,5
Зернозбиральні комбайни	72	19760,2	61	24	24	10705,1	61	38470	92	127011,4
Жатки	48	1060	29	13	13	579,1	29	2040,5	5	23346,1
Плуги	390	2285,4	91	43	43	1657,4	91	4145,6	8	
Сівалки	128	1586,7	86	38	38	2492,4	86	6678,5	6	
Борони	137	1841,9	171	74	74	2858,3	171	7379,6	13	
Культиватори	62	474,9	136	61	61	943,1	136	2689,4	10	
Машини хімічного захисту рослин	13	132,9	62	16	16	674,4	62	1985,4	12	1147,7
Інші	408	15157,7	454	277	277	15044,4	454	126135	68	117402
Всього	2055	76906,7	1504	839	839	55566,7	1504	251880	286	306396,7

*Джерело: НАК «Укragролізинг»

Зокрема, у Херсонській області на умовах фінансового лізингу через компанію «Украгролізинг» у 2011 р. було отримано 14 одиниць техніки на суму 6,9 млн. грн. А зведе замовлення сільгоспвиробників Херсонського регіону на 2012 р. становить 72 од. техніки на суму 26,6 млн. грн. Пік розвитку ринку лізингу мав місце у 1999 р., коли частка лізингових операцій в загальних інвестиціях склала близько 8%, після чого відбувся деякий спад. За оцінками більшості економістів, обсяги лізингових операцій в Україні все ще істотно нижчі від потенційних [143, 147].

Для порівняння, за даними Європейської федерації національних асоціацій лізингових компаній, у формі лізингових операцій у Німеччині здійснюється майже 17% усіх інвестицій, в Англії – 28%, у Франції близько – 18%, у Нідерландах – 11%, у Швеції – 26%, в Австралії – 20%, у США – 30% [143, 147]. На 2011 р. сільгоспвиробники через НАК «Украгролізинг» замовили майже 7 тис. одиниць техніки та обладнання на суму біля 1,1 млрд. грн.

Серед заводів-виробників сільгосптехніки і обладнання, з якими торік працювала компанія, були понад 50 вітчизняних підприємств, які пройшли жорсткий відбір і були затверджені міжвідомчою експертною радою при Кабінеті Міністрів України. Водночас НАК «Украгролізинг» значні кошти були спрямовані на підтримку таких базових заводів Держсільгоспмашу, як ВАТ «Херсонські комбайни», ВАТ «ХТЗ», ПАТ «Червона зірка», СП «Агромаш», ВАТ «Брацлав» та ін.

НАК «Украгролізинг» займає найбільший обсяг ринку лізингових послуг в Україні. Така потужна монопольна позиція даної компанії, зумовлена використанням безпроцентних бюджетних коштів. Це дає змогу знижувати розмір лізингових платежів на ставку банківського кредитування. Наприклад, НАК «Украгролізинг» надає у фінансовий лізинг техніку під 2,8% річних, а приватні лізингові компанії – під 18–20%. Для довідки: за даними НАК «Украгролізинг», лізингова ставка (%) дорівнювала: у 1998 р. – 30,8; 1999 р. – 25,0; 2000 р. – 15,0; 2001 р. – 9,9; 2002 р. – 5,8; 2003 р. – 4,5; 2004 р. – 3,2;

2005р.– 2,8; 2006-2011 рр. – 2,8. Це у 5–6 раз нижче порівняно з сумами платежів комерційним банкам за користування кредитами.

За оцінками експертів Світового банку [151], при сучасному стані АПК України та відкритому русі товарів і капіталів у зв'язку зі вступом України в СОТ потенційний попит на лізингові послуги може становити від 12 до 50 млрд. дол. США. Це означає, що в даний час лізингові компанії надають послуг в обсязі 0,6-0,8% від своєї потенційної можливості.

Це пов'язано з певними недоліками у діяльності «Украгролізинг». До яких можна віднести відсутність оптимального рівня фінансування та недофінансування з боку держави [174]. Так, наприклад, у 2009 р. із запланованих 546,6 млн. грн. фактично із державного бюджету надійшло 196,8 млн. грн., у 2010 р. з 453,7 млн. грн. одержано було 414,0 млн. грн., а у 2011 р. з 369,0 млн. грн. було фактично отримано 261,6 млн. грн., тобто лише 70,9 % від запланованого обсягу. Також, слід, відзначити і певні недоліки у дисципліні повернення лізингових платежів.

Так, повернення планових лізингових платежів згідно графіками у 2009 році становило 93 %, у 2010 р. – 96 %, у 2011 р. – 98 %, а заборгованість щодо сплати планових лізингових платежів у 2009р. складала – 7,4 млн. грн., у 2010р.– 4,6 млн. грн., у 2011 р. – 2,5 млн. грн. План із повернення лізингових платежів на 2012 р. становить 190 млн. грн. [147, 181, 182]. Однак, найбільшим недоліком у роботі «Украгролізинг» є завищення самою НАК відпускної ціни за лізинговими угодами. Так, за обмеженого розміру ставки процента за операціями фінансового лізингу умови державних лізингових компаній є вигіднішими для сільськогосподарських підприємств порівняно з іншими видами лізингу, які надаються приватними лізинговими компаніями. Різниця між цінами за різними схемами придбання сільськогосподарської техніки наведена в табл. 2.31.

**Середні ціни придбання сільськогосподарської техніки в лізинг
та інших каналах її придбання на початок 2011 р., тис. грн.***

Показник	Трактор ХТЗ - 17021	Зернозбиральний комбайн «Славутич»
Середня ціна придбання по всіх каналах	461,8	946,5
Середня ціна придбання в лізинг	555,9	1148,4
Різниця, %	20,4	21,3

*Джерело: розраховано автором згідно даних НАК «Украгролізинг» та ринкових цін

Як видно з табл. 2.31, з метою збільшення прибутку НАК в більшості випадків встановлює ціну техніки (на базі цієї ціни здійснюється розрахунок лізингових платежів) на рівні, що значно перевищує її ринкову ціну при безпосередньому продажу. Саме цим обумовлена структура різних витрат на придбання техніки залежно від каналів її надходження. Враховуючи, те що різниця цін перевершує відсоток по середньострокових кредитах у 2011 р., можна зробити висновок, що у цих умовах для сільгоспвиробників вигідніше придбавати техніку не в лізинг, а за рахунок банківського кредиту, відсоткова ставка по якому може до того ж бути частково компенсована з бюджету.

Таке завищення ціни з боку НАК «Украгролізинг» призводить до ряду негативних явищ, а саме: перерозподілу прибутку на користь заводу-виробника та державного лізингового агента; аграрне підприємство змушене оплачувати частку постійних витрат заводу, яка є не виправдано високою через неповне використання останнім власних виробничих потужностей. Така невідповідність заводських цін ринковим призводить до перерозподілу маси прибутку не на користь аграрного підприємства, що ще більшою мірою спричиняє невиконання лізингових платежів; відсутності мотивації у заводу-виробника щодо вдосконалення внутрішньої маркетингової політики та політики збуту, оскільки майже весь обсяг продукції, що випускається, реалізується за рахунок коштів лізингового фонду.

Однак, не дивлячись на всі перераховані недоліки, ефективність та пільговість державних лізингових програм для аграріїв залишається безперечною, особливо при відсутності інших альтернатив фінансування. Умови державних лізингових проектів все одно залишаються досить вигідними для сільгоспвиробників, що підтверджується наявністю значного незадоволеного попиту на даний продукт з боку сільгоспідприємств, як області так і держави в цілому. В першу чергу, це пов'язано з недостатнім розвитком агрокредитного сегменту фінансового ринку, як альтернативного джерела фінансування ресурсозабезпечення сільгоспвиробників.

Якщо процент на кредит ще можна вважати прийнятним, то обслуговування цього кредиту є досить дорогим: зниження відсотків, що спостерігалось останнім часом, було перекрите різноманітними комісійними за видачу готівки, обслуговування кредиту, дострокове погашення та ін., що зумовлює реальний рівень відсоткової ставки 25-30% і більше.

Досить дорогим є і безпосереднє оформлення кредиту. Аграрному підприємству при кредитуванні придбання основних засобів доводиться додатково сплачувати (крім відсотка річних): внесення в реєстр застави; послуги нотаріуса; державний базовий страховий тариф; страховий платіж; розгляд анкети і експертизу документів; розрахунково-касове обслуговування (залежно від розміру кредитних операцій).

Крім того, у зв'язку з фінансовою кризою у 2008-2010 рр. банки не виявляли значної активності у кредитуванні агросектору. Відповідно, вимоги до фінансового стану позичальника та забезпечення були більш високими, так само як і відсотки. Ситуація змінилася у 2011 р., коли кредитний портфель АПК став демонструвати впевнений ріст: за даними НБУ, на 1 червня кредитний портфель виріс до 32 млрд. грн., проти 25,7 млрд. грн. на аналогічну дату минулого року.

З початку 2011 р. агровиробники вже збільшили свій кредитний портфель на 4,5 млрд. грн., з яких 3,6 млрд. грн. видали банки (інші 923 млн. грн. – товарні кредити). За заявами Міністерства аграрної політики і продовольства

України, до кінця 2011 р. аграрії мали залучити ще 7,2 млрд. грн. нових кредитів. Така активність пояснюється, в першу чергу поживленням на кредитно-фінансовому ринку та підвищенням інтересу вітчизняного та іноземного капіталу до сільського господарства як до об'єкту інвестування.

Дані фактори, разом зі змінами у законодавстві, будуть стимулювати ріст привабливості галузі з точки зору кредитування, що в свою чергу, приведе до вдосконалення програм, які сьогодні пропонуються банками. Так, позитивним можна також назвати зрушення, що спостерігаються останнім часом при розробці кредитних агропродуктів. Наприклад, банки почали брати до уваги таку особливість сільськогосподарського виробництва як сезонність. Фінансові інститути пропонують фермерам відстрочку платежу по тілу кредиту. Пільговий період, протягом якого клієнт має платити тільки відсотки, може варіювати від 3 до 9 місяців. У такому випадку активні виплати по позиках приходяться на жовтень–січень (коли врожай вже зібрано і реалізовано).

На сьогоднішній день, більшість банків виявляють наступні вимоги до позичальників: строк кредитування – до 5-7 років (на інвестиційні цілі); ставка–ринкова (17% річних); фінансовий стан позичальника – не нижче класу «В» (за класифікацією НБУ). У деяких банків є партнерські програми з виробниками сільськогосподарської техніки, що спрощує процедуру отримання кредиту аграрієм завдяки налагодженій системі взаємовідносин продавця техніки і банка. Однак, прийдеться внести аванс у розмірі 10-50%. Сьогодні ряд банків пропонують агробізнесу інвестиційні кредити – на будівництво елеваторів, свиноферм, корівників. Такі займи видаються на 5 років, а відсоткова ставка залежить від суми кредиту, фінансового стану позичальника і нерухомості, яку останній готовий заставити (в середньому вона складає 20–23% річних в гривні). Дорожче агрокредит обійдеться малим фермерським господарствам, особливо тим, у яких немає кредитної історії – в цьому випадку банк може збільшити ставку на 2–3%.

Зокрема, спостерігається зростання попиту на банківські кредити в основному з боку середніх і великих сільськогосподарських підприємств.

Невеликі фермерські господарства зазвичай залучають 100–300 тис. грн. кредитних ресурсів, а великі холдинги – до 150 млн. грн. Останні залучають великі суми кредитів і мають пільги на компенсацію частини кредитної ставки з боку держави, що досить проблематично для більшості малих господарств. Звичайно, середня ставка по банківських кредитах, виданих фермерам, на 1–2 процентних пункти вища, ніж для великих агрогосподарств. Водночас, фермерські господарства краще повертають кредити на відміну від реформованих сільгосппідприємств.

Не дивлячись на явні позитивні зрушення у ситуації, що склалася на ринку агрокредитування, слід зазначити, що навіть зараз небагато банків готові приймати на себе основні ризики, які пов'язані з кредитуванням АПК. На сьогодні про готовність видавати кредити аграріям заявляють приблизно 15 банків. Лідерами на ринку агрокредитування вважаються Приватбанк та Райффайзен Банк Аваль. Однак, їх позиції намагаються притиснути Укрексімбанк, Альфа-Банк (Україна), Промінвестбанк и Ощадбанк. Про кредити для малого та середнього агробізнесу заявляють Індекс-Банк, Universal Bank, ПроКредит Банк та БМ Банк.

Активізація кредитування бізнесу і ріст конкуренції на ринку агрокредитування сприяли зниженню кредитних ставок: ще рік тому фінансові установи кредитували аграріїв під 21–25 % річних у гривні, а нині ставки становлять вже 15–23 % річних. Однак, зниження ставок врахували і в уряді, який у минулому році прийняв постанову (№ 96 від 7 лютого 2011 р.) про зниження рівня компенсації ставок за агрокредитами у гривні з 25 до 21 % та у іноземній валюті з 16 до 13 % річних.

Відмітимо, що найбільші складнощі з отриманням банківських кредитів виникають у малих фермерських господарств. Адже, основна вимога – це ліквідна застава, вартість якої банки, щоб перестрахуватися, іноді занижують на 30–50 %. Відсутність в українських аграріїв ліквідних застав, досить сильно стримує розвиток агрокредитування в Україні. Цим пояснюється відсутність довгострокових кредитних ліній, оскільки у сільській місцевості немає

необхідного заставного майна. У якості забезпечення найчастіше виступають як основні фонди (елеватори, нерухомість, техніка, обладнання), так і товар в обороті та сільськогосподарські тварини. При цьому достатньо ліквідною і надійною заставою вважається зерно, що оформлюється в забезпечення через подвійне складське свідоцтво.

Тому, навіть ті сільськогосподарські виробники, які мають певний основний капітал, не можуть отримати довгострокових кредитних ліній, оскільки наявні у їх розпорядженні основні фонди, як правило, є практично не ліквідними у зв'язку з їх значним моральним і фізичним зносом, що унеможливорює їх використання як об'єкта застави.

Ще рідше фінансові установи погоджуються на таку заставу як майбутній урожай. Кредитувати під майбутній врожай досить ризиковано, тому майбутній врожай розглядається частіше як інструмент контролю основного джерела погашення кредиту, чим як реальне забезпечення. До того ж, страхові компанії неохоче ідуть на цей вид страхування, а якщо і погоджуються, то пропонують досить високий тариф.

Страхування майбутнього врожаю обходиться у 10–12% його вартості. Тому більшість виробників поки що не готові до цього виду страхування, а банки – до прийняття таких ризиків, адже погоду, а звідси і майбутній врожай спрогнозувати важко.

Сприятливі розвиткові довгострокового агрокредитування зможе тільки скасування мораторію на купівлю-продаж землі сільгосппризначення. Це дозволить господарствам викупити, а потім передати в заставу орендовані ділянки.

Таким чином, серед основних перешкод для одержання банківських кредитів слід вважати високі процентні ставки, відсутність заставного майна, кредитної історії і страхове покриття. Однак, потенціал, який є у АПК однозначно буде виводить на ринок нових гравців, а посилення конкуренції призведе до нового поштовху у розробці та запровадженні агрокредитних

програм. Так, за оцінками експертів, необхідність у залученні фінансування по даній галузі оцінюється на рівні 80 млрд. грн.

На нашу думку, розвиток банками спеціальних кредитних програм для середніх і великих господарств, особливо в тих регіонах, де їхня концентрація досить висока (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська області), сприяло б істотному збільшенню припливу кредитних ресурсів у цей сектор сільгоспвиробництва, як наслідок, і оновленню матеріально-технічної бази та ресурсозабезпечення сільськогосподарських виробників.

Таким чином, узагальнюючи вище викладене, відмітимо, що подолання критичного стану матеріально-технічної бази аграрного сектору можливе за умови підвищення дохідності та платоспроможності сільськогосподарських підприємств. Тобто, отримуємо замкнуте коло, оскільки, критичний стан матеріально-технічної бази сільського господарства знижує його ефективність, дохідність, платоспроможність та привабливість для інвесторів і кредиторів. А це не дає змогу здійснювати відтворення й розвиток аграрного виробництва на інтенсивно-інноваційних засадах. Напевне, вирішити цю проблему самотійно аграрії не в змозі. Тут необхідна розробка і головне – реалізація відповідної цільової програми на рівні Верховної Ради і Кабінету Міністрів України.

Відмітимо, що на сьогодні основними напрямками державного регулювання аграрного виробництва в Україні залишаються: фінансова підтримка виробників через механізм здешевлення кредитів (програми по якому були призупинені 1 грудня 2009 р., однак на сьогодні окремі з них вже працюють); виплати дотацій за молоко та м'ясо; доплати за молодняк великої рогатої худоби підвищених вагових кондицій; кондиційних свиней та курей-бройлерів, що сприяє підвищенню окупності витрат та прибутковості. Зазначимо, що такі механізми державної підтримки як: компенсація витрат з посіву зернових культур та компенсація вартості мінеральних добрив і пального вже два роки як не застосовуються на практиці.

Тут, з прикрістю слід відзначити, що на сьогодні у державних програм з дотації аграрного сектора існує більше недоліків, ніж позитивного ефекту від їх застосування. Сьогодні дотації як певний державний стимулятор втрачають обіг, бо обсяги виділених коштів на підтримку малі, порядки складні, а система конкурсних комісій працює за не зовсім зрозумілими критеріями. Можна зібрати купу необхідних документів, відповідати за всіма параметрами конкурсу для отримання пільгового кредиту або компенсації вартості будівництва тваринницького комплексу тощо, але не виграти його, бо він «умовний». У сьогоднішній системі дотацій більше розмов, ніж реально дотацій. На відміну від тієї підтримки, що діяла дотепер і якою так дорожили малі і середні аграрії

Більшість спеціалістів і науковців сходяться на тому, що пріоритетним напрямком державної підтримки аграріїв на майбутнє залишаться програми з компенсації відсоткових ставок за агрокредитами. На ці цілі у держбюджеті кожного року закладаються певні суми коштів (рис. 2.12).

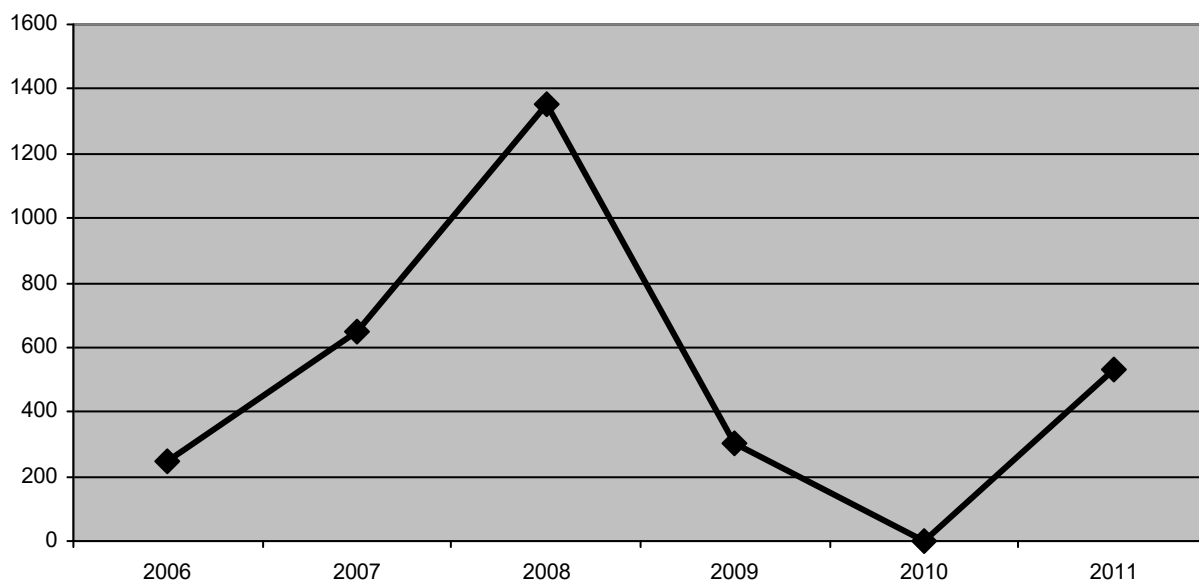

Рис. 2.12 Обсяги та динаміка державної підтримки сільського господарства України через механізм здешевлення кредитів у 2006-2011 рр. (закладено в держбюджеті), млн. грн.*

*Джерело: побудовано автором згідно з даними Міністерства фінансів України

Як видно з даних наведених на рис. 2.12, компенсація відсоткових ставок по агрокредитах за рахунок бюджетних коштів на протязі всього розглядаємого періоду відбувалася нестабільно. Найбільше коштів для здешевлення кредитів сільгоспвиробникам було виділено у 2008 р., тоді як у 2010 р. програму взагалі було призупинено. А у 2011 р. на компенсацію відсотків по агрокредитах держава виділила лише 531 млн. грн. І хоча міністерство змінами в закон про держбюджет заклало ще 500 млн. грн., однак, коли ці кошти побачать аграрії невідомо.

Але, сама велика проблема агрокредитів не стільки у дефіциті бюджетних коштів, скільки у самій процедурі виконання пільгової програми. Сьогодні немає відпрацьованого механізму виділення коштів з держбюджету для компенсації відсоткових ставок. Кожний рік фермерські господарства переживають постійні затримки з погашення відсотків. До того ж, і процедура отримання такого кредиту занадто складна, і винні у цьому не стільки банки з їх завищеними вимогами, скільки правила встановлені Кабміном у рамках програми з компенсації відсотків.

Крім того, у 2011 р. із прийняттям нового Податкового кодексу аграрії замість механізму акумулювання ПДВ під час продажу молока й м'яса переробним підприємствам отримали новий механізм, відповідно до якого тимчасово, до 1 січня 2015 р., сума ПДВ, що мала сплачуватися у бюджет переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молокопродукти, м'ясо й м'ясопродукти, у повному обсязі направляється в спеціальний фонд та, відповідно до порядку, розробленого Кабінетом Міністрів, спрямовується виробникам молока та м'яса.

Не зрозумілим у цій схемі залишається додання ще одного посередника (фонд) та час, через який аграрії зможуть отримати бюджетні кошти. Для подальшого аналізу наведемо загальну суму бюджетних коштів та їх розподіл, які вітчизняна сільськогосподарська галузь отримала в якості підтримки від держави у 2010 р. (табл. 2.32).

Державна підтримка сільського господарства у 2010 р., тис. грн.*

Показник	Сільськогосподарські підприємства – всього		У т.ч. фермерські господарства	З них великі фермерські господарства
	Україна	Херсонська область	Україна	Україна
Отримано коштів державної підтримки – всього	4607609,2	273485,9	448188,8	219642,0
у тому числі				
за рахунок бюджетних дотацій	1252361,4	140693,2	93367,5	29843,9
з них				
для підтримки виробництва продукції рослинництва	429240,6	22346,0	50542,8	14198,5
для розвитку тваринництва	264914,7	71355,9	7798,6	3234,2
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	30,0	0,0	30,0	0,0
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	558176,1	46991,3	34996,1	12411,2
за рахунок податку на додану вартість	3127047,8	132792,7	354821,3	189798,1
з них				
для підтримки виробництва продукції рослинництва	1625244,2	106090,7	302516,2	149405,4
для розвитку тваринництва	1501803,6	26702,0	52305,1	40392,7

*Джерело: за даними статистичного бюлетеня «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 р.»

Як видно з табл. 2.32, для підтримки сільськогосподарського виробництва, за попередніми підсумками, у 2010 р. на рахунки сільськогосподарських виробників (крім малих) фактично надійшло 1,3 млрд. грн. прямих бюджетних дотацій і 3,13 млрд. грн. за рахунок повернення їм податку на додану вартість. У цілому за 2010 р. виробниками отримано майже 4,4 млрд. грн. бюджетних коштів, або 476,0 тис. грн. у розрахунку на 1 підприємство (у 2009 р. – 2,8 млрд. грн. і 300,1 тис. грн.). За сумою бюджетних дотацій отриманих у 2010 р. Херсонська область посідає 2 місце після Київської.

Крім того, тут слід відмітити, що кошти за програмами державної підтримки агросектору надходять до сільгоспвиробників вкрай повільно і освоюються зазвичай наприкінці року. Так, з 12,9 млрд. грн., передбачених у держбюджеті-2011 на АПК, станом на 8 серпня, тобто більше ніж за півроку, з

Держказначейства надійшло лише 4,9 млрд. грн. за 18 програмами з 21 існуючої. І така історія з недофінансуванням не нова – вона повторюється щороку.

Аналогічна ситуація і з компенсаціями на придбання першого комбайна або трактора для новостворених господарств. Так, для Херсонської області, наприклад, відповідно до плану визначена сума, що еквівалентна близько 1 млрд. грн. За ці кошти в розрахунку на підприємство можна купити один добротний комбайн або 8–10 найдешевших тракторів МТЗ. Поділ коштів доводять до районів, однак подібний розподіл призводить до того, що, наприклад, на окремі райони припадає по 15 тис. грн. За такі кошти не можна придбати сільськогосподарську техніку. А оскільки компенсація цільова, то у разі її невикористання, вона повертається до держбюджету. Очевидним є те, що такий розподіл коштів слід здійснювати між областями, що дасть можливість забезпечити їх адресність.

Кроком вперед у розвитку механізму компенсації частини відсоткової ставки по банківських позичках для агровиробників можна вважати Розпорядження КМУ №648-р від 17 квітня 2008 р., яким затверджено перелік сільськогосподарської техніки й устаткування іноземного виробництва, що можуть придбати сільгоспвиробники через механізм здешевлення кредитів. До зазначеного переліку входять, зокрема: трактори з двигуном потужністю 200–500 к. с.; зернозбиральні роторні комбайни ряду модифікацій; кормозбиральні і бурякозбиральні комбайни ряду модифікацій; адаптери для збирання кукурудзи на зерно; ряд позицій устаткування для виробництва тваринницької продукції та ін. Механізм здешевлення кредитів поширюється винятково на техніку й устаткування, аналоги якої не виробляються в Україні.

Обсяг державної підтримки підприємств агропромислового комплексу України, наданої на придбання сільськогосподарської техніки у 2006–2011 рр., постійно змінювався і у 2011 р. склав лише 531 млн. грн. Частка лізингових інвестицій у всі галузі виробничої діяльності є найменшою і складає лише 1,2% від загального обсягу придбаної техніки у 2011 р. На жаль, лізингові послуги

ще не настільки популярні серед українських підприємців. Так, загальний обсяг лізингових угод в Україні становив лише 0,2 відсотка від ВВП, у той час, як у країнах ЄС він на порядок вищий – 2%. За рахунок лізингу сільгоспвиробники закупають в основному трактори, зернозбиральні комбайни, сівалки, лушпильники та культиватори.

Дешевшим серед каналів надходження техніки є придбання її за власний кошт, це особливо є характерним для зернозбиральних комбайнів. Якщо, наприклад, у 2011 р. придбаний за власні кошти комбайни в середньому оцінювався у 946,5 тис. грн., то за каналом лізингу – 1148 тис. грн. В «Украгролізінг» підраховали, що на протязі останніх двох років аграрії щорічно купують сільгосптехніки на 12-15 млрд. грн., з яких імпорт складає близько 10 млрд. грн. (70–80%). Все це зайвий раз засвідчує відсутність в Україні технічної політики, яка б створювала сприятливі умови для оновлення матеріально-технічного парку вітчизняного сільського господарства за рахунок вітчизняного машинобудування.

У Державній агенції по корпоративних правах підраховали, що на підтримку українського сільгоспмашинобудування щорічно на протязі 5 років необхідно виділяти по 1% від витратної частини держбюджету. Зокрема, по 1 млрд. грн. має спрямовуватися на купівлю вітчизняної техніки на умовах фінансового лізингу і на часткову компенсацію кредитів, що надаються виробникам сільгосптехніки. Ще 500 млн. грн. має направлятися на закупку зернозбиральних комбайнів.

Узагальнюючи вище викладене, відзначимо, що аналіз сучасного стану галузі дає підстави стверджувати, що вони відчують нестачу фінансових ресурсів, які можна отримати або залучаючи кредитні ресурси, або використовуючи власний капітал. Останнє можливо за умови відновлення виробничих потужностей підприємств. Для досягнення необхідного підвищення рівня рентабельності господарської діяльності варто зосередити увагу на організації ефективного та адекватного умовам господарювання кожного окремого суб'єкта управління кредитними ресурсами [31, 116,159].

Враховуючи все вище зазначене, слід відмітити, що ступінь ризику не повернення коштів при інвестуванні сільськогосподарського виробництва і надалі буде достатньо високою, але досвід зарубіжних країн показує, що в сільське господарство можна і необхідно вкладати кошти, це буде прибутковим і для інвестора, і для товаровиробника. А умови, що склалися на світовому ринку продовольства, та пріоритетність у мінімізації продовольчої кризи надають реальні можливості залучення та отримання інвестиційних коштів для розвитку та нормального існування вітчизняних виробників, навіть в умовах загострення кризових явищ [40, 156].

Тільки за рахунок значно більших інвестиційних вкладень можна протягом ближчих двох-трьох років досягти позитивного балансу щодо кількісного складу машинно-тракторного парку [155]. Для вирішення проблеми інвестиційного забезпечення сталого розвитку та інтенсифікації сільського господарства України необхідно: збільшити обсяги та забезпечити цільове використання коштів державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки, вжити заходів щодо подолання диспропорцій у міжгалузевих економічних відносинах і створити умови для їх вирівнювання з метою забезпечення норми прибутку в сільському господарстві на рівні не нижчому, ніж в середньому по економіці [10, 12, 26].

Важливе значення має стимулювання залучення у сільськогосподарське виробництво іноземних і внутрішніх зовнішньоекономічних інвестицій, зокрема населення, посилити інвестиційну спрямованість аграрних перетворень, створити умови для реального довгострокового агрокредитування, надати можливість сільгоспвиробникам користуватися кредитами на 10–15 років зі ставкою до 10% річних, переважну частину інвестицій в основний капітал, здійснюваних за рахунок всіх джерел фінансування, спрямовувати на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств, відновлення, технічного переозброєння, реконструкцію, модернізацію та раціональне використання виробничих потужностей.

При цьому державна підтримка повинна розглядатися не через фінансування діяльності окремих суб'єктів, а через врегулювання організаційно-правових механізмів ефективного співіснування всіх учасників внутрішнього та зовнішнього товарних ринків, ринку праці та фінансового ринку. Для вдосконалення фінансових інструментів оновлення матеріально-технічної бази вітчизняного сільського господарства, на наш погляд необхідно, здійснити наступні заходи:

З метою широкого розвитку лізингу потрібно удосконалити відносини між лізингодавцями та державою – з одного боку, і лізингодавцями та лізингоодержувачами – з іншого, а також опрацювати механізм розподілу ризиків у процесі взаємодії учасників лізингового процесу. Лізинговим компаніям потрібно поступово переходити від використання бюджетних коштів держави до залучення коштів приватного сектору економіки як вітчизняного, так і зарубіжного. Слід створити конкурентне середовище між лізинговими компаніями, що, як свідчить практика західних країн, забезпечує покращання їх роботи, здешевлює послуги, поліпшує якість. Діяльність лізингових компаній доцільно регулювати за рахунок організації діагностики і технічного обслуговування наданої в лізинг техніки.

Для покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств потрібно удосконалити кредитну політику, суть якої полягає у зменшенні процентних ставок і стимулюванні довгострокових кредитів. Запровадження в Україні інституту продажу й застави землі також відкриє нові можливості перед агровиробниками. Це дозволить реалізувати нові фінансові схеми при купівлі сільськогосподарської техніки, зокрема, одержати кредит на закупівлю необхідного обладнання приватним власникам можна буде під заставу приватизованої землі.

Отже аналіз розвитку ринку матеріально-технічних засобів показав, що його визначальними рисами слід вважати обмежений грошовий попит і слабку пропозицію на різні їх види, ціну, кон'юнктуру і конкуренцію, особливо на ресурси власного виробництва. Сучасний ринок матеріально-технічних

ресурсів промислового походження в Україні характеризується розбалансованістю між попитом і пропозицією. Це, в першу чергу, стосується засобів захисту рослин, мінеральних добрив, паливо-мастильних матеріалів, нафтопродуктів.

Висока вартість матеріально-технічних ресурсів промислового походження стала головною причиною їх обмеженого надходження в сільське господарство, а звідси і зниження продуктивності аграрного виробництва. На цій основі сформувався і набрав динамічного розвитку диспаритет цін га промислові ресурси та сільськогосподарську продукцію. Якщо у 1990 р., щоб придбати трактор МТЗ-82, треба було продати 24 т зерна або 18 т молока, то в сучасних умовах необхідно мати вже 93,5 т та 40,1 т відповідно.

Вітчизняне сільськогосподарське машинобудування характеризується низькою конкурентоспроможністю. Співвідношення між вітчизняною та імпортною технікою, яка реалізувалася на внутрішньому ринку у 2010 році складало 24% проти 76%, тоді як оптимальним вважається рівень 70% на 30%. Переважна більшість споживачів віддає перевагу техніці іноземного виробництва. Основними учасниками ринку сільськогосподарської техніки у 2010 р. були: «Джон Дір», «Кейс», «Нью Холланд», «Клаас», «Дойц Фар», МДВ, «Массейн Фергюсон», «Вестерн», «Бізон», «Сампо», «Лаверда», «Білارусь».

У вітчизняному сільському господарстві та в аграрному виробництві Херсонської області зокрема у зв'язку з низьким платоспроможним попитом протягом останніх десяти років спостерігається хронічне недовикористання засобів захисту рослин, мінеральних та органічних добрив. Так, у 2011 р. мінеральних добрив було внесено 68 кг на 1 га посівної площі проти 160 кг/га економічно обґрунтованої норми. Органічні добрива внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,0% загальної площі посівів.

За останні 10 років обсяг енергетичних потужностей сільського господарства зменшився майже у 2 рази. При цьому потужність двигунів тракторів скоротилася на 39,1%, комбайнів – на 36,3%, автомобілів – на 53,8%. Найкраще забезпечені енергетичними ресурсами Голопристанський,

Новотроїцький, Білозерський, Чаплинський та Іванівський райони Херсонської області.

У 1990-2010 рр. вітчизняний тракторний парк скоротився на 37,6% (до 310,2 тис. машин, при потребі 510 тис.), парк зернозбиральних комбайнів – на 49,1% (до 53,5 тис. од., при потребі 100 тис.), вантажних автомобілів – на 43,7% (до 166,7 тис. од., при потребі 280 тис.). Основними характеристиками наявного машинно-тракторного парку є недостатня укомплектованість, високий фізичний і моральний знос, низькі темпи оновлення. Ступінь зношеності основних засобів сільського господарства у Херсонській області є найбільшою серед інших областей України і становить 54,5% проти 40,8% в середньому по Україні.

В умовах непослідовного процесу ціноутворення на матеріально-технічні ресурси промислового походження при аналізі фактичного рівня ресурсозабезпечення аграрних виробників перевагу слід надавати натуральним (фізичним), а не вартісним показникам. Можливості аграрних виробників щодо модернізації матеріально-технічної бази зумовлюють необхідність організації чіткої системи економного й ефективного використання наявних ресурсів, оскільки рівень технічної оснащеності аграрного виробництва залишається досить низьким. У зв'язку зі скороченням машино-транспортного парку в Україні навантаження на один трактор за останні 20 років зросло на 48,4% (до рівня 99,7 га), а на один комбайн – у 2,1 рази (до 293,8 га). Ще гірша ситуація у Херсонській області. Так, у 1990 р. з 18 районів Херсонської області у 18 з них навантаження на зернозбиральний комбайн не перевищувало 190 га. У 2010 р. вже не було жодного району з таким рівнем технічного забезпечення. Натомість, в 11 районах середнє навантаження становило 191-300 га, а решти 7 районів – понад 300 га. Звідси стає зрозумілим, чому в Україні досі допускаються великі втрати вже вирощеного зерна, погіршується його якість і зростає собівартість.

Сільське господарство відчуває гостру потребу в оновленні машинно-тракторного парку, однак фінансова скрута гальмує цей попит. Водночас, ринок

матеріально-технічних ресурсів формується на монопольних засадах, що впливає на невиправдане завищення цін.

Для фінансового забезпечення оновлення матеріально-технічних засобів сільського господарства необхідне збалансоване поєднання як внутрішніх так і зовнішніх джерел фінансування. Так, у 2010 р. за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство було вкладено 12,2 млрд. грн. (7,1% від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал), що не задовольняє технологічні потреби галузі навіть на 50%. Враховуючи сучасний рівень прибутковості і рентабельності ведення аграрного виробництва (у 2005-2010 рр. – 7-15%) частка власних коштів сільгоспвиробників в загальній сумі інвестицій не перевищує 50%. За даного обсягу інвестицій слід говорити лише про відновлювальний, а не інвестиційний ріст основного капіталу. Крім того, розподіл інвестиційних ресурсів між галузями сільського господарства відбувається непропорційально—переважна частина інвестицій (68,2%) спрямовується на розвиток рослинництва.

Серед зовнішніх джерел оновлення матеріально-технічних ресурсів сільського господарства слід виділити фінансовий лізинг та кредитування, кожне з яких у сучасних реаліях української економіки має ряд недоліків. На сьогоднішній день частка лізингових операцій в загальних інвестиціях складає близько 1,2%, що за оцінками більшості економістів, істотно нижче від потенційних обсягів лізингових операцій в Україні, які за різними розрахунками оцінюються від 12 до 50 млрд. грн. Безперечним лідером на ринку лізингових послуг є державний агент компанія НАК «Украгролізинг», яка з 1998р. на умовах фінансового лізингу поставила сільгоспвиробникам техніки на суму понад 2 млрд. 80 млн. грн. Найбільшим недоліком у роботі «Украгролізинг» є завищення самою НАК відпускної ціни за лізинговими угодами, що в середньому на 15-20% перевищує відповідну ринкову ціну. Враховуючи, що різниця цін по окремих видах техніці перевершує відсоток по середньострокових кредитах, можна зробити висновок, що у цих умовах для сільгоспвиробників вигідніше придбавати техніку не в лізинг, а за рахунок

банківського кредиту, відсоткова ставка по якому може до того ж бути частково компенсована з бюджету.

Агрокредитний сегмент фінансового ринку, як альтернативне джерело фінансування ресурсозабезпечення сільгоспвиробників, характеризується недостатньою розвиненістю. Серед основних недоліків банківського кредитування слід вважати високі процентні ставки, приховані комісії за видачу готівки, обслуговування кредиту, дострокове погашення, відсутність заставного майна, дороге оформлення, відсутність кредитної історії і страхове покриття. Крім того, у зв'язку з фінансовою кризою у 2008-2010 рр. банки не виявляли значної активності у кредитуванні агросектору. Ситуація змінилася у 2011 році, в якому агропідприємства збільшили свій кредитний портфель на 4,5 млрд. грн., з яких 3,6 млрд. грн. видали банки. Потенціал, який є у сільського господарства буде і надалі виводить на ринок нових гравців, а посилення конкуренції призведе до нового поштовху у розробці та запровадженні агрокредитних програм. Потенційна ємність даного сегмента оцінюється на рівні 80 млрд. грн.

Забезпечити оптимальний рівень і темпи оновлення матеріально-технічних засобів аграрного виробництва у сучасних умовах господарювання можливо лише за умови продуманої та збалансованої державної підтримки. Відзначимо, що на сьогодні у державних програм з дотації аграрного сектора існує більше недоліків, ніж позитивного ефекту від їх застосування: обсяги виділених коштів на підтримку малі, порядки складні, а система конкурсних комісій працює за не зовсім зрозумілими критеріями. Погоджуємося з думкою про те, що пріоритетним напрямком державної підтримки аграріїв на майбутнє залишаться програми з компенсації відсоткових ставок за агрокредитами. На ці цілі з держбюджету кожного року поступають кошти, однак їх надходження відбувається вкрай нестабільно: від 1390 млн. грн. у 2008 р. до 0,0 грн. у 2010 р. Врегулювання питань приватної власності на землю на державному рівні має відкрити нові можливості залучення фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічних засобів сільського господарства.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ
У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

3.1. Впровадження інновацій у матеріально-технічному забезпеченні

Наявність дефіциту матеріально-технічного потенціалу сільського господарства зумовлює низький рівень продуктивності праці. Впровадження інноваційних розробок в аграрній сфері – це необхідність, викликана конкурентними умовами виробництва сільськогосподарської продукції. Для досягнення ефективного та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва слід подолати негативну тенденцію погіршення кількісних і якісних показників матеріально-технічних ресурсів, а також здійснити інноваційне матеріально-технічне оновлення сільськогосподарського виробництва. Механізм інноваційного переозброєння матеріально-технічних ресурсів потребує подальших досліджень, спрямованих на забезпечення аграрного сектору високопродуктивною і ресурсозберігаючою сільськогосподарською технікою.

Основна мета інноваційного оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва – забезпечити його конкурентоспроможність на вітчизняному і світовому ринках продовольства [46]. Багаторічна практика свідчить, що з допомогою добре налагодженого матеріально-технічного забезпечення АПК досягається інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, знижується собівартість продукції, підвищується врожайність культур та, як результат, зростає добробут селян.

Згідно із Законом України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [52] серед основних пріоритетних напрямів зазначено: створення умов для технічного переоснащення заводів сільськогосподарського машинобудування з метою випуску

техніки, яка забезпечуватиме впровадження сучасних, високопродуктивних і ресурсозберігаючих технологій в агропромислове виробництво; переоснащення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств шляхом удосконалення довгострокового кредитування, часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки за рахунок Державного бюджету України, системи фінансового лізингу, підтримки розвитку інфраструктури матеріально-технічного забезпечення.

Розвиток системи матеріально-технічного забезпечення у свій час було визначено Указами Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» (2000 р.), «Про заходи щодо розвитку аграрного ринку» (2004 р.), які передбачають створення кредитних спілок, гуртових ринків, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, фірмових магазинів й інших суб'єктів господарювання по забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами.

Згідно із «Комплексною програмою підтримки розвитку українського села на період до 2015 р.» обсяг валової продукції сільського господарства має зрости до рівня 1990 р. (146 млрд. грн. у порівнянних цінах 2005 р.), що на 40% більше як у 2009 р. (104 млрд. грн.). Для досягнення визначеної мети слід збільшити обсяги інвестицій та основних засобів сільського господарства.

За даними Мінагрополітики України, згідно з паспортом до Програми у 2010 р. було передбачено фінансування в сумі 15,5 млрд. грн., з яких бюджетних коштів – 14,5 млрд. грн. За I квартал поточного року Програма профінансована на 1,2 млрд. грн., або на 8,3%. Із них загальний фонд становив 0,9 млрд. грн., спеціальний – 0,3 млрд. грн.

Протягом останніх років дещо поліпшився інвестиційний стан АПК, зокрема, у 2008 р. інвестиції в основний капітал сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг становили 16681 млн. грн., або 7,1% від загальних інвестицій в основний капітал (233081 млн. грн.). Для порівняння, у 2001 р. було інвестовано 1552 млн. грн., що становило 4,8% від загальних інвестицій (32573 млн. грн.). Отже, протягом останніх восьми років

інвестування у сільськогосподарську діяльність зросло у 10,7 разів у фактичних цінах і в 8 разів у порівнянних. На жаль, у кризовому 2009 р. аграрні інвестиції скоротилися вдвічі. На початок 2009 р. прямі іноземні інвестиції в сільське господарство, мисливство й пов'язані з ними послуги становили 799 млн. дол. США, або 2,2% від загального обсягу інвестицій (35723,4 млн. дол. США).

Звичайно, сучасний інвестиційний стан не дає можливості забезпечити техніко-технологічне інноваційне переозброєння сільськогосподарського виробництва. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення зумовлений різким зниженням платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що негативно позначається на обсягах виробництва агропродукції та на темпах оновлення сільськогосподарської техніки. Значно скоротилася наявність основних засобів у сільськогосподарських підприємствах України, вартість яких у 2000 р. у фактичних цінах становила 87763,8 млн. грн, а в 2010-му – на 36% менше, а саме – 56122,4 млн. грн.

Структура вартості основних засобів у 2008 р. була такою: будинки, споруди і передавальні пристрої – 24129,2 млн. грн (43%); машини і обладнання – 20258,3 млн. грн (36%), транспортні засоби – 4847,1 млн. грн (8,6%). Також значно скоротився парк тракторів, комбайнів, іншої сільськогосподарської техніки. Забезпеченість тракторами у 2010 р. була на 64% нижчою ніж у 1990-му. Основні виробники тракторів в Україні – тракторний завод виробничо-торговельного холдингу (ВТХ) «Укравтозапчастина» (Київ), ВАТ «Харківський тракторний завод», ВТ «Південмаш» (Дніпропетровськ). До виробництва сільськогосподарської техніки також залучені підприємства військово-промислового комплексу, зокрема, ДКБ «Південне», ДП «Завод ім. Малишева», ВО «Південний машинобудівний завод» та інші. Однак через дефіцит коштів вітчизняні заводи не в змозі задовольнити потреби аграрного сектора в техніці.

Порівняно з 90-ми роками українське сільгоспмашинобудування та виробництво хімічної продукції значно скоротилося. Так, у 1990 р. було створено 106 221 шт. тракторів, що в 17 разів більше ніж у 2010 р. Хоча слід

зазначити, що протягом останнього п'ятиріччя виробництво тракторів, сільськогосподарських машин і хімічної продукції збільшилося (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Обсяги та динаміка виробництва хімічної продукції
та машинобудування в Україні ***

Показник	1990 р.	1995 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 1990 р.
Добрива азотні мінеральні чи хімічні, тис. т	3022	1871	2407	2633	2840	2689	89,0
Трактори для сільського та лісового	106221	10400	5806	5543	5282	6339	6,0
Сівалки, шт.	57066	1500	9932	11315	7065	9938	17,4

* Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України», 2010 р.

Парк силових і робочих машин є найбільш активним елементом матеріально-технічної бази аграрного сектору. Проте загальний стан технологічних ресурсів не відповідає належному рівню. Так, основна частка ринку – це імпортна сільськогосподарська техніка. Основними постачальниками є Китай, Білорусь, Польща, Німеччина. На жаль, високий процент імпортованої сільськогосподарської техніки – це така, що була у використанні, що, в свою чергу, зумовлює значне збільшення витрат на технічне обслуговування. Так, у 2010 р. було імпортовано 91312 шт. техніки на суму 304036,5 тис. дол. США, зокрема, тракторів – 7618 шт., у т.ч. 2489 тих, що були у використанні; зернозбиральних комбайнів – 1569 шт., з яких 56,4% вже були у використанні, а також 82 тис. шт. іншої техніки. Слід зазначити, що сільськогосподарська техніка зарубіжного виробництва має вищі технологічні показники, триваліші терміни експлуатації і, відповідно, зносу. Наприклад, застосування технології на базі зарубіжних машин і технологічних операцій при вирощуванні цукрових буряків забезпечує підвищення врожайності в 2,6

раза, зниження собівартості на 33% і затрат праці на 80% порівняно з технологією на базі вітчизняних машин [152].

Відсутність конкурентоспроможного вітчизняного машинобудування зумовлює необхідність модернізації виробничого потенціалу АПК із поліпшеними техніко-експлуатаційними показниками. Аналіз ринку селекційної техніки України свідчить, що переважно використовується техніка, виготовлена ще за радянських часів. Деякі установи мають селекційну техніку (молотарки, сівалки, очисні машини) виробництва фірми «Вінтерштайгер» (Австрія). Хоча в Україні модернізуються й запроваджуються у виробництво машини для технологічних операцій селекції та насінництва, водночас пріоритет віддається застосуванню техніки зарубіжного виробництва. Світове виробництво селекційних комбайнів сконцентроване переважно в приватних фірмах індустріально-розвинутих країн – «Хеге» (Німеччина), «Вінтерштайгер» (Австрія), «Сампо-розенлев» (Фінляндія) [26].

Диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію призвів до значного спаду купівельної спроможності значної більшості сільськогосподарських товаровиробників, що лише посилює деградацію техніко-технологічного виробничого потенціалу. Так, для придбання нового зернового комбайна ДОН-1500 (середня ціна якого на початок 2010 року становила 790 000 грн.) аграрним товаровиробникам необхідно було продати зернових 756 т, або молока – 260 т. У 1990 р. ця кількість становила відповідно 170 і 150 т, або у 4,5 і 1,7 раза менше. Для купівлі комбайна іноземного виробника (John Deere – Т660) слід витратити 235 000 євро, або 2 491 000 грн., тоді слід продати 2385 т зерна, або 818 т молока. За умов подальшого розвитку сучасних ринкових відносин без дієвого державного регулювання та прогнозованої й обґрунтованої цінової політики відродження українського села неможливе.

Сучасні досягнення світової агрономічно-інженерної науки в перспективі спроможні забезпечити 5–6-разову віддачу вкладеної енергії еквівалентом зібраного врожаю при відповідних інтенсивних технологіях. У 1990-х роках

енергетична ефективність становила 1,8–2,0 енергетичні одиниці продукції на одиницю вкладеної в неї енергії. Водночас аналогічний показник розвинутих країн був удвічі вищим, а нині він у європейських країнах ще збільшився вдвічі [44, 179]. На жаль, вітчизняне машинобудування за кількісними та якісними показниками суттєво відстає від зарубіжного, через що відзначено недобір сільгосппродукції, адже в загальному спаді сільськогосподарського виробництва на фактор механізації припадає майже 50%.

На сучасному етапі ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів у сільському господарстві України значно нижча за середньоєвропейський рівень. На обробіток 1 га землі в Україні витрачається близько 120 л дизпалива, що на 33% більше ніж у середньому по Європі. У 2010 р. енергоємність продукції й послуг в Україні більш як у 5 разів перевищувала середньосвітовий рівень [171].

Розвиток і впровадження застави земельних ресурсів дасть змогу розв'язати низку фінансових та еколого-економічних проблем сільського господарства, що сприятиме технічному переозброєнню сільськогосподарського виробництва, адже потенційна можливість залучення іпотечних коштів в аграрну сферу становить 70% банківської застави від вартості українських земель. Проте за відсутності ринку земель надто рано говорити про формування іпотеки земельних ресурсів в агросфері [79]. Розв'язання цієї проблеми можливе за умови подальшого розвитку ринкових земельних відносин.

У Росії, наприклад, забезпеченість АПК техніко-технологічними ресурсами також залишається на досить низькому рівні. Останніми роками забезпеченість галузі тракторами знизилась у 3 рази, зернозбиральними комбайнами – в 3,5 рази, кормозбиральними – в 4 рази. Заводи сільськогосподарського машинобудування випускають в основному морально застарілу техніку. Відсутність конкурентоспроможного вітчизняного машинобудування призвела до заповнення ринку імпортною технікою,

постачання якої виросло останніми роками в 1,6–1,8 рази. Така різномарочність техніки створює певні перешкоди в організації сервісного обслуговування.

Першочергові заходи державної підтримки Російської Федерації спрямовані на подолання наслідків фінансової світової кризи, зокрема, збільшено статутний капітал Россільгоспбанку на 75 млрд. руб., що забезпечить кредитування АПК у розмірі 840 млрд руб. Виділено 28 млрд. руб. на компенсацію витрат на пально-мастильні матеріали, міндобрива, корми тощо. Крім того, статутний капітал Росагролізингу збільшено на 25 млрд. руб. для закупівлі тракторів, сільськогосподарських машин і обладнання вітчизняного виробництва, а також передбачено субсидування кредитних ставок на технічне переоснащення та введення мита на імпорт іноземної сільськогосподарської техніки у розмірі 15%. Для сільськогосподарських товаровиробників скасована передоплата при лізингових операціях, а перший внесок здійснюватиметься через 12 місяців після одержання техніки. Також збільшено строк лізингу з 10 до 15 років [132]. Отже, тут державна підтримка спрямована на пріоритетну техніко-технологічну модернізацію сільського господарства та розвиток машинобудування АПК Росії.

Останнім часом у світі широко впроваджуються технології вирощування культур з мінімальним і нульовим обробітками. За нульового обробітку ґрунту насіння висівають у необроблений ґрунт, а захист рослин здійснюється хімічними методами, що дає можливість значно скоротити витрати на виробництво сільгосппродукції. Нині у світі площі під мінімальним обробітком займають понад 100 млн. га (найбільші у США та Австралії).

При проведенні дослідів із запровадження зазначених вище обробіток у Херсонській області було виявлено, що врожайність культур незначно коливалася, зокрема озимої пшениці та ярого ячменю зменшилася на 2,2 – 3,5% за мінімальної технології й на 7,9 – 9,4% – за нульової, проте врожайність сої, кукурудзи на зерно і кукурудзи на силос залишилася майже незмінною. А ось приріст урожайності соняшнику становив 8,1 та 8,6% відповідно за мінімальної й нульової технології порівняно з традиційною технологією. Проте в Сирії (де

родючість ґрунтів набагато нижча) у регіоні Камшлі підвищення врожайності пшениці за технологією нульового обробітку становило 11 – 13%, а в регіоні Ассака – 70 – 80% порівняно з традиційною [88]. Отже, за умов вирощування сільськогосподарських культур у несприятливій природнокліматичній зоні врожайність культур значно вища при впровадженні нульової та мінімальної технологій обробітку ґрунту.

Широкого розповсюдження у світовій агропрактиці набули автоматизовані інформаційно-пошукові підсистеми. Головними постачальниками інформації для них є численні дослідницькі організації й агентства. Інформація акумулюється в навчальних та інших закладах, що представляють агробізнес, а також у фермерських спілках, а потім публікується у вигляді повідомлень із фермерської практики. Слід зазначити, що в Україні також зроблено перші кроки щодо інформаційного забезпечення АПК, та все ж загальний стан таких інновацій не відповідає світовому рівню.

У західній Європі оборот на інформаційному ринку щорічно збільшується на 25% і в 2010 р. має сягнути 16 млрд. дол. У 2005 р. лідерами у цій сфері були: Великобританія (1,7 млрд. дол.), ФРГ (1,4 млрд. дол.) і Франція (1,2 млрд. дол.). Витрати на систему науково-технічної інформації у США складали на початку сторіччя 10-11 млрд. дол. у рік, тобто $\frac{1}{4}$ витрат на наукові дослідження. Протягом 15 років (з 1990 по 2005 рр.) асигнування міністерства сільського господарства зросли більше ніж у 4 рази. Проте, державні інвестиції займають лише частину витрат на НТІ [101].

До світових іноземних розробок слід віднести модульно-блочні комплекси, які характеризуються енергоощадністю, оперативним реверсуванням, диференціацією типорозмірів відповідно до енергомісткості технологічних операцій тощо. Так, у надпотужних комбайнах (370–500 к.с.) застосовують роторну схему обмолоту, що дозволяє намолотити від 300 до 500 т зерна в день. Постійні удосконалення та збільшення ширини захвату жаток дають змогу довести денну продуктивність по збиранню врожаю до 80 га [44].

Подальший розвиток сільськогосподарського виробництва нерозривно пов'язаний з його техніко-технологічним переозброєнням, в якому особливе місце належить питанням формування системи матеріально-технічного забезпечення ресурсами агропромислового виробництва. Світовий досвід показує, що одним із напрямів розвитку системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами, послуг постачання, ремонту і технічного обслуговування є формування розгалуженої й керованої товарообмінної мережі дилерських центрів, виробничо-технічних або постачальницько-збутових кооперативів, завдяки яким виробники зможуть реалізовувати і надавати технічний сервіс машинно-тракторного парку.

Так, у США поряд із незалежною дилерською мережею, виробники мають і мережу збутових систем дилерського типу. Фірма «John Deere» має власні складські комплекси в різних регіонах країни [5, 28]. Агротехнічне обслуговування потрібно розглядати в тісному взаємозв'язку з виробництвом і споживанням техніки. Аналогічні об'єднання діють і в Польщі (регіональні машинно-технічні станції). Отже, формування дилерських мереж дасть змогу значно скоротити витрати на технічне обслуговування, зменшить час простоїв машин, підвищить ефективність використання сільськогосподарської техніки, а також сприятиме налагодженню прямих зв'язків із заводами-виробниками, що нівелює роль комерційних посередників, які наживаються на угодах купівлі-продажу.

Слід зазначити, що вітчизняні машинобудівні підприємства останнім часом поліпшують техніко-технологічні характеристики продукції, яку випускають. Це дає підстави прогнозувати можливість виробництва високоякісної сільськогосподарської техніки за доступними цінами (значно нижчими за ціни іноземних аналогів). Так, у 2003-2004 рр. ПАТ «Харківський тракторний завод» було розроблено ХТЗ-18041 – універсальний сільськогосподарський трактор і енергозасіб для навішування різних адаптерів для збирання сільськогосподарських культур. Технічні характеристики вказаної машини досить високі й при тому її вартість, за рахунок використання

вітчизняної комплектації, майже в 2,5 рази нижча, ніж у іноземного аналога [33]. Також вітчизняними розробниками було створено електронний порадинок технолога-комбайнера, використання якого дає можливість значно підвищити продуктивність зернозбиральних комбайнів [44]. Отже, за умов державної підтримки можливий розвиток галузі вітчизняного машинобудування для АПК.

Не викликає сумніву, що без належного матеріально-технічного забезпечення й технічного обслуговування неможливо створити умови для розвитку ефективного сільськогосподарського виробництва. Нині з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду необхідно ставити завдання щодо створення вітчизняних модернізованих технічних засобів виробництва. Вважаємо, що основними напрямками подальшого технічного переозброєння аграрного виробництва мають бути: ефективна державна підтримка розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського виробництва шляхом регулювання цінової політики, запровадження пільгових кредитів, удосконалення системи фінансового лізингу, створення сприятливих умов для широкого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; модернізація виробничого потенціалу із поліпшеними техніко-експлуатаційними показниками і зниження експлуатаційних витрат на виробництво агропродукції; комп'ютеризація і автоматизація сільськогосподарського виробництва; розвиток і впровадження інформаційних систем; забезпечення формування ринкової інфраструктури технічного сервісу (розвиток технічного сервісу у гарантійний та післягарантійними періоди експлуатації сільськогосподарської техніки за участю заводів-виробників і постачальників); впровадження іпотеки землі як форми кредитування банками придбання сільськогосподарської техніки під заставу землі [33].

Дослідження показало, що впровадження інновацій в діяльність сільськогосподарського підприємства повинно починатись з розробки його власної інноваційної політики. Сукупність здійснюваних на підприємствах інноваційних процесів безпосередньо впливає на результати його діяльності. Головними принципами управління сучасною інноваційною політикою є:

поєднання інвестиційних джерел з інноваційними рішеннями; безперервне прогнозування інноваційної ситуації; системне впровадження новітніх технологій у взаємопов'язаних сферах підприємницької діяльності; злиття фінансового та інженерного аналізу результативності нововведень.

Інноваційна політика містить у собі важливі стратегічні і тактичні аспекти. Перший полягає в можливості розробки і реалізації довгострокових інноваційних проектів і програм, що забезпечують максимально ефективно досягнення глобальних цілей сільськогосподарських підприємств. Заходи тактичного характеру покликані сприяти підвищенню якості продукції й ефективності виробництва, а також зміцненню інноваційного потенціалу підприємств [96].

У системі економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств важливе значення належить інноваційному потенціалу, який безумовно є стратегічним критерієм результативності і ефективності їх функціонування.

Основні елементи інноваційного потенціалу сільського господарства показано на рис. 3.1.

Рис. 3.1 Елементи інноваційного потенціалу сільського господарства [96]

Зменшення інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах пов'язано насамперед з недоліками системи регулювання інноваційної сфери. Серед них слаборозвинена інфраструктура інноваційної сфери, зниження обсягів фінансування інноваційної діяльності, трансформаційні процеси організаційної структури підприємств, які займаються інноваційною діяльністю.

Покращення інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств можливе лише завдяки взаємопов'язаній дії факторів: інвестиційній підтримці інноваційної діяльності; розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва; створенню інфраструктури інноваційної діяльності; покращенню системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси.

Відповідно до цього, основні заходи держави щодо інноваційного розвитку України повинні передбачати: пріоритети інноваційної діяльності (реалізація норм Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [54]); концепцію розвитку національної інноваційної системи (прийняття Урядового акту, імплементація Концепції в національну економіку); регіональні та галузеві програми інноваційного розвитку (розробка та реалізація за участю та сприяння регіональних центрів інноваційного розвитку); координацію діяльності центральних органів виконавчої влади (співпраця Держінвестицій з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством економіки з виконання державних програм, співпраця з Національною академією наук України); розробку проекту стратегії інноваційного розвитку України на період до 2020 р. [111, 180]

У сучасних умовах інноваційна політика повинна регламентувати порядок господарської діяльності і спрямовуватися на визначення підходів до управління інноваційною діяльністю сільськогосподарських підприємств і, зокрема, її мотивації. Формування інноваційної політики відбувається в двох напрямках. По-перше, потреби ринку і споживачів, яким відповідає маркетингова політика підприємства, по-друге, ресурси, тобто досягнення в науковій і виробничій сферах, технологіях, управлінських механізмах, матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси. Така класифікація визначає основні підходи до визначення елементів інноваційної політики підприємств.

Сьогодні метою інноваційної політики є впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарського виробництва для забезпечення задоволення

потреб замовників і оптимального завантаження виробництва. Інноваційна політика регламентує складну систему науково-технічної, маркетингової, управлінської, виробничої й економічної діяльності. Вона виражає відношення керівництва до інноваційної діяльності підприємств, визначає її напрямок, мету, функції і форми діяльності структурних підрозділів в галузі інновацій.

Тісний взаємозв'язок і сформовані пропорції розвитку між постійно здійснюваними функціями, положення сільськогосподарських товаровиробників на ринку, наукові новації визначають необхідність виділення головних складових інноваційної політики аграрного сектору (рис. 3.2).

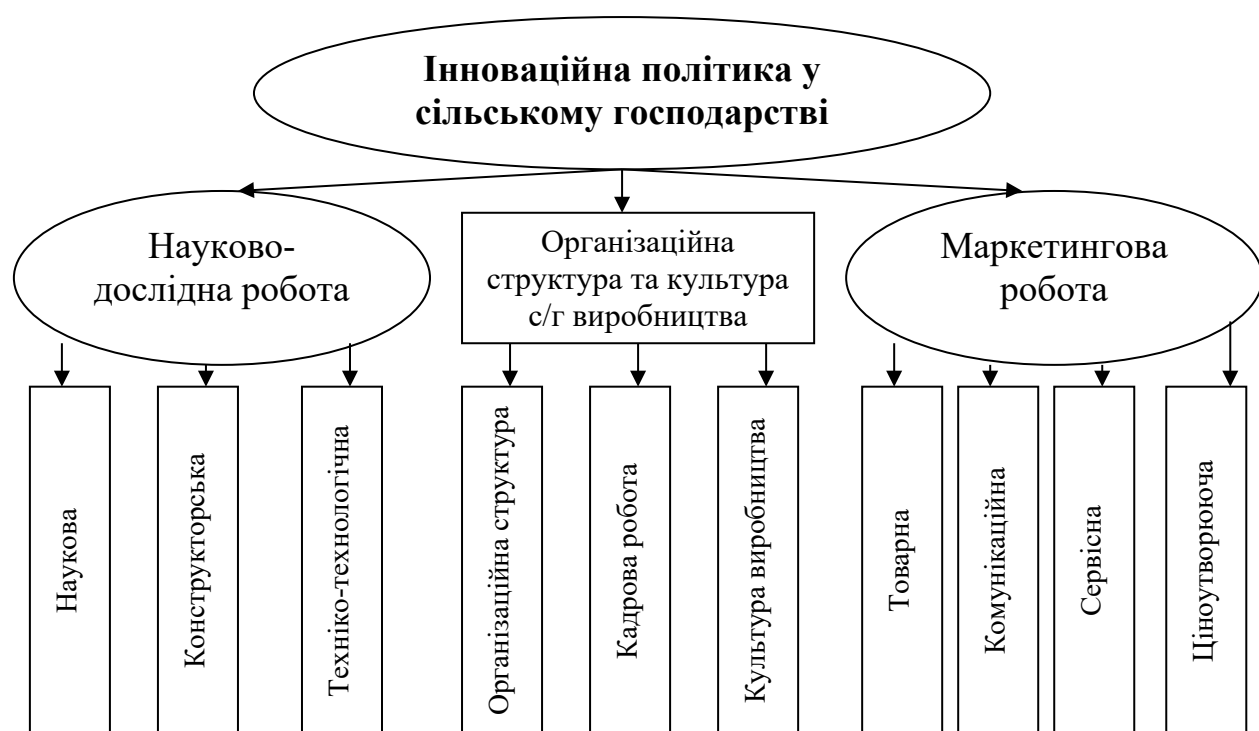

Рис. 3.2 Складові інноваційної політики галузі сільського господарства[40]

Задачі і функції складових інноваційної політики досить різні внаслідок існуючих розбіжностей інтересів структурних підрозділів сільськогосподарських підприємств, що реалізують ці елементи. Склад задач і функцій елементів інноваційної політики підприємств полягають у розробці інноваційної політики кожного підприємства; моніторингу ситуації, що сформувалася на ринку; здійсненні всеохоплюючого контролю; створенні

механізмів реалізації інноваційної політики; аналізі ефективності реалізації інноваційної політики [25, 84].

Інноваційна політика на сьогодні потребує від сільськогосподарських товаровиробників ретельного дослідження ринку. Розробка і впровадження інновацій є виправданою за умов, якщо вони надають товару у даний момент або в перспективі те, що забезпечить йому значні конкурентні переваги на ринку. Не викликає сумніву питання про те, що на мікрорівні необхідно чітко визначити мету інновацій, оскільки у залежності від неї визначаються методи її досягнення, що дає можливість контролювати будь-який процес, у тому числі й інноваційний, відповідно до поставлених цілей. Відсутність цілі веде до хаотичного процесу розробки і впровадження інновацій, перешкоджаючи виконанню комплексності при роботі з інноваціями. Але одночасно не слід порушувати раніше утворених пропорцій між існуючими елементами інноваційної політики і ресурсним потенціалом галузі. Постановка цілей безперечно повинна ґрунтуватися на завданнях підприємств і результатах проведених маркетингових досліджень ринку.

Сучасне сільськогосподарське виробництво являє собою інтегровану систему і при розробці інновацій потребує врахування всіх внутрішніх її елементів. Щоб уникнути виникнення диспропорції у розвитку підприємства, необхідний комплексний підхід до розробки інновацій і визначення заходів щодо збалансування виникаючих відносин між підрозділами. З огляду на це, при розробці інноваційної політики керівництво підприємства повинно розглядати проблему конкретних інновацій не як питання окремого підрозділу, а як процес, що тією чи іншою мірою торкається всіх служб сільськогосподарських підприємств. Але і в даному випадку необхідно інформувати і контролювати розробку нововведень по галузі [22, 60]. Комплексність при роботі з інноваціями дає можливість реалізувати ефективну інноваційну політику.

За цих умов при плануванні інновацій необхідно враховувати їх різноманітність, розбіжність на стадії реалізації і впровадження, а також у

завантаженні виробничих потужностей. Так, комплексність при плануванні інновацій передбачає систему координації економічних планів.

Відповідно, план діяльності сільськогосподарських товаровиробників коригується відносно планування інноваційної діяльності, а також враховує ситуацію на ринку. Це сприяє кращому координуванню роботи в період впровадження інновацій, їхньої реалізації і морального зносу. При цьому передбачається проведення аналізу ефективності інновацій, що є необхідним етапом здійснення на практиці інноваційної політики, яка значною мірою сприяє її коригуванню й оптимізації. Така інноваційна політика гарантує сільськогосподарському виробництву постійне одержання вичерпної інформації про стан і ефективність існуючих інноваційних процесів.

Принцип планомірності передбачає також безперервність інноваційних процесів, що забезпечує наступність планів усіх видів і рівнів. Процес формування інноваційної політики являє собою циклічний процес з набором певних стадій і процедур, що має прямі і зворотні зв'язки, які використовуються для уточнення поточних планових завдань, а також оперативного реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

При плануванні інноваційної діяльності повинна приділятися велика увага можливим відхиленням від прогнозованого ходу виконання робіт і несподіваних ситуацій у майбутньому з урахуванням впливу зовнішнього середовища, що дозволить швидко реагувати на такі зміни.

Специфіка формування інноваційної політики передбачає внутрішні і зовнішні фактори. Внутрішні пов'язані з організаційною структурою сільськогосподарських підприємств, культурою їх виробництва, сприйнятливістю до інновацій, що знаходять своє відображення в принципах формування інноваційної політики. Саме вони приводять до прояву індивідуальних характеристик підприємств в інноваційній політиці.

Зовнішні фактори (соціально-політичні, демографічні, релігійні, технологічні й інші) знаходять відображення у наступних трьох принципах побудови інноваційної політики: перевага стратегічних параметрів при

формуванні інноваційної політики, ринковість і наявність теоретичної бази [54, 62]. Формування інноваційної політики сільськогосподарської галузі включає важливі структури (рис. 3.3).

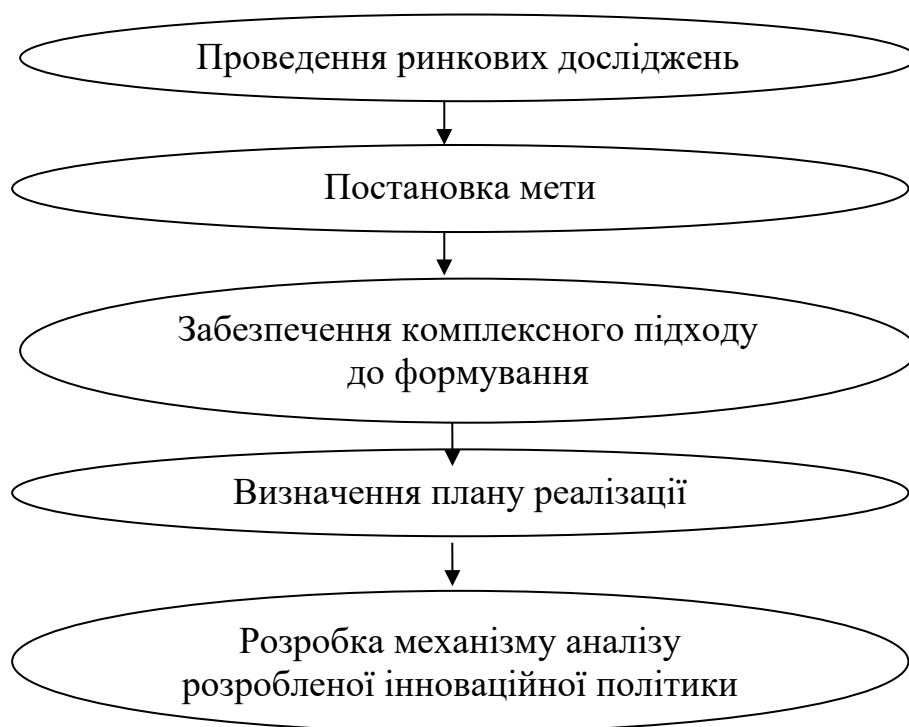

Рис. 3.3 Схема формування інноваційної політики у сільському господарстві [183]

Сьогодні показує, що головним критерієм становлення інноваційної парадигми технічного розвитку є характер взаємодії науки з виробництвом, підвищення наукоємності виробничих технологій та формування вищого техніко-економічного укладу. Саме наукоємність технології відображає ступінь її зв'язку з науковими дослідженнями і розробками. Важливим показником, що об'єктивно характеризує рівень суспільних витрат на науково-технічну й інноваційну діяльність у загальному балансі національного господарства, є наукоємність валового внутрішнього продукту і витрати на дослідження та розробки у відсотковому відношенні до ВВП.

Так, при витратах 0,4 % ВВП наука країни може лише виконувати функцію нагромадження й передачі знань, сприяти розвитку освіти й культури, але не в змозі відігравати помітну роль у її економічному житті. Пізнавальна

функція науки з визнанням окремих її результатів на світовому рівні стає більш помітною при витратах понад 0,4 %, а починає дієво впливати на економіку при 1,7 % і більше від ВВП. Водночас на науково-технологічні розробки, спрямовані на використання здобутих знань, потрібно передбачити у 2–2,5 рази, а на виробничі інновації – в 10 разів більші кошти. Останнє співвідношення фінансування цієї сфери в розвинених країнах світу становить 1:27, а в Україні воно обмежене пропорцією 1:1,15 [96].

Застосуванням біотехнології, генетики, біохімії, інформаційно-комунікаційних технологій в сільському господарстві перетворює його на одну з найнаукоємніших галузей, проте науково-технологічна й інноваційна сфера аграрного сектору економіки трактується державними управліннями як соціальна, або як чисто витратна, що можна пояснити лише низьким рівнем інноваційної культури.

Наукою доведено, що в процесі інноваційної діяльності з'являються нові форми обміну результатами наукового пошуку та інформацією, які забезпечують якісно новий рівень дифузії (розподілу й тиражування) нових виробів, технологій, методів організації та управління виробництвом, наукових рекомендацій і пропозицій. Значну роль при цьому відіграють комерційні й некомерційні форми науково-технічного обміну. Організаційні форми інноваційної діяльності формально втілюються в інститутах інноваційної інфраструктури, серед яких необхідно виокремити технопарки (дослідницькі й промислові), інкубатори, технополіси, центри високих технологій, венчурні фірми, кластерні утворення, інноваційні аграрні центри, наукові установи. Зазначені структури покликані забезпечити створення, комерціалізацію і впровадження інновацій [54, 100].

Комерціалізація наукових досліджень є важливою складовою ланцюга наука – техніка – виробництво – споживач. Інноваційну інфраструктуру можна віднести до організаційних чинників цього процесу, проте в Україні сформовано лише окремі її елементи. Інституційні норми забезпечення

розвитку організаційних форм інноваційної діяльності визначені прийнятою законодавчо-нормативною базою.

Правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Конституція України, Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукові парки», інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини в науково-технічній та інноваційній сферах, зокрема Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Проте невиконання законодавчою й виконавчою гілками влади положень законів, спрямованих на створення сприятливих умов для всіх суб'єктів інноваційної діяльності, а також часті зміни законодавчої бази загальмували динаміку розвитку та розбудови інноваційної інфраструктури в Україні.

Зокрема, реальний технопарковий рух у державі почався лише після прийняття у 1999 р. Верховною Радою України Закону «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», яким передбачено сприяння держави у вигляді економічних пільг. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2000р. № 1018 визначено порядок зарахування сум податків на спеціальні рахунки та їх використання технопарком. Разом із тим технопарки України ще не стали регіональними центрами розвитку інноваційної діяльності. І проблеми тут не тільки у фінансуванні.

Згідно з дослідженням, що проведено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України за темою «Розвиток сфери інновацій та трансферу технологій України протягом 2008 – 2010 рр.» у 2010 р. активність технопарків практично зведено до нуля: кількість діючих проектів технопарків зменшилася

майже в 7 разів (із 108 до 17). При чому 11 проектів було зареєстровано в останні два роки, тоді як з 2005 р. до кінця 2007р. не зареєстровано жодного. Платежі до бюджету й державних цільових фондів скоротилися з 123,1 млн. грн. за перше півріччя 2007 р. до 13,6 млн. грн. за перше півріччя 2009 р. Основною причиною такої ситуації є невиконання Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [179].

Потрібна оновлена нормативно-правова база регулювання діяльності цих інноваційних структур. Нагальною є розробка законопроекту «Про діяльність технопарків, технопаркових структур і технополісів», оскільки Законом «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» регулюється пільговий режим для виконавців інноваційних та інвестиційних проектів технопарків, а виникає потреба у підтримці й створенні нових малих і середніх інноваційних підприємств, пільгах, стимулах та інших формах їх державної підтримки.

Застарілим є й затверджене у 1996 р. Кабінетом Міністрів України «Положення про порядок створення та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549, що ґрунтується лише на законодавчих актах щодо організаційних форм, притаманних усім суб'єктам підприємництва та їхній спільній діяльності, без класифікації інноваційних структур і виділення їх специфіки. До заходів державної підтримки функціонування технопарків можна віднести: звільнення від податку на прибуток та податку на додану вартість, від сплати ввізного мита, застосування системи прискореної амортизації, повне або часткове (до 50%) безвідсоткове кредитування, повна або часткова компенсація відсотків. Останні з цього переліку заходи по суті не діють.

У багатьох країнах світу держава забезпечує стимулюючу підтримку ефективної діяльності технопарків – від прямого бюджетного фінансування, особливо при створенні, до різного виду митних і податкових пільг у процесі їхньої діяльності. Якщо в Україні найближчим часом не буде вжито кардинальних заходів щодо нормалізації роботи технопарків, нормативно-

законодавчого регулювання їхньої діяльності, то такі, ще донедавна успішно працюючі, інноваційні структури припинять своє існування.

Щодо інших організаційних форм, то за даними облдержадміністрацій на початок 2011 р. в усіх регіонах України діяло лише 24 інноваційних центри, 28 науково-навчальних центрів, 11 інноваційних бізнес-інкубаторів, 5 центрів інновацій та трансферу технологій, 23 центри комерціалізації інтелектуальної власності, 21 науково-впроваджувальне підприємство, 19 регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації, 10 інноваційно-технологічних кластерів функціонують нечисленні консалтингові фірми й небанківські фінансово-кредитні установи.

В регіонах України практично відсутні венчурні фонди, а створення центрів трансферу технологій знаходиться лише на початковій стадії [180, 187]. Хоча трансфер технологій є не менш важливим напрямом державної інноваційної політики, ніж розвиток інфраструктури. З метою реалізації положень Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» розроблено та впроваджено низку відповідних підзаконних актів:

– постанову Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 р. № 520 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер», яка спрямована на захист прав усіх суб'єктів трансферу технологій та сприятиме розвитку цивілізованого ринку трансферу технологій, інноваційних продуктів, товарів і послуг в Україні та підвищить рівень їх конкурентоспроможності на міжнародному рівні;

– розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2008 р. № 252 «Про передачу МОН повноважень на затвердження порядку ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій», яке дасть змогу систематизувати й уніфікувати інформацію щодо здійснення трансферу технологій та/або їх складових, забезпечити охорону майнових прав на вітчизняні технології й забезпечити проведення моніторингу у цій сфері [180].

Кабінет Міністрів України 14 травня 2008 року прийняв Постанову «Про затвердження Державної цільової економічної програми» «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 рр. [111], метою якої є створення інноваційної інфраструктури, спроможної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки. Досягнути вказаної мети передбачається завдяки виконанню наступних завдань: розвиток інноваційної інфраструктури для підтримки малого інноваційного бізнесу; створення на основі існуючої системи науково-технічної та економічної інформації державної системи інформаційно-консультаційної підтримки інноваційної діяльності; створення у вищих навчальних закладах цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності; створення розгалуженої інноваційної інфраструктури за участю наукових установ; створення інфраструктури фінансового забезпечення інноваційної діяльності; створення системи забезпечення інноваційної діяльності у регіонах; забезпечення систематичного навчання і підвищення кваліфікації працівників сфери інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності; створення нормативно-правової й науково-методичної бази для підтримки і розвитку підприємств та організацій інноваційної інфраструктури, розроблення механізму державної підтримки створення інноваційної інфраструктури.

Однією з організаційних форм інноваційної діяльності є інноваційні бізнес-інкубатори як органічне поєднання науки і виробництва для прискорення та спрощення процедури трансферу інноваційних технологій. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва» від 21 травня 2009 р. [110] інноваційний бізнес-інкубатор – спеціалізований бізнес-інкубатор, в якому створені умови для розробки і застосування суб'єктами малого та середнього підприємництва інноваційних технологій.

В Україні функціонує «Українська Асоціація бізнес-інкубаторів та Інноваційних центрів», [178] в якій нараховується 58 юридичних і 110 фізичних осіб, у тому числі сім іноземних членів. Це структури сприяння розвитку підприємництва в усіх регіонах України, керівники структур підтримки МСП, успішні підприємці, наукові працівники та зарубіжні консультанти. Мета асоціації полягає у сприянні практичній реалізації програм розвитку підприємництва шляхом створення й підтримки діяльності бізнес-інкубаторів, технопарків, центрів підтримки підприємництва та інших структур інноваційного типу. Нині Асоціація має практичний досвід створення й розвитку бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва в Україні, розвинуті міжнародні зв'язки, досвід організації і проведення конференцій та семінарів на міжнародному рівні.

Перспективною формою організації інноваційної діяльності є венчурна інноваційна компанія. Проектом Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» венчурна інноваційна компанія визначається як юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, яка здійснює управління активами венчурних інноваційних фондів, а безпосередньо венчурна діяльність – діяльність із комерційної реалізації інновацій, здійснювана венчурними інноваційними компаніями і фондами [182, 183].

Також потрібно забезпечити стабільне функціонування Національного венчурного фонду, основними завданнями якого повинні бути:

- сприяння реалізації державної економічної, структурної, науково-технічної, інноваційної та промислової політики шляхом підтримки інноваційних проектів за пріоритетними напрямками науково-технічної й інноваційної діяльності;

- участь у розробці, проведенні експертизи і конкурсного відбору та реалізації інноваційних проектів, спрямованих на структурну перебудову економіки;

- підтримка інноваційної діяльності, підготовки й освоєння виробництва нових видів продукції та технологій шляхом фінансування будівництва,

реконструкції й технічного переозброєння об'єктів, створення унікальних науково-дослідних і випробувальних установок;

– участь у високоризиковому фінансуванні інноваційних наукомістких проектів за рахунок коштів, одержаних на поворотній основі.

У 2010 р. наукові установи Національної академії аграрних наук України з метою наукового забезпечення вітчизняного АПК здійснювали дослідження, охоплені біля 50 науково-технічними програмами. Було виконано понад 1400 досліджень, 778 з яких Міжвідомчою радою при Національній академії наук визнані фундаментальними, а 629 завдань – такими, що мають прикладний характер, 500 із яких спрямовано на освоєння виробництвом. У рамках виконання завдань науково-технічних програм розроблено 79 теоретичних положень і концепцій, створено та передано на сортовипробовування більше 200 нових сортів і гібридів сільськогосподарських рослин, чотири типи сільськогосподарських тварин, 185 технологій, 226 методик та методичних рекомендацій. Протягом минулого року Академією активно здійснювалася законотворча діяльність. Так, протягом 2009 року внесено проекти нормативно-правових актів щодо підвищення ефективності діяльності АПК: до Верховної Ради України – 26, до Кабінету Міністрів - 19, до Міністерства аграрної політики та інших міністерств – 120, до інших органів влади – 54 [55, 184].

Центрами наукового забезпечення АПВ АР Крим і областей України проведено випробовування 896 наукових розробок, 720 з яких рекомендовано для освоєння, а 176 направлено для удосконалення. Центрами у 2009 р. впроваджено понад 1000 закінчених наукових розробок у 1017 агроформуваннях, проведено більше 1100 маркетингових досліджень [45]. Вважаємо, що забезпечити конкурентоспроможність аграрного сектору неможливо без переведення його на інноваційний шлях розвитку: формування інноваційної моделі господарювання, удосконалення форми співпраці вищих навчальних закладів із науковими установами, поліпшення якості супроводу заходів щодо впровадження результатів наукових досліджень тощо [29].

Адже екстенсивним розвитком сільськогосподарського виробництва неможливо досягти високих результатів. Низький рівень технологічного новаторства і неможливість трансферу технологій в аграрне виробництво призвели до ситуації, коли зарубіжні технології впливають на економічний розвиток більше, ніж вітчизняні інновації. Щорічне зростання постачання зарубіжних технологій призводить до залежності аграрного сектору України від інноваційної політики інших розвинутих країн і де домінуюче положення належить транснаціональним корпораціям, що бачать в Україні ринок збуту власних агротехнологій, а не конкурента. Тим більше, що за даними експертів Світової організації торгівлі світовий ринок наукоємної продукції зростає і за прогнозом до 2015 р. досягне 6 трлн дол. США.

Для сучасних інноваційних процесів характерним є скорочення часу ланцюга – ідея – новий продукт – виробництво – до 2 – 3 років. Проте в агропромисловому виробництві створення нового сорту рослин чи породи тварин може бути процесом, тривалим від 5 до 15 років. Ми погоджуємося з думкою, що створення ресурсозберігаючих технологій аграрного виробництва, нових сортів рослин чи порід тварин неможливо без досягнень генної інженерії й сучасних біотехнологій, які належать до п'ятого і шостого технологічних укладів, тоді як нині в сільському господарстві України можна бачити застосування технологій третього, четвертого технологічного укладу, подекуди й другого [151].

Згідно з прогнозованими світовими тенденціями розвитку технологій у сфері сільського господарства і продовольства домінуючими стануть технології, на організацію досліджень яких в Україні немає фінансових і матеріально-технічних ресурсів, а підприємці віддають перевагу зарубіжним технологіям. Для досягнення конкурентоспроможності необхідно зменшити енергомісткість виробництва, яка за показником кількості кілограмів умовного палива (з урахуванням паритету купівельної спроможності) з розрахунку на 1 дол. ВВП перевищує відповідні показники США, Японії, Англії, Австрії, Данії майже в 4 рази, і в цілому у світі – в 2,6 разів. Впровадження новітніх

енергозберігаючих технологій та виробництво дешевих нетрадиційних енергоносіїв – один із шляхів розв'язання проблеми [62].

У формуванні конкурентоспроможного аграрного виробництва важливе місце повинна посісти наука, яка потребує структурної перебудови й переорієнтації на розробки, необхідні для аграрного ринку. Чинник, пов'язаний з інтелектуальною складовою виробничого процесу, значною мірою сьогодні впливає на дохідність і конкурентоспроможність підприємств.

Як вважають ряд науковців, нові агроформування, фермерські, селянські господарства, агросервісні підприємства сформували стійкий ринковий попит на нові види добрив, нові заходи та засоби боротьби з хворобами й шкідниками рослин і тварин, нове обладнання та конструкторські елементи оновлення техніки для сільського господарства й переробних галузей. І однією з умов успішного інноваційного розвитку країни в цілому та агропромислового комплексу зокрема є створення й державна підтримка різних форм кооперації та інтеграції наукових, виробничих і фінансових організацій та структур [71].

Згідно з Концепцією розвитку національної інноваційної системи, виконання таких завдань і заходів, як: створення конкурентоспроможного сектору досліджень та розробок, забезпечення умов для його розширеного відтворення; розвиток інфраструктури інноваційної діяльності; створення системи економічних стимулів модернізації економіки на основі технологічних інновацій; підвищення інноваційної культури суспільства [183] спрямоване на продукування високотехнологічної інноваційної продукції для всіх галузей і агропромислового комплексу зокрема, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Державна підтримка науково-технічної й інноваційної діяльності повинна включати формування обласних програм інноваційного розвитку, до яких входитимуть замовлення на наукову, науково-технічну та інноваційну продукцію, фінансування на обласному і державному рівнях науково-технічних чи інноваційних проектів; сприяння в одержанні для провідних наукових установ кредитних ресурсів міжнародних організацій; розробка і

запровадження законодавчої та нормативно-правової бази, що сприятиме розвитку наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності; виходу інтелектуального продукту на ринок.

В умовах обмежених бюджетних ресурсів необхідним є створення позабюджетного фонду розвитку інновацій. Для підприємств і організацій науково-інноваційної сфери зниження процентної ставки кредитів за рахунок обласного бюджету; розвиток центрів із підтримки підприємств, що впроваджують інноваційну продукцію, субсидування частини витрат, зв'язаних із розвитком малого інноваційного підприємництва (на обласному та районному рівнях).

Недофінансування науково-інноваційної сфери економіки негативно впливає на зміни у кадровому складі науковців. Обслуговування архаїчного сільськогосподарського виробництва позбавляє вчених об'єкта дослідження, який, з одного боку, створює можливість, а з іншого – зумовлює нагальну необхідність в отриманні наукових результатів, що відповідають досягненням світового науково-технічного прогресу. У подібних випадках, як правило, можливим стає розроблення рекомендацій, які певною мірою сприяють скороченню допущеного в минулому технологічного відставання виробництва.

Вважаємо, що ефективне функціонування інноваційної моделі економічного розвитку повинно базуватись на відповідному інституційному забезпеченні, передбачає виважену державну інноваційну політику, поєднану з визначенням реальних можливостей, формуванням пріоритетів і перспективних напрямів практичних дій щодо активізації інноваційної діяльності.

3.2. Застосування маркетингових стратегій управління на ринку матеріально-технічних ресурсів

В сучасних умовах динамічного розвитку ринкового середовища перед сільськогосподарськими підприємствами, що розвиваються, рано чи пізно настає момент, коли його починають не влаштовувати характеристики вітчизняного ринку, політичний клімат чи економічні умови в державі, тому само собою виникає питання посилення позицій на внутрішньому ринку чи виходу сільськогосподарського підприємства на зовнішній ринок. На сьогодні для України це доволі актуальне питання, адже нестача фінансових засобів, незадовільний стан матеріально-технічних засобів, невідповідність продукції міжнародним стандартам, а також застарілість технологій є для багатьох підприємств одними із основних причин, що перешкоджають виходу на закордонні ринки.

В Україні існують підприємства, продукція та послуги яких можуть бути конкурентоспроможними не тільки на вітчизняному ринку. Тому для збільшення обсягу продажу продукції та ефективнішого використання виробничих потужностей цим підприємствам необхідно шукати нові ринки збуту. Підприємствам, які вирішили вийти на інші ринки, необхідно взяти до уваги існування безлічі обмежень і перешкод у міжнародній торгівлі – як в країні, на ринок якої воно збирається вийти, так і в своїй власній. До таких обмежень належать: митні тарифи, валютний контроль з боку держави, ряд нетарифних бар'єрів.

Маркетинг на міжнародній арені є дуже складним, тому що охоплює не тільки збут, але й інші сфери діяльності підприємства, в тому числі виробництво, постачання, фінанси тощо. Крім того, тут необхідне глибоке розуміння соціально-економічних і національно-культурних умов, які склалися в країні, де підприємство буде здійснювати свою діяльність. Можуть мати місце різниці в каналах розповсюдження, методах транспортування та

зберігання, законодавчому та юридичному забезпеченні, митних правилах. Усі ці особливості значно підвищують загальний комерційний ризик підприємницької діяльності на міжнародному ринку. Тому підприємству необхідно дуже ретельно обмірковувати стратегію виходу на зовнішні ринки.

Існує доволі багато визначень маркетингової стратегії, серед яких «... маркетингова стратегія – основа дій фірми в конкретних ринкових умовах, що визначає способи застосування маркетингу для розширення цільових ринків та досягнення ефективних результатів» [66]. Маркетингова стратегія – маркетингові заходи компанії зі сталого просування своїх товарів на ринок, включаючи визначення цілей, аналіз, планування маркетингових заходів, моніторинг [73].

Стратегія маркетингу – раціональна, логічна побудова, керуючись якою організаційна одиниця розраховує вирішити свої маркетингові завдання [38]. Вона містить конкретні стратегії по цільових ринках, комплексу маркетингу та рівню витрат на маркетинг.

Найбільш розгорнутою та доречною для сучасних умов України є таке трактування цього поняття: стратегія маркетингу – формування та реалізація цілей та завдань підприємства-виробника та експортера по кожному окремому ринку (сегменту ринку) та кожному товару на певний період часу задля здійснення виробничо-комерційної діяльності у повній відповідності до ринкової ситуації та можливостей підприємства [174]. Розробляється така стратегія на основі дослідження та прогнозування кон'юнктури товарного ринку, вивчення продуктів, покупців, конкурентів та являє собою раціональну логічну побудову, керуючись якою організація розраховує вирішити свої маркетингові завдання.

За визначенням американських дослідників, питома вага маркетингової стратегії в загальній стратегії підприємства становить близько 80% [173]. У процесі формування маркетингової стратегії можна виділити вхідні та вихідні елементи: вхідні елементи – це ті фактори, аналіз яких передуює розробленню маркетингової стратегії, тобто фактори маркетингового середовища і цілі

фірми; вихідні елементи – це стратегічні рішення щодо маркетингового міксу, тобто комплексу компонентів маркетингу, який включає чотири складові – товар, ціну, розподіл та просування. Основне призначення маркетингової стратегії полягає в тому, щоб взаємно узгодити маркетингові цілі фірми з її можливостями, вимогами споживачів, використати слабкі позиції конкурентів та свої конкурентні переваги. Маркетингова стратегія підпорядкована корпоративній стратегії діяльності фірми. Її вибір також залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, найважливішими серед яких є фактори, що характеризують стан галузі й умови конкуренції в ній, та фактори, що характеризують конкурентні можливості фірми, її ринкову позицію та потенціал. Стратегію можна розглядати як комплексний план для здійснення місії підприємства. За формою стратегія – один з управлінських документів, що може бути представлений у вигляді графіків, таблиць, описів і т.п. За змістом стратегія – це сукупність дій для досягнення цілей організації.

При формуванні стратегії насамперед необхідно врахувати: на якій стадії життєвого циклу перебуває галузь; структуру галузі; сутність і потужність п'яти конкурентних сил (постачальники найважливіших ресурсів, покупці, конкуренція між продавцями в середині галузі, товари-субститути, потенційні продавці даного товару), масштаби діяльності конкурентів. Вибір маркетингової стратегії здійснюється в кілька етапів. Перш за все виявляються конкурентні переваги фірми. Для оцінювання можливостей успішного виходу сільськогосподарського підприємства на ринок зіставляють дані аналізу зовнішнього та внутрішнього середовищ і на їх основі проводять порівняння характеристик даної фірми з характеристиками конкурентів, а також з очікуваннями споживачів та партнерів.

Аграрії визначають сильні та слабкі сторони, що допомагають їм виділити ті напрямки, в яких вони можуть досягти успіху; оцінюють можливості та погрози потенційних ринків, що допомагає визначити фактори, які є необхідними для успіху на ринку. Порівняння потенційно успішних напрямків та важливих для успіху факторів дає підприємству уявлення про

власні конкурентні переваги та робить можливим розроблення стратегій. Далі розробляється базова маркетингова стратегія – довготерміновий план підприємства, який повинен бути розписаним детально, тому що в будь-який момент може бути спростований будь-якими непередбаченими подіями у зовнішньому середовищі. Тому базова довготермінова стратегія не є чимось таким, що визначається раз і назавжди та ніколи не змінюється. Вона повинна регулярно коригуватися та уточнюватися залежно від змін, які трапляються на ринку, та результатів діяльності підприємства.

При розробці базової стратегії керівництво приймає рішення про ступінь глобалізації діяльності компанії з урахуванням таких факторів як обсяг місцевого ринку, рівень конкуренції на ньому, ступінь глобалізації діяльності конкурентів, наявність у фірми ресурсів та конкурентних переваг. Спираючись на прийняту базову стратегію, керівництво підприємства проводить аналіз портфеля підрозділів на всіх її рівнях. Портфельний аналіз підрозділів фірми це останній ступінь перед прийняттям рішень про вибір маркетингових стратегій, спеціалізації та розміщенні виробництва. Існує кілька ознак стратегії [67]:

1) процес вироблення стратегії не завершується якою-небудь негайною дією, зазвичай він закінчується встановленням загальних напрямків, просування за якими забезпечить зростання та укріплення позицій фірми;

2) сформульована стратегія повинна бути використана для розроблення стратегічних проєктів, методів пошуку; роль стратегії в пошуку полягає в тому, щоб, по-перше, зосередити увагу на визначених ділянках чи можливостях, по-друге, відкинути всі інші можливості як несумісні з прийнятою стратегією;

3) необхідність у даній стратегії відпадає як тільки реальний хід подій виведе організацію на бажаний розвиток;

4) у ході формулювання стратегій не можна передбачити всі можливості, що відкриваються при складанні проєкту конкретних заходів, тому необхідно задовольнятися узагальненою, неповною та неточною інформацією про різні альтернативи;

5) при появі точнішої інформації може бути поставлена під сумнів обґрунтованість первинної стратегії, тому необхідний зворотний зв'язок, що дозволяє забезпечити своєчасне переосмислення стратегії.

Процес реалізації стратегії може бути розділений на два великих етапи:

а) процес стратегічного планування – вироблення набору стратегій, від базової стратегії підприємства до функціональних стратегій та окремих проектів;

б) процес стратегічного управління – реалізація певної стратегії в часі, опрацювання стратегії в світі нових обставин. На стадії стратегічного планування визначаються стратегії підприємства (на рівні корпорації) шляхом встановлення його місії, аналізу стратегічних позицій, дослідженню зовнішніх та внутрішніх факторів і дій, що можуть привести до досягнення, утримання, розвитку та капіталізації конкурентних переваг.

Результатом стратегічного планування є розроблена стратегія, на базі якої здійснюється стратегічне управління підприємством. За Мінцбергом виділяють п'ять класифікацій стратегії [175]:

6) стратегія як план – свідомий стратегічний процес, який підкреслює логічну та структурну послідовність подій;

7) стратегія як хитрість – являє собою специфічну програму, тактику чи маневр для того, щоб випередити конкурентів;

8) стратегія як модель, під якою можна розуміти певну послідовність у поведінці, їй можна знайти раціоналістичне пояснення;

9) стратегія як позиція – відноситься до вибору позиціонування організації в межах відповідної галузі господарства, в ширшому стратегічному контексті позиціонування являє собою рівновагу між організацією й тим середовищем, де вона проводить господарську діяльність;

10) стратегія як перспектива – тут мова йде про перспективу з позицій компанії чи корпоративне уявлення про навколишнє середовище; в такому вигляді стратегія може виникати з певного набору нематеріальних цінностей компанії, підходів, корпоративного духу та поглядів.

Тут слід зазначити, що змінювати стратегію потрібно в таких випадках: протягом досить тривалого часу вона не забезпечує досягнення задовільних показників; підприємства-конкуренти різко змінили свою стратегію; змінилися інші зовнішні фактори для діяльності підприємства; відкрилися перспективи для прийняття заходів, що в змозі значно підвищити прибутки підприємства; змінилися чи виникли нові переваги покупців чи з'явилися тенденції до можливих змін у цій галузі; поставлені в стратегії завдання вже вирішені та виконані.

Світові тенденції глобалізації, швидкий технічний та технологічний підйом виробництва, зростання темпів розвитку національних ринків і, як наслідок, посилення рівня конкурентної боротьби ставлять високі вимоги до стратегічного маркетингу в діяльності господарських суб'єктів. Адже тільки стратегічний маркетинг із властивим йому функціональним апаратом в змозі передбачити і зумовити майбутнє, саме він на даний час є одним із найважливіших елементів конкурентної боротьби, а маркетингова стратегія є основним його інструментом. Тому саме при розробленні маркетингових стратегій необхідно приділяти значну увагу підприємствам, що функціонують у ринкових умовах, де маркетингові стратегії допомагають підприємствам цілеспрямовано просуватися вперед.

У процесі розробки стратегії товаровиробник повинен розглядати ситуацію в комплексі та об'єктивно дивитися на речі, що при інноваційному підході дозволить розробити правильну та реальну програму дій, яка буде відповідати вимогам ринку й задовольняти перспективні цілі підприємств. На жаль, на основі проведених досліджень в Україні [177] доволі незначна кількість аграріїв приділяє належну увагу стратегічному плануванню. Наприклад, частка підприємств, що визнає пріоритет стратегічного планування перед оперативним, у Києві становить 21,4%, Донецьку – 14,6%, Херсоні – 5,4%, а у Тернополі менше 1%.

Складні умови господарювання, зміни в техніці та технологіях, зростаючі вимоги споживачів вимагають від сучасних менеджерів усіх рівнів управління

нових знань і навичок, які б відповідали вимогам часу. Життєва необхідність у використанні стратегічного управління як одного з найефективніших і найпрогресивніших засобів управління організацією викликана розвитком ринкових відносин, позитивними зрушеннями в економіці України, зростаючою конкуренцією на всіх ринках. Тільки чітко уявляючи місце своєї підприємства на ринку, враховуючи його особливості менеджер може вирішити такі життєво важливі питання: яким бізнесом займатися, що необхідно зробити сьогодні для успіху завтра і яким чином цього досягти, які перспективи підприємства, які можливості має компанія тощо. Ефективне управління неодмінно вимагає від керівників аналітичного, стратегічного мислення, вміння завчасно передбачити результати прийнятих стратегічних рішень.

Існує тісний зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім станом ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства - станом, що характеризує рівень отриманого кінцевого результату діяльності підприємства і створення протягом певного періоду можливостей розвитку й можливостей занепаду. Сучасним менеджерам необхідно ретельно аналізувати зовнішнє середовище для своєчасного внесення змін у вибраній напрям діяльності підприємства. Вони повинні добре знати особливості функціонування своєї компанії, її сильні та слабкі сторони, щоб передбачити, які зміни принесуть успіх підприємству. Вітчизняним організаціям останні кілька років критичну ситуацію створюють динаміка ринку, яка важко прогнозується, безліч нових директивних рішень і законодавчих актів, зростання агресивності зовнішнього середовища, особливо у фінансовій сфері. Неможливо розробити ефективну маркетингову стратегію компанії, яка не визнає стратегічного планування взагалі. Адже стратегічно орієнтовані організації мають істотні переваги, які при правильному використанні можуть зумовити вихід на лідируючі позиції галузі. До таких переваг відносять:

11) зменшення до мінімуму негативних наслідків змін, що відбуваються, а також факторів «невизначеності майбутнього»;

12) можливість врахувати об'єктивні фактори, що формують зміни,

зосередитися на вивченні цих факторів; сформувати відповідні інформаційні банки;

13) можливість отримати необхідну базу для прийняття стратегічних і тактичних рішень;

14) полегшити роботу із забезпечення довго- та короткотермінової ефективності й прибутковості;

15) можливість зробити організацію керованішою, оскільки за наявності системи стратегічних планів є змога порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями, конкретизованими у вигляді планових завдань;

16) можливість встановлення системи стимулювання для розвитку гнучкості та пристосованості організації та окремих її підсистем до змін;

17) забезпечення динамічності змін через прискорення практичних дій щодо реалізації стратегічних планів на основі відповідної системи регулювання, контролю та аналізу;

18) створення виробничого потенціалу та системи зовнішніх зв'язків, що є сприйнятливими до змін і дають можливість досягти майбутніх цілей;

19) реалізація зазначених принципів дає змогу побудувати обґрунтовану послідовність дій щодо реалізації концепції та формування системи стратегічного управління.

Товаровиробник може надати перевагу звертанню до всього ринку чи сфокусуватися на одному чи кількох специфічних сегментах у межах свого базового ринку. Таке розбиття базового ринку звичайно виконується в два етапи. Завдання першого етапу, що має назву макросегментація, полягає в ідентифікації “ринків товару”, в той час як на другому етапі, що має назву мікросегментація, ставиться ціль виявити всередині кожного раніше ідентифікованого ринку «сегменти» споживачів.

Стратегія сегментації – поглиблення ступеня насичення товарами та послугами, що пропонуються, всіх груп споживачів, вибір максимальної глибини ринкового попиту, вивчення найдрібніших його відтінків [173].

Значення сегментації як ефективного інструментарію маркетингової діяльності пояснюється такими її особливостями: сегментація є високоефективним засобом конкурентної боротьби, оскільки вона орієнтується на виявлення й задоволення специфічних потреб споживачів; орієнтація діяльності підприємства на певну ринкову нішу, знайдену завдяки вдалій сегментації, особливо ефективна для фірм, які розпочинають свою ринкову діяльність; ринкова сегментація допомагає більш обґрунтовано визначити маркетингові спрямування підприємства; за допомогою сегментації з'являється можливість установити реалістичні маркетингові цілі; вдала сегментація ринку впливає на ефективність маркетингу загалом, починаючи з дослідження ринку та споживачів до формування відповідної системи збуту й просування.

За Ф. Котлером, ринкові сегменти повинні мати такі властивості [67]: вимірюваність – компанія повинна мати можливість оцінити розміри, купівельну спроможність та інші характеристики сегмента; розмір – сегменти повинні бути досить великими для забезпечення прибутку та покриття витрат; сегментом можна назвати максимально однорідну групу споживачів, що однаково сприймають спрямовані на них маркетингові програми; доступність – продавці повинні мати можливість виходу на сегменти з метою їх обслуговування; відмінні ознаки – за визначенням, сегмент повинен складати відмінну від інших групу споживачів, що характеризується однотипною реакцією на різні елементи програми маркетингу; активність – програма маркетингу, що розроблена для залучення уваги споживачів та їх обслуговування, повинна сприйматися ними активно.

Це тільки деякі критерії, за якими проводиться сегментація ринку. Для кожного ринку існує свій набір змінних, який може кардинально відрізнятися від наборів для інших ринків споживчих товарів, не кажучи вже про ринки товарів виробничого призначення. В сучасних умовах глобалізації світової економіки збільшуються можливості створення попиту на універсальні товари, що зумовлює необхідність проведення сегментації на міжнародному та світовому рівнях. Її мета – у виявленні в різних країнах та регіонах груп

споживачів з однаковими сподіваннями та вимогами відносно товарів, незважаючи на культурні та національні відмінності. Ці сегменти, навіть якщо вони не дуже великі в кожній країні, в цілому можуть являти собою доволі привабливі можливості для міжнародної підприємства. Міжнародна сегментація ринку може бути визначена як процес ідентифікації специфічних сегментів потенційних споживачів у вигляді групи країн чи груп індивідуальних покупців з однорідними властивостями, які з великою ймовірністю будуть мати схожу поведінку при купівлі. Є три різних підходи до міжнародної сегментації [186]:

20) ідентифікація кластерів країн з попитом на схожі товари; застосовується до групи країн, однорідних в економічному та культурному планах зі схожими кліматичними, мовними, інфраструктурними, комерційними та інформаційними умовами, але даному підходу притаманні три суттєві обмеження: він базується на характеристиках країн, а не змінних, що притаманні споживачам, передбачає високу однорідність у межах обраної країни, що рідко має місце, він нехтує можливістю існування однорідних споживчих сегментів, що поширюються за межі обраних країн;

21) ідентифікація сегментів, що мають місце в усіх чи багатьох країнах; універсальні сегменти відповідають ідентичним групам покупців з однаковими потребами в кожній країні; для стратегії такого типу маркетингова програма залишається однаковою практично для всіх країн, розмір ринку в кожній країні може бути невеликим, а загальний обсяг доволі привабливим; це найрадикальніший метод, який надає фірмі важливу конкурентну перевагу в контексті стабільності іміджу, а також економії на масштабах та ефектах досвіду, крім того, завдяки цій стратегії підприємство ускладнює вихід на ринок конкурентам;

22) вихід на різні сегменти в будь-яких країнах з одним товаром; той самий товар може продаватися в різних сегментах, якщо збутова та комунікаційна політика в кожній країні диференційована з урахуванням характеристик цільового сегмента, тобто адаптація до потреб різних сегментів

відбувається не за рахунок товару, а з допомогою інших маркетингових факторів. Даний підхід вимагає серйозної адаптації стратегії комунікації та продажів, що призводить до підвищення витрат; ця стратегія може погіршити стабільність іміджу марки та потребує диференційованого оперативного маркетингу, її перевага в адаптації до місцевих умов.

Що стосується маркетингу безпосередньо у сфері АПК, то тут доцільно говорити про три сфери впливу: ресурсозабезпечення сільського господарства продукцією виробничо-технічного призначення (маркетинг засобів виробництва), реалізацію сільськогосподарської продукції та сільськогосподарської сировини (маркетинг сільськогосподарської сировини), її переробку і збут продовольчих товарів через торгову мережу (маркетинг продовольчих товарів). Маркетинг на ринку матеріально-технічних засобів в широкому розумінні включає взаємини всіх трьох сфер агропромислового комплексу – агропостачання сільгоспвиробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, посередницько-торгової діяльності з доведення агропродукції (продуктів харчування) безпосередньо до споживача.

Всі три різновиди маркетингу АПК, дуже несхожі між собою, мають свою специфіку, що формується особливостями товарних ринків, і вимагають самостійних форм організації, структури, функцій і методів діяльності маркетингової служби. Так, якщо маркетинг сільгосппродукції функціонує тільки на перетинанні II і III сфер АПК і регулює потоки сільгосппродукції, що спрямовується на споживання і промислову переробку, то сфера діяльності маркетингу матеріально-технічних засобів виробництва ширше і охоплює взаємини галузей які продукують ресурси (I сфера АПК) з II та III сферами комплексу по лінії реалізації підприємствами-виробниками і фірмами-посередниками нової техніки, устаткування, добрив, запчастин і матеріалів сільськогосподарським товаровиробникам.

У зв'язку з цим розрізняються і учасники цих двох видів маркетингу. Якщо основними учасниками маркетингу засобів виробництва є підприємства що виробляють ресурси для галузей АПК, фірми-посередники, які реалізують

ці ресурси, і підприємства – споживачі машин, устаткування, ПММ тощо, то в маркетингу сільгосппродукції беруть участь сільськогосподарські товаровиробники, заготівельні, переробні та торговельні підприємства, а також споживачі сільгосппродукції.

Аналіз ситуації, що склалася в сфері постачання матеріально-технічних засобів в аграрному секторі дозволяє зробити висновок про необхідність відновлення єдиної системи агропостачання на ринку засобів виробництва в особі певної регіональної організації на кшталт колишніх радянських агропостачальницьких організацій як основи системи постачання ресурсів АПК, що відповідає за повне і своєчасне задоволення платоспроможного попиту всіх підприємств комплексу. Мова йде про особливий вид агросервісу, комплексного технічного обслуговування, ремонту, постачання сільськогосподарських машин і обладнання, підготовку персоналу, технічних обмінних пунктів. Це не виключає діяльності паралельних торгово-посередницьких структур, конкуруючих з вказаною макросистемою на регіональних ринках матеріально-технічних засобів.

Вважаємо, що інтереси регулярності та надійності ресурсного забезпечення сільгоспвиробництва, що має життєво важливе значення для нормального функціонування агровиробників потребує підтримки і розвитку системи агропостачання на основі єдиних організаційно-економічних принципів побудови. У цих умовах основною ланкою системи агропостачання повинні стати районні та обласні агросервісні підприємства. Створивши вертикально-ієрархічний принцип виявлення попиту і формування замовлення на техніку, ці організації в змозі організувати комплексне і якісне забезпечення сільських товаровиробників з допомогою відновленої мережі торговельних баз, складських комплексів, дилерських центрів технічного обслуговування, магазинів дрібнооптової торгівлі.

Орієнтація організацій агросервісу на ринкові принципи господарювання повинна залучити споживача до обслуговування через систему її територіальних баз і дилерських центрів, які в нових умовах повинні довести

свою перевагу і конкурентоспроможність порівняно з численними посередниками найкращими якістю і надійністю обслуговування, оперативністю відгуку на споживчий попит, гнучкою ціновою політикою, чітким графіком поставок, системою гарантій на поставлену техніку. Щоб домогтися цього, необхідно оптимальне поєднання використання принципів логістики на макрорівні з маркетинговою діяльністю регіональних (обласних і районних відділень) агропостачання, орієнтованих на виявлення попиту і якісне дилерське обслуговування сільгоспвиробників. Це означає, що в ринкових умовах діяльність з агропостачання повинна будуватися на принципах маркетингу і логістики, що забезпечить ефективне функціонування системи в цілому.

Дослідження стану маркетингової діяльності на прикладі мережі агропостачання Херсонської області показало, що на більшості структур використовуються лише окремі елементи маркетингу, які впливають з потреб їх поточної торгово-посередницької діяльності: збір разових заявок на матеріально-технічні ресурси, реклама ряду товарів через засоби масової інформації, інформування споживачів про можливості заводів-постачальників. Разом з тим перспективних маркетингових розробок, дослідження системи постачання матеріально-технічних ресурсів не ведеться, а більшість підприємств не мають маркетингових відділів або служб, керівники і фахівці не володіють маркетинговими прийомами збуту товарів [102, 179].

Маркетингова діяльність в системі постачання матеріально-технічних засобів повинна включати наступні елементи: дослідження системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами, вивчення підприємств-постачальників матеріально-технічних ресурсів і структури платоспроможного попиту сільгоспвиробників, аналіз діяльності фірм-конкурентів; визначення доцільних каналів реалізації, включаючи заходи щодо створення мережі роздрібних магазинів; створення гнучкої системи ціноутворення, упорядкування торгових націнок, їх максимальне наближення до реальних витрат обігу; розробку прогресивних методів руху товару, включаючи

проведення презентацій нових товарів і проведення рекламних компаній; організацію післяпродажного обслуговування клієнтів; стимулювання торгового персоналу з метою збільшення обсягу продажів [56, 169].

Центральний напрямок маркетингової діяльності є дослідження ринку матеріально-технічних ресурсів (місткість ринку, структура попиту, сегментація споживачів), чому раніше майже не приділялося уваги. В процесі маркетингового дослідження системи постачання матеріально-технічних ресурсів в Херсонській області нами були виявлені чинники, що визначають попит на окремі сегменти моделей тракторів Харківського тракторного заводу (ХТЗ) – ХТЗ-2511 (27 к.с.) та ХТЗ-18041 (196 к.с.) продукція якого поряд із продукцією інших заводів реалізується через мережу агропостачання (табл. 3.2). Результати дослідження дозволили виявити кращі сегменти ринку, на які можуть бути орієнтовані дані моделі.

Таблиця 3.2

**Фактори попиту на продукцію ХТЗ: марки тракторів
ХТЗ-2511, ХТЗ-18041 (у дужках – марка ХТЗ-18041)**

Фактори попиту (технічні і функціональні параметри виробу) або види запитів споживачів	Сегменти ринку за групами споживачів, де використовується продукція заводу		
	Великі с/г підприємства	Середні с/г підприємства	ОСГ та фермерські господарства
Технічні характеристики	++ (++)	+++ (+++)	+++ (+++)
Ціна	++ (++)	+++ (+++)	+++ (+++)
Надійність	++ (++)	++ (++)	+++ (+++)
Особливі якості	+ (+)	+ (+)	++ (++)
Зручність використання	(+) +	++(++)	++ (++)
Габарити (максимум)	+ (+)	+ (++)	++ (+++)
Багатоваріантність у використанні	++ (++)	++ (+)	++ (+)
Ремонтпридатність	++ (++)	+++ (+++)	+++ (+++)
Вибір модифікацій	+ (+)	+ (++)	+++ (+)
Ергономічність	++ (++)	++ (+)	++ (+)
Стиль, дизайн	+ (+)	+ (+)	++ (++)

*Прийняті позначення: + + + - дуже важливий чинник; + + - важливий чинник; + - маловажливий чинник

* Розраховано згідно з даними [116, 184, 186]

Табл. 3.2 дозволяє визначити, які функціональні параметри виробів відповідають тим або іншим запитам споживачів. Так, фермерські господарства формують попит на сільгосптехніку порівняно невеликих габаритів і потужності. Для них визначальними є її надійність, якість сервісу, ремонтпридатність і ціна. Такі господарства віддають перевагу колісним універсально-пропашним тракторам потужністю 30–50 к.с. «Лінійку» тракторів, що включають дані моделі, освоїв Харківський тракторний завод. Для інших споживачів, які віддають перевагу середній діапазон потужностей, цілком підходять моделі ХТЗ, зокрема модель ХТЗ-18041, що є найбільш ходовою, універсальною і порівняно найнадійнішою машиною, а також більш потужні та надійні трактора «МТЗ».

Модель ХТЗ-150К-09-25 окупається тільки у великих господарствах, крім того, вона має підвищене навантаження на ґрунт, і при виборі покупець може віддати перевагу закордонним аналогам. Проте необхідно відзначити, що закордонні сільгоспмашини, спочатку багаторазово перевищуючи в якості і продуктивності вітчизняні аналоги, мають значно більш високу ціну і в умовах неякісного («нерідного») сервісу і труднощів з постачанням запчастин зі своїх заводів-виробників (а також їх дорожнечу) через 3–4 роки експлуатації станом якості матеріально-технічному ресурсу порівнюються з вітчизняною технікою і вже не мають експлуатаційних переваг. Крім того, закордонні зернозбиральні машини окупають себе при врожайності культур, як мінімум, в 40–50 ц/га (в Україні врожайність щонайменше у 1,5 рази нижче) і вимагають набагато більш вирівняного ґрунту.

Передумовою успішної реалізації маркетингових функцій є створення відділів (підрозділів) маркетингу в складі постачальницьких організацій. Приклад такої організаційної структури відділу маркетингу у складі постачальницької організації наведена на рис. 3.4.

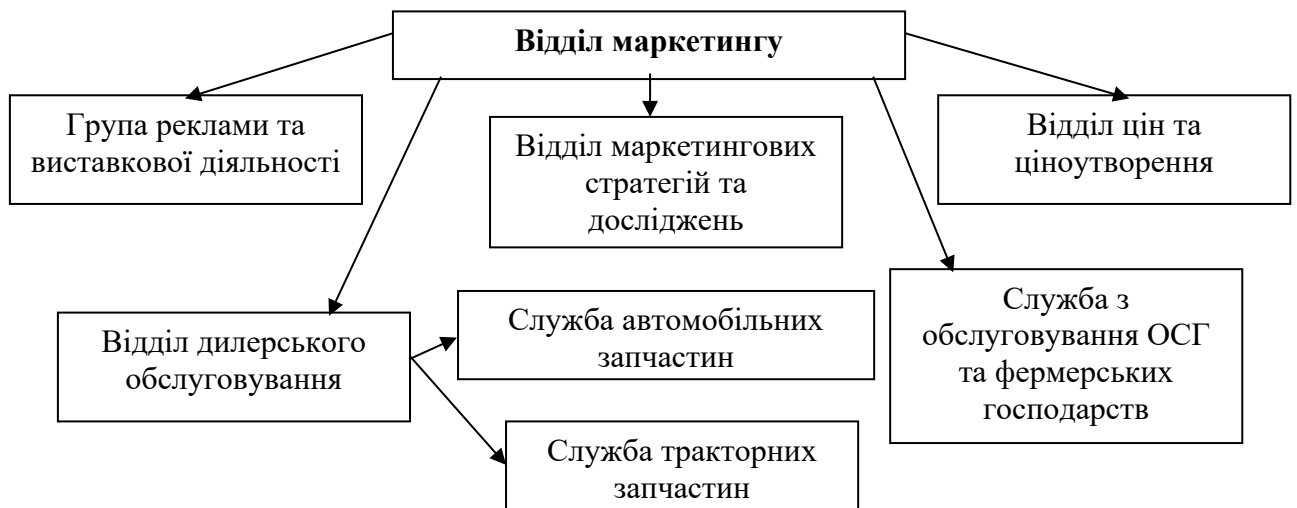

Рис. 3.4 Рекомендована організаційна структура відділу маркетингу постачальницької організації*

*розроблено автором на підставі даних [59, 73]

Наступним важливим напрямком маркетингу є розробка гнучкої системи ціноутворення, яка буде сприяти збільшенню обсягів продажів, зниження цін на реалізовані матеріально-технічні ресурси, завоювання більшої частки ринку. Значна роль належить упорядкуванню торгових націнок постачальницьких організацій, їх максимального наближення до реальних витрат обігу кожної групи товарів.

Важливою складовою діяльності постачальницьких підприємств є здійснення дилерських функцій, включаючи технічний і транспортний сервіс споживачів. Успішна діяльність дилерських центрів можлива тільки при тісних контактах із заводами-виробниками машин, з одного боку, і у тісній взаємодії з ремонтно-технічними підприємствами (РТП) з іншого боку. У такий співпраці з'являється можливість побудови логістичних структур на основі сполучення і синхронізації роботи транспортних служб з постачання запасних частин, складських комплексів і виробничих цехів складання готових до експлуатації машин. Дилерські центри повинні оперативно виявляти потреби клієнтів у заміні зношених частин і агрегатів машин і своєчасно здійснювати поставку нових деталей (рис. 3.5).

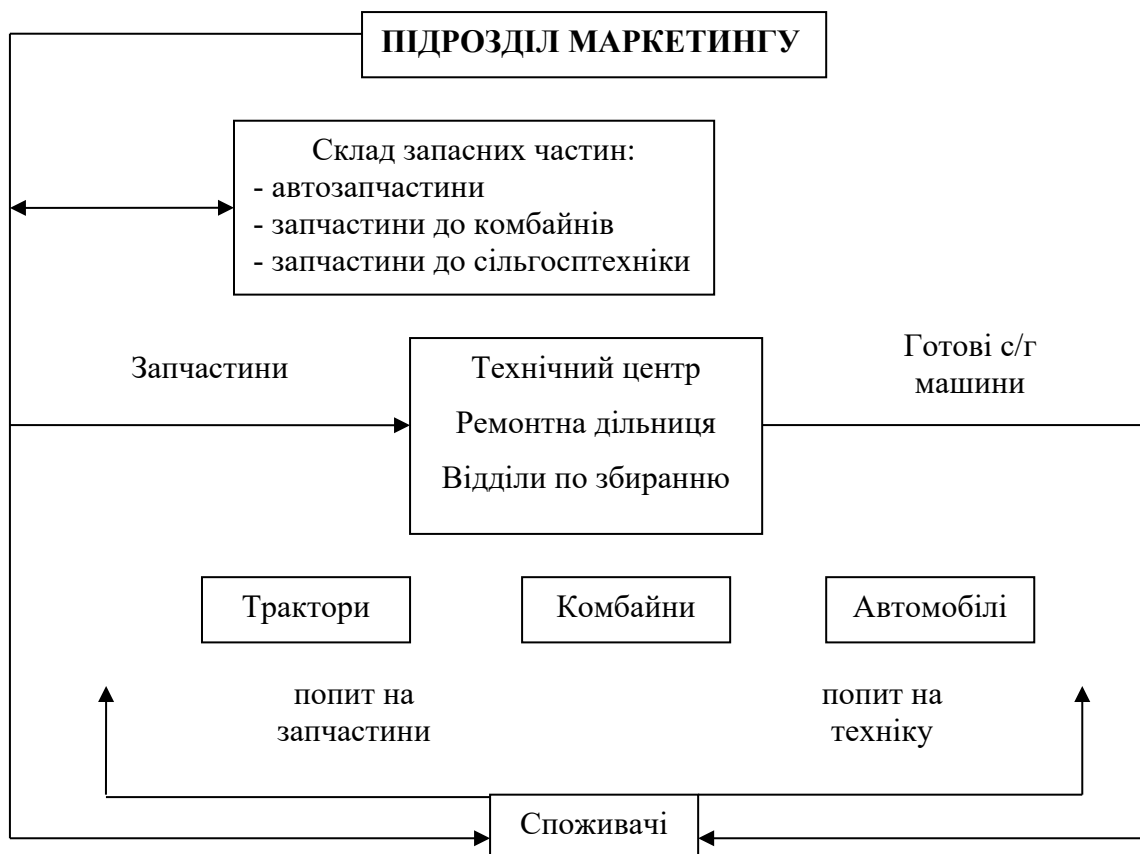

Рис. 3.5 Схема взаємодії мережі з постачання матеріально-технічних засобів по виявленню попиту і задоволенню заявок на запасні частини і готові машини*

* розроблено автором на основі [42, 171, 173]

В окрему службу в силу специфіки сільського господарства слід виділити персонал, який займається питаннями ресурсозабезпечення фермерських господарств - порівняно нечисленних, розосереджених по території області, які мають свій характерний попит на матеріально-технічні ресурси (дрібні закупівлі, обмежений асортимент, запчастини до міні-тракторів і т. і.). Крім того, у складі відділу маркетингу або відділу збуту (бюро договорів) слід передбачити підвідділ бартеру і взаємозаліків з метою впорядкування розрахунків за такими операціями.

Вважаємо, що створення в ряді регіональних постачальницьких організацій багатофункціональних агросервісних центрів дозволить скоротити терміни усунення несправностей і простоїв техніки, встановити довгострокові

партнерські відносини з заводами, що повинно привести до значного підвищення ефективності діяльності сільськогосподарської галузі.

Основне призначення маркетингової стратегії полягає в тому, щоб взаємоузгодити маркетингові цілі товаровиробника з його можливостями, вимогами споживачів, використати слабкі позиції конкурентів та свої конкурентні переваги. Складні умови господарювання, зміни в техніці та технологіях, зростаючі вимоги споживачів змушують сільськогосподарські підприємства застосовувати маркетингові стратегії для ефективного використання матеріально-технічних ресурсів.

Проаналізувавши вищевикладене, можна з упевненістю зазначити, що формування маркетингових стратегій – один із найсуттєвіших та найскладніших етапів процесу маркетингу. Адже маркетингова стратегія – це основа дій галузі в конкретних умовах, яка визначає способи застосування маркетингу задля розширення цільових ринків з метою досягнення ефективних результатів діяльності [73, 75].

3.3. Посилення державної підтримки матеріально-технічного забезпечення галузей сільського господарства

Система матеріально – технічного забезпечення галузей сільського господарства формується і функціонує не спонтанно, безсистемно, а відповідно до вимог та принципів технічної політики. Причому, сама суть і зміст технічної політики, її наповненість не є чимось стабільним. Вона змінюється та коригується залежно від конкретних обставин та ступеня розвитку науково технічного прогресу. До того ж, прогрес ніяк не можна зводити лише до інновації в матеріально-технічних ресурсах, він має місце в технології виробництва, інноваціях в рослинництві та тваринництві, організації виробничих процесів.

Стан матеріально-технічної бази вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції досяг такого критичного рівня, що за умов збереження існуючих тенденцій щодо його погіршення можна прогнозувати настання системної техногенної кризи в АПК вже у найближчі роки. Тому на самому високому державному рівні повинні бути визначені шляхи технічного переозброєння села, що дозволить зміцнити матеріально-технічну базу сільського господарства і тим самим забезпечити вихід сільськогосподарських підприємств з кризи.

У Законі України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [49] визначено основні напрями державної політики пріоритетного розвитку вітчизняного машинобудування для АПК, передбачено створення сприятливих економічних умов для збільшення обсягів виробництва техніки та обладнання, визначено шляхи формування ринку та вдосконалення системи забезпечення вітчизняною технікою. Для втілення в життя цього закону необхідно формувати ринок конкурентоспроможних вітчизняних матеріально-технічних ресурсів, систему

На рівні держави важливим заходом по зміцненню матеріально-технічної бази є створення широкої мережі машинно-технологічних станцій, пунктів прокату сільськогосподарської техніки з метою наближення їх до товаровиробників. Це дозволить більш ефективно використовувати наявну техніку на правах оренди, яка зосереджується в цих станціях і пунктах, і таким чином знизити показник технікоємкості в розрахунку на одиницю площі та одиницю продукції. За цих умов сільськогосподарські підприємства можуть самі вирішувати, в який спосіб, у разі необхідності, залучати техніку до виконання польових робіт: користуючись послугами банків при придбанні матеріально-технічних засобів за рахунок кредиту, агросервісних комерційних структур на виконання окремих видів робіт, оренди на умовах лізингу та інших. Вибір агропослуг буде залежати від їх ціни і право вибору належить товаровиробнику [6, 90].

Державна політика по відношенню до сільськогосподарських товаровиробників повинна бути передбачуваною щодо гарантій адекватних цін на основні види продукції, які б компенсували не лише витрати на її виробництво, але і гарантували мінімальний рівень рентабельності і не допустили б збитковість виробництва. Такими можуть бути заставні ціни, виходячи з кон'юнктури ринку на окремі види продукції та продовольчої безпеки держави, зниження яких не допускається. Підвищення ринкових цін можливе за більш високих показників якості, а також необхідності стимулювання розвитку окремих галузей, які опинилися в кризовому стані, тому їх підтримка з боку держави є необхідною (тваринницькі галузі, бурякоцукрова, інші). Аграрії в умовах ринку повинні використовувати всі можливі варіанти для зміцнення матеріально-технічної бази, за рахунок чого підвищувати рівень механізації виробничих процесів, що сприятиме зниженню витрат і собівартості продукції. Співвідношення власних і залучених засобів виробництва для кожного підприємства може бути індивідуальним, з орієнтацією на особливості його спеціалізації та перспективи розвитку, але в основі повинно бути раціональне використання всіх ресурсів [4, 16].

Для створення ефективного технічного забезпечення сільського господарства можна визначити такі основні шляхи: 1) організувати державне субсидіювання галузей сільськогосподарського виробництва, яке компенсувало б недоотримання прибутків агротоваровиробників; 2) шукати шляхи зниження вартості матеріальних ресурсів. Але найбільш логічним представляється інтеграція цих двох напрямів, що й втілено в державну політику на даному етапі [46].

На наше переконання, прогрес в матеріально-технічних ресурсах слід розглядати як віддзеркалювання, як похідну від інновацій в рослинництві та тваринництві. Нові сорти сільськогосподарських культур, нові і поліпшені породи тварин потребують інших (вдосконалених чи абсолютно нових) технічних ресурсів. На цій підставі має відбуватись зворотній зв'язок. тобто врахування вимог конкретної сільськогосподарської галузі (чи продукції) до

матеріально-технічних ресурсів, або як прийнято в таких випадках говорити, має бути втілена в матеріально технічні ресурси їх аграризація.

Цим і має перейматись технічна політика держави. Її головне спрямування – перспективізація державного сприяння розвитку всіх систем матеріально-технічної забезпеченості галузей АПК. Існують різні трактування політики державної підтримки. Найбільш повним і таким, що відповідає інтересам сільського господарства є наступне: «...державна технічна політика в агропромисловому комплексі – це цілеспрямована діяльність держави, що визначає мету, цілі, напрямки, форми, важелі та засоби втручання органів державної влади й місцевого самоврядування в процес створення, випробування, виробництва, виконання та обслуговування технічних засобів в умовах формування та удосконалення ринкових відносин у національній економіці» [80].

У цілому підтримуючи таку точку зору, вважаємо за доцільне дещо уточнити таке тлумачення технічної політики. Наша позиція обумовлена наступним:

1. Не можна зводити суть технічної політики лише до технічних засобів, оскільки вони являють собою лише певну хоч і основну частину системи машин в сучасному розумінні. Тому краще вживати термін «матеріально-технічні ресурси» як єдність технічних засобів, запчастин, вузлів, агрегатів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів. У сучасній системі машин при їх розробці та проектуванні, вже на цій стадії потрібно враховувати можливість уніфікації, зниження енерго- та металоємкості та інше.

2. Обов'язковим елементом, складовою технічної політики має бути система збуту та постачання матеріально-технічних ресурсів. У сучасних умовах це досить відчутний важіль економічного інтересу. Практика засвідчує, що кінцева ціна на матеріально-технічні ресурси залежно від організації збуту може зростати на 30-50% порівняно з оптовою ціною виробництва. Тут склався

принцип: чим більше посередників, тим вища ціна, тому що кожен наступний посередник прагне отримати частину свого доходу.

3. Не можна обійтись при визначенні технічної політики і без такого економічного важеля як платоспроможний попит споживачів матеріально-технічних ресурсів.

Саме з цих міркувань обґрунтована і виважена технічна політика, з одного боку, має визначати технічні та економічні вектори розвитку матеріально-технічних ресурсів, а з іншого – орієнтувати галузь на партнерство на ринку цих ресурсів. Виходячи з цього, вважаємо за можливе суть технічної політики визначити таким чином, що державна технічна політика являє собою цілеспрямовану діяльність держави та органів самоврядування по створенню функціонально вигідних ринкових відносин у процесах виробництва, випробування, постачання, використання та обслуговування матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства.

Таке трактування технічної політики уповноважує державні управлінські та самоврядні структури здійснювати наступні кроки: аналізувати фінансовий стан та визначати платоспроможність сільськогосподарських підприємств; на основі платіжного попиту формувати реальне замовлення на конкретні види матеріально-технічних ресурсів та забезпечувати їх виробництво; здійснювати постачання ресурсів відповідно до платоспроможного попиту.

Слід також підкреслити, що такі дії щодо планування матеріально-технічного забезпечення сільського господарств стануть основою налагодження ринку на взаємовигідних умовах, формування на ньому партнерських відносин. Щоб аграрні підприємства стали на шлях відновлення і зміцнення матеріально-технічної бази, необхідно, з одного боку, мати чітко обґрунтовану і виважену державну політику розвитку вітчизняного машинобудування для АПК, а з другого, формувати в аграрному секторі економіки внутрішній ринок вітчизняної сільськогосподарської техніки.

Аграрним підприємствам вкрай важливо відчувати свою купівельну здатність, а цього можна досягти за умов, коли ціни реалізації продукції будуть

забезпечувати прибуток, а ціни купівлі техніки відповідатимуть платоспроможності. Цю вимогу можна формалізувати як наступну нерівність: Сума Ціни с/г продукції > Сума Ціни матеріально-технічних ресурсів.

Отже, держава має регулювати цю нерівність доступними методами: встановленням на техніку та інші ресурси граничних цін, реалізацією техніки через лізинг з частковою компенсацією ціни техніки тощо [6, 46]. У зв'язку з цим високий рівень витрат на сільське господарство виправданий в тому випадку, якщо досягаються цілі, які уряд або адміністрації областей ставлять перед програмами підтримки сільського господарства.

Ефективне функціонування системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами України можливе лише за наявності системи ефективного менеджменту як з боку приватного власника, так і боку держави, як керівної ланки суспільства. Без додаткових ресурсів і заходів щодо інноваційного розвитку неможливо сформувати збалансовану систему матеріально-технічного забезпечення. Так, недостатньо укомплектований машинно-тракторний парк характеризується високим фізичним і моральним зносом техніки і низькими темпами її оновлення, низьким рівнем вітчизняних наукових розробок щодо створення нової техніки, практично зруйнованою вітчизняною виробничо-ремонтною базою та високою питомою вагою імпорту сільськогосподарської техніки.

Інноваційні процеси в науково-технічній сфері здійснюються в кількох напрямках: виробниче обслуговування сільського господарства; науково-технічне обслуговування технічної бази та інновацій; розвиток торгових і посередницьких організацій, інститутів ринку ресурсів; підготовка кадрів; створення і освоєння інформаційного і комунікаційного середовища; участь фінансових і кредитних організацій в інвестиційних процесах; державне і правове регулювання [70,71].

Практика свідчить про недосконалість інтеграції і кооперації для вирішення завдань інноваційного розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів і АПК регіону в цілому. Необхідний двосторонній зв'язок між

успішністю компанії, що функціонує у сфері матеріально-технічного забезпечення, і в цілому конкурентноздатним її оточенням. Роль держави в даний час зводиться переважно до стимулювання окремих організацій. Відсутній механізм системного інноваційного розвитку економіки регіону в цілому. Комплексним вирішенням проблеми інноваційного розвитку АПК є, без сумніву, формування кластерної політики (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Стратегічне позиціонування кластера технічного переозброєння
АПК України на інноваційній основі***

Базові положення формування кластеру	Стратегічні можливості
<p>Робота в певних сегментах регіонального ринку. Підтримка вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки. Надання допомоги в розвитку місцевого сільськогосподарського сектору для збільшення потенціалу конкурентоспроможності регіону. Розвиток потенціалу підприємств АПК за рахунок впровадження нових технологій і використання нової та новітньої техніки. Збільшення інвестиційних потоків в АПК регіону Створення стійкого інформаційного поля із забезпеченням двостороннього зв'язку між споживачами і виробниками матеріально-технічних ресурсів. Взаємодія органами державної влади для спільного визначення дій і пакету законодавчих актів для досягнення вказаних цілей.</p>	<p>Забезпечення зростаючих потреб підприємств АПК в НДР, нових технологіях, якісних матеріально-технічних ресурсах. Налагодження стійких контактів з фінансовими і кредитними установами на основі сформованого іміджу кластера. Налагодження стійких стосунків з вітчизняними і закордонними постачальниками ресурсів, споживачами матеріально-технічних ресурсів. Сприяння розвитку міцної власної матеріально - технічної бази сільськогосподарських і переробних підприємств.</p>

* Розроблено автором згідно даних [65, 67]

Така побудова кластера матеріально-технічного забезпечення сільського господарства може стати головною у системі його відродження та переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. Це важливо ще й тому, що в сучасних умовах належить ще багато зробити, щоб гармонізувати інтереси між галузями АПК.

На рис. 3.6 приводиться організаційний механізм технічного переозброєння АПК України, який цілком прийнятний і для Південного регіону.

Рис. 3.6. Організаційний механізм технічного переозброєння АПК України

Доцільність організації такої системи партнерства цілком очевидна. Взаємодія між членами некомерційного партнерства в рамках кластерної політики дозволяє забезпечити інноваційний шлях розвитку всієї системи матеріально-технічного забезпечення АПК. Підвищенню ефективності виробництва буде сприяти закон формування ринкових інститутів інфраструктури матеріально-технічного і наукового забезпечення, розширення і зміцнення матеріально-технічної бази НДР індустриальної сфери агропромислового комплексу, розвиток системи технічного і виробничого сервісу, протекціоністські заходи держави по розвитку інфраструктури АПК і підтримці сільських товаровиробників.

Важливим інструментом зниження транзакційних витрат у сфері матеріально-технічного забезпечення є визначення конкретних причин виникнення і зростання транзакційних витрат, а потім намітити напрями усунення причин, що викликають таке підвищення цін в системі взаємин ринкових контрагентів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Непорозуміння, що виникають у сільськогосподарських виробників у процесі взаємодії з суб'єктами ринку

Характер непорозумінь	Втрачені ресурси			
	матеріальні	трудові	фінансові	продукція у фізичному об'ємі
Взаємовідносини з приводу придбання техніки				
нова техніка поступає некомплектною	√	-	√	√
техніка, що знов поступила, пошкоджена, непридатна до роботи	√	-	√	√
Взаємовідносини з приводу виконання послуг				
послуги обходяться необґрунтовано дорого господарству, дорожче, ніж ремонт власними силами	√	-	√	-
низька якість гарантійного обслуговування	√	√		√

* Складено автором на основі [17, 83]

Серед причин, що породжують ці суперечності, слід виокремити

недосконалість законодавчої бази, розбіжність інтересів постачальників і користувачів техніки, економічний стан господарюючих суб'єктів і схильність ринкових контрагентів до необґрунтованого зростання цін та ведення нелегального бізнесу та ін.

В Україні, як відомо, опрацьовані цільові програми фінансової підтримки сільгоспвиробників. У середньому на одну програму припадає 15–20 млн. грн. Найменш ефективним виявилось пряме бюджетне фінансування. У такій схемі виділена бюджетна допомога повністю не доходить до сільгоспвиробника, бо частина коштів витрачається на утримання апарату, що виконує програму (лізинг сільгосптехніки, підтримка фермерських господарств тощо). Більш привабливою є часткова компенсація вартості витрат виробника. Але рівень мультиплікації в такому випадку, як правило, незначний. В літературі зазначається, що компенсація може відігравати стимулюючу роль, коли її рівень становитиме 25–30%. При обмеженості коштів це призводить до слабого впливу часткової компенсації вартості на формування аграрної політики у певному напрямі [14, 32].

У той же час, дослідження показали, що компенсація витрат на ресурси для сільського господарства займає значну частину витрат на АПК як у державному, так і в обласних бюджетах. Всі програми виходять не з того, що сільгоспвиробник купує на свій розсуд необхідні ресурси, а потім бюджет компенсує йому частину витрат з системи розподілу вже дешевших ресурсів, визначених владою. По-перше, номенклатура ресурсів (що особливо для сільгосптехніки) визначається не самим споживачем. По-друге, компенсації не дозволяє компенсувати весь обсяг необхідних ресурсів. У зв'язку з цим доводиться розподіляти здешевлені за рахунок субсидії ресурси по виробниках. При такому розподілі, втім, як і при будь-якому іншому, виникає можливість певних афер з боку чиновників. І, крім того, виникає проблема сегментації ринку: частину ресурсів виробник набуває за ринковою ціною, частину по фіксованим державою цінам.

У результаті такої політики виникає можливість певних суперечностей між двома сегментами ринку ресурсів. Частина добрив і особливо техніка, переміщується з ринку ресурсу (фактично, не ринку, а централізованого розподілу цього ресурсу), що субсидується, на вільний ринок. Проблема державних програм субсидування ресурсів полягає в тому, що вони часто створюють монополії у тих секторах економіки, що виробляють певні види ресурсів. Це, в свою чергу, гальмує розвиток ринкових інститутів (лізингових компаній, дилерській мереж і т.п.), створюючи довгострокові проблеми для АПК.

Крім того, різноманітність видів ресурсів не є лімітуючим розвитку сільгоспвиробництва, що повинно враховуватись при державній продовольчій політики.

Аналіз дії державних програм регулювання ринку ресурсів показав, що в більшості випадків такі програми не досягають своїх цілей. Обмеженість номенклатури ресурсів, що надаються з державною субсидією, адміністративне визначення сільгоспідприємств, допущених до програми, а також обмеженість кола виробників, що мають право поставляти ресурси в рамках програми призводить до завищення цін і зниження стимулюючого ефекту державного регулювання.

Так, труднощі з технічним переоснащенням виробництва, невелика частина сільськогосподарських підприємств користується державними лізинговими програмами для придбання техніки, причому цінові пропорції по лізинговим операціям склалися, як правило, не на користь сільгоспвиробників.

Значно більшу ефективність демонструють схеми, при яких влада не бере участь в безпосередньому розподілі дотації, а компенсує виробникам частину витрат на придбання ресурсів, незалежно від джерел придбання номенклатури продукції і форми сільгоспідприємства. Такі форми державного регулювання значно ефективніші як з погляду здешевлення ресурсів, так і з погляду

інтенсифікації їх використання і підвищення ефективності аграрного виробництва.

Найефективнішою є програма фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків. Це визнано всіма зарубіжними та вітчизняними експертами. До цього механізму за останні роки долучилося до 80 % реформованих підприємств та більше сотні банків, що свідчить про доступність та прозорість програми.

Вважаємо, що державна підтримка повинна базуватись на чотирьох принципах: концентрація коштів на кількох найбільш важливих програмах, що забезпечить швидку віддачу; послідовність державної підтримки. Сільгоспвиробник повинен знати, як довго і у яких обсягах буде надаватися фінансова підтримка за тією чи іншою програмою; мультиплікація коштів в умовах обмеженої фінансової підтримки; стимулювання виробництва тих видів сільгосппродукції, які необхідні суспільству на даному етапі.

Реалізація запропонованих принципів аграрної політики, безумовно, потребує значних обсягів роботи законодавчої та виконавчої влади як у центрі, так і на місцях. Проте вона дасть змогу послідовно вирішувати проблеми, що накопичились в галузі, буде спрямована на протидію негативним явищам і тенденціям, а не на ліквідацію їх наслідків, що ми спостерігали у попередні роки.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі країни і оцінюється як критична, зумовлює необхідність розгляду ефективних заходів, спрямованих на організацію системи матеріально-технічного забезпечення галузі, пошуку джерел фінансування, впровадження в практику інноваційних моделей розвитку. Без ретельного обґрунтування і вирішення поставлених завдань неможливо в найближчий час зміцнити матеріально-технічну базу сільського господарства [63].

Стратегія матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств має спрямовуватися, в першу чергу, на відтворення і розвиток

технічних засобів виробництва на основі національного сільськогосподарського машинобудування. Варто погодитись з думкою, що для відновлення машинно-тракторного парку на рівні технологічної потреби необхідно щорічно постачати сільським товаровиробникам машин і обладнання на суму понад 15 млрд. грн. А для підтримки його в працездатному стані, на закупівлю запасних частин треба ще 2 – 2,5 млрд. грн. Для закупівлі світлих нафтопродуктів у межах технологічної потреби необхідно коштів на загальну суму 7,5—8 млрд. грн. Отже, щорічна потреба в зазначених матеріально-технічних ресурсах становитиме близько 25 млрд. грн. [50, 62].

Розрахунки провідних вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» показують, що, зважаючи на обмежені фінансові можливості сільськогосподарських підприємств, недостатні асигнування із державного бюджету та непривабливий інвестиційний клімат в Україні, навіть за оптимальних економічних умов господарювання в аграрному секторі та в державі в цілому, ця стратегічна мета, може матеріалізуватись найближчим часом (3-5 років) в таких обсягах: на придбання сільськогосподарської техніки може бути витрачено близько 5 млрд. грн., в тому числі 1 млрд. грн. на закупівлю 8474 тракторів, 1,7 млрд. грн. на придбання 5857 комбайнів усіх видів, на закупівлю 7130 вантажних автомобілів – 682,5 млн. грн. відповідно [68].

Щоб досягти такого рівня надходження ресурсів, необхідно, на наше переконання, значно збільшити обсяги інвестицій. Вирішальну роль у цьому мають забезпечити:

– власні кошти сільськогосподарських підприємств, зокрема амортизаційні відрахування, прибуток та спеціальні заощадження, спрямовані на конкретні завдання;

– державні дотації (з державного і місцевого бюджетів) сільськогосподарським товаровиробникам на придбання техніки;

– довгострокові кредити комерційних банків на придбання насамперед складної техніки з компенсацією частини відсотків за кредити з державного або місцевого бюджетів;

– кошти фінансових лізингових фондів, створених за участю державного і місцевого бюджетів, заводів-виробників техніки і сервісних технічних центрів, інвесторів.

Звичайно, основним джерелом коштів для придбання техніки мають бути власні ресурси сільськогосподарських підприємств.

Система матеріально-технічного забезпечення в сучасних умовах набуває нових ознак, вона трансформується з фондорозподільчої (в радянський період у перехідну із участю держави в розвитку ринку сільськогосподарської техніки. До сучасного ринку матеріально-технічних ресурсів входять: заводів-товаровиробників та їх фірмові торгово-технічні центри, дилерські підприємства, фірмові магазини, ремонтні заводи і майстерні, станції технічного обслуговування, інформаційно-маркетингові центри тощо [69, 73]. Особливого розвитку набувають лізингові відносини, до лізингової діяльності залучаються банки, спеціалізовані фінансові організації, виробники техніки, незалежні лізингові компанії та приватний капітал. Однак у формуванні ринкової інфраструктури на ринку технічних засобів гострим залишається питання надмірного засилля посередників [28, 97], з чим на можна не погодитись.

Виходячи з цього ринок матеріально-технічних ресурсів має формуватись і функціонувати з урахуванням:

– спрямування цінової, фінансово-кредитної і податкової політики на відновлення та підтримку платоспроможності сільськогосподарських підприємств;

– забезпечення паритетних економічних умов у взаємовідносинах виробник-посередник-споживач;

– поглиблення інтеграційних відносин у виробництві техніки, її продажу та технічному обслуговуванні, кооперація виробників і споживачів;

– забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняної техніки;

– розширення використання лізингових механізмів, передусім на засадах комерціалізації.

Принциповим питанням забезпечення потреб у техніці сільськогосподарських підприємств, є розширення економічно обґрунтованого вторинного ринку сільськогосподарських машин. Економічно обґрунтовані ціни на вживану техніку дадуть можливість збільшити пропозицію технічних засобів в першу чергу для підприємств, які не мають достатніх коштів для придбання дорогих нових машин.

Тепер уже усім стало відомим, що без суттєвої державної підтримки не вдасться сформувати доступний ринок ресурсів. Досить важливо сформувати систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу з урахуванням вимог Закону України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [49].

Відповідно до вимог цього закону розвиток машинобудування для аграрного комплексу має ґрунтуватися на системі машин, розроблених на основі врахування потреб новітніх технологій сільськогосподарського виробництва та вимог споживачів техніки щодо її техніко-економічних характеристик та вартості.

Для розв'язання проблем у забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників нафтопродуктами, потрібна державна підтримка в організації гарантованих поставок паливо-мастильних матеріалів, підвищення дієвості антимонопольних заходів у регулюванні цін на нафтопродукти, особливо у періоди виконання найважливіших механізованих робіт. Система забезпечення нафтопродуктами, має відповідати ринковим умовам. Перспективними є роботи з виробництва і використання біологічних видів палива. Саме тому вирощування олійних культур, особливо ріпаку, та одержання з них дизельного палива значною мірою сприятиме вирішенню проблеми зменшення напруги на ринку нафтопродуктів.

В наданні процесу матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва спрямованої та ефективно послідовної дії важлива роль належить державній технічній політиці. Державна технічна політика в даному разі має передбачати здійснення комплексу стратегічних і тактичних заходів,

спрямованих на оптимізацію технічного забезпечення аграрного виробництва, підвищення його ефективності [36, 43]. До такого розуміння суті державної технічної політики слід додати, що обов'язковим елементом має бути забезпечення пріоритетності та державне регулювання ціноутворення на матеріально-технічні ресурси вітчизняного виробництва.

Відповідно до цього, на рівні підприємств важливо вдосконалити систему використання машинно-тракторного парку, урізноманітнити організаційно-економічні форми міжгосподарського машиновикористання. Доцільно на рівні регіонів розширити мережу машинно-технологічних станцій і обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Це має особливе значення для малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників, можливості яких практично обмежені у виконанні робіт складними (універсальними) та спеціальними машинами, потужними комбінованими ґрунтообробними агрегатами і збиральними комбайнами.

В центрі сучасної технічної політики має бути переоснащення сільськогосподарських підприємств на основі відповідних інноваційних програм. З цією метою доцільно створювати технологічні та інноваційні центри, які забезпечать прискорення процесу докорінного переоснащення сільськогосподарських підприємств. Пріоритетне значення має розробка і освоєння вітчизняних та кращих зарубіжних прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, що повинні всебічно враховуватись національним сільськогосподарським машинобудуванням. Особливі вимоги мають ставитись до якості, надійності, продуктивності та економічності сільськогосподарських машин. Поряд з цим держава має посилити економічну відповідальність заводів-виробників перед споживачами за роботоздатність машин протягом усього періоду їх експлуатації.

Сучасна технічна політика має базуватись на державному протекціонізмі, головними елементами якого є агропромисловий інжиніринг, тобто доведення науково-дослідних та конструкторських розробок до впровадження, техніко-економічне обґрунтування та експериментальна доробка технологій, розробка

проектів, рекомендацій з організації виробництва і управління, технічного і технологічного обслуговування машин та обладнання, їх експлуатації, випробування, сертифікація та реалізація готової продукції.

Як уже зазначалось раніше в умовах відсутності достатніх фінансових можливостей технічного переоснащення сільськогосподарських підприємств надійним є розвиток спільного використання техніки. Доцільність такого заходу посилюється ще й тим, що це дозволить суттєво зменшити постійні витрати, суттєво впливає на зниження собівартості продукції, забезпечує необхідний рівень технологічної дисципліни виробництва [88, 93]. Слід доповнити цю точку зору наступним: принцип спільного використання техніки досить поширений в багатьох зарубіжних країнах, що дає можливість запобігати надмірним витратам на досить скорочений період використання надто дорогих технічних ресурсів.

Варто також наголосити, що спільне використання технічних засобів слід враховувати й на етапі визначення потреби сільськогосподарських підприємств у машинах. А тому до традиційної методики визначення потреби в тракторах, комбайнах та сільськогосподарських машинах за допомогою «графіків машино використання» варто, на нашу думку, додати: визначення потреби на рівні не окремого, а групи сільськогосподарського підприємств; потребу в спеціалізованих, універсальних енергетичних (силових) і причіпних робочих машинах визначати диференційовано; враховувати можливі ризики втрати, породжувані ринковим середовищем.

Водночас спільне використання технічного потенціалу зовсім не означає необхідність негайного переходу. Очевидно, варто спочатку виявити марочний склад і кількість технічних засобів, які доцільно використовувати на міжгосподарських засадах, і на цій основі відпрацювати модель спільного використання машин. В цьому випадку треба скористатись графіками машиновикористання, тобто для конкретної сукупності сільськогосподарських підприємств окремого регіону чи його частини з приблизно однаковими природноекономічними умовами за допомогою технологічних карт опрацювати

поопераційний план проведення механізованих робіт. Із зазначенням по кожній операції обсягів робіт, засобів їх виконання, оптимальної тривалості у днях.

У сучасних умовах аграрні підприємств опинились у тій ситуації, коли можливості технічного переозброєння у них вкрай обмежені. Це викликано такими головними причинами: висока (нічим не обґрунтована) вартість техніки та інших ресурсів промислового походження; вимушена закупівля аграрними підприємствами амортизованої, фізично та морально застарілої техніки; нерегульована та наростаюча диспропорція цін на матеріально-технічні ресурси промислового походження та сільськогосподарську продукцію; значне скорочення виробництва техніки вітчизняними заводами через досить стрімке скорочення й закупівлі її окремими підприємствами; порушення пропорцій розвитку підприємств I і II сфер в рамках АПК України.

Можна погодитись з тим, що потреба в оснащенні сільськогосподарських підприємств України як власною, так і залученою технікою з розрахунку на 100 га ріллі може бути такою: тракторів – 1,86 од.; комбайнів – 0,45 і вантажних автомобілів 0,84 од., зокрема власною – 1,31; 0,43 і 0,61 одиниць, відповідно [3, 82]. З урахуванням власної та залученої техніки потреби в ній в розрізі природно-економічних зон та форм підприємств визначені наступні (табл. 3.5, табл. 3.6).

Таблиця 3.5

**Потреба галузі в основних технічних засобах
з розрахунку на 1 га ріллі, тис. грн. ***

Природно-кліматичні зони	Всього	у т.ч. за рахунок	
		аграрного господарства	обслуговуючих організацій
Степ	3,6	2,8	0,8
Лісостеп	3,5	2,5	1,0
Полісся	4,4	3,1	1,3
Карпати та Прикарпаття	4,3	2,8	1,5
Україна	4,0	2,8	1,2

* розраховано автором на підставі даних [29, 37, 188]

Виходячи з даних таблиць приходимо до висновків, що в середньому по Україні на одне фермерське господарство потрібно техніки на суму 23,9 тис. грн., а на 1 га ріллі – 2,8 тис. грн.

Таблиця 3.6

**Загальна потреба фермерських господарств України
в технічних засобах, млрд. грн.***

Природнокліматичні зони	Всього	у т.ч. за рахунок	
		фермерського господарства	обслуговуючих організацій
Степ	14,1	10,8	3,3
Лісостеп	3,0	2,2	0,8
Полісся	1,0	0,7	0,3
Карпати та Прикарпаття	0,8	0,6	0,2
Україна	18,9	14,3	4,6

* розраховано автором згідно з даними [83]

У своїй діяльності аграрії використовують різноманітні матеріально-технічні ресурси які купують на ринку. Організація постачання за прямими зв'язками, має ті переваги, що вона забезпечує можливість оперативного врахування спеціальних вимог покупця до продукції, конкретних побажань щодо її складу, конструкції, оформлення, планування тощо. За прямими зв'язками надходять передусім ті матеріально-технічні ресурси, які потрібні постійно та у великій кількості, а також вироби за індивідуальними замовленнями й складне устаткування.

Проте вся номенклатура матеріально-технічних ресурсів, потрібних у аграрному виробництві, яка сягає іноді тисяч найменувань і типорозмірів, не може постачатися за прямими зв'язками. Ті ресурси, які потрібні в невеликій кількості, періодично або нерегулярно, економніше купувати в посередників – оптових фірм і магазинів. Вони комплектують певний асортимент товарів для продажу і територіально розміщуються неподалік від підприємств та організацій споживачів.

У той же час періодична купівля матеріально-технічних ресурсів, передовсім з однорідними стандартизованими властивостями може

здійснюватися на товарних біржах, гуртових ринках, де концентрується інформація про продаж продукції та рівень поточних цін [9, 17].

Для сільськогосподарських підприємств постачальники ресурсів є, як правило стабільні. Однак перехід на інноваційний шлях розвитку вимагає нових матеріально-технічних ресурсів, а значить і нових постачальників. За сучасного стану матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва виникає потреба заміни окремих постачальників.

Можна цілком погодитись з точкою зору, що вибираючи постачальників матеріально-технічних ресурсів, слід урахувувати низку чинників, у тім числі: відповідність виробничої потужності постачальників потребі підприємства в матеріалах, якість і ціну останніх, репутацію постачальника, його територіальну віддаленість та оперативність поставок, швидкість реакції на потреби покупця, умови розрахунків, можливість надання кредиту тощо [79, 81]. У матеріально-технічному забезпеченні вадливо, між постачальником і споживачем матеріально-технічних ресурсів укласти договір, що регламентує: кількість, якість, ціну товарів, термін доставки, форму розрахунків, відповідальність за порушення договору.

Варто погодитись з думкою, що проблеми формування основних засобів та окупності витрат пов'язаних із придбанням і використанням матеріально-технічних ресурсів були і на певний період залишаться досить актуальними. Зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств потребує детального вивчення. Вимагає дослідження питання комплексної оцінки витрат сільськогосподарських підприємств на придбання матеріально-технічних ресурсів.

Як зазначалось вище, серйозною проблемою, що суттєво уповільнює процес модернізації сільського господарства, є відсутність системи спеціалізованого агросервісу. Забезпечення запасними частинами, ремонт техніки, її обслуговування кожне господарство вирішує самотужки, витрачаючи при цьому чималі кошти, які могли б бути спрямовані на поліпшення умов господарювання.

Зарубіжна техніка незважаючи на відчутні технологічні переваги досить дорога, потребує складного обслуговування. Практика показала, що витрати на відновлення закордонної техніки у декілька разів перевищують її початкову вартість. Виконуючи послуги, наприклад, зі збирання врожаю, один комбайн може намолотити до 300 т зерна на рік, а з врахуванням витрат на заробітну плату комбайнерам, обслуговуючому персоналу, паливо-мастильні матеріали та інше на розрахунки піде лише 100-150 тонн зерна. Отже, щоб розрахуватися за імпортовану техніку, її треба експлуатувати як мінімум 20 років.

Оскільки першоосною надійності машин є елементна база, доцільно, насамперед, зосередити фінансові ресурси на розробці та освоєнні її виробництва. Виготовлення елементної бази високого технічного рівня повинні взяти на себе промислові підприємства, які мають сучасні технології та обладнання, а їх сервісне забезпечення можливе у невеликих спеціалізованих підприємствах, розташованих у зоні використання машин. Це допоможе підвищити технічний рівень машин.

Реформування системи інженерно-технічного обслуговування аграрного виробництва зумовлює необхідність створення повноцінного ринку техніки та послуг. Як показує світовий досвід, у ринкових умовах повинні діяти принципи, спрямовані на підвищення відповідальності виробника перед споживачем. Провідна роль тут належить машинобудівним заводам, великим машинно-технологічним об'єднанням, сільськогосподарським та державним органам. Поділяємо позицію, за якою для цього потрібно створити мережу ринкових структур: регіональні торгово-технічні чи фірмові технічні центри, дилерські підприємства, прокатні пункти, фірмові магазини з реалізації технічних засобів і запасних частин до них, МТС, інші організації [2, 100].

Заслуговує на увагу і точка зору, згідно з якою заводи-виробники та створені ними або з їх безпосередньою участю сервісні структури повинні взяти на себе функції і відповідальність за реалізацію матеріально-технічних засобів та їх стан протягом гарантійного періоду та усього строку експлуатації, а також відновлення та повторний продаж частково зношених машин. Ринок

ресурсів повинен доповнюватися сервісними структурами, які мають виконувати функції перед- і післяпродажного технічного обслуговування [139, 140].

В Україні вже створено близько 70 фірмових технічних центрів з обслуговування тракторів, комбайнів та іншої складної сільськогосподарської техніки. Країна ще має можливості для організації системи технічних послуг через мережу дилерських підприємств на базі 576 спеціалізованих майстерень, 38 ремонтних заводів, 1185 майстерень загального призначення, станцій технічного обслуговування тракторів, автомобілів і обладнання тваринницьких ферм. Ці підприємства в основному забезпечені необхідним технологічним обладнанням і мають кваліфіковані кадри для надання технічних послуг.

Водночас з розвитком дилерської системи необхідна державна підтримка збереження та відновлення існуючого технічно-сервісного потенціалу. Треба законодавчо зобов'язати заводи-виробники забезпечувати технічний сервіс своїми виробами протягом усього періоду їх експлуатації, як це прийнято в розвинутих країнах. В умовах, коли зношення технічних засобів у сільськогосподарському виробництві досягло критичної межі і товаровиробники неспроможні замінити їх новими, особливого значення набуває технічний сервіс. Єдиним раціональним шляхом упередження повного занепаду матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва в Україні, або хоча б призупинення його спаду, має стати збільшення обсягів робіт з відновлення роботоздатності зношених вузлів та агрегатів сільськогосподарських машин [7, 11].

Основний обсяг ремонтних робіт нині припадає на майстерні та пункти технічного обслуговування сільськогосподарських підприємств, які через недостатню забезпеченість технологічними і технічними засобами не мають можливості повністю дотримуватися технології ремонтно-обслуговуючих процесів. Одночасно ремонтні підприємства агротехсервісу, які досить добре оснащені технологічним обладнанням, унаслідок зниження платоспроможності сільських товаровиробників майже втратили ринок технічних послуг.

Перспективи розвитку технічного сервісу в ринкових умовах полягають у максимальному використанні існуючих виробничих потужностей ремонтно-обслуговуючої бази шляхом реформування її структур та переоснащення відповідно до передових технологій виробництва; оптимізації розміщення мережі техсервісних підприємств і їх підрозділів у регіонах України з урахуванням виключення монополізму в наданні послуг; обов'язковій участі підприємств-виготовлювачів техніки у формуванні мережі техсервісних підприємств і виконанні технічних послуг; упровадженні економічного механізму, що діє на договірних засадах і враховує взаємну вигідність та зацікавленість суб'єктів; вирішенні питань кредитно-фінансового забезпечення технічного сервісу.

Реформовані сільськогосподарські підприємства вимагають збільшення технологічної потреби у технічних засобах. Тому особливого значення набуває створення і розвиток ринку вживаної та відновленої техніки. Це пояснюється наступним. Виконання технологічних процесів і операцій в економічно слабких господарствах можливо на основі використання недорогих машин. В умовах недостатньої технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва і неможливості підвищення її рівня за рахунок купівлі нових машин надмірне списання технічних засобів економічно невиправдане. Разом з тим агротехсервісні підприємства, які спеціалізуються на ремонті та технічному обслуговуванні певних видів технічних засобів, їх основних вузлів та агрегатів, перебувають у складному економічному стані через незавантаженість виробничих потужностей. Такі підприємства могли б узяти участь у формуванні ринку вживаної техніки [8, 9, 131].

Економічно доцільність відновлення деталей, вузлів і агрегатів та використання їх для ремонту машин підтверджуються наступним. Капітально-відновлювальний ремонт у 2 – 3 рази дешевший за нову машину; при списанні тракторів 25 – 40% деталей, які потрапляють у металобрухт, придатні для подальшого використання і ще стільки ж їх можна відновити.

Ринок уживаних сільськогосподарських машин означає повторну їх реалізацію після відновлення роботоздатності. З літературних джерел відомо, що у сільськогосподарських товаровиробників Англії, Франції, Німеччини, США на один куплений новий трактор припадає 3 – 4 уживаних. Понад 50% механізованих робіт фермерські господарства виконують за допомогою тракторів, придбаних на вторинному ринку техніки. Основним продавцем частково зношеної техніки є дилерські підприємства, які мають змогу проводити якісне її обслуговування перед продажем, а за необхідності – й ремонт [145, 146].

Створення та розвиток вторинного ринку техніки потребує державної підтримки. Насамперед, це стосується повторного використання сільськогосподарської техніки, організації купівлі-продажу, відновлення і реалізації частково зношених машин, а також відновлення і реалізації уживаної техніки, вузлів, агрегатів і запасних частин. Державна підтримка потрібна також у сфері пріоритетного забезпечення нафтопродуктами сільськогосподарських товаровиробників, організації гарантованих поставок пально-мастильних матеріалів, підвищення дієвості антимонопольних заходів у дотриманні цін під час виконання найважливіших механізованих робіт протягом року.

Оскільки ринок пально-мастильних матеріалів ще не склався, для його формування необхідно створити постачальницькі структури ринкового типу, в основу діяльності яких покласти регулювання оптово-відпускних цін відповідно до періодів польових робіт. Варто стати на шлях запровадження постачання нафтопродуктів сільськогосподарським товаровиробникам за прямими зв'язками «виробник–споживач, виробник–постачальник–споживач». Для потреб сільського господарства важливе значення має зниження вартості світлих нафтопродуктів, запровадження пільг щодо звільнення від митних платежів та акцизних зборів на імпортне пальне, а також часткової компенсації ставки за кредитами комерційних банків. Такі державні заходи дадуть змогу збільшити обсяг поставок пального та знизити ціни на нього. Для фінансування

постачання пального сільськогосподарським виробникам у регіонах необхідно вирішити питання формування регіональних фондів та використання коштів місцевих бюджетів.

На наше переконання, на особливу увагу заслуговує відродження за участю держави, особливого агросервісу, комплексного технічного обслуговування, ремонту, постачання сільськогосподарських машин і обладнання, підготовку персоналу, технічних обмінних пунктів, які були ще в недалекому минулому. Навіть часткове їх відновлення дасть змогу вирішити першочергові проблеми МТП аграрного сектору. Поліпшення матеріально-технічного забезпечення має бути досягнуто за рахунок нової та модернізованої техніки, яка відповідає вимогам екологічно безпечних, енерго-, ресурсоощадних високопродуктивних технологій виробництва продукції [21, 63].

Працездатність старої техніки необхідно підтримувати за рахунок відновлювальних ремонтів з використанням нових вузлів та компонентів конструкцій. Як зазначають наші дослідження використання відремонтованої техніки, яка відпрацювала свій нормативний термін, має забезпечити впродовж найближчих 5–6 років виконання не менше 60% обсягів механізованих робіт. У зв'язку з цим доцільно збільшити обсяги ремонтних робіт при одночасному підвищенні їх якості. Для забезпечення їх виконання необхідно відновити роботу ремонтних заводів, спеціалізованих ремонтних майстерень та районних майстерень загального призначення. Очевидно, що держава має також посприяти створенню розгалуженої системи дилерського обслуговування сільського господарства. Отже, потрібні кардинальні зміни у функціонуванні системи державного регулювання виробничих процесів у суспільстві. Такі зміни в свою чергу неможливі без чіткого бачення пріоритетів розвитку галузі.

Таким чином ефективне функціонування інноваційної моделі економічного розвитку повинно базуватись на відповідному інституційному забезпеченні, передбачати виважену державну інноваційну політику, поєднану з визначенням реальних можливостей, формуванням пріоритетів і

перспективних напрямів практичних дій щодо активізації інноваційної діяльності. Проте існують окремі нерозв'язані проблеми інституційного характеру, що зумовлюють недостатній розвиток науково-технічної діяльності, заважають кардинальному підвищенню інноваційної активності, залученню інтелектуального потенціалу в економіку.

Сьогодні аграріям доволі складно забезпечувати відтворювальний процес через те, що аграрне виробництво опинилось у центрі диктату монополю високих цін на ресурси промислового походження і неймовірно низьких цін на вироблену сільськогосподарську продукцію. В наш час розраховувати на економічне зростання без інноваційного розвитку неможливо. Тому, побудова аграрної економіки на інноваційних засадах потребує модернізації техніки, технології та організації виробництва, нових підходів до ресурсного забезпечення сільського господарства на основі використання новітніх маркетингових стратегій.

Насичення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами аж ніяк не можна розглядати як самоціль. Воно повинно супроводжуватись інноваціями в технології, організації виробництва, менеджменті, маркетингу. Лише за умови збалансованості ресурсів за їх потужністю, якістю та продуктивністю можна досягти підвищення продуктивності аграрної економіки.

Дослідження стану маркетингової діяльності на прикладі мережі агропостачання Херсонської області показало, що на більшості структур використовуються лише окремі елементи маркетингу, які впливають з потреб їх поточної торгово-посередницької діяльності: збір разових заявок на матеріально-технічні ресурси, реклама ряду товарів через засоби масової інформації, інформування споживачів про можливості заводів-постачальників.

Відновлення єдиної системи агропостачання на ринку засобів виробництва в особі певної регіональної організації, як основи системи постачання ресурсів в сільському господарстві, що відповідає за повне і своєчасне задоволення платоспроможного попиту всіх підприємств комплексу.

Мова йде про особливий вид агросервісу, комплексного технічного обслуговування, ремонту, постачання сільськогосподарських машин і обладнання, підготовку персоналу, технічних обмінних пунктів. Це не виключає діяльності паралельних торгово-посередницьких структур, конкуруючих з вказаною макросистемою на регіональних ринках матеріально-технічних засобів.

Нами встановлено, що створення в ряді регіональних постачальницьких організацій багатофункціональних агросервісних центрів дозволить скоротити терміни усунення несправностей і простоїв техніки, встановити довгострокові партнерські відносини з заводами, що повинно привести до значного підвищення ефективності діяльності сільськогосподарської галузі.

Обґрунтована і виважена державна політика підтримки матеріально-технічного забезпечення, з одного боку, має визначати технічні та економічні вектори розвитку матеріально-технічних ресурсів, а, з іншого, – орієнтувати галузь на партнерство на ринку цих ресурсів. Виходячи з цього, вважаємо за можливе суть технічної політики визначити таким чином, що державна технічна політика являє собою цілеспрямовану діяльність держави та органів самоврядування по створенню функціонально вигідних ринкових відносин у процесах виробництва, випробування, постачання, використання та обслуговування матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства.

У процесі забезпечення матеріально-технічними ресурсами сільськогосподарського виробництва спрямованого на ефективні послідовні дії важлива роль належить державній технічній політиці. Державну технічну політику слід розглядати не лише з позиції формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, а й як систематизований вплив держави на організації ринку матеріально-технічних ресурсів формами і методами, які є найдієвішими в аграрній економіці.

ВИСНОВКИ

1. Систему формування матеріально-технічного забезпечення сільського господарства слід розглядати з позиції формування економічної бази для розвитку сільськогосподарського та тракторного машинобудування. В зв'язку з цим організація ефективної системи забезпечення засобами для галузі не може і не повинна залежати тільки від роботи промислових підприємств та пропозицій техніки на ринку. Визначальним має бути платоспроможний попит сільськогосподарської галузі, її фінансова стабільність.

2. Економічна сутність матеріально-технічного забезпечення передбачає наявність трьох умов: суспільного поділу праці; виробництва споживних вартостей не тільки для себе, а й для інших; забезпечення еквівалентності вартостей товарів у процесі обміну. Стосовно аграрного виробництва, його матеріально-технічне забезпечення являє собою зумовлений поділом праці обмін аграрною і промисловою продукцією з метою задоволення технологічного попиту на товари, одержання прибутку та вирішення соціальних проблем.

3. В Україні досі ще не сформовано ефективно діючого і прозорого механізму формування матеріально-технічних ресурсів. В умовах фінансової нестабільності та низької платоспроможності аграріїв в ринок матеріально-технічних ресурсів треба входити через регулювання цін на техніку, добрива, отрутохімікати шляхом їх фіксації на доступному платоспроможному рівні, поступово переходити на механізм договірних цін, вдосконалювати систему інженерно-технічного обслуговування, лізингового забезпечення тощо.

4. Методика оцінки використання матеріально-технічних засобів аграрної економіки не повинна обмежуватися узагальненою кількісною оцінкою. Без співвідношення кількісних показників якісними характеристиками особливостей і перспектив розвитку неможливо розробити його ефективну стратегію. Оцінка має ґрунтуватися на комплексному якісно-

кількісному обмеженні всіх складових сукупного матеріально-технічного потенціалу, тобто носити системний характер.

5. Аналіз розвитку ринку матеріально-технічних засобів показав, що його визначальними рисами слід вважати обмежений грошовий попит і слабку пропозицію на різні їх види, ціну, кон'юнктуру і конкуренцію, особливо на ресурси власного виробництва. Сучасний ринок матеріально-технічних ресурсів промислового походження в Україні характеризується розбалансованістю між попитом і пропозицією. Це, в першу чергу, стосується засобів захисту рослин, мінеральних добрив, паливо-мастильних матеріалів, нафтопродуктів.

6. Стан матеріальних засобів характеризується тим, що за останні 10 років обсяг енергетичних потужностей сільського господарства зменшився майже у 2 рази. При цьому потужність двигунів тракторів скоротилася на 39,1%, комбайнів – на 36,3%, автомобілів – на 53,8%. Найкраще забезпечені енергетичними ресурсами Голопристанський, Новотроїцький, Білозерський, Чаплинський та Іванівський райони Херсонської області. У 1990-2010 рр. вітчизняний тракторний парк скоротився на 37,6 % (до 310,2 тис. машин, при потребі 510 тис.), парк зернозбиральних комбайнів – на 49,1 % (до 53,5 тис. машин, при потребі 100 тис.), вантажних автомобілів – на 43,7 % (до 166,7 тис. машин, при потребі 280 тис.). Основними характеристиками наявного машинно-тракторного парку є недостатня укомплектованість, високий фізичний і моральний знос, низькі темпи оновлення. Ступінь зношеності основних засобів сільського господарства у Херсонській області є найбільшою серед інших областей України і становить 54,5 % проти 40,8 % в середньому по Україні.

7. Для фінансового забезпечення оновлення матеріально-технічних засобів сільського господарства необхідне збалансоване поєднання як внутрішніх так і зовнішніх джерел фінансування. Так, у 2010 р. за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство було вкладено 12,2 млрд. грн. (7,1 % від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал), що не

задовольняє технологічні потреби галузі навіть на 50 %. Враховуючи сучасний рівень прибутковості і рентабельності ведення аграрного виробництва (у 2005–2010 рр. – 7-15 %) частка власних коштів сільгоспвиробників в загальній сумі інвестицій не перевищує 50 %. За даного обсягу інвестицій слід говорити лише про відновлювальний, а не інвестиційний ріст основного капіталу. Крім того, розподіл інвестиційних ресурсів між галузями сільського господарства відбувається непропорціонально – переважна частина інвестицій (68,2 %) спрямовується на розвиток рослинництва.

8. Вважаємо, що ефективне функціонування інноваційної моделі економічного розвитку повинно базуватись на відповідному інституційному забезпеченні, передбачати виважену державну інноваційну політику, поєднану з визначенням реальних можливостей, формуванням пріоритетів і перспективних напрямів практичних дій щодо активізації інноваційної діяльності. Проте існують окремі нерозв'язані проблеми інституційного характеру, що зумовлюють недостатній розвиток науково-технічної діяльності, заважають кардинальному підвищенню інноваційної активності, залученню інтелектуального потенціалу в економіку.

9. Насичення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами аж ніяк не можна розглядати як самоціль. Воно повинно супроводжуватись інноваціями в технології, організації виробництва, менеджменті, маркетингу. Лише за умови збалансованості ресурсів за їх потужністю, якістю та продуктивністю можна досягти підвищення продуктивності аграрної економіки.

10. Відновлення єдиної системи агропостачання на ринку засобів виробництва в особі певної регіональної організації, як основи системи постачання ресурсів в сільському господарстві, що відповідає за повне і своєчасне задоволення платоспроможного попиту всіх підприємств комплексу. Мова йде про особливий вид агросервісу, комплексного технічного обслуговування, ремонту, постачання сільськогосподарських машин і обладнання, підготовку персоналу, технічних обмінних пунктів. Це не

виключає діяльності паралельних торгово-посередницьких структур, конкуруючих з вказаною макросистемою на регіональних ринках матеріально-технічних засобів.

11. В галузі матеріально-технічного забезпечення центральна роль повинна належати державній підтримці сільського господарства. Сьогодні потрібно відроджувати за участю держави, особливий вид агросервісу, комплексного технічного обслуговування, ремонту, постачання сільськогосподарських машин і обладнання, підготовку персоналу, технічних обмінних пун

12. В процесі забезпечення матеріально-технічними засобами сільськогосподарського виробництва спрямованого на ефективні послідовні дії важлива роль належить державній технічній політиці. Державну технічну політику слід розглядати не лише з позиції формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, а й як систематизований вплив держави на організації ринку матеріально-технічних ресурсів формами і методами, які є найдієвішими в аграрній економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Фінансовий лізинг у розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2003. – 3(101). – С. 66–69.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / Андрійчук В.Г. 2 – ге вид., доповн. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / Андрійчук В.Г. – К.: Кі ІКУ, 2005. – 292 с.
4. АПК України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ІАЕ, 2000. – 647 с.
5. Арутюнова Є.Ю. Зарубіжний досвід створення інноваційної інфраструктури та можливість його застосування для України / Є.Ю. Арутюнова, М.Г.Мордвінова, Р.В. Обідець // Економічний простір: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – №22/1. – С. 65-71.
6. Бараннік В.О. Моделювання і прогнозування стану довкілля: навч. посіб. / В.О. Бараннік. – Харків:ХНАМГ, 2007. – 85 с.
7. Березівський П.С. Організація виробництва в аграрних формуваннях: навч. посіб. / П.С. Березівський, Н.І. Михалюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
8. Білоусько Я. К. Тенденції і напрями розвитку техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва / Я. К. Білоусько // Агроінком. – 2007. – N5/6. – С. 46–51.
9. Більський В.Г. Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу / Більський В.Г., Підлісецький Г.М., Саблук П.М. – К.: ІАЕ, 2003. – 296 с.

10. Білоусько Я.К. Про бюджетну підтримку технічного переоснащення сільського господарства / Я.К. Білоусько, В.О. Питулько // Агроінком. – 2006. – №3/4. – С. 2 – 4.
11. Блоха А.В. Поліпшення забезпечення матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва / А.В. Блоха // Економіка АПК. – 2009. – №2(172). – С. 56-60.
12. Блоха А.В. Дискримінантний аналіз оцінки окупності витрат на матеріально-технічні ресурси / А.В. Блоха // Економіка АПК. – 2010. – №3(185). – С. 63–67.
13. Боровський О. О. Безпека національна // Соціологічна енциклопедія [текст] / Укладач В. Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
14. Бородіна О. Чи зможе Україна стати світовим аграрним лідером? «Дзеркало тижня. Україна» – №33 від 16 вересня 2011.
15. Вишневська О.М., Бабенко М.Д. Матеріально-технічна база як основа ресурсного потенціалу підприємств сільських територій в умовах недостатності фінансового забезпечення // О.М.Вишневська, М.Д.Бабенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Вип. №4, 2009. – С. 67-68.
16. Гайдучький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдучький // Економіка АПК . – 2005. – № 11. – С. 43–48.
17. Гайдучький П. І. Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдучький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
18. Герасимчук В. Г. Розвиток підприємств: діагностика, стратегія, ефективність. – К.: Вища шк., 1995. – 265 с.
19. Герцик В. А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства [Електронний ресурс] // Культура народів Причорномор'я. Економіческие науки. – 2009. – № 172. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/172/knp172_22-24.pdf.

20. Грицишин М.І. Концептуальні питання відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки України / М.І. Грицишин, В.В. Адамчук // Вісник аграрної науки. – 2007. – №4. – С. 49 – 53.
21. Головка А. Стратегія сучасного розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу / А. Головка // Техніка АПК : Науково-технічний журнал. – К. : ДП «Агростар ТПС». – 2007. – №6. – С. 8–9.
22. Горьовий В. П. Розвиток виробничо-технічного обслуговування підприємств АПК / В. П. Горьовий // Вісник аграрної науки. – 2007. – №11. – С. 59-64.
23. Голинська О. В. Організаційно-економічний механізм формування бюджетної політики [Електронний ресурс] // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2011. – № 8. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2011_8/zmist/R_2/02Golinska.pdf.
24. Горобей В.П. Технічне забезпечення селекційно-насінницької роботи / В.П. Горобей, О.Л. Красніченко // Економіка АПК. – 2009. – №8. – С. 54 – 57.
25. Грабовська І.В. Сучасні аспекти мотивації і стимулювання праці науково-технічних кадрів в інноваційній сфері / І.В.Грабовська // Вісник Хмельницького національного університету, 2008. – №2. – Т.1. – С.169–173.
26. Гутман Г. В. Управление региональной экономикой / Г. В. Гутман, А. А. Мироедов, С. В. Федин – М.: Финансы и статистика, 2001. – 176 с.
27. Гурьев В.И. Основы социальной статистики: методы, система показателей, анализ. – М.: Финансы и статистика, 1991. – С. 176.
28. Деревець І.С. Сервісна база дилерських підприємств у системі матеріально-технічного забезпечення АПК України / І.С. Деревець // Економіка АПК. – 2007. – №4. – С. 25.
29. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158. – К., 2007. – 36 с.
30. Державне регулювання економіки: підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. – К.: Атіка; Ельга-Н, 2000. – 592 с.

31. Дем'яненко М.Я. Проблеми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі / М.Я. Дем'яненко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – Серія: Економіка. – К., 2004. – Вип. 70. – С. 8–11.
32. Джупина Ю.І. Матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств України: значення, стан та перспективи розвитку / Ю.І. Джупина // Агроінком. – 2006. – №3/4. – С. 5 – 7.
33. Дідковська Л.І. Поліпшення забезпечення матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва / Л.І. Дідковська // Економіка АПК. – 2010. – №9(119). – С. 131–137.
34. Доповідь Кабінету Міністрів України про підсумки соціально-економічного розвитку України у 2006 р. – К., 2007. – 41 с.
35. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток; за ред. М. Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.
36. Економічні аспекти державної технічної політики в агропромисловому комплексі / Я.К. Білоусько, М.Я. Дем'яненко, В.О. Пітулько, В.Л. Товстопят. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2005. – 134с.
37. Економіка підприємства: Підручник / за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб та доп. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.
38. Економічна енциклопедія: у 3т. / ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – Т.2. – 848 с.
39. Економіка і організація аграрного сервісу / П.О. Мосіюк, О.В. Крисальний, В.А. Сердюк [та ін.]; за ред. П.О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. 345 с.
40. Економіка й організація інноваційної діяльності: Підручник / О.І.Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під.ред.проф. М.П.Денисенка. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 960 с.
41. Экономика предприятия: Учеб. пособие [текст] / Под общ. ред. д.э.н. проф. Л. Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 632 с.

42. Єранкін О. О. Періодизація еволюції маркетингу в АПК України та перспективи його розвитку / О. О. Єранкін // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2008. – № 1. – С. 131–140.
43. Іванишин В.В. Роль технічних засобів у розвитку аграрного виробництва в контексті ефективності їх використання / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2003. – 6(104). – С. 3–9.
44. Іванишин В.В. Інноваційне забезпечення оновлення техніко-технологічної бази підприємств АПК / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 130.
45. Іванишин В.В. Стратегічні напрями сільськогосподарського машинобудування в Україні / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 11.
46. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наукова доп. / за ред. акад. УААН В.М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б Й Пасхавера. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – С. 95.
47. Заюкова М.С. Фінансовий механізм забезпечення розвитку переробних підприємств / М.С. Заюкова // Економіка АПК. – 2010. – №9(119). – С. 79–80.
48. Закон України «Про лізинг» // Відомості Верховної ради України. – 1998 р. – №16. – С. 68.
49. Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 3.
50. Закон України «Про систему матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» // Голос України . – 2008. – 17 листопада.
51. Закон України «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин Відомості Верховної Ради» (ВВР). – 2003. – № 38. – с.315.
52. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» // Урядовий кур'єр. – 2005. – 16 листопада.

53. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» // Сільський час. – 2004 р. – 30 липня.
54. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 13. – С. 93.
55. Зубець М.В. Виклад звітної доповіді на Загальних зборах Національної академії аграрних наук України 14 квітня 2010 року / М.В. Зубець // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С.3–7.
56. Зяйлик М. Ефективність використання маркетингових стратегій / М.Зяйлик, О.Вівчар // Галицький економічний вісник. – 2011. – №2(31). – С.166–171.
57. Катькало В. С. Место и роль ресурсной концепции в развитии теории стратегического управления. – Вестник СПбГУ – Вып. 3. – № 24. – С. 10–11.
58. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. [текст] / Качинський А. Б – К.: НІСД, 2001. – 312 с.
59. Кваша С. М. Невідкладні проблеми теорії управління в агробізнесі з позиції менеджменту 21 століття / С. М. Кваша, Г. М. Чорний, О. М. Павленко // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 101–104.
60. Кісіль М.І. Проблеми інвестиційного забезпечення сільського господарства і міжгалузеві диспропорції / М.І. Кісіль // Вісник ХНАУ: Серія Економіка АПК і природокористування, ХНАУ, 2004. – №7 – С. 89-94.
61. Кісіль М.І. Про необхідність усунення міжгалузевих диспропорцій з метою інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль // Наукові праці КНТУ: Економічні науки. – Кіровоград: КНТУ, 2004. – Вип.6. – С. 226–233.
62. Кириленко І.Г. Аграрний сектор України: уроки, завдання / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 3–11.
63. Комплексна державна підтримка розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 3–50.
64. Клоцвог Ф. Ресурсный потенциал субъектов Федерации и его использование. – Экономист. – 1996. — № 12. – С. 33–39.

65. Клоцвог Ф., Кушникова И. Тенденции изменения региональной структуры промышленного производства // Экономист. – 2002. – № 3. – С. 66–73.
66. Котлер Ф. Основы маркетинга [Текст] / Ф. Котлер; пер. с англ. – СПб.: АО «Коруна», АОЗТ «Литера плюс», 1994. – 699 с.
67. Котлер Ф. Новые маркетинговые технологии. Методики создания гениальных идей [Текст] / Ф. Котлер, Триас де Без Ф. – СПб.: Изд-во «Нева», 2004. – 192 с.
68. Кравчук В.І. Наукові та організаційні засади технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва / В.І Кравчук // Економіка АПК. – 2003. – №4(102). – С. 3–10.
69. Крушельницька О.В. Управління матеріальними ресурсами: Навч. Посібник. – К.: Кондор, 2003. – 162с.
70. Кудлай А.В. Інноваційний розвиток економіки: регіональна модель // Економічний простір: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – №17. – С. 30–40.
71. Кулаєць М.М. Інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві України / М.М. Кулаєць, М.М. Лучник, М.Ф. Бабієнко П.А. Лайко та ін. // Економіка АПК. – 2010.-№ 6. – С. 113–119.
72. Лагодієнко В.В. Щодо формування технічного сервісу сільськогосподарських машин і знарядь в сучасних умовах / В.В. Лагодієнко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв: МДАУ, 2005. – Вип. 1(29): Економічні науки. Сільськогосподарські науки. Технічні науки. – С. 53–57.
73. Ламбен Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива [Текст] / Ж. Ламбен; пер. с фр. – СПб.: Наука, 1996. – 330 с.
74. Лобас Л. Ще раз про «ножиці цін» / Л. Лобас, А. Ляшенко, В.Стретович // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С 151-152.
75. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. / Ю.О. Лупенко, М.Я. Месель-Веселяк// К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.

76. Луценко. О.А. Відтворення та модернізація матеріально-технічного потенціалу АПК / О.А. Луценко // Ринкова трансформація економіки АПК: у 4 ч. – К.: ІАЕ, 2002. – ч. 2. – С. 413 – 419.
77. Льошенко В.О. Стан та перспективи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників / В.О. Льошенко, А.Ф. Головчук, С.В. Тимчук // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. – Умань: УДАУ, 2005. – Вип. 59. – С. 305–314.
78. Льошенко В.О. Матеріально-технічне забезпечення аграрного сектору економіки / В.О. Льошенко // Ринкова трансформація економіки АПК / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К., 2002. – С. 422–424.
79. Макаренко П.М. Аграрна політика держави у земельних відносинах на селі / П.М. Макаренко, Ю.О. Литвин, А.П. Макаренко // Академічний огляд. Серія: Економіка та підприємництво. Дніпропетровськ. 2009. – С. 37–47.
80. Макаренко П.М. Формування інституційної системи державної підтримки аграрного сектора України / П.М. Макаренко // Держава та регіони. 2009. – №2. – С.109–112.
81. Макаренко П.М. Економічна теорія – політекономічний контекст: [навчальний посібник] / Макаренко П.М., Мельник Л.Ю., Макаренко А.П., Мельник Л.Л. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 211с.
82. Малік М.Й. До питання фінансового забезпечення підприємницької діяльності на селі / М.Й. Малік // Проблеми фінансової підтримки малих та середніх підприємств на селі. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 11–16.
83. Малік М.Й. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка підприємництво і менеджмент) / (М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка та ін. // К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 642 с.
84. Мармуль Л.О. Інвестиційне забезпечення формування матеріально-технічної бази АПК регіону / Л.О. Мармуль, О.В. Сухоруко // Таврійський науковий вісник. – Херсон: Айлант, 2006. – Вип.47. – С. 143–148.
85. Мартинишин Я.М. Економіко-статистичне обґрунтування процесів обслуговування тракторів в аграрному підприємстві / Я.М. Мартинишин //

Науковий вісник Національного аграрного університету. – К: НАУ, 2003. – Вип. 66. – С. 251–256.

86. Маршалок М.С. Сучасні тенденції формування ринків аграрних виробничих ресурсів / М.С. Маршалок // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К.: НАУ, 2006. – Вип. 97. – С. 63–66.

87. Масловська Л.Ц., Л.В. Недільська Оптимізація структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств // Л.Ц. Масловська, Л.В. Недільська / Економіка АПК, 2009, №10. – С. 23–25.

88. Махмуд ель Асскар. Вплив технології no-till у зонах недостатнього зволоження на властивості ґрунтів і продуктивність культур / Махмуд ель Асскар, О.С. Викова // Вісник аграрної науки. – 2009. – №2. – С. 25–28.

89. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК / В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.В. Зубець. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 296 с.

90. Мельник С.І. Актуальні питання формування та розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств / С.І. Мельник // Агроекологічний журнал. – 2006. – №4. – С. 10 – 16.

91. Мельник Ю. Основні напрямки і завдання державної технічної політики в АПК / Ю. Мельник // Техніка АПК. – 2007. – №6. – С. 6–7.

92. Мізюк В.В. Фактори формування та особливості функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення авіаційної безпеки [Електронний ресурс] // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – № 26. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/Mizuk.pdf.

93. Мосіюк П.О. Аграрний сервіс у пореформеному сільськогосподарському виробництві / П.О. Мосіюк // Соціально-економічна модель постреформеного розвитку агропромислового виробництва в Україні: матеріали конгресу економістів – аграрників України. – К.: ІАЕ УАПН, 2000. – С. 327–329.

94. Наумов О.Б. Вивчення економічної ефективності за узагальнюючими показниками / О.Б. Наумов // Економіка АПК. – 2000. – № 9. – С. 39.

95. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві / Нелеп В.М. – К.: КНЕУ, 2004. – 496 с.
96. Організація та управління інноваційною діяльністю: [підручник] / За ред. П. Г. Перерви, С. А. Меховича, М. І. Погорєлова. – Харків : НТУ «ХП», 2008. – 1025 с.
97. Павлов В.І. Регіональний агросервісний комплекс в умовах становлення ринкових відносин: монографія / В.І. Павлов, В.М. Павлюк. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 96 с.
98. Пасхавер Б. Интегральный показатель эффективности сельскохозяйственного производства / Б. Пасхавер // Вопросы экономики. – 1979. – №10. – С. 67–77.
99. Петров В.М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві / В.М. Петров // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 36 – 40.
100. Підлісецький Г.М. Основні напрями вискоєфективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі / Г.М. Підлісецький. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 353.
101. Папцов А. Особенности информационного обеспечения АПК за рубежом / А. Папцов // АПК: экономика, управление. – 2009. – № 3. – С. 84–87.
102. Питер Р. Диксон. Управление маркетингом [Текст] / Р. Диксон Питер: пер. с англ. – М.: Издательство «БИНОМ», 1998. – 228 с.
103. Плаксієнко В.Я., Курбацька Л.М. Особливості відтворення окремих видів ресурсів в АПК // Держава та регіони. – 2004. – № 6. – С. 203–209.
104. Плаксієнко В.Я., Огійчук М.Ф., Белєнкова М.І., Панченко Л.Г. та ін. Фінансовий та управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах (видання 5-е). Підручник. – К.: Алерта, 2009. – 1065 с.
105. Плуґіна Ю.А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств залізничного транспорту [Електронний ресурс] // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2011_33/11pjarte.pdf.

106. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок зарахування коштів до державного бюджету в рахунок погашення заборгованості за кредитами , залученими державою або під державні гарантії і наданих для закупівля сільськогосподарської техніки іноземного виробництва» від 31.03.2003р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – 23 квітня.
107. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва» від 23.04.2003р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – 30 серпня.
108. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної акціонерної компанії «Укراгролізинг» від 11.04.2001 р. № 354// [Електронний ресурс]: режим доступу: www.rada.com.ua.
109. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного лізингового підприємства «Украгролізинг» від 19.02.1999 р. № 225// [Електронний ресурс]: режим доступу: www.rada.com.ua.
110. Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва : Постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 106. – 17 червня.
111. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки : Постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 106 – 11 червня.
112. Прокопенко О. В., Касьяненко Т. В. Організаційно-економічний механізм управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком [Електронний ресурс] // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_4/1_2.pdf.
113. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: Підруч. у 3-х ч. – К.: К.-М. Академія – Чернівці «Зелена Буковина», 1999. – 568 с.

114. Русинов Ф., Никулин Л., Фаткин Л. Менеджмент и самоменеджмент в системе рыночных отношений. – М., 1996. – С. 64–68.
115. Саблук П.Т. Стабільні економічні умови як фактор послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 12–17.
116. Садеков А. А. Управление предприятием в условиях кризиса: Монографія. [текст] / А. А. Садеков, В. В. Цурик. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
117. Сілкін В.М. Формування ринку матеріально-технічних ресурсів агропромислового комплексу Крима: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В.М. Сілкін. – Сімферополь, 2003. – 20с.
118. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови / В.П. Ситник. – К.: ІАЕ, 2002. – С. 143.
119. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. [текст] / Горбулін В.П., Качинський А.Б. – К.: ДП «НВЦ» «Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.
120. Соломко Д.О. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / Д.О. Соломко // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С.60–66.
121. Статистичний щорічник Держкомстату України за 2005 р. – К.: Консультант, 2006 р. – 575 с.
122. Статистичний щорічник України за 2008 р.-К.:Держкомстат, 2009. - 567с.
123. Статистичний щорічник України за 2009 р.-К.: Держкомстат, 2010. - 567с.
124. Статистичний щорічник України за 2010 р.-К.:АвгустТрейд, 2011. - 560с.
125. Статистичний щорічник «Селянські (фермерські) господарства». – К.: Держкомстат України, 2010. – 272 с.
126. Статистичний щорічник «Промисловість України у 2007–2010 рр.». – К.: Держкомстат України, 2011. – 306 с.

127. Тарасович Л.В. Розвиток і становлення системи агрохімічного обслуговування: організаційно-історичний аспект / Л.В. Тарасович // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 2 (44). – С. 295-300.
128. Тарасович Л.В. Вплив показників фінансового стану на ефективність діяльності підприємств агрохімічного сервісу // Л.В. Тарасович / Серія «Економіка», Вип. №3(51) 2010. – С. 252.
129. Тарасова Н.В. Проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / Н.В. Тарасова, В.М. Довбня // АгроСвіт. – 2007. – №12. – С. 10–15.
130. Топіха І.Н. Економіка аграрних підприємств курс лекцій / Топіха І.Н. // Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 317 с.
131. Транченко Л. В. Оцінювання ефективності управління підприємством на основі універсальних нормативних графічних моделей / Л. В. Транченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 158–164.
132. Ушачев І.Г. Экономический рост и конкурентоспособность сельского хозяйства России / И.Г. Ушачев // Економіка АПК – 2010.-№3. – С. 137–149.
133. Указ Президента України «Про утворення Державного департаменту тракторного і сільськогосподарського машинобудування» // Урядовий кур'єр. – 1995. – 30 листопада.
134. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» // Голос України. – 2000. – 6 червня.
135. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку аграрного ринку» // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 165.
136. Указ Президента України «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» // Голос України. – 2002. – 8 серпня.
137. Федорчак О. Зміст, структура та класифікація механізмів державного управління [Електронний ресурс] // Ефективність державного управління. – 2008. – № 14/15. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua /portal/Soc_Gum/Edu/2008_14_15/fail/Fedorchak.pdf.

138. Федорак В.І. Стан та перспективи інвестування підприємств агротехнічного сервісу / В.І. Федорак // Економіка АПК. – 2007. – №4(150). – С. 83–87.
139. Федорчук О.М., Мармуль Л.О. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: монографія / О.М. Федорчук, Л.О. Мармуль. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 208 с.
140. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК / за ред. Г.М. Підлісецького. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 428 с.
141. Фролова А. В. Моніторинг екологічної безпеки в системі управління забезпеченням економічної безпеки держави [текст] // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: Збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2011 – С. 232 – 233.
142. Ушачев И.Г. Экономический рост и конкурентоспособность сельского хозяйства России / И.Г. Ушачев // Економіка АПК. – 2010.-№3. – С. 137–149.
143. «Украгролізинг»: перші підсумки року» Прес-служба НАК «Украгролізинг»/ журнал для працівників агропромислового комплексу «Механізація сільського господарства» – №6(35) – 2011. –С.4.
144. Чумак В.Д. Удосконалення організаційно-правового механізму фінансової стабілізації сільськогосподарського виробництва // Матеріали III міжнародної наукової конференції «Економіка третього тисячоліття». Т. 2. – Донецьк: ДонДТУ, 2000. – С. 259 – 261.
145. Шибанін В.С. Системне оновлення і розвиток матеріально-ресурсного потенціалу сільського господарства (організаційно-економічні аспекти) / Шибанін В.С. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 276 с.
146. Шпак Ю.В. Фактори підвищення ефективності економічних умов розвитку агропромислового виробництва в регіоні // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Випуск 15. – Черкаси: ЧДТУ, 2005. – С. 148-152.

147. Шпак М. «Украгролізинг – оптимальний фінансовий партнер» журнал для працівників агропромислового комплексу // М. Шпак / «Механізація сільського господарства» – (36) 2012. – С. 6–7.
148. Шелегеда Б. Г Системний підхід к управленію економіческим потенциалом региона / Б. Г. Шелегеда, М. В. Савченко, И. В. Рябовол. – Економіка: проблеми теорії і практики // Зб. наук. пр. – Вип. 143. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 3–11.
149. Шмандій В. М., Солошич І. О. Управління природоохоронною діяльністю: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 296 с.
150. О.І. Шнарович Статистична оцінка стану формування та ефективності використання матеріально-енергетичних ресурсів / Шнарович О.І. // Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 1, Т. 2. – С. 189 – 192.
151. Шпичак О.М. СОТ та економічні проблеми АПК України / О.М. Шпичак // Агроінком. – 2008. – № 3-4. – С. 18–22.
152. Щаслива Г.П. Сутність економічної та екологічної ефективності використання основних засобів в аграрному виробництві / Г.П. Щаслива // Таврійський науковий вісник: зб. наук. праць. – Херсон: Айлант. – 2008. – Вип. 57. – С. 189 – 193.
153. Щаслива Г.П. Шляхи підвищення економічної ефективності основних засобів регіону / Г.П. Щаслива // Таврійський науковий вісник: зб. наук. праць ХДАУ. – Херсон: Айлант. – 2007. – Вип. 49. – С. 65 – 67.
154. Щаслива Г.П., Федорчук О.М. Регулювання цін на матеріально-технічні ресурси для аграрної галузі/ Г.П. Щаслива, О.М. Федорчук // Таврійський науковий вісник: зб. наук. праць. – Херсон: Айлант, 2011. – Вип. №.75. С. 365 – 373.
155. Щаслива Г.П. Основи інституційно-інвестиційної політики держави в економіці ринкового типу / Г.П. Щаслива // зб. мат. всеукр. практ. конф. – «Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми та перспективи», Херсон: Херсонський державний університет, 2011. – С. 55–57.

156. Щаслива Г.П., Федорчук О.М. Чинники, що стримують і уповільнюють процес розвитку сільського господарства України на інноваційній основі /О.М. Федорчук, Г.П. Щаслива// Науковий журнал «Вісник Хмельницького національного університету». – Хмельницький, 2011. – №2, Т.2 (174) – С.187–190.
157. Щаслива Г.П. Фінансове забезпечення відновлення матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві / Г.П. Щаслива // зб. мат. ІХ міжнар. наук.-теор. конф. молодих учених і студентів – «Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку виробничої сфери» – в 2-х томах. Т.2. – Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2012. – С. 203-204.
158. Щаслива Г.П. Щодо питання забезпечення фінансового забезпечення матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва / Г.П. Щаслива // зб. тез ІІ всеукр. наук.-практ. конф. «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи»: – Херсон: РВВ Колос, 2012. – С. 280–283.
159. Щаслива Г.П. Проблеми управління матеріально-технічним забезпеченням сільського господарства / Г.П. Щаслива // зб. мат. ІІ міжнар. наук.-теор. конф. – «Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів»: Сімферополь, 2012. – С. 31–32.
160. Щаслива Г.П. Формування ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства / Г.П. Щаслива // Вісник Полтавської державної аграрної академії / ПДАА. – Полтава : ПДАА, 2012. – Вип.№ 1 (4). – С. 337–342.
161. Щаслива Г.П. Проблеми використання матеріально-технічних засобів у сільському господарстві / Г.П. Щаслива // зб. мат. міжнар. практ. конф. – «Саморозвиток і самодостатність регіонів – шлях до майбутнього країни», Херсон: Херсонський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, 2012. – С. 121 – 123.
162. Яковенко В.П. Розвиток матеріально-технічної бази АПК / В.П. Яковенко // Вісник аграрної науки. – 2004. – №4. – С. 45 – 49.

163. Ярославський О. Ринок складної сільськогосподарської техніки в Україні: перспективи розвитку / О. Ярославський // Проект «Аграрна політика для людського розвитку». – 2002. – № 8. – С. 1 – 6.
164. Basis project on Russian agricultural input markets. Ongoing research project centered at Russian Institute for Economy in Transition, Moscow, funded by U.S. Agency for International Development, and co-directed by Eugenia Scrova and Bruce Gardner.
165. Economic Research Service (ERS). U.S. Dept. of Agriculture. Agricultural Outlook. Washington, DC: various issues over 1992–2002.
166. Z. Griliches Estimates of the Aggregate Agricultural Production function from Cross-Sectional Data /Z. Griliches // Journal of Farm Economics. 1963. – №45. – P. 419 – 428.
167. Efficiency and Growth in Agriculture: A Comparative Study of the Soviet Union, United States, Canada, and Finland. Staff Report No. AGES 89-54 / R.B. Koopman // Economic Research Service, U.S. Dept. of Agriculture, October 1989.
168. Lerman, Z, Y. Kislev, A. Kriss, D. Biton. Agricultural Output and Productivity in the Former Soviet Republics. Economic Development and Cultural Change 51(2003): forthcoming.
169. Mundlak Y. Empirical Production Functions Free of Management Bias / Y Mundlak // Journal of Farm Economics. – 1961. – № 43. – P. 44 – 56.
170. Osborne, S., and M. Trueblood. An Examination of Economic Efficiency of Russian Crop Production in the Reform Period. Economic Research Service, U.S. Dept. of Agriculture, 2003. – P. 25 – 27.
171. [Електронний ресурс]: режим доступу: Environment and energy rankings // www.dataranking.com.
172. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
173. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www/expert.ua/articles/16/0/2130/>.
174. [Електронний ресурс]: режим доступу: www.ukragroleasing.com.ua

175. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.marketing.ua/com/articles.php/articleId=978>.
176. [Електронний ресурс]: режим доступу: http://www.executive.ru/news/piece_16313//.
177. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.ConsultMarketing.ru>.
178. [Електронний ресурс]: режим доступу: www.ugmk.info
179. [Електронний ресурс]: режим доступу: www.nooguards.com.ua/news/1469/.
180. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
181. [Електронний ресурс]: режим доступу: www.novekolo.info
182. [Електронний ресурс]: режим доступу: www.gska2.iada.gov.ua/pls/zweb_n/
183. Концепція розвитку національної інноваційної системи / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>.
184. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.directmarketing.com.ua/dir/art/6/259>.
185. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www/expert.ua/articles/16/0/2130/>.
186. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.marketing.ua/com/articles.php/articleId=978>.
187. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.ConsultMarketing.Ru>.
188. [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www/expert.ua/articles/16/0/2130/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Наявність та динаміка енергетичних потужностей у сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р. (двигуни тракторів)*

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	463281	454014	629887	617287	102,0
ХЕРСОН	34521	31804	46936	43241	108,5
КАХОВКА	7968	9930	10834	13501	80,2
НОВА КАХОВКА	15332	15162	20846	20615	101,1
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	41137	42732	55931	58099	96,3
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	21331	20149	29002	27395	105,9
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	19618	19649	26673	26715	99,8
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	27493	26896	37380	36568	102,2
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	10449	12672	14207	17229	82,5
ВИСОКОПІЛЬСЬКИЙ	13575	13087	18457	17793	103,7
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	40383	38020	54906	51693	106,2
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	31548	30273	42893	41160	104,2
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	14987	13790	20377	18749	108,7
ІВАНІВСЬКИЙ	15404	14309	20944	19455	107,7
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	11356	7822	15440	10635	145,2
КАХОВСЬКИЙ	31034	30447	42195	41396	101,9
НИЖНЬОСІРОГОЗЬКИЙ	14198	13545	19304	18416	104,8
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	19690	20738	26771	28196	94,9
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	37291	35026	50702	47622	106,5
СКАДОВСЬКИЙ	23154	22567	31481	30683	102,6
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	16268	17117	22118	23273	95,0
ЧАПЛІНСЬКИЙ	16544	18279	22494	24853	90,5

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність та динаміка енергетичних потужностей у сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р.
(двигуни комбайнів і самоходних машин)***

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	179033	181708	243417	247054	98,5
ХЕРСОН	14987	15091	20377	20518	99,3
КАХОВКА	1899	1895	2582	2577	100,2
НОВА КАХОВКА	3358	1889	4566	2568	177,8
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	11225	10594	15262	14404	106,0
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	8473	7178	11520	9759	118,0
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	8332	7675	11328	10435	108,6
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	13365	12377	18171	16828	108,0
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	4183	3499	5687	4757	119,5
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	6101	5756	8295	7826	106,0
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	12467	11969	16950	16273	104,2
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	9097	9290	12369	12631	97,9
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	11529	9895	15675	13453	116,5
ІВАНІВСЬКИЙ	5011	4548	6813	6184	110,2
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	3382	13055	4598	17750	25,9
КАХОВСЬКИЙ	8006	8905	10885	12107	89,9
НИЖНЬОСПРОГОЗЬКИЙ	5827	5902	7923	8025	98,7
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	11411	13728	15515	18665	83,1
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	14350	12517	19511	17018	114,6
СКАДОВСЬКИЙ	10867	10704	14775	14553	101,5
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	8515	8702	11577	11831	97,9
ЧАПЛІНСЬКИЙ	6648	6539	9039	8891	101,7

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність та динаміка енергетичних потужностей у сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р. (двигуни автомобілів)*

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	333541	332442	453489	451995	100,3
ХЕРСОН	13682	13620	18602	18518	100,5
КАХОВКА	4551	12926	6188	17575	35,2
НОВА КАХОВКА	15327	10633	20839	14457	144,1
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	27891	27243	37921	37040	102,4
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	12614	11834	17150	16090	106,6
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	12837	13269	17454	18041	96,7
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	23646	23827	32150	32396	99,2
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	7529	8513	10237	11575	88,4
ВИСОКОПІЛЬСЬКИЙ	10618	9242	14437	12566	114,9
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	18285	17997	24861	24469	101,6
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	23834	23279	32405	31651	102,4
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	15647	13778	21274	18733	113,6
ІВАНІВСЬКИЙ	9271	9919	12605	13486	93,5
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	9359	7174	12725	9754	130,5
КАХОВСЬКИЙ	32933	31867	44776	43327	103,3
НИЖНЬОСПРОГОЗЬКИЙ	5918	5678	8046	7720	104,2
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	17465	17740	23746	24120	98,4
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	30460	28239	41414	38394	107,9
СКАДОВСЬКИЙ	13935	13581	18946	18465	102,6
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	12961	14202	17622	19309	91,3
ЧАПЛІНСЬКИЙ	14778	17881	20093	24311	82,6

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність та динаміка енергетичних потужностей у сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р. (інші механічні двигуни)*

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	17232	15572	23429	21172	110,7
ХЕРСОН	388	329	528	447	117,9
КАХОВКА	963	304	1309	413	316,8
НОВА КАХОВКА	-	-	-	-	-
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	2535	2286	3447	3108	110,9
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	800	712	1088	968	112,4
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	727	727	988	988	100,0
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	71	59	97	80	120,3
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	201	201	273	273	100,0
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	35	92	48	125	38,0
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	1387	1387	1886	1886	100,0
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	1444	1548	1963	2105	93,3
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	322	301	438	409	107,0
ІВАНІВСЬКИЙ	274	274	373	373	100,0
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	733	685	997	931	107,0
КАХОВСЬКИЙ	1318	1253	1792	1704	105,2
НИЖНЬОСІРОГОЗЬКИЙ	453	283	616	385	160,1
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	1488	1650	2023	2243	90,2
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	422	157	574	214	268,8
СКАДОВСЬКИЙ	481	481	654	654	100,0
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	2558	2211	3478	3006	115,7
ЧАПЛІНСЬКИЙ	632	632	859	859	100,0

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність та динаміка енергетичних потужностей у сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р. (електродвигуни та електроустановки)*

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	485167	488032	659643	663539	99,4
ХЕРСОН	10378	10427	14110	14177	99,5
КАХОВКА	53854	54599	73221	74234	98,6
НОВА КАХОВКА	60208	59920	81860	81469	100,5
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	13679	17345	18598	23583	78,9
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	7094	6646	9645	9036	106,7
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	4990	4979	6785	6770	100,2
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	6660	5345	9055	7267	124,6
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	709	1155	964	1570	61,4
ВИСОКОПІЛЬСЬКИЙ	1610	1634	2189	2222	98,5
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	12664	11740	17218	15962	107,9
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	47589	47847	64703	65054	99,5
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	2133	2128	2900	2893	100,2
ІВАНІВСЬКИЙ	60046	59970	81640	81537	100,1
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	775	667	1054	907	116,2
КАХОВСЬКИЙ	6979	7390	9489	10048	94,4
НИЖНЬОСПРОГОЗЬКИЙ	2474	2534	3364	3445	97,6
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	6913	7023	9399	9549	98,4
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	87564	87193	119054	118549	100,4
СКАДОВСЬКИЙ	14549	14550	19781	19783	100,0
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	28528	28687	38787	39003	99,4
ЧАПЛІНСЬКИЙ	55771	56253	75827	76483	99,1

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність та динаміка енергетичних потужностей у
сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р.
(устаткування для виробництва відновлювальної енергії)***

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2011	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	2	2	3	3	100,0
ХЕРСОН	-	-	-	-	-
КАХОВКА	-	-	-	-	-
НОВА КАХОВКА	-	-	-	-	-
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	-	-	-	-	-
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	-	-	-	-	-
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ІВАНІВСЬКИЙ	2	2	3	3	100,0
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	-	-	-	-	-
КАХОВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
НИЖНЬОСІРОГОЗЬКИЙ	-	-	-	-	-
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	-	-	-	-	-
СКАДОВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ЧАПЛІНСЬКИЙ	-	-	-	-	-

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність та динаміка енергетичних потужностей у
сільському господарстві в розрізі районів у 2011 р.
(робоча худоба в перерахунку на механічну силу)***

	Кіловат		Кінських сил		2011 у % до 2010
	2011	2010	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	87	97	118	132	89,7
ХЕРСОН	-	1	-	1	-
КАХОВКА	-	-	-	-	-
НОВА КАХОВКА	3	3	4	4	100,0
БЛОЗЕРСЬКИЙ	1	1	1	1	100,0
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	24	22	33	30	109,1
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	5	3	7	4	166,7
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	-	1	-	1	-
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	-	-	-	-	-
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	-	2	-	3	-
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	10	11	14	15	90,9
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	-	1	-	1	-
ІВАНІВСЬКИЙ	-	1	-	1	-
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	5	4	7	5	125,0
КАХОВСЬКИЙ	8	11	11	15	72,7
НИЖНЬОСІРОГОЗЬКИЙ	-	-	-	-	-
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	9	7	12	10	128,6
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	7	9	10	12	77,8
СКАДОВСЬКИЙ	6	9	8	12	66,7
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	5	4	7	5	125,0
ЧАПЛІНСЬКИЙ	4	7	5	10	57,1

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність та динаміка устаткування для виробництва відновлювальної енергії у сільському господарстві у розрізі районів у 2011 р.
(устаткування, яке перетворює енергію вітру), шт.***

	Наявність на кінець року		2011 у % до 2010
	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	1	1	100,0
ХЕРСОН	-	-	-
КАХОВКА	-	-	-
НОВА КАХОВКА	-	-	-
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	-	-	-
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	-	-	-
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	-	-	-
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	-	-	-
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	-	-	-
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	-	-	-
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	-	-	-
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	-	-	-
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	-	-	-
ІВАНІВСЬКИЙ	1	1	100,0
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	-	-	-
КАХОВСЬКИЙ	-	-	-
НИЖНЬОСІРОГОЗЬКИЙ	-	-	-
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	-	-	-
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	-	-	-
СКАДОВСЬКИЙ	-	-	-
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	-	-	-
ЧАПЛІНСЬКИЙ	-	-	-

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність та динаміка устаткування для виробництва
відновлювальної енергії у сільському господарстві у розрізі районів
у 2011 р. (устаткування, яке перетворює енергію сонця), шт.***

	Наявність на кінець року		2011 у % до 2010
	2011	2010	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ	2	2	100,0
ХЕРСОН	-	-	-
КАХОВКА	-	-	-
НОВА КАХОВКА	-	-	-
БІЛОЗЕРСЬКИЙ	-	-	-
БЕРИСЛАВСЬКИЙ	-	-	-
ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ	-	-	-
ВЕЛИКОЛЕПЕТИСЬКИЙ	-	-	-
ВЕРХНЬОРОГАЧИЦЬКИЙ	-	-	-
ВИСОКОПЛЬСЬКИЙ	-	-	-
ГЕНІЧЕСЬКИЙ	-	-	-
ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ	-	-	-
ГОРНОСТАЇВСЬКИЙ	-	-	-
ІВАНІВСЬКИЙ	2	2	100,0
КАЛАНЧАЦЬКИЙ	-	-	-
КАХОВСЬКИЙ	-	-	-
НИЖНЬОСПРОГОЗЬКИЙ	-	-	-
НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ	-	-	-
НОВОТРОЇЦЬКИЙ	-	-	-
СКАДОВСЬКИЙ	-	-	-
ЦЮРУПІНСЬКИЙ	-	-	-
ЧАПЛІНСЬКИЙ	-	-	-

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність сільськогосподарської техніки в
сільськогосподарських товариствах, шт.**

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року – техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори – всього	1900	149	112	1759	115	58
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	185	9	6	165	20	7
від 40 до 60 кВт	683	11	9	627	47	27
від 60 до 100 кВт	498	91	63	459	17	11
понад 100 кВт	534	38	34	508	31	13
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	1768	145	112	X	93	48
трактори гусиничні	132	4	0	X	22	10
трактори без змонтованих на них машин	1739	142	106	X	105	53
трактори, на яких змонтовані машини	161	7	6	X	10	5
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	1177	28	25	996	172	24
Причепи та напівпричепи	1109	27	17	1015	76	16
з них тракторні	873	9	9	798	51	10
Плуги	635	47	33	571	19	8
Культиватори	1182	95	69	1096	63	32
Борони	3033	160	145	2569	174	138
у т.ч. дискові	446	55	43	410	26	7
Машини посівні та для садіння з них	1097	90	80	1037	55	25
сівалки	1047	83	73	987	55	25
картоплесаджалки	10	3	3	10	0	0
інші	40	4	4	40	0	0
Розкидачі гною і добрив	259	35	29	243	10	6
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дощувальні машини	751	29	15	X	6	6
машини і пристрої для поливу	102	24	6	X	2	0
водяні насоси і насосні станції	113	17	17	X	1	1
за локалізацією:						
стаціонарне	778	56	25	X	4	4
пересувне	188	14	13	X	5	3
Машини для захисту сільськогосподарських культур	236	23	21	225	13	10
Сінокосарки	60	9	9	54	7	3
у т.ч. тракторні	30	5	5	27	5	1
Жатки валкові	147	24	20	135	10	8

продовження додатку М

1	2	3	4	5	6	7
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	67	10	7	64	14	1
Комбайни зернозбиральні	357	25	24	332	29	18
Комбайни кукурудзозбиральні	23	1	1	21	3	2
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	48	3	3	42	8	5
у т.ч. самохідні	17	0	0	15	1	0
Комбайни льонозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплюзбиральні й картоплекопачі	8	0	0	8	0	0
у т.ч. комбайни	1	0	0	1	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	1	0	0	1	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	12	2	2	12	2	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	0	0	0	0	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерночисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	252	30	26	241	3	1
Доїльні установки та апарати	51	2	2	47	3	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	18	5	4	16	0	0
Молочні сепаратори	1	0	0	1	0	0
Інкубатори	29	6	6	29	3	0
Машини і механізми для приготування кормів	42	10	9	42	0	0
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	24	1	1	24	0	0
для свиней	25	8	8	25	0	0
Транспортери для прибирання гною	179	19	19	177	18	16

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність сільськогосподарської техніки
в фермерських господарствах, шт.**

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року - техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори - всього	1419	98	80	1378	89	36
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	75	7	5	75	6	5
від 40 до 60 кВт	562	24	18	553	44	15
від 60 до 100 кВт	432	41	32	414	27	13
понад 100 кВт	350	26	25	336	12	3
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	1298	96	79	X	78	32
трактори гусиничні	121	2	1	X	11	4
трактори без змонтованих на них машин	1358	92	74	X	85	36
трактори, на яких змонтовані машини	61	6	6	X	4	0
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	483	33	22	458	20	10
Причепи та напівпричепи	555	32	25	535	34	25
з них тракторні	425	16	11	407	33	24
Плуги	431	50	32	407	13	5
Культиватори	755	83	52	723	26	16
Борони	1240	292	58	1176	13	4
у т.ч. дискові	364	58	43	351	3	1
Машини посівні та для садіння з них	717	70	54	689	43	27
сівалки	675	62	47	648	39	26
картоплесаджалки	19	4	3	19	1	1
інші	23	4	4	22	3	0
Розкидачі гною і добрив	129	16	13	128	7	3
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дощувальні машини	160	11	9	X	11	8
машини і пристрої для поливу	42	9	9	X	5	3
водяні насоси і насосні станції	76	11	11	X	3	2
за локалізацією:						
стаціонарне	184	20	19	X	9	7
пересувне	94	11	10	X	10	6
Машини для захисту сільськогосподарських культур	164	14	12	150	6	3
Сінокосарки	59	9	7	57	0	0
у т.ч. тракторні	37	7	6	37	0	0
Жатки валкові	95	16	13	95	5	4

продовження додатку Н

1	2	3	4	5	6	7
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	31	10	9	31	1	1
Комбайни зернозбиральні	271	28	24	259	10	2
Комбайни кукурудзозбиральні	4	0	0	4	0	0
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	3	0	0	3	1	0
у т.ч. самохідні	0	0	0	0	1	0
Комбайни льонозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплюзбиральні й картоплекопачі	18	5	5	17	0	0
у т.ч. комбайни	9	3	3	9	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	0	0	0	0	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	20	2	2	20	0	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	0	0	0	0	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерночисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	183	34	20	182	1	1
Доїльні установки та апарати	8	2	2	7	0	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	0	0	0	0	0	0
Молочні сепаратори	1	0	0	1	0	0
Інкубатори	0	0	0	0	0	0
Машини і механізми для приготування кормів	11	1	1	11	0	0
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	3	0	0	3	0	0
для свиней	2	0	0	2	0	0
Транспортери для прибирання гною	10	0	0	10	0	0

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність сільськогосподарської техніки в приватних підприємствах, шт

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року - техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори - всього	730	53	49	705	39	14
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	53	4	4	52	0	0
від 40 до 60 кВт	291	13	11	283	23	6
від 60 до 100 кВт	179	22	21	167	7	3
понад 100 кВт	207	14	13	203	9	5
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	691	53	49	X	37	12
трактори гусеничні	39	0	0	X	2	2
трактори без змонтованих на них машин	685	53	49	X	39	14
трактори, на яких змонтовані машини	45	0	0	X	0	0
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	380	18	16	351	9	6
Причепи та напівпричепи	399	31	27	360	33	30
з них тракторні	340	26	23	307	31	30
Плуги	212	23	23	192	12	10
Культиватори	486	53	52	448	17	13
Борони	1003	71	71	998	9	4
у т.ч. дискові	189	40	40	189	6	2
Машини посівні та для садіння з них	510	52	50	466	16	12
сівалки	459	43	41	415	15	12
картоплесаджалки	11	2	2	11	1	0
інші	40	7	7	40	0	0
Розкидачі гною і добрив	110	21	21	102	2	2
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дощувальні машини	324	14	13	X	2	2
машини і пристрої для поливу	26	10	10	X	0	0
водяні насоси і насосні станції	67	16	16	X	1	0
за локалізацією:						
стаціонарне	367	37	36	X	1	1
пересувне	50	3	3	X	2	1
Машини для захисту сільськогосподарських культур	110	11	10	107	2	1
Сінокосарки	36	4	4	36	2	0
у т.ч. тракторні	17	4	4	17	2	0
Жатки валкові	87	10	10	85	5	5
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	21	2	2	19	1	0
Комбайни зернозбиральні	166	12	11	150	9	4

продовження додатку О

1	2	3	4	5	6	7
Комбайни кукурудзозбиральні	10	1	1	9	1	1
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	36	4	4	32	9	6
у т.ч. самохідні	10	1	1	8	0	0
Комбайни льонозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплезбиральні й картоплекопачі	6	1	1	6	0	0
у т.ч. комбайни	0	0	0	0	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	1	0	0	1	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	26	8	8	26	0	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	0	0	0	0	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерноочисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	120	21	21	117	0	0
Доїльні установки та апарати	35	21	21	35	0	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	9	1	1	9	0	0
Молочні сепаратори	1	0	0	1	0	0
Інкубатори	8	0	0	8	0	0
Машини і механізми для приготування кормів	17	2	2	17	0	0
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	29	1	1	24	1	1
для свиней	5	1	1	5	0	0
Транспортери для прибирання гною	69	7	7	69	5	2

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність сільськогосподарської техніки у виробничих кооперативах, шт

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року - техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори - всього	456	7	7	394	45	23
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	33	0	0	32	2	1
від 40 до 60 кВт	191	1	1	173	35	18
від 60 до 100 кВт	102	1	1	79	2	1
понад 100 кВт	130	5	5	110	6	3
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	415	7	7	X	30	16
трактори гусеничні	41	0	0	X	15	7
трактори без змонтованих на них машин	399	7	7	X	36	19
трактори, на яких змонтовані машини	57	0	0	X	9	4
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	365	1	1	309	15	8
Причепи та напівпричепи	425	1	1	335	23	7
з них тракторні	365	0	0	280	13	7
Плуги	175	4	4	140	7	6
Культиватори	349	13	13	285	8	4
Борони	1795	11	11	1428	121	78
у т.ч. дискові	102	11	11	85	0	0
Машини посівні та для садіння з них	288	10	10	237	18	12
сівалки	285	10	10	235	17	11
картоплесаджалки	3	0	0	2	1	1
інші	0	0	0	0	0	0
Розкидачі гною і добрив	69	1	1	57	0	0
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дощувальні машини	171	1	1	X	7	2
машини і пристрої для поливу	3	0	0	X	0	0
водяні насоси і насосні станції	2	0	0	X	3	2
за локалізацією:						
стаціонарне	117	0	0	X	7	2
пересувне	59	1	1	X	3	2
Машини для захисту сільськогосподарських культур	42	2	2	37	3	1
Сінокосарки	31	8	8	25	3	1
у т.ч. тракторні	18	3	3	14	2	1
Жатки валкові	36	4	4	26	5	5
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	21	1	1	18	0	0
Комбайни зернозбиральні	85	4	4	69	6	3

продовження додатку П

1	2	3	4	5	6	7
Комбайни кукурудзозбиральні	11	0	0	7	4	3
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	46	0	0	37	2	0
у т.ч. самохідні	14	0	0	14	0	0
Комбайни льонозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплезбиральні й картоплекопачі	1	0	0	1	0	0
у т.ч. комбайни	0	0	0	0	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	2	0	0	1	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	2	0	0	2	0	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	0	0	0	0	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерноочисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	52	4	4	47	2	0
Доїльні установки та апарати	56	0	0	45	1	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	17	0	0	16	0	0
Молочні сепаратори	3	2	2	3	0	0
Інкубатори	0	0	0	0	0	0
Машини і механізми для приготування кормів	11	0	0	8	0	0
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	43	8	8	38	2	0
для свиней	4	0	0	4	0	0
Транспортери для прибирання гною	94	1	1	67	4	0

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

**Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських
державних підприємствах, шт.**

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року – техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори – всього	243	5	5	243	18	15
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	27	0	0	27	2	2
від 40 до 60 кВт	121	1	1	121	9	8
від 60 до 100 кВт	37	2	2	37	3	1
понад 100 кВт	58	2	2	58	4	4
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	215	5	5	X	13	12
трактори гусеничні	28	0	0	X	5	3
трактори без змонтованих на них машин	212	5	5	X	16	13
трактори, на яких змонтовані машини	31	0	0	X	2	2
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	163	0	0	163	22	15
Причепи та напівпричепи	117	3	2	117	14	13
з них тракторні	95	3	2	95	14	13
Плуги	51	2	0	51	1	1
Культиватори	109	4	4	109	10	10
Борони	307	1	1	307	2	2
у т.ч. дискові	43	1	1	43	2	2
Машини посівні та для садіння з них	72	3	3	72	13	13
сівалки	70	3	3	70	11	11
картоплесаджалки	0	0	0	0	0	0
інші	2	0	0	2	2	2
Розкидачі гною і добрив	25	4	4	25	1	1
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дощувальні машини	189	1	1	X	0	0
машини і пристрої для поливу	1	0	0	X	0	0
водяні насоси і насосні станції	15	1	1	X	5	5
за локалізацією:						
стаціонарне	181	0	0	X	5	5
пересувне	24	2	2	X	0	0
Машини для захисту сільськогосподарських культур	22	2	2	22	2	2
Сінокосарки	21	0	0	21	0	0
у т.ч. тракторні	7	0	0	7	0	0
Жатки валкові	26	1	1	26	3	3

продовження додатку Р

1	2	3	4	5	6	7
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	12	1	1	12	1	1
Комбайни зернозбиральні	45	1	1	45	4	4
Комбайни кукурудзозбиральні	5	0	0	5	0	0
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	15	0	0	15	2	2
у т.ч. самохідні	10	0	0	10	1	1
Комбайни льнозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплюзбиральні й картоплекопачі	1	0	0	1	0	0
у т.ч. комбайни	0	0	0	0	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	0	0	0	0	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	1	0	0	1	0	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	0	0	0	0	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерноочисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	63	4	4	63	0	0
Доїльні установки та апарати	10	1	1	10	0	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	1	0	0	1	0	0
Молочні сепаратори	1	0	0	1	0	0
Інкубатори	0	0	0	0	0	0
Машини і механізми для приготування кормів	5	4	4	5	1	1
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	10	2	2	10	0	0
для свиней	0	0	0	0	0	0
Транспортери для прибирання гною	31	0	0	31	7	7

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах інших організаційно-правових форм господарювання, шт

	Наявність на кінець звітного року	У тому числі		З загальної кількості на кінець року - техніка, що належить виключно підприємству	Крім того	
		Надійшло протягом року	з неї куплено		Вибуло протягом року	у т.ч. списано по зносу
1	2	3	4	5	6	7
Трактори - всього	785	6	6	766	29	21
з них трактори потужністю						
менше 40 кВт	119	0	0	118	10	6
від 40 до 60 кВт	245	4	4	236	11	10
від 60 до 100 кВт	242	0	0	242	7	4
понад 100 кВт	179	2	2	170	1	1
З загальної кількості тракторів-						
трактори колісні	643	6	6	X	22	14
трактори гусеничні	142	0	0	X	7	7
трактори без змонтованих на них машин	627	5	5	X	19	14
трактори, на яких змонтовані машини	158	1	1	X	10	7
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	500	7	7	497	21	14
Причепи та напівпричепи	379	28	26	376	11	9
з них тракторні	286	1	0	284	9	7
Плуги	175	5	5	175	13	5
Культиватори	323	7	6	317	4	1
Борони	619	20	20	619	19	0
у т.ч. дискові	124	6	6	124	0	0
Машини посівні та для садіння з них	277	6	6	277	4	4
сівалки	260	5	5	260	4	4
картоплесаджалки	7	1	1	7	0	0
інші	10	0	0	10	0	0
Розкидачі гною і добрив	85	1	1	85	1	1
Обладнання іригаційне –						
за видами:						
дошувальні машини	129	0	0	X	0	0
машини і пристрої для поливу	20	12	12	X	0	0
водяні насоси і насосні станції	477	6	4	X	7	0
за локалізацією:						
стаціонарне	565	12	12	X	7	0
пересувне	61	6	4	X	0	0
Машини для захисту сільськогосподарських культур	89	5	5	86	0	0
Сінокосарки	45	6	6	45	0	0
у т.ч. тракторні	34	5	5	34	0	0
Жатки валкові	37	2	2	37	0	0

продовження додатку С

1	2	3	4	5	6	7
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	12	2	2	12	0	0
Комбайни зернозбиральні	106	4	4	106	5	5
Комбайни кукурудзозбиральні	6	0	0	6	0	0
Комбайни кормозбиральні, включаючи причіпні	16	0	0	16	1	0
у т.ч. самохідні	5	0	0	5	0	0
Комбайни льонозбиральні	0	0	0	0	0	0
Комбайни картоплюзбиральні й картоплекопачі	8	0	0	8	0	0
у т.ч. комбайни	2	0	0	2	0	0
Комбайни і машини бурякозбиральні (без машин для обрізання бурячиння)	1	0	0	1	0	0
Машини і комбайни для збирання овочів і баштанних культур	5	0	0	5	0	0
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	1	1	1	1	0	0
Техніка для після урожайних робіт (молотарки, зерночисні машини, сортувальні і калібрувальні машини і механізми)	95	2	2	95	1	1
Доїльні установки та апарати	5	1	1	5	0	0
Очищувачі-охолоджувачі молока	3	0	0	3	0	0
Молочні сепаратори	1	0	0	1	0	0
Інкубатори	1	0	0	1	0	0
Машини і механізми для приготування кормів	5	0	0	3	0	0
Роздавачі кормів:						
для великої рогатої худоби	4	0	0	4	0	0
для свиней	0	0	0	0	0	0
Транспортери для прибирання гною	4	0	0	4	0	0

*Згідно даних Головного управління статистики в Херсонській області, 2012р.

ЗМІСТ

		Стор.
ПЕРЕДМОВА		3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ РЕСУРСАМИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ		5
1.1.	Формування матеріально-технічних ресурсів сільського господарства	5
1.2.	Організаційно-економічний механізм формування системи ринку матеріально-технічного забезпечення	28
1.3.	Методичні підходи до оцінки ефективності використання матеріально-технічних ресурсів	51
РОЗДІЛ 2 ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА		73
2.1.	Аналіз стану й тенденцій розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів	73
2.2.	Структура та ефективність використання матеріально-технічних ресурсів	108
2.3.	Фінансове забезпечення оновлення матеріально-технічних ресурсів	145
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСАМИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ		172
3.1.	Впровадження інновацій у матеріально-технічному забезпеченні	172
3.2.	Застосування маркетингових стратегій управління на ринку матеріально-технічних засобів	198
3.3.	Посилення державної підтримки матеріально-технічного забезпечення галузей сільського господарства	215
ВИСНОВКИ		242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		246
ДОДАТКИ		264